VASILE FRĂȚILĂ

STUDII LINGVISTICE

Editura EXCELSIOR

Scanned with OKEN Scanner

Lucrare subvenţionată de Ministerul Culturii

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
FRĂŢILĂ, VASILE

Studii lingvistice / Vasile Frăţilă. - Timişoara ;
Excelsior, 1999
304 p. ; 20 cm. - (Cartea de ştiinţă)
Bibliogr.
Index.
ISBN 973-592-016-6

811.135.1

© – 1999. Toate drepturile pentru această ediţie aparţin Editurii EXCELSIOR,
Str. Proclamaţia de la Timişoara nr. 5, tel/fax: 056/133631, 1900 Timişoara

Scanned with OKEN Scanner

STUDII LINGVISTICE

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de faţă este o culegere de studii şi articole, unele publicate anterior în reviste de specialitate („Limba română", „Cercetări de lingvistică", „Analele Universităţii din Timişoara. Seria Ştiinţe filologice") sau în unele volume omagiale, în ţară (*G.I. Tohăneanu. 70,* Timişoara, Ed. Amphora, 1995) sau în străinătate (*Studi romeni e romanzi. Ommagio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu,* Padova, 1995), altele în curs de apariţie (în „Studii şi cercetări lingvistice", „Studii şi cercetări de onomastică", Craiova) sau inedite.

Volumul are două părţi: I. *Dialectologie,* în care, după o scurtă trecere în revistă a principalelor momente din evoluţia cercetării variantelor teritoriale ale limbii române sunt jalonate direcţiile de cercetare ale dialectologiei româneşti din zilele noastre, încercându-se şi integrarea activităţii desfăşurate pe acest tărâm de lingviştii din Republica Moldova. Se demonstrează că cercetările asupra ramificaţiilor teritoriale ale limbii române, având o vechime de mai bine de un secol, se caracterizează prin înregistrarea şi explicarea unui material extraordinar de bogat, prin aplicarea unor diverse metode de investigaţie, sincronizate cu cele din ţările apusene ale Europei. Un studiu special este dedicat *atlaselor lingvistice româneşti,* domeniu în care lingvistica românească şi-a câştigat un loc de frunte pe plan mondial printr-o serie de inovaţii metodologice şi tehnice aduse geografiei lingvistice. Două studii din aceeaşi secţiune se ocupă de graiurile bănăţene de nord-est înregistrate într-o culegere de folclor datorată unuia dintre cei mai buni elevi ai lui Ovid Densusianu – D. Şandru –, respectiv de un fenomen fonetic şi morfologic specific graiurilor din centrul şi sudul Transilvaniei. În sfârşit, ultimul se opreşte asupra valorii de document istoric, etnografic, cultural şi mai ales lingvistic al „Autobiografiei" lui Constantin Belemace, cuprins în volumul *Dimândarea părintească,* apărut postum, în 1990, la Editura Cartea Aromână, sub îngrijirea

poetului Dina Cuvata.

Partea a II-a, *Toponimie şi lexicologie,* îngemănează cele două discipline lingvistice prin ceea ce au ele în comun: etimologia. Ea se deschide cu articolul *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei* în care, pornind de la studiul documentelor medievale cât şi de la cercetarea amănunţită de teren, autorul a urmărit identificarea sau localizarea numelor păstrate sau dispărute, care se găsesc în documente. Celelalte studii (*Din nou despre toponimele bănăţene:* ***Ascura*** şi ***Călcadza,*** *Toponimie slavă în valea Târnavelor, Note de toponimie şi lexicologie*) dezbat probleme de istorie şi istorie a limbii la a căror lămurire, toponimia, această „istorie nescrisă a unui popor", „adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări şi fapte", cum o numea Iorgu Iordan, aduce contribuţii esenţiale. Secţiunea aceasta cuprinde, apoi, o serie de note lexicale şi etimologice în care se aduc precizări cu privire la aria de răspândire, la sensurile şi etimologia unor cuvinte moştenite din latină, din substratul traco-dac, a unor termeni de origine slavă veche sau a altora provenind din limbile diverselor popoare cu care de-a lungul veacurilor, românii au venit în contact.

Faţă de forma iniţială, unele studii au suferit modificări ce ţin de completarea bibliografiei sau sunt de natură stilistică, urmărind să aducă mai multă claritate în exprimarea ideilor. Fiecare studiu este însoţit de un rezumat în germană sau franceză. Lucrării i se mai adaugă un indice de autori şi de unul de cuvinte.

Ea se adresează specialiştilor, studenţilor filologi, profesorilor de limba şi literatura română, geografilor şi istoricilor, precum şi unui public mai larg, interesat de problemele limbii române.

În încheiere, doresc să mulţumesc conducerii Editurii Excelsior pentru interesul şi sprijinul acordat lucrării noastre.

Timişoara,
februarie 1999

V. FRĂŢILĂ

Scanned with OKEN Scanner

I. DIALECTOLOGIE

DIALECTOLOGIA ROMÂNEASCĂ. SCURT ISTORIC

Studiul variantelor teritoriale ale limbii române are o tradiţie îndelungată, dar dialectologia ca ramură a lingvisticii nu este mai veche decât ultimul sfert al secolului trecut.

Primele observaţii despre diferenţierile dialectale în cadrul dialectului dacoromân datează de la mijlocul secolului al XVII-lea. Ele se refereau la lexic şi se datorează mitropolitului Simeon Ştefan, care în prefaţa *Noului Testament* de la Bălgrad, (1648) le pune pe seama influenţelor străine[1]. Mai târziu, Stolnicul Constantin Cantacuzino (1650-1715), în *Istoria Ţării Româneşti,* după ce emite ideea unităţii etnice a românilor, remarcă şi deosebirile dialectale dintre românii din cele trei mari provincii: Ardeal, Moldova şi Muntenia[2]. Idei foarte preţioase pentru timpul său exprimă Dimitrie Cantemir (1673-1723) în *Descriptio Moldaviae.* Referindu-se la idiomul vorbit în Moldova, el arată că limba cea mai curată se vorbeşte în centrul Moldovei, în împrejurimile Iaşilor, deoarece locuitorii acestui ţinut, datorită prezenţei continue a curţii domneşti sunt mai cultivaţi decât toţi ceilalţi. Cei de la marginile Moldovei au primit unele influenţe străine: poloneză cei de pe Nistru, ungurească cei din Carpaţii Orientali, greacă şi turcească cei de la Dunăre. Cantemir este primul care atrage atenţia şi asupra unor fenomene fonetice, cum ar fi palatalizarea labialelor, pe care o pune pe seama femeilor. Tot el observă că graiul moldovenilor se deosebeşte de cel al muntenilor în ceea ce priveşte tratamentul africatelor *dz* şi *dž:* acestea se păstrează în Moldova, dar evoluează la *z,* respectiv *j* în Muntenia. Cantemir îi cunoaşte şi pe aromâni (pe care îi numeşte *cuţovlahi*) şi asupra cărora s-au exercitat influenţele greacă şi albaneză[3].

---

[1] Vezi Romulus Todoran, *Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne,* în CL, VI, 1961, p. 44.
[2] Idem, *ibidem,* p. 45.
[3] Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae. Descrierea Moldovei,* Bucureşti, EA, 1973, p. 365-367.

Scanned with OKEN Scanner

Reprezentanţii Şcolii Ardelene nu au avut preocupări speciale pentru ramificaţiile teritoriale ale limbii române. Interesul lor era îndreptat spre dovedirea romanităţii şi unităţii limbii române. Cu toate acestea, în *Lexiconul de la Buda* (1825), autorii au strecurat numeroase elemente regionale, iar Petru Maior, în *Disertaţie pentru începutul limbii româneşti,* atrage atenţia asupra faptului că „între români sunt mai multe dialecte", care s-ar datora coloniştilor romani aduşi din mai multe părţi ale Italiei[4]. Conştient de valoarea dialectelor pentru istoria limbii române, T. Cipariu (1805-1887) aduce în discuţie şi dialectele româneşti sud-dunărene, macedoromân şi istroromân, în *Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi,* Blaj, 1854. În *Despre limba română,* Suplement la Sintactică, Blaj, 1877, p. 30, el îl combate pe Ion Heliade Rădulescu care susţinuse că limba română are trei dialecte: al românilor din Dacia, din Macedonia şi din Elveţia. Cipariu arată că „dialectele romanice şi latine din Elveţia, Friaul etc. sunt dialecte neo-latine particulare, dar nu sunt româneşti, va să zică nu se ţin de limba noastră".

A. Covaz, primarul orăşelului Pisino din Istria, atrage atenţia asupra istroromânilor şi publică articolul *Dei Rimgliani o Vlahi d'Istria* (1846). Lucrarea lui Covaz îl determină pe Ion Maiorescu (1811-1864), tatăl lui Titu Maiorescu, să întreprindă, în 1857, o anchetă la românii din Istria. Cu acest prilej, Maiorescu a vizitat aşezările locuite de istroromâni, precum şi pe cele în care s-a presupus că au existat odată români, care apoi au fost asimilaţi de populaţiile aloglote în mijlocul cărorar aceştia au trăit. Titu Maiorescu (1840-1917) îi publică materialele culese în două numere din „Convorbiri literare" (t. II, 1868; t. VI, 1872-1873). După un an (1874), Titu Maiorescu strânge materialul într-un volum cu titlul *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român.*

Lingvistul francez E. Picot publică, în 1873 în „Revue de linguistique et de Philologie comparée", lucrarea *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains,* studiu foarte important, întrucât atrage în discuţie şi graiurile dialectului dacoromân. Tot E. Picot editează *Les Roumains de la Macedoine* (Paris, 1875) şi *Chants des Roumains de la Sérbie* (Paris, 1889).

Prima lucrare cu adevărat ştiinţifică în care sunt folosite elemente ale dialectelor româneşti sud-dunărene (aromân şi istroromân) o datorăm

[4] Apud R. Todoran, *lucr. cit.,* p. 46.

Scanned with OKEN Scanner

lui Fr. Miklosich (1813-1891), *Rumunische Untersuchungen. Istro- und Macedo- Rumunische Sprachdenkmäler,* I-II, Wien, 1881-1882[5].

Din 1872 avem o primă descriere mai sistematică a particularităţilor fonetice ale „dialectului moldav" făcută de G. Baronzi, întregite apoi de Ioan Nădejde într-o suită de articole publicate în 1884 în revista „Contemporanul" sub titlul *Despre dialectul moldovenesc*[6]. Tot în „Convorbiri literare" (1887, nr. 12) apare studiul lui Miron Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea,* republicat în volumul: Miron Pompiliu, *Literatură şi limbă populară,* Bucureşti, EPL, 1967, p. 229-254 (ediţie îngrijită de Vasile Netea).

În 1888, Teofil Frâncu şi George Candrea publică o monografie intitulată *Românii din Munţii Apuseni (Moţii).* Ea deschide şirul monografiilor graiurilor dacoromâne şi se ocupă de toate compartimentele graiurilor moţilor (fonetică, gramatică, lexic), fiind însoţită de numeroase texte dialectale, texte folclorice şi 10 planşe etnografice.

Un rol deosebit de important în studiul dialectelor româneşti l-a avut B.P. Hasdeu (1838-1907). El este iniţiatorul unor anchete sistematice cu un chestionar tematic, ceea ce îl determină pe Grigore Brâncuş să îl plaseze printre „promotorii geografiei lingvistice"[7]. *Chestionarul* lui Hasdeu, publicat în prefaţa dicţionarului său, *Etimologicum Magnum Romaniae,* este format din 206 de întrebări repartizate în modul următor: 46 de fonetică, 3 de gramatică, 86 de lexic şi 71 în legătură cu diverse obiceiuri, superstiţii, credinţe, practici populare, legende, sărbători etc. Întrebările referitoare la fonetică aveau în vedere în primul rând înregistrarea unor forme vechi (*l* muiat, grupul consonantic *cl'*, păstrarea lui *ń,* a disftongului *ea,* a lui *u* final, palatalizarea labialelor etc.), cele de gramatică se referă la reduplicarea formelor scurte ale pronumelor în funcţie de complement direct sau indirect (*l-am văzutu-l, i-am datu-i*), la aşa-numitul dezacord de tipul *copiii doarme, muierile tace,* la diversele forme de plural ale substantivului *mână.* Întrebările privind lexicul

[5] Pentru rolul lui Fr. Miklosich în cercetarea limbii române şi a dialectelor ei, vezi Ioan Bogdan, *Scrieri alese,* Bucureşti, EA, 1968 (ediţie îngrijită de G. Mihăilă), p. 584-589.

[6] Vezi discuţia pe larg la Romulus Todoran, *lucr. cit.,* p. 48-49.

[7] Grigore Brâncuş, *Introducere* la B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae,* vol. I, Ed. Minerva, 1972, p. IX.

Scanned with OKEN Scanner

sunt formulate astfel încât să ducă la obţinerea unor liste de terminologie regională privind cele mai diverse aspecte ale vieţii rurale: ocupaţiile, uneltele, fauna, flora, relieful, cântecele, relaţiile sociale etc. În felul acesta Hasdeu voia să-l cunoască „pe român aşa cum este dânsul în toate ale lui, aşa cum l-a plăzmuit o dezvoltare treptată de optsprezeci veacuri, aşa cum s-a străcurat el prin mii şi mii de înrâuriri etnice, topice şi culturale"[8]. Numărul mare al întrebărilor referitoare la fonetică se explică prin aceea că Hasdeu era încredinţat că fonetica este „temelia *dialectologiei*", prin repetarea aceluiaşi fenomen fonetic în numeroase elemente lexicale.

Chestionarul lui Hasdeu a fost trimis la sate preoţilor şi învăţătorilor. Rezultatul a fost impresionant. El a primit material din peste 700 de localităţi. Materialul a fost valorificat de Hasdeu în *EMR*, în *Dicţionarul Academiei* redactat de Sextil Puşcariu şi în *Dicţionarul limbii române (DLR),* elaborat de Institutele de lingvistică ale Academiei Române.

Hasdeu a emis şi unele idei de dialectologie generală foarte înaintate pentru timpul său, cum ar fi imposibilitatea trasării unor limite fixe între unităţile teritoriale ale limbii: „Orice mapă geografică implică rezerva fluctuaţiunilor terminale; centrul fiecărui dialect este pronunţat, hotarele sunt echivoce"[9]. Tot în *Principie de lingvistică,* Hasdeu exprimă unele puncte de vedere valabile şi azi cu privire la noţiunea de dialect, la raporturile dintre dialecte şi limba naţională, la rolul limbii literare în unificarea dialectelor etc.

Înaintea lui Ovid Densusianu, Hasdeu atrage atenţia asupra asemănărilor dintre graiul bănăţean şi dialectul istroromân, apoi asupra elementelor comune bănăţenilor şi moldovenilor. Lipsa elementelor ungureşti în dialectele noastre sud-dunărene este o dovadă —după Hasdeu— a deplasării strămoşilor aromânilor şi istroromânilor spre sud şi vest, a desprinderii acestora din trunchiul român primitiv, la începutul mileniului nostru. Hasdeu a fost conştient că româna comună, pentru care nu dispunem de nici un fel de texte, nu poate fi reconstruită decât apelând la compararea dialectelor româneşti, atât a celor din sudul

[8] Vezi Prefaţa la *EMR*, ediţia Gr. Brâncuş, p. 11.
[9] *Principie de lingvistică,* în *Cuvente den bătrâni* (1881), III, *Anexe,* p. 17; ediţie îngrijită de G. Mihăilă, Bucureşti, EDP, 1984.

Scanned with OKEN Scanner

cât şi a celor din nordul Dunării.

Studiul ştiinţific al limbii române, dar mai ales al varietăţilor regionale ale acesteia, este strâns legat de numele învăţatului german Gustav Weigand (1860-1930), directorul Institutului de limba română de pe lângă Universitatea din Leipzig, care devine cel mai important centru de studiu al limbii noastre în străinătate[10].

Începând din 1894, până la terminarea primului război mondial (mai exact până în 1921), Weigand a editat cea mai importantă revistă în care se publică studii asupra limbii române „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", care va fi continuată apoi de „Balkan- Archiv" (I-IV, 1925-1928).

Weigand s-a impus în perioada înfloririi şcolii neogramatice, al cărei susţinător devine şi de la care a luat cea mai pozitivă şi fructuoasă parte: interesul pentru dialecte şi graiuri[11]. Weigand a înţeles de la început importanţa studiului dialectelor pentru istoria limbii şi a istoriei limbii pentru istoria poporului. Pentru realizarea acestor scopuri, el a întreprins anchete

---

[10] Despre activitatea lui Weigand ca românist vezi: Werner Bahner, *Gustav Weigand (1860-1930),* în *Bedeutende Gelehrte,* Band 1, Leipzig, 1966, p. 125-132; D. Macrea, *Un promotor german al lingvisticii române,* în *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii române,* Bucureşti, 1965, p. 231-245; Klaus Bochmann, *Studiul limbii române la Universitatea din Leipzig,* în „Limbă şi literatură", 1972, nr. 1, Bucureşti, p. 451-456; idem, *Traditionen und gegenwärtige Aufgaben der DDR – Rumänistik,* in BzRPh, XIV, 1975, Heft 1, p. 51-64; idem, *Zur Geschichte der Rumänistik in Leipzig,* in LAB, 15, Leipzig, 1976, p. 47-52; V. Frăţilă, *Gustav Weigand und die Balkanonomastik*, în RESEE, XIX, 1981, nr. 1, p. 147-168; Rainer Schlösser, *Gustav Weigand und seine Bedeutung für die Romanistik und für die Balkanologie*, în BA, V, 1980, p. 7-64 şi mai ales volumul *100 Jahre Rumänistik an der Universität Leipzig*. Beiträge des wissenschaftlichen Kolloquiums von 22. und 23. Oktober 1993 an der Universität Leipzig, herausgegeben von Klaus Bochmann und Sabine Krause, Aus der Südosteuropa-Forschung, Band 3, München, 1996.

[11] Vezi *Istoria lingvisticii româneşti* sub conducerea lui Iorgu Iordan, Bucureşti, 1978, EŞE, în special capitolul al IV-lea, *Lingvistica românească între 1870-1918,* p. 71-101.

Scanned with OKEN Scanner

la fața locului şi a întocmit monografii asupra tuturor dialectelor şi graiurilor. După ce studiază dialectele româneşti din sudul Dunării, publicând mai multe lucrări: *Die Sprache der Olympo-Walachen. Nebst einer Einleitung über Land und Leute,* Leipzig, 1888, *Die Vlacho-Meglen eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892, *Nouvelles recherches sur les roumains d'Istrie*, 1892, *Istrisches,* 1893, *Die Aromunen,* 2 vol., Leipzig, 1894, 1895, Weigand cutreieră toate regiunile unde se vorbesc graiuri dacoromâne, în vederea elaborării atlasului lingvistic, care apare la Leipzig, în 9 fascicule între 1898-1909: *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sparchgebietes.* Între 1895 şi 1907, începând cu Banatul şi terminând cu Bulgaria şi o parte a Transilvaniei de răsărit, cu un chestionar de 114 întrebări, referitoare mai ales la fonetică, Weigand a cercetat graiul a 752 de localități. Weigand este astfel unul dintre primii lingvişti ce a avut ideea cartografierii faptelor lingvistice, iar atlasul său este primul al cărui autor a fost în acelaşi timp anchetator la fața locului. Prin străduniile lui G. Weigand, limba română se numără printre primele care dispun de o astfel de lucrare. Atlasul lui G. Weigand îşi menține valoarea şi astăzi, cu toate scăderile inerente unei astfel de opere aflate la începutul metodei geografiei lingvistice.

Materialul fonetic strâns pentru atlas, completat cu fapte morfologice şi lexicale, precum şi cu numeroase texte dialectale şi folclorice, redate în transcriere fonetică (Weigand a alcătuit şi un sistem propriu de transcriere fonetică), a fost utilizat mai întâi în studii monografice, publicate în „Jahresbericht": *Der Banater Dialekt* (III, 1896)[12], *Körösch- und Marosch-Dialekte* (IV, 1897), *Samosch- und Theiß- Dialekte* (VI, 1899), *Die rumänische Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens* (VIII, 1902), *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha* (IX, 1903), *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens,* Leipzig, 1904.

Prin înființarea în 1989 a unui Institut pentru limba română care

[12] Vezi V. Frățilă, *Contribuția lui G. Weigand la cercetarea subdialectului bănățean,* în idem, *Contribuții lingvistice,* Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 274-297 (versiunea germană: *Der Beitrag Gustav Weigands zur Erforschung des Banater Subdialekts,* în volumul *100 Jahre Rumänistik an der Universität Leipzig,* p. 117-130).

Scanned with OKEN Scanner

funcţionează în cadrul Universităţii din Leipzig, G. Weigand formează o serie de specialişti de diferite naţionalităţi în domeniul limbii române şi al limbilor balcanice. În afara unor germani şi români, Institutul lui Weigand a fost frecventat şi de danezi, englezi, ruşi şi bulgari. Între elevii săi se numără o serie de lingvişti prestigioşi: S. Puşcariu, viitorul creator al şcolii lingvistice clujene, cercetători şi profesori universitari, unii deveniţi academicieni: Th. Capidan, Iosif Popovici, Pericle Papahagi, bulgarul Stojan Romanski, danezul Chr. Sandfeld, germanii: A. Byhan, E. Bacmeister, H. Moser, Kurt Löwe, H. Domaschke, Max Auerbach, Paul Heidler etc.

Orientarea spre alcătuirea de monografii, de glosare, spre culegerea de texte dialectale, ca şi spre geografia lingvistică şi spre onomastică (toponimie şi antroponimie), şcoala lingvistică clujeană o datorează, în parte, direcţiilor de cercetare în care a activat G. Weigand.

Iosif Popovici (1876-1928) şi-a propus să studieze în 12 monografii toate dialectele limbii române. Planul său vast nu a putut fi realizat integral din cauza unor lipsuri materiale. El a închegat două monografii, una asupra unui grai dacoromân şi alta asupra dialectului istroromân. Prima, intitulată *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat,* a apărut la Halle în 1905. Materialul a fost strâns prin anchete la faţa locului care au durat 26 de zile, în 46 de localităţi. I. Popovici a adunat pe lângă materialul dialectal propriu-zis, un foarte bogat material folcloric, de toponimie şi antroponimie. Lucrării îi sunt anexate 35 de texte transcrise fonetic şi un glosar. Cealaltă lucrare, *Dialectele române din Istria,* a apărut în două volume, tot la Halle. Lucrarea este un „prinos memoriei lui Ioan Maiorescu", „apostol al culturii în trei ţări române" la 50 de ani după moartea sa întâmplată în 1864, fiind dedicată celui care „a pus cel dintâi piatra fundamentală a dialectologiei române" şi care „a ştiut cel dintâi că limba noastră trăieşte în dialecte"[13]. Mai întâi a fost publicat volumul al II-lea (1909) care cuprinde texte dialectale redate în transcriere fonetică şi un glosar. Volumul I (Halle, 1914) cuprinde studiul propriu-zis al dialectului istroromân, făcut după modelul monografiilor (fonetică, morfologie, sintaxă, formarea cuvintelor). El mai cuprinde o prefaţă, note despre locuinţele istroromânilor, despre starea socială şi culturală, despre

[13] Prefaţă la *Dialectele române din Istria,* partea , Halle, 1914, p. IX.

Scanned with OKEN Scanner

ocupaţiile acestora, despre onomastica istroromânilor. În partea finală se face o comparaţie între dialectul istroromân şi celelalte dialecte româneşti şi se trag concluzii cu privire la patria primitivă şi la originea românilor din Istria. Într-un alt studiu, care poartă titlul *Dialectele române,* apărut în revista „Transilvania", 1904, p. 161-177, Iosif Popovici îşi expune concepţia cu privire la formarea dialectelor limbii române[14].

Bun cunoscător al istoriei, culturii şi limbii popoarelor balcanice: albaneza, bulgara, neogreaca, sârbocroata şi turca, aromân prin origine (născut la Prilep, în Macedonia), Th. Capidan (1879-1953), elev al lui Weigand, apoi profesor la Universităţile din Cluj şi Bucureşti, ne-a lăsat cele mai importante studii monografice asupra celorlalte două dialecte româneşti din sudul Dunării: meglenoromân şi aromân.

După ce publică studii speciale despre dialectul aromân: *Die nominalen Suffixe im Aromunischen* (Leipzig, 1908, teza sa de doctorat), *Flexion des Substantivs und Verbuns in Codex Dimonie* (XII. Jb, 1906), *Românii nomazi* (DR, IV, 1924-1926), *Elementul slav în dialectul aromân,* Bucureşti, 1925, *Fărşeroţii* (DR, VI, 1929-1930), Th. Capidan ne-a lăsat cea mai impunătoare monografie asupra dialectului aromân: *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic,* Bucureşti, 1932. Lucrarea este o sinteză a studiilor sale lingvistice, etnografie şi istorice asupra tuturor grupurilor de aromâni. Materialul a fost extras din textele scriitorilor aromâni din secolul al XVIII-lea şi din întreaga literatură populară aromânească publicată până la acea dată. Pe lângă descrierea foarte amănunţită a dialectului aromân, repartizată pe compartimentele obişnuite: fonetică, morfologie, sintaxă, derivare, lexic, lucrarea ne furnizează date despre numele şi răspândirea aromânilor în Peninsula Balcanică, despre diferitele grupuri (tulpini) ale aromânilor, despre patria lor primitivă, despre ocupaţiile, locuinţele, portul şi starea culturală a aromânilor. Se face, de asemenea, un amănunţit istoric al cercetărilor mai vechi şi mai noi asupra dialectului, se trag concluzii asupra locului dialectului aromân în limba română, pe baza comparaţiei cu celelalte dialecte româneşti.

[14] Mai pe larg despre activitatea lui Iosif Popovici, vezi D. Macrea, *Limbă şi lingvistică română,* Bucureşti, EDP, 1973, p. 229-257. Vezi şi Iosif Popovici, *Scrieri lingvistice,* Timişoara, Ed. Facla, 1979, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Maria Purdela-Sitaru şi Livia Vasiluţă.

Scanned with OKEN Scanner

Tot lui Capidan îi datorăm şi cea mai amplă monografie asupra dialectului meglenoromân. Apărută în trei volume, sub titlul *Meglenoromânii,* ea cuprinde*: I. Istoria şi graiul lor* (Bucureşti, 1925), *II. Literatura populară la meglenoromâni* (Bucureşti, 1928) şi *III. Dicţionar meglenoromân* (f.a.) [1935]. Volumul I cuprinde o introducere privitoare la trecutul şi starea contemporană autorului a meglenoromânilor, o descriere detaliată a dialectului pe compartimentele cunoscute (fonetică, morfologie, lexic, sintaxă, formarea cuvintelor), concluzii cu privire la originea meglenoromânilor şi la locul pe care dialectul vorbit de aceştia îl ocupă în limba română. Volumul al II-lea este o culegere de texte din folclorul meglenoromân, iar volumul al III-lea un dicţionar general şi etimologic al dialectului.

Înaintea lui Th. Capidan, o monografie în două volume despre meglenoromâni publicase Pericle Papahagi (1872-1943): *Meglenoromânii, studiu etnografico-filologic* (Bucureşti, 1902). Pericle Papahagi este şi autorul antologiei *Basme aromâne şi glosar* (Bucureşti, 1905), a numeroase etimologii ale unor cuvinte româneşti publicate în „XII. Jahresbericht", în „Analele Dobrogei", IV şi ale unor toponime româneşti din Peninsula Balcanică, apărute în „Dunărea", II, nr. 1 şi în „Analele Dobrogei" III.

Creatorul şcolii lingvistice clujene, Sextil Puşcariu (1877-1948), a adus contribuţii deosebit de importante la dezvoltarea dialectologiei şi a geografiei lingvistice româneşti. Ca urmare a anchetelor efectuate în 20 de localităţi (din una a strâns numai texte folclorice) de pe valea Oltului transilvănean, cu ajutorul chestionarului lui Weigand, S. Puşcariu publică, în 1898, în „Jahresbricht", studiul *Der Dialekt des oberen Oltthales.* Materialul cules de Puşcariu este utilizat şi de G. Weigand în *Atlasul* său (punctele 242-260). De numele lui S. Puşcariu se leagă cea mai importantă lucrare de dialectologie românească din perioada interbelică: *Atlasul lingvistic român.* Vom aminti aici doar faptul că el este iniţaitorul, sfătuitorul şi conducătorul tuturor lucrărilor de pregătire a acestei monumentale lucrări[15]. La Muzeul Limbii Române din Cluj

[15] Autorii şi anchetatorii celor două părţi din ALR sunt: Sever Pop (1901-1961) şi Emil Petrovici (1899-1968). Dialectele din sudul Dunării au fost anchetate de Th. Capidan, dialectul aromân şi meglenoromân, şi de Şt. Paşca (1901-1957), dialectul istroromân.

Scanned with OKEN Scanner

(azi Institutul de Lingvistică şi Istorie literară „S. Puşcariu") el pregăteşte a doua anchetă de mari proporţii, prin corespondenţă, după cea a lui B.P. Hasdeu, pentru care a întocmit cu colaboratorii săi, S. Pop, Şt. Paşca, Romulus Vuia, Petre Coman şi Augustin Benea, opt chestionare[16], de aproximativ 1600 de întrebări. Chestionarele aveau scopul să furnizeze, prin corespondenţi, material pentru *Dicţionarul Academiei,* pentru cunoaşterea localităţilor care ar trebui alese pentru *Atlas* şi pentru întocmirea unui nou chestionar în vederea efectuării anchetelor propriu-zise pentru *ALR.*

S. Puşcariu ne-a lăsat şi cea mai amplă şi mai valoroasă monografie lingvistică asupra dialectului istroromân, apărută în trei volume în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan: *Studii istroromâne* Volumul I: *Texte* a apărut în 1906. Volumul al II-lea: *Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân,* a apărut în 1926. Pe lângă descrierea şi prezentarea principalelor caracteristici ale dialectului (fonetică, morfologie, derivaţie, lexicologie, sintaxă), S. Puşcariu dezbate aici o serie de alte probleme ca istoricul românilor apuseni, locul ce-l ocupă dialectul istroromân între dialectele româneşti, influenţa limbii române asupra limbii sârbocroate, locul de formare a limbii şi a poporului român. Volumul al III-lea: *Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosare* a fost publicat în 1929[17].

Sever Pop (1901-1961), elev al lui S. Puşcariu, autor al ALR I,

---

[16] *Chestionarul I. Calul,* 1922; II. *Casa,* 1926; III. *Firul,* 1929; IV. *Nume de loc şi nume de persoană,* 1930; V. *Stâna, păstoritul şi prepararea laptelui,* 1931; VI. *Stupărit,* 1933; VII. *Instrumente muzicale,* 1935; VIII. *Mâncăruri şi băuturi,* 1937.

[17] Pe larg despre activitatea lui S. Puşcariu, vezi D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români,* Bucureşti, EŞ, 1959, p. 198-207 şi G. Istrate, *Prefaţă* la Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, ediţie îngrijită de Ilie Dan, iar pentru cea de dialectolog, Petru Neiescu, *Contribuţia lui Sextil Puşcariu la dezvoltarea dialectologiei româneşti,* în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 25-34, Magdalena Vulpe, *Sextil Puşcariu şi dialectologia,* SCL, XXVIII, 1977, nr. 3, p. 329-245, Vasile Frăţilă, *Structura dialectală a dacoromânei în concepţia lui Sextil Puşcariu,* în *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 319-332.

Scanned with OKEN Scanner

a elaborat o serie de studii lexicografice, în cea mai mare parte pornind de la materialul propriu adunat prin anchete la faţa locului sau prin corespondenţă. În aceste studii, lingvistul român asociază analizei onomasiologice perspectiva geografică prin care demonstrează unele constatări mai vechi ale geografiei lingvistice: lupta dintre cuvinte, apariţia unora noi şi dispariţia altora vechi, conservarea termenilor vechi pe unele arii, crearea unor termeni noi, modificări în semantismul unor cuvinte etc.[18]. În această direcţie se înscriu lucrările sale: *Câteva capitole din terminologia calului* (DR, V, p. 51-271), *Din Atlasul lingvistic al României. 2. Cum dispar termenii vechi administrativi şi cum se încetăţenesc cei noi* (DR, VII, p. 61-71), *Din Atlasul lingvistic al României. 3.* ***Fărâma, frământa, soage*** *şi alte sinonime* (DR, VII, p. 71-93), *Sinonimele cuvântului* ***târg*** *în lumina geografiei lingvistice* („Revista geografică română", I, 1938, p. 45-61) etc.[19].

S. Pop este şi autorul unor importante lucrări de dialectologie generală, de metodologie a cercetărilor dialectale, care sunt, totodată, contribuţii esenţiale la istoria dialectologiei: *Buts et méthodes des enquêtes dialectales,* Paris, 1927, *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques* (Première partie: *Dialectologie romane.* Seconde partie: *Dialectologie nonromane,* Louvain, 1960)[20].

Emil Petrovici (1899-1968), autorul părţii a doua din ALR şi iniţiatorul NALR, având conştiinţa importanţei textrelor pentru studiul ramificaţiilor teritoriale ale limbii, în special pentru sintaxa populară, a publicat în „Anuarul arhivei de folclor" trei culegeri folclorice notate fonetic: *Folclor din valea Almăjului (Banat)* (AAF, III, 1935, p. 25-157), *Folclor la moţii din Scărişoara* (AAF, V, 1939, p. 111-175), *Note de folclor la românii din valea Mlavei (Sârbia)* (AAF, VI, 1942,

---

[18] Vezi Romulus Todoran, *Sever Pop,* în *Contribuţii de dialectologie română,* Bucureşti, EŞE, 1984, p. 196.

[19] Unele dintre acestea şi altele au fost (re)publicate în S. Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie,* [Roma], 1966.

[20] Pentru alte contribuţii ale lui Sever Pop la dezvoltarea dialectologiei româneşti şi mondiale vezi studiul lui R. Todoran, apărut iniţial în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 157-169; XXIV, 1979, nr. 1, p. 5-15, nr. 2, p. 159-168.

Scanned with OKEN Scanner

p. 43-75) însoțite de studii introductive și de glosare, precum și volumul *Texte dialectale. Suplement la Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu-Leipzig, 1943. Într-o suită de studii, unele dintre ele reunite în volumul *Studii de dialectologie și toponimie,* București, EA, 1970[21], Emil Petrovici a discutat o serie de probleme privitoare la repartiția dialectală a dacoromânei, la unitatea dialectală a limbii române, la statutul idiomurilor românești sud-dunărene, la baza dialectală a limbii române literare etc.[22].

Cercetarea ramificațiilor dialectale ale limbii române a fost continuată de alți reprezentanți ai școlii lingvistice clujene: Șt. Pașca, D. Macrea, I. Pătruț, R. Todoran, P. Neiescu, Gr. Rusu, I. Stan, I. Mării, Sabina Teiuș, I. Faiciuc, N. Mocanu, V. Bidian, D. Loșonți, E. Beltechi etc.

Școala lingvistică bucureșteană, al cărei întemeietor și reprezentant de seamă a fost Ovid Densusianu (1873-1938), a dat impulsuri noi studiilor dialectale. Pornind de la concepția lui Densusianu privitoare la necesitatea de a se studia viața materială și spirituală a poporului prin datele pe care le furnizează graiul, etnografia și folclorul, Densusianu, colaboratorii și elevii săi ne vor lăsa monografii asupra unor graiuri dacoromâne, însoțite de numeroase texte dialectale și folclorice.

În 1905, O. Densusianu înființează la București „Societatea filologică română", care întreprinde numeroase anchete pe teren. Ca urmare a acestor anchete, cu I. -A. Candrea și Th. Sperantia, O. Densusianu publică *Graiul nostru, texte din toate părțile locuite de români,* vol. I, București, 1906; vol. II, București, 1908. Lucrarea, în felul în care a apărut și cum a fost concepută, „ca un atlas lingvistic mult mai plin de viață", reprezintă o noutate pentru filologia romanică[23].

---

[21] Volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen, I. Mării.

[22] Pentru activitatea de dialectologie a lui E. Petrovici, vezi D. Macrea, *Personalitatea științifică a lui Emil Petrovici,* în *Studii de lingvistică română,* București, EDP, 1970, p. 203-227, în special p. 203-212; Petru Neiescu, *Emil Petrovici – dialectolog,* CL, XX, 1975, nr. 1, p. 7-13, Doina Grecu, *Emil Petrovici, dialectolog,* în *Radovi Simpozijuma Akademik Emil Petović – život i delo, Actele Simpozionului Academicianul Emil Petrovici – viața și opera (Begejci, 21-22.X.1995),* Beograd, 1996, p. 69-77.

[23] Vezi G. Giuglea, *Ovid Densusianu,* DR, IX, 1936-1938, p. 652-653.

Scanned with OKEN Scanner

După cum afirmam, Densusianu concepea o cunoaştere totală a sufletului românului, psihologică, socială, folclorică. Aşa se explică şi conţinutul monografiilor dialectale publicate de el, de colaboratorii şi de elevii săi: *Graiul din Ţara Oaşului* de I. -A. Candrea (Bucureşti, 1907), *Graiul din Ţara Haţegului* (Bucureşti, 1915) de Ov. Densusianu, *Graiul şi folclorul Maramureşului*[24] (Bucureşti, 1925) de Tache Papahagi, *Ţinutul Vrancei: etnografie, folclor, dialectologie*[25] (Bucureşti, 1930) de Ion Diaconu.

Graiul din Ţara Haţegului este considerată până azi o monografie model. Din „ţara" de baştină a tatălui său —Aron Densusianu— Ovid Densusianu anchetează graiul din 42 de localităţi. A lucrat cu informatori la faţa locului, şi, în afara graiului propriu-zis şi a folclorului, e studiată toponimia şi antroponimia regiunii pentru a se trage concluzii privitoare la vechimea populaţiei pe aceste meleaguri.

Între 1923-1937, Densusianu scoate revista „Grai şi suflet" care rămâne cea mai însemnată revistă de dialectologie românească dintre cele două războaie mondiale. Aici vor apărea numeroase studii şi materiale privitoare la dialectele şi graiurile româneşti, dintre care menţionăm: Titu Dinu, *Graiul din Ţara Oltului,* GS, I, fasc. 1; Tache Papahagi, *Cercetări în Munţii Apuseni,* GS, II, fasc, 1; Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania,* GS, IV, fasc. 1, 2; idem, *Asupra repartizării dialectale a istroromânei,* GS, V, fasc. 1; D. Şandru şi F. Brânzeu, *Printre ciobanii din Jina,* GS, V, fasc. 2 şi GS, VI, fasc. 1-2; T. Gâlcescu, *Cercetări asupra graiului din Dolj,* GS, V, fasc. 1; Luca Preda, *Cercetări dialectale în Dolj,* GS, VII; M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva,* GS, VII.

Colaboratorul cel mai apropiat şi mai preţuit al lui Ovid Densusianu a fost I. -A. Candrea (1872-1950). În afara monografiei asupra graiului din Ţara Oaşului şi a colaborării la culegerea de texte *Graiul nostru,* I. -A. Candrea ne-a dat un studiu de dialectologie generală şi de geografie lingvistică deosebit de important, intitulat *Constatări în domeniul dialectologiei* (GS, I) pornind de la materialul adunat de el pentru *Atlasul lingvistic al Banatului. Atlasul* lui Candrea a rămas

[24] Reeditată împreună cu unele cursuri universitare şi cu unele opere literare ale unor scriitori aromâni în volumul *Grai, folklor, etnografie,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1981, volum îngrijit de Valeriu Rusu.
[25] Reluată, în 1969, în două volume în EPL.

Scanned with OKEN Scanner

nepublicat (au apărut doar 11 hărţi în studiul menţionat). Din acelaşi studiu aflăm că a anchetat timp de 20 de ani, cu un chestionar de 700 de cuvinte-tip, peste 250 de localităţi din Banat.

Candrea a mai cules material dialectal de la meglenoromânii stabiliţi în România şi a publicat în mai multe numere din „Grai şi suflet": *Viaţa păstorească la megleniţi, Texte meglenite, Glosar meglenoromân*[26].

Tache Papahagi (1892-1977), elev al lui O. Densusianu, profesor la Universitatea din Bucureşti, pe lângă cercetările asupra unor graiuri dacoromâne (Munţii Apuseni şi Maramureş) s-a ocupat de aromâni, publicând: *Antologie aromânească,* Bucureşti, 1922, care cuprinde literatură populară, literatură cultă, muzică populară, o introducere şi un glosar bogat; *O problemă de romanitate sud-ilirică,* GS, I, fasc. 1, *Din epoca de formaţiune a limbei române. Probleme etno-lingvistice,* GS, I, fasc. 2, *Originea muloviştenilor şi gopeşenilor în lumina unor texte,* GS, IV, fasc. 2, un curs universitar, ţinut în 1931, *Aromânii: grai, folclor, etnografie* şi cel mai de seamă dicţionar general şi etimologic al dialectului aromân: *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic,* Bucureşti, EA, 1963; ed. a II-a, revăzută şi adăugită, 1974.

În revista „Bulletin linguistique", condusă de Al. Rosetti (1895-1991), D. Şandru (1907-1972) publică rezultatele anchetelor lingvistice ale Laboratorului de fonetică experimentală de pe lângă Facultatea de Litere din Bucureşti, sub forma unor scurte monografii însoţite de texte dialectale în transcriere fonetică din următoarele zone: *Basarabia* (BL, I, 1933), *Pays de Motzi* (BL, II, 1934), *Lăpujul de Sus (Hunedoara)* (BL, III, 1935), *Le Bihor* (BL, IV, 1936), *Vallé de l'Almăj (Banat)* (BL, V, 1937), *District de Năsăud* (BL, VI, 1938)[27].

---

[26] Pe larg despre activitatea lui I. -A. Candrea, vezi D. Macrea, *Studii de istoria limbii şi a lingvisticii române,* Bucureşti, EDP, 1965, p. 155-177; Florica Dimitrescu, *Cuvânt înainte* la *I. -A. Candrea, lingvist şi filolog,* Bucureşti, EŞ, 1974, p. 3-62; despre atlas, vezi Valeriu Rusu, *Atlasul lingvistic al Banatului de I. -A. Candrea,* în *Studii de dialectologie,* Timişoara, 1984, p. 257-261 (volum îngrijit de V. Frăţilă şi de V.D. Ţâra).

[27] Vezi Tudora Şandru Olteanu, *Cercetările dialectale ale lui D. Şandru* în *Studii de dialectologie,* Timişoara, 1984, p. 317-323.

Scanned with OKEN Scanner

Preocupările de dialectologie ale şcolii lingvistice bucureştene, căreia i-au adăugat noi dimensiuni şi coordonate, au fost continuate de Boris Cazacu, Matilda Caragiu-Marioţeanu, T. Teaha, V. Rusu, Ion Ionică, Magdalena Vulpe, Nicolae Saramandu, Victorela Neagoe etc.

Şcoala lingvistică de la Iaşi, al cărei întemeietor a fost A. Philippide (1859-1993), nu ne-a lăsat opere însemnate în domeniul dialectologiei. Amintim doar studiul lui Iorgu Iordan (1888-1986), *Graiul putnean,* publicat în revista „Ethnos", Focşani, I, 1, 1941, p. 90-117 (şi republicat în Iorgu Iordan, *Scrieri alese,* Bucureşti, EA, 1968, p. 230-247) şi cel al lui Gavril Istrate, *Graiul satului Nepos,* BIFR, IV, 1937, p. 1-50. A. Philippide s-a folosit însă de datele furnizate de dialectologie în realizarea operei sale fundamentale, *Originea românilor,* vol. II, *Ce spun limbile română şi albaneză,* Iaşi, 1927.

Lingviştii cernăuţeni şi-au îndreptat atenţia spre lexicul graiurilor bucovinene, Eugen Herzog şi V. Gherasim publicând *Glosarul dialectului mărginean,* în mai multe numere din revista „Codrul Cosminului", I-VII (1924-1931-1932), sau spre studiul dialectului istroromân: Leca Morariu, *Lu fraţi noştri. Libru lu Rumeri din Istrie (Cartea Românilor din Istria. Il libro degli Rumeni Istriani),* Susneviţa (Valdarsa), Jeiăn (Seiane), Suceava, 1928, *Istroromânii,* Cernăuţi, 1927 etc., Petru Iroaie, *Grai şi băsmuire cirebiră,* „Arhiva", 1939, nr. 3-4, p. 241-270, şi Traian Cantemir, care între 1932 şi 1933 strânge texte de la istroromânii de nord şi de sud, pe care le publică de abia în 1959, la Bucureşti, în EA: *Texte istroromâne.*

Ernst Gamillscheg studiază în două monografii graiul din sudul ţării: *Oltenische Mundarten,* Viena, 1919, în care se ocupă de graiul a 24 de localităţi din fostul judeţ Olt, acordând o mare importanţă vocalismului şi afinităţilor graiului oltenesc cu cele din nordul Carpaţilor Meridionali, şi *Die Mundart von Tituleşti-Şerbăneşti,* Leipzig, 1936, în care analizează graiul a 6 localităţi din acelaşi judeţ, pornind de la o anchetă pe baza a 1.400 de fraze. Gamillscheg rupe ancheta dialectală de cea folclorică şi studiul graiului de cel al folclorului.

Dintre monografiile apărute până la al doilea război mondial ar mai trebui amintite cele semnate de: V. Vârcol, *Graiul din Vâlcea,* 1910, V. Păcală, *Monografia comunei Răşinari,* 1915 şi Lucian Costin, *Graiul bănăţean. Studii şi cercetări,* Timişoara, 1926 şi 1934. Ultimele două

Scanned with OKEN Scanner

trebuie consultate cu precauție, deoarece autorii nu au folosit o metodă riguroasă în înregistrarea şi interpretarea materialului.

În perioada la care ne referim s-au publicat şi o serie de glosare. Menționăm aici: Alexiu Viciu, *Glosariu de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal,* Bucureşti, 1906; idem, *Suplement la Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal,* Bucureşti, 1923[28]; C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel,* Câmpulung, [1901]; Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți,* „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare", XXXV, 1913; Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănățene,* I-II, Oravița, 1924, 1926; Ştefan Paşca, *Glosar dialectal,* alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni, „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare", 1928; G.F. Ceauşeanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea,* AARMSL, 1931; Petre Coman, *Glosar dialectal,* AARMSL, 1939.

După cel de-al doilea război mondial s-au continuat direcțiile vechi de cercetare: publicarea materialului *ALR II*, ancheta lui Emil Petrovici, întocmirea unor monografii asupra graiurilor dacoromâne şi asupra dialectelor din sudul Dunării, editarea a numeroase glosare dialectale în volume separate sau în paginile unor reviste, publicarea unor volume de texte dialectale. Din *ALR II*, având un alt format şi purtând titlul *Atlasul lingvistic român. Serie nouă* (*ALR s.n.*), au apărut între 1956 şi 1972 şapte volume mari şi patru volume mici colorate (*ALRM s.n.*). Primele cinci volume din formatul mare cuprind hărți lexicale, iar celelalte două hărți morfologice. Primele trei volume din *ALRM* cuprind hărți lexicale, iar al patrulea hărți morfologice. În aceste volume nu au mai fost incluse şi punctele anchetate în partea din stânga Prutului, care în urma Tratatului Molotov–Ribbentrop au fost „donate" fostei Uniuni Sovietice.

Dar ceea ce caracterizează în primul rând activitatea dialectologilor români în această perioadă este preocuparea mai accentuată pentru problemele teoretice ale dialectologiei. Pe baza

[28] Despre activitatea de dialectolog şi folclorist, domenii în care Alexiu Viciu are mari merite, vezi studiul introductiv semnat de R. Todoran şi I. Taloş, în Alexiu Viciu, *Flori de câmp,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1976, p. 5-36.

Scanned with OKEN Scanner

materialului înregistrat în *ALR,* în monografii şi în glosare s-a reluat problema repartiţiei dialectale a dacoromânei. Menţionăm aici contribuţiile lui Emil Petrovici (*Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza ALR,* LR, III, 1954, nr. 5, p. 5-17), Romulus Todoran, (*Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne,* LR, V, 1956, nr. 2, p. 38-50; *Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne,* CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43-73), Ion Gheţie (*Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi,* SCL, 1964, nr. 3, p. 317-346), Vasile Frăţilă (*La struttura dialettale del dacoromeno,* în „Bolletino dell' Atlante Linguistico Italiano", III Serie, 20, 1996, p. 5-47) etc.

O altă problemă de dialectologie generală repusă în discuţie a fost aceea a criteriilor de stabilire a noţiunilor de limbă şi dialect, cu aplicare la situaţia idiomurilor româneşti din sudul Dunării. În această pasionantă dezbatere şi-au spus punctul de vedere Al. Graur (*Studii de lingvistică generală,* Bucureşti, 1955; *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă,* Bucureşti, 1960; *Limbă, dialect, stat,* „Viaţa românească", XI, 1958, nr. 3, p. 98-102; *Dialectele limbii române,* LR, V, 1956, nr. 4, p. 7-15), I. Coteanu (*Cum dispare o limbă (istroromâna*), Bucureşti, 1957; *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române,* LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 7-15; *Şi totuşi istroromâna este o limbă!,* SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 391-393), D. Macrea (*Despre dialectele limbii române,* LR, V, 1956, nr. 1, p. 5-24; *Câteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române,* LR, V, 1956, nr. 4, p. 70-75), R. Todoran (*Cu privire la o problemă lingvistică în discuţie: limbă şi dialect,* CL, I, 1956, p. 91-101; *Câteva observaţii cu privire la problema delimitării dintre limbă şi dialect,* StUBB, 1960, fasc. 2, p. 57-68), Al. Rosetti (*Limbă sau dialect?* I, SCL, XI, 1958, nr. 1, p. 101-102; (II), SCL, XI, 1958, nr. 3, p. 395-396), B. Cazacu (*În jurul unei controverse lingvistice: limbă sau dialect? (Problema idiomurilor romanice sud-dunărene*), SCL, X, 1959, nr. 1, p. 17-34), Emil Petrovici (*Unitatea dialectală a limbii române,* SCL, V, 1964, nr. 4, p. 431-443) etc.

Influenţa tot mai accentuată a limbii literare asupra graiurilor regionale, determinată de o serie de factori extralingvistici ca şcoala, radioul, presa, televiziunea, contactul mai viu cu oraşul etc., a impus studiul tendinţelor actuale manifestate în graiuri, dinamica graiurilor.

Scanned with OKEN Scanner

aici în primul rând contribuţiile lui Boris Cazacu (1919-1987): *Noţiunea de interdialect, Despre dinamica limitelor dialectale, Procesul de diferenţiere în graiul unei comune (Meria – reg. Hunedoara)* etc. apărute întâi ca articole separate în diferite publicaţii şi reunite în volumul *Studii de dialectologie română,* Bucureşti, EŞ, 1966.

În legătură cu aceleaşi probleme menţionăm şi următoarele studii: Gr. Rusu, *Coexistenţa mai multor sisteme fonologice în acelaşi grai regional (valea Sebeşului),* CL, II, 1957, p. 127-142; Lidia Sfârlea, *Coexistenţa mai multor sisteme morfologice în acelaşi grai regional (valea Sebeşului),* CL, II, 1957, p. 143-158; Ion Ionică, *Elemente recente în graiul de pe valea Bistriţei,* SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 267-281; Paul Lăzărescu, *În legătură cu raporturile dintre limba standard şi graiurile locale,* SCL, XVII, 1967, nr. 2, p. 187-201 şi volumele: Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureşean,* Cluj, Ed. Dacia, 1971, Stelian Dumistrăcel, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne,* Bucureşti, EŞE, 1978.

Se constată, de asemenea, preocuparea pentru problematica interesantă şi complexă a anchetei dialectale (vezi Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bârleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare,* Iaşi, EA, 1997) ca şi pentru îmbrăţişarea unor noi metode în studiul ramificaţiilor teritoriale ale limbii, în primul rând cele structurale şi transformaţionale: A. Avram, *Despre dialectologia structurală,* în vol. *Elemente de lingvistică structurală,* Bucureşti, 1967; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală,* Bucureşti, 1967; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne,* Bucureşti, 1968; idem, *Considérations typologique sur la phonologie transformationelle des parlers dacoroumains,* în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", IV, 1967 etc.

Interesul pentru aspectele mai vechi ale graiurilor dacoromâne s-a manifestat destul de târziu, cu toate că în *Problemele capitale ale vechii române literare,* Iaşi, 1948, G. Ivănescu (1912-1987) a apelat deseori la dialectologia istorică. Menţionăm aici studiile semnate de Florica Dimitrescu, *Contribuţii la rapartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea,* SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 539-559; R. Todoran, *O problemă de dialectologie istorică: ĉ >ŝ şi ĝ >ẑ în graiurile*

moldoveneşti, CL, X, 1965, nr. 1, p. 85-95; C. Frâncu, *Vechimea şi răspândirea formelor* ***să deie, să steie, să beie, să ieie,*** *în graiurile dacoromâne*, SCL, XXII, 1971, nr. 3, p. 261-276; V. Frăţilă, *Consideraţii asupra vechimii diferenţiale dialectale ale dacoromânei*, AUT, XI, 1973, p. 9-29; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, 1968, şi mai ales ampla monografie a lui Ion Gheţie şi Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, EA, 1974. În *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, EA, 1975, Ion Gheţie rezervă un capitol foarte dezvoltat graiurilor dacoromâne în secolele al XVI-lea – al XX-lea (p. 89-198). Recent, în 1994, I. Gheţie a publicat, în aceeaşi editură, volumul *Introducere în dialectologia istorică românească.*

În perioada la care ne referim, au apărut o serie de monografii atât asupra unor graiuri dacoromâne cât şi asupra dialectelor din sudul Dunării. Unele îmbrăţişează toate compratimentele (cf. Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1962; August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, 1971; Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, 1980; Vasile Frăţilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, Timişoara, 1982), altele se referă la un singur compartiment: fonetică (fonologie) sau la un singur fenomen fonetic (cf. Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Consideraţii fonologice*, Bucureşti, 1971; Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Observaţii asupra sistemului fonologic*, Bucureşti, 1972; Dorin Uriţescu, *Sincronie şi diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului*, Timişoara, 1987; Gr. Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, 1980; Victor Iancu, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timişoara, Ed. Facla, 1975; A. Avram, *Nazalitatea şi rotacismul în limba română*, Bucureşti, 1990), sintaxă (cf. Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, 1980; Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, 1980). Graiurile din Banatul iugoslav au fost studiate de Radu Flora: *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Beograd, 1971, iar dialectul meglenoromân de Petăr Atanasov: *Le méglénoroumain de nos jours. Une approche linguistique*, „Balkan-Archiv", Neue Folge, Hamburg, 1990). Virgil Nistorescu studiază graiurile

Scanned with OKEN Scanner

dacoromâne din valea Timocului bulgăresc şi publică *Românii timioceni din Bulgaria. Grai, folclor, etnografie,* Bucureşti, 1996, iar Anca Hartular se ocupă de vorbirea românilor emigraţi în America: *Merem la America,* Bucureşti, 1996, ambele volume apărute în colecţia „Argumente", Editura Fundaţiei Culturale Române.

Într-o suită de articole publicate în diverse reviste de specialitate (RESEE, Romanoslavica, FD), Elena Scărlătoiu se ocupă de relaţiile lingvistice ale românilor sud-dunăreni cu slavii de sud. Aceeaşi tematică o abordează cercetătoarea bucureşteană şi în două cărţi: *Relaţii lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă,* Bucureşti, 1980 şi *Istroromânii şi istroromâna. Relaţii lingvistice cu slavii de sud,* Bucureşti, 1998.

Dintre glosarele şi dicţionarele regionale apărute în volume amintim: Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal,* alcătuit după două manuscrise din Biblioteca centrală din Blaj din 1887, Cluj, 1949; *Lexic regional,* [I], Bucureşti, 1960; II, Bucureşti, 1967; *Materiale şi cercetări dialectale,* Bucureşti, 1960; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional,* [Bucureşti], [1961], D. Udrescu, *Glosar dialectal. Argeş,* Bucureşti, 1967; *Dicţionarul subdialectului bănăţean,* I-IV, Timişoara, 1985-1988, redactori: vol. I-II Sergiu Drincu, III-IV, Maria Purdela-Sitaru; Dorina Bărbuţ, *Dicţionar de grai oltenesc,* Craiova, 1990, iar dintre cele apărute în reviste: V. Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor,* AnL, XXIX, 1983-1984, p. 265-319 şi Maria Marin şi Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal. Muntenia,* I. FD, XIII, 1994, p. 123-235; II. FD, XIV, 1995, p. 151-273; III. FD, XV, 1996, p. 135-246; IV. FD, XVI, 1997. Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Dicţionar aromân (macedo-vlah) DIARO A-D,* Ed. Enciclopedică, 1997; *Dictsiunarlu T. Papahagi* turnat tu un *Dictsiunar rumăn-armăn,* Editsie Priliminară shi Partsială ăndreaptă di Tiberius Cunia, Ed. Cartea Aromână, 1995; Apostol Caciuperi, *Dicţionar român-aromân,* Ed. Atlas, 1996.

Au fost editate şi colecţii de texte dialectale (unele însoţite şi de glosare), mai ales de Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale, devenit mai târziu Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti", din Bucureşti: *Texte dialectale. Oltenia,* publicate sub redacţia lui Boris Cazacu de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967; Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe,

Scanned with OKEN Scanner

Graiul din zona „Porţile de Fier". I. Texte, Sintaxă, Bucureşti, 1973; *Texte dialectale. Muntenia.* I, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975; *Texte dialectale. Muntenia,* II, sub redacţia lui Boris Cazacu de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975; *Texte dialectale. Muntenia,* III, publicate de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1976: *Texte dialectale şi glosar Dobrogea,* publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu (cu un studiu introductiv); *Texte dialectale şi glosar Bistriţa-Năsăud,* publicate de Maria Marin, Marilena Tiugan, Bucureşti, 1987; Vasile Frăţilă, *Culegere de texte dialectale şi glosar,* Timişoara, 1974; idem, *Texte dialectale şi glosar,* 1981; idem, *Graiul de pe Târnave. Texte şi glosar,* Timişoara, 1986; Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar,* Timişoara, Editura Amarcord, 1998; *NALR pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale,* vol. I, Partea 1, Iaşi, EA, 1993; vol. I. Partea a 2-a, 1995, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bârleanu.

Nu putem omite numeroasele contribuţii deosebit de importante într-o serie de probleme de dialectologie şi geografie lingvistică publicate de cel mai mare dialectolog al nostru, Emil Petrovici, reunite în volumul *Studii de dialectologie şi toponimie,* Bucureşti, 1970, volum îngrijit de I. Pătruţ, B. Kelemen şi I. Mării. Tot aici trebuie amintite şi o serie de volume, care reunesc studii publicate anterior de unii autori: B. Cazacu, *Studii de dialectologie română,* Bucureşti, 1966; Romulus Todoran, *Contribuţii de dialectologie română,* Bucureşti, 1984; Ion Calotă, *Contribuţii la fonetica şi dialectologia limbii române,* Craiova, 1986; Vasile Frăţilă, *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, 1993.

Lucrări de sinteză, cu caracter de manuale universitare, de tratate, de introducere în studiul graiurilor populare au publicat: I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române,* Bucureşti, 1961; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română,* Bucureşti, 1973, Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română,* Bucureşti, 1975; Valeriu Rusu, *Introducere în studiul graiurilor româneşti;* Vasile Frăţilă, *Dialectologia limbii române.*

Scanned with OKEN Scanner

Partea I, Timişoara, 1977; idem, *Probleme de dialectologie română,* Timişoara, 1986; Matilda Caragiu-Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română,* Bucureşti, 1977; *Tratat de dialectologie românească,* Craiova, 1984 (coordonator Valeriu Rusu).

Opera fundamentală a dialectologiei româneşti contemporane este *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni* (NALR), lucrare colectivă la a cărei realizare şi-au adus contribuţia lingvişti din cele mai importante centre universitare ale ţării: Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara. Până în prezent au apărut: 5 volume din *NALR. Oltenia* de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu (primele trei sub conducerea lui B. Cazacu), 4 volume din *NALR – Maramureş,* autori Petru Neiescu, Gr. Rusu şi Ionel Stan şi câte două volume din *NALR – Moldova şi Bucovina,* autori Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel Ion. A. Florea, Ion Nuţă şi Adrian Turculeţ, *NALR – Transilvania,* autori Grigore Rusu, Viorel Bidian şi Dumitru Loşonţi, trei volume din *NALR – Banat,* autori Eugen Beltechi, Ion Faiciuc, Nicolae Mocanu (sub conducerea lui Petru Neiescu), un volum din *NALR – Crişana,* autori Ionel Stan şi Dorin Uriţescu şi două din *NALR – Muntenia şi Ddobroga,* autori Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Paul Lăzărescu, Mihai Conţiu, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe.

Dialectologii români sunt angajaţi în elaborarea a două lucrări de colaborarte internaţională: *Atlasul Lingvistic European* (*Atlas Linguarum Europae* – ALE) şi *Atlasul Lingvistic Romanic* (*Atlas Linguistique Roman* – ALiR), iar cei de la Chişinău şi la *Atlasul dialectologic carpatic comun (Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas* – OKDA).

O preocupare a dialecologilor noştri de azi o constituie şi crearea unei arhive fonogramice a limbii române (vezi V. Şuteu, *Arhiva fonogramică a limbii române,* FD, I, 1958, p. 211-19).

Începând din 1980, la iniţiativa regretatului profesor Romulus Todoran şi a Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj (azi purtând numele lui „Sextil Puşcariu") se organizează din doi în doi ani Simpozionul Naţional de Dialectologie, ajuns deja la al IX-lea. Simpozionul este itinerant. Lucrările simpozioanelor au fost publicate fie în volume separate, fie în unele reviste.

Comunicările primului simpozion, ţinut la Cluj-Napoca, au

Scanned with OKEN Scanner

apărut în volumul *Materiale şi cercetări dialectale,* II, 1983, volumul fiind îngrijit de R. Todoran, E. Beltechi, I. Mării, N. Mocanu. Pentru celelalte simpozioane dăm anul, locul şi volumul sau revista unde au fost publicate comunicările: II, 1982, Timişoara: *Studii de dialectologie,* Timişoara, 1984 (volum îngrijit de Vasile Frăţilă şi V.D. Ţâra); III. Iaşi, 1984: „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XXX, 1985 A; IV. Sibiu, 1986: *Dialectologica* (volum îngrijit de Nicolae Saramandu), Bucureşti, 1989; V. 1988, Craiova: *Lucrările celui de al V-lea Simpozion Naţional de Dialectologie,* Craiova, 1990 (2 volume sub îngrijirea lui Radu Sp. Popescu, Dumitru Ivănuş, Mihaela Livescu, Doina Negomireanu); VII. Bucureşti, 1992 (FD, XII, 1983). Simpozionul al VI-lea a avut loc în 1990 la Cluj-Napoca, al VIII-lea, la Belinţ, jud. Timiş, în 1994, iar al IX-lea la Baia Mare, în 1996. Lucrările acestor simpozioane nu au fost încă publicate.

Actuala politică de integrare economică, culturală şi ştiinţifică a celor două state româneşti impun menţionarea, chiar dacă numai în treacăt, şi a realizărilor lingviştilor de la Chişinău în domeniul dialectologiei. Dialectologii basarabeni au abordat aproximativ aceleaşi direcţii de cercetare, cu specificarea că interesul lor s-a manifestat, datorită îngrădirilor ideologice, în primul rând sau aproape exclusiv asupra graiurilor româneşti din Republica Moldova şi din celelalte teritorii din fosta Uniune Sovietică, unde se vorbesc graiuri dacoromâne: Transcarpatia, Bucovina de Nord, regiunea Odesa, Caucaz etc. Opera fundamentală a dialectologilor de la Chişinău o reprezintă *Atlasul lingvistic moldovenesc,* din care au apărut până acum: vol. I, partea 1, *Fonetica* (hărţle 1-235) de R. Udler; vol. I, partea 2: *Fonetica* (hărţile 236-430) de R. Udler; *Morfologia* (hărţile 431-520) de V. Melnic; vol. II, partea 1: *Lexicul. Casa. Obiectele de uz casnic* (hărţile 521-721) de V. Comarniţchi; vol. II, partea 2: *Lexicul. Corpul omenesc. Familia* (hărţile 722-833) de V. Melnic; *Agricultura* (hărţile 844-1035) de V. Pavel, Chuşinău, 1968, 1972, 1973.

Renunţarea la grafia rusă, care a stat la baza sistemului de transcriere fonetică a *ALM* şi revenirea la grafia latină, recunoaşterea unităţii limbii române, ca unică reprezentantă a latinităţii orientale, preluarea de către autorii *ALM* a sistemului de transcriere fonetică a *ALR* şi *NALR* pe regiuni, au impus şi schimbarea titlului atlasului în *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei,*

Scanned with OKEN Scanner

Transnistria din care, sub redacţia lui Vasile Pavel, au apărut vol. I, la Chişinău în 1983, volum ce cuprinde materialul lexical din sfera tâmplăriei şi a fierăriei (102 hărţi lingvistice şi comentarii) şi vol. II, Chişinău, 1998: viticultura, apicultura, oieritul, cânepa (şi prelucrarea ei), cizmăria (132 de hărţi lingvistice plus 17 planşe cu MN).

După informaţii recente (vezi V. Pavel, RLŞL, 4/1966, p. 44), este prevăzut ca celelalte volume din *ALRR – Bas.* aflate în stadiul de pregătire (autori: V. Corcimari, V. Pavel, V. Sclifos) să cuprindă hărţi privitoare la curte, pomicultură, legumicultură, pădure, hrană, îmbrăcăminte, timp, fenomene ale naturii etc.

Aproape toate celelalte lucrări de dialectologie: monografii, texte, glosare, studii teoretice, cursuri universitare, sunt legate într-un fel sau altul de opera menţionată.

În ultimii ani ai deceniului al 5-lea şi în primii ai ai deceniului al 6-lea, s-au elaborat o serie de studii şi de monografii care dezbat atât unele probleme legate de metoda de elaborare a *ALM* cât şi cercetări speciale privind fonetica, gramatica şi lexicul graiurilor moldoveneşti (şi maramureşene) din teritoriul ce a fost inclus în defunctul Imperiu sovietic. R.G. Piotrovski, într-un studiu publicat în limba rusă în *Omagiu lui Iorgu Iordan* (Bucureşti, 1958, p. 677-686), se ocupă de câteva probleme teoretice ale *ALM*, iar V.S. Sorbală despre metoda strângerii şi cartografierii materialului în vederea alcătuirii atlaselor regionale (în *Tezicy dokladov IV Koordinacionogo soveščanija po voprosam dialektologii jazykov narodov SSR,* Erevan, 1958). Probleme asemănătoare tratează şi R. Udler în *Principiile elaborării Atlasului lingvistic moldovenesc şi importanţa lui* (LLM, 1958, nr. 1) şi în *Priemy registracii otvetov i metodyh kartografirovanija v regional'nom atlase* (LLM, 1961, nr. 4). În 1960, R.J. Udler, V.S. Sorbală, V.A. Comarnițchi, V.F. Melnic şi R.G. Piotrovski publică, la Chişinău, *Chestionar pentru colectarea materialului în vederea alcătuirii Atlasului lingvistic al limbii moldoveneşti* (sic!).

Primele monografii dialectale au fost la origine teze de doctorat şi au avut în vedere mai ales lexicul, fie dintr-o zonă mai restrânsă, fie îmbrăţişând toate graiurile româneşti de dincolo de Prut. Astfel, Ion Ciornâi se ocupă de particularităţile lexicale ale graiurilor din raioanele Râbniţa, Kamenka şi Kotovsk (*Leksičeskie osobenosti moldavskih govorov Rybinskogo i Kamenskago rajonov MSSR i Kotovskogo rajona*

Scanned with OKEN Scanner

Odessoj oblasti USSR, Bălţi, 1961), G.V. Grinko studiază denumirile populare ale plantelor din raionul Kotovsk (*Narodnye nazvanija rastenij v moldavskih govorah Kotovskogo rajona USSR,* Chişinău, 1962), iar Vitalie Sorbală, lexicul dialectal profesional moldovenesc (*Rozvitie moldavskoj dialektoj proizvodstvennoj leksiki,* Chişinău, 1963). Graiurile bucovinene sunt cercetate de I. Popescu în *Contribuţii la studierea graiurilor moldoveneşti din regiunea Cernăuţi,* Cernăuţi, 1970.

Studiile de fonetică au semnalat multe probleme teoretice reflectate în *Chestionarul ALM* [cf. V.A. Lisiţchi, *Problemy vokalizma v Moldavskom lingvističeskom atlase,* în *Omagiu lui Iorgu Iordan,* 1958, p. 519-529; idem, *Problemy konsonantizma v Moldavskom lingističeskom atlase,* în *Izvestija Moldavskogo Filiala AN SSSR,* Chişinău, 1959, nr. 12 (45)], sau s-au ocupat de unele particularităţi fonetice, ca rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină (cf. R. Udler, *K voprosy o javlenii rotacizma,* 1959), evoluţia africatelor *dz* şi *dž* (cf. idem, *Africata dz – o particularitate a consonantismului moldovenesc,* LLM, 1958, nr. 1; idem, *Affrikata dž i frikativnyj ž,* 1961) etc. R. Udler are şi meritul de a fi realizat o lucrare de sinteză privitoare la consonantismul graiurilor moldoveneşti din Bucovina în comparaţie cu cele din Basarabia şi din alte regiuni dacoromâne. (*Moldavskie govory Černovickoj oblasti v sravnenii s govorami Moldavskoj SSR, Zakarpatiskoj oblasti URSS i drugih smežnyh oblastej dako-romanskogo massiva. Konsonantizm,* Chişinău, 1964). Materialul care a stat la baza lucrării a fost adunat prin anchete la faţa locului din 116 localităţi repartizate astfel: 40 din Bucovina, 70 din Republica Moldova şi 6 din regiunea transcarpatică.

Cercetătorii basarabeni s-au aplecat şi asupra sistemelor fonologice ale graiurilor moldoveneşti (cf. A. Evdoşenco în *Dialectologia moldovenească,* Chişinău, 1976, p. 163-168). Ei n-au neglijat nici fonetica experimentală (cf. G. Gogin, *Vocalele în hiat binar,* Chişinău, 1986; A. Cenuşă, *Intonacija povestvovatel'nyh predloženij v sovremennom literaturnom jazyke (eksperimental'no-fonetičeskoe issledovanie),* Chişinău, 1969) şi nici limba vorbită (cf. G. Gogin, *Limba moldovenească vorbită. Texte,* Chişinău, 1989). Victor Comarniţchi este preocupat de reacţia informatorilor faţă de limba literară (cf. articolul acestuia *Expresiile dialectale „mai delicat", „mai pi cultură", „mai pi*

politică") şi de concurenţa dintre termenii dialectali şi cei literari (cf. *Concurenţa dintre sinonimele **pită** şi **pâne***, în LLM, 4/1964).

Lexicul a fost studiat fie din punct de vedere onomasiologic (cf. V. Melnic, *Termeni pentru noţiunea **bunic***, LLM, 1961, nr. 4; idem, *Variantele dialectale pentru noţiunea **bunică***, LLM, 1963, nr. 2), semantic sau avându-se în vedere unele terminologii. Astfel, Vasile Pavel, după ce publică mai multe articole privitoare la anumiţi termeni agricoli (*Din terminologia agricolă: **grapă**, **boroană** (pe baza ALM)*, LLM, 1965, nr. 1; *Din terminologia unor unelte de cultivare a solului*, 1965; *Asupra originii termenilor din domeniul treieratului*, 1966), realizează o excelentă monografie intitulată *Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică*, Chişinău, 1973.

Alte studii au în vedere influenţele reciproce dintre limbile slave de est şi graiurile moldoveneşti: R. Udler, *Ukrainskie elementy v moldavskih govorah Severnoj Bukoviny. (Po materialam Moldavskogo lingvističeskogo atlas)*, Cernăuţi, 1966; idem, *Influenţe reciproce moldo-ucrainene în raioanele periferice*, Chişinău, 1967; V. Zagaevschi, *K voprosu o slavjanskom vlijanii na fonologičeskiju sistemu moldavskih govorov. (Po materialam ALM)*, Chişinău, 1965; N. Bileţchi, *Elementul slav în terminologia părţilor plugului*, LLM, 1962, nr. 1; V. Melnic, *Moldavskie leksičeskie elementy v ukrainskom govore s. Daniel i russkom govore s. Kuniča (po materialam ALM)*, 1965; V.N. Stati, *Împrumuturi ucrainene în terminologia prelucrării cânepei, lânei şi ţesutului. (Pe baza materialelor ALM)*, 1965 etc. Menţionăm aici şi cartea lui Mihai Purice, *Cercetări de dialectologie moldovenească*, (Chişinău, 1974) care, în prima parte, se ocupă de influenţa limbii literare asupra graiurilor teritoriale, iar, în a doua, de lexicul cromatic în graiurile moldoveneşti.

Studii ca cele semnate de V. Sorbală (*Formirovanie i razvitie terminologičeskih mikrosistem v moldavskih govorah*, Leningrad, 1972), Valentina Corcimari (*Moldavskaja pastišeskaja terminologia (Arealogičeskoe i onomasiologičeskoe issledovanie*), Chişinău, 1989) şi Vasile Pavel (*Leksičeskaja nominacija. Po materialam moldavskih narodnyh govorov*, 1983), „presupun o diversitate de metode şi aspecte ridicând probleme teoretice referitoare la analiza sistematică a lexicului, a cuvântului, privit fiind „din interior", în timp şi în spaţiu, la forma internă, etimologia, semantica şi circulaţia lexemelor" (Vasile Pavel, RLŞL, 1996, nr. 4, p. 44).

Scanned with OKEN Scanner

Dintre lucrările referitoare la morfologia şi sintaxa graiurilor din stânga Prutului şi din regiunea transcarpatică amintim aici pe cele semnate de Vasile Melnic (*Elemente de morfologie dialectală. (Pe baza materialelor* ***Atlasului lingvistic moldovenesc****),* Chişinău, 1977) şi Vladimir Zagaevschi (*Studii de gramatică dialectală comparată,* Chişinău, 1990).

Lucrări cu caracter de sinteză sau de cursuri universitare au realizat: R. Udler, *Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka* [Divizarea dialectală a limbii moldoveneşti], I-II, Chişinău, 1976, (sub redacţia lui R. Udler şi V. Comarniţchi), *Dialectologia moldovenească* (autori R. Udler, V. Pavel, V. Comarniţchi, V. Melnic, A. Evdoşenco, G. Gogin), Chişinău, 1976 şi Mihail Purice, Vladimir Zagaevschi, Ion Ciornâi, *Curs de dialectologie română,* Chişinău, 1991.

Ca supliment la *ALM* au apărut mai multe volume de *Texte dialectale:* vol. I, partea 1; vol. I, partea 2 de V. Melnic, N. Stati, R. Udler; vol. II, partea 1 de A. Dumbrăveanu şi E. Constantinovici; vol. II, partea 2 de A. Dumbrăveanu; vol. III, partea 1 de V. Corcimari; vol. III partea 2 de A. Dumbrăveanu; Chişinău, 1969, 1971, 1981, 1987.

Lexicul dialectal, extras în cea mai mare parte din *ALM* şi din *Textele dialectale,* publicate ca supliment la *Atlas,* a fost înregistrat într-o lucrare lexicografică de mare însemnătate: *Dicţionar dialectal (Cuvinte, sensuri, forme),* I-II, III-V având ca redactor responsabil pe R. Udler, iar ca autori pe Udler, V. Comarniţchi, A. Cenuşă, V. Pavel, A. Dumbrăveanu, V. Melnic, A. Evdoşenco, V. Corcimari, G. Gogin, Ş. Matcaş, P. Verejan, Chişinău, 1985, 1986.

O menţiune specială merită lucrarea Albiniţei Dumbrăveanu, *Moldavskaja dialektnaja antroponimija (Ličnye imena: leksikogramatičeskie osobennosti, slovoobrazovatel'naja struktura, dinamika),* Chişinău, 1982, care, aşa după cum arată şi titlul, se ocupă de antroponimia dialectală moldovenească.

Aşadar, de la cercetările inaugurate în 1927 de articolul lui M.V. Sergievski, *Materialy dlja izučenija živyh moldavskih govorov na teritorij SSR* [Materiale pentru studiul graiurilor vii moldoveneşti pe teritoriul SSR] şi continuate de acesta cu culegerea *Moldavskie etjudy* (seria I), Moscova-Leningrad, 1936, graiurile româneşti de dincolo de Prut au constituit obiectul de studiu a numeroşi şi valoroşi învăţaţi, ele fiind înregistrate şi interpretate în lucrări de mare însemnătate, în care

Scanned with OKEN Scanner

au fost folosite atât metodele clasice cât şi cele mai noi.

Spuneam puţin mai sus că cele două state româneşti duc în prezent o politică de integrare culturală şi ştiinţifică. Faptul poate fi ilustrat şi de colaborarea dintre cercetătorii basarabeni şi cei de la Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti" din Bucureşti şi de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi la temele „Graiuri româneşti din arii laterale şi izolate", respectiv „Graiuri româneşti de la est de Carpaţi"[29].

În concluzie, putem afirma că cercetările asupra ramificaţiilor teritoriale ale limbii române au o vechime de mai bine de un secol, că ele se caracterizează prin înregistrarea şi explicarea unui material extraordinar de bogat, prin aplicarea unor diverse metode de investigaţie, sincronizate cu cele din ţările apusene ale Europei. Din păcate, datorită unor condiţii istorico-politice şi economice nefavorabile, unele lucrări de o excepţională însemnătate nu numai pentru lingvistica românească, ca *Atlasul lingvistic al Banatului,* (unul dintre primele atlase regionale europene) şi *ALR I* (ancheta lui Sever Pop) n-au fost publicate integral nici până azi, iar editarea *Atlasului lingvistic român pe regiuni* se face încă într-un ritm destul de lent. O rază de speranţă a apărut însă în ultimii doi-trei ani când au fost publicate şapte volume din NALR.

ABREVIERI

LLM = Limbă şi literatură moldovenească
RLŞL = Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară

[29] Pentru istoricul preocupărilor de dialectologie basarabeană, vezi Vasile Melnic, *Din istoria dialectologiei moldoveneşti,* în *Atlasul lingvistic moldovenesc,* vol. I, *Articole introductive. Anexe,* Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1968, p. 22-28 şi Vasile Pavel, *Dialectologie,* p. 42-48 în RLŞL, 1996, nr. 4, număr omagial dedicat semicentenarului Academiei de Ştiinţe a Moldovei, la rubrica *Cinci decenii de studiere a limbii.*

Scanned with OKEN Scanner

DIE RUMÄNISCHE DIALEKTOLOGIE. KURZER WERDEGANG

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz steckt die wichtigsten Momente in der Entwicklung der Erforschung der regionalen Varianten der rumänischen Sprache ab, angefangen von Simeon Ştefan, der erste, der auf einige dialektalen Differenzierungen der rumänischen Sprache hinweist, bis zu den heutigen Tagen. Es werden die Beiträge der Savanten wie B. P. Hasdeu und G. Weigand zur Gründung der rumänischen Dialektologie festgelegt, sowie die Errungenschaften der Klausenburger und Bukarester linguistischen Schulen, bis zum zweiten Weltkrieg, in der Weiterentwicklung der wissenschaftlichen Forschung der territorialen Verzweigungen der rumänischen Sprache. Es werden die Forschungsrichtungen in der heutigen rumänischen Dialektologie erwähnt gleichzeitig mit dem Versuch der Eingliederung der auf diesem Gebiet entfalteten Tätigkeit der Sprachforscher aus der Republik Moldova.

Am Ende der Darlegung, kommt der Autor zur Schlußfolgerung, daß die Erforschung der territorialen Untereinheiten der rumänischen Sprache ein Alter von über ein Jahrhundert haben, daß sie sich durch das Aufzeichnen und das Erklären eines besonders reichen Stoffes kennzeichnen, durch das Anwenden von verschiedenen, mit denen aus den westlichen Ländern Europas synchronisierten Erforschungsmethoden. Leider, wegen historisch-politischen und wirtschaftlichen ungünstigen Umständen, sind einige Arbeiten, von großer Bedeutung nicht nur für die rumänische Linguistik, wie der *Atlasul lingvistic al Banatului* (einer der ersten europäischen regionalen Sprachatlanten) und ALR I (die Aufnahme von Sever Pop) bis heute nicht vollständig veröffentlicht worden, und die Edierung des *Atlasul lingvistic român pe regiuni* verläuft noch in einem mühsamen Tempo. Ein Glimmer der Hoffnung ist aber in den letzten zwei-drei Jahren zum Vorschein getreten, als die sieben Bände dieses monumentalen Werkes veröffentlicht wurden.

Scanned with OKEN Scanner

ATLASELE LINGVISTICE ROMÂNEŞTI

În general, explorarea dialectală actuală este orientată spre două tipuri de atlase: atlase naţionale sau generale şi atlase regionale. Primele oferă o privire de ansamblu asupra tuturor ramificaţiilor teritoriale ale unei limbi, celelalte efectuează o cercetare mai profundă, pe un teritoriu mai restrâns. Atlasele regionale nu îşi propun înlocuirea celor naţionale, care ne dau o privire sintetică asupra întregului teritoriu al unei limbi, ci ele urmăresc o cercetare în adâncime, analitică, mai amănunţită a unor domenii mai restrânse. Prin îndesirea reţelei de puncte anchetate, atlasele regionale vor putea da imagini mult mai exacte în legătură cu aria de răspândire a unor particularităţi fonetice, morfologice, lexicale sau de derivaţie, cunoscute pe baza atlaselor naţionale şi a unor monografii sau glosare regionale, vor scoate la iveală particularităţi noi ale graiurilor din aceste regiuni şi vor aduce precizări noi în legătură cu dinamica limitelor dialectale (mai ales în zonele de tranziţie de la un subdialect la altul)[1].

Există, apoi, atlase multilingve sau plurilingve în care se urmăreşte fie înrudirea genealogică a unor limbi, ca de exemplu, încercările lui Gerhardt Rohlfs[2] pentru limbile romanice, ca *Atlasul lingvistic romanic (Atlas Linguistique Roman* – ALiR) în curs de elaborare de către dialectologi din toate ţările romanice europene, sau ca *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas* – OLA), fie aspecte ale contactului dintre limbi (vezi,

[1] Vezi B. Cazacu, *Studii de dialectologie română,* Bucureşti, EŞ, 1966, p. 58.

[2] Vezi, mai ales, G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch einer romanischen Sprachgeographie,* München, 1954; idem, *Romanische Sprachgeographie. Geschichte und Grundlagen, Aspekte und Probleme mit dem Versuch eines Sprachatlas der romanischen Sprachen,* München, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

de exemplu, *Atlasul lingvistic mediteranean* – ALM, iniţiat de savantul iugoslav Mirko Deanović[3] precum şi *Atlasul Lingvistic European (Atlas Linguarum Europae* – ALE), respectiv, *Atlasul dialectologic carpatic comun (Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas* – OKDA).

Dialectologii români au ilustrat sau au participat la elaborarea tuturor acestor tipuri de atlase, mai mult, limba română (varianta ei populară) se numără printre puţinele limbi din lume (dacă nu este chiar singura!) care, în secolul nostru, la intervale scurte de timp, a fost înregistrată în trei atlase lingvistice: *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes,* Leipzig, 1898-1909 (abreviat WLAD), *Atlasul lingvistic român* (ALR), în două părţi, întocmit sub conducerea lui Sextil Puşcariu, partea I (ALR I) de Sever Pop şi partea a II-a (ALR II) de Emil Petrovici, şi *Atlasul lingvistic român pe regiuni* (ALRR), cunoscut şi sub numele de *Noul atlas lingvistic român* (NALR).

Atlasul lui G. Weigand (WLAD)

Primul atlas lingvistic al limbii române şi unul dintre primele realizate pe plan mondial îl datorăm romanistului german Gustav Weigand (1860-1930), apărut la Leipzig, între 1898 şi 1909, sub titlul *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* (WLAD). Volumul cuprinde o *Introducere* în care se dau indicaţii privind metoda de culegere a materialului lingvistic (*Methode bei Sammeln*) şi 67 de hărţi, dintre care 48 prezintă teritoriul studiat divizat în 6 secţiuni (cele 48 de hărţi fonetice corespund deci la 8 hărţi ale întregului teritoriu) şi 16 hărţi sintetice, corespunzând întregului teritoriu. Atlasul mai cuprinde o hartă a celor mai

[3] Pornind de la materialul strâns cu un chestionar de 800 de cuvinte şi locuţiuni, atlasul urmăreşte probleme legate de terminologia maritimă, a navigaţiei, a pescuitului, flora şi fauna marină în 107 porturi aflate pe coasta Mării Negre (România, Turcia, Bulgaria) şi în 20 de ţări din bazinul Mării Mediterane (Cipru, Siria, Israel, Albania, Malta etc. până în Portugalia).

Scanned with OKEN Scanner

importante diviziuni dialectale ale dacoromânei[4], o hartă a drumului parcurs de Weigand şi o hartă etnografică[5]. Pe hartă sunt înregistrate simultan 4 cuvinte, care cuprind acelaşi fenomen fonetic, fiecare localitate fiind reprezentată sub forma unui pătrat, împărţit în 4 triunghiuri corespunzând celor 4 cuvinte avute în vedere. Formele variate ale aceluiaşi cuvânt sunt reprezentate prin culori diferite. Atlasul este greu de consultat, pentru imaginea de ansamblu a repartizării teritoriale a fiecărui fenomen fiind necesar să se citească 6 hărţi.

Adunarea materialului s-a făcut cu un chestionar de 130 de cuvinte – tip (la început chestionarul a urmărit doar 103-104 cuvinte) după o conversaţie liberă. Chestionarul urmărea doar aspectul fonetic al unor sunete sau grupuri de sunete. Iată primele cuvinte–tip urmărite de Weigand în ancheta sa: *câne, făină, grâu, orz, secară, mănânc, pasăre, zboară, rândunică, vrabie, aripă, pană, uşă, cheie, cui, scaun, masă, biserică, piatră.*

Anchetele le-a început în 1895 în Banat, continuându-le în 1896 în regiunea Crişurilor şi a Mureşului, în 1897 pe Someş şi Tisa, în 1898 în Oltenia, Serbia şi Bulgaria, în 1899 în Muntenia, în 1900 în Moldova şi Dobrogea, în 1901 în Bucovina şi Basarabia, şi le-a sfârşit în 1907 când mai cercetează două puncte cu populaţie românească din Bulgaria şi partea de răsărit a Transilvaniei[6]. În total au fost anchetate 752 de localităţi în care se vorbea dialectul dacoromân şi care, în perioada aceea, se aflau în cinci state: 352 în Regatul României, 324 în Austro-Ungaria, 54 în Rusia, 11 în Serbia

[4] Lui G. Weigard îi datorăm, totodată, şi o primă repartiţie dialectală a dacoromânei făcută cu mijloacele geografiei lingvistice (vezi *Vorwort* la WLAD coloanele 9-11, precum şi articolul *Despre dialectele româneşti,* în „Convorbiri literare", 1908, nr. 4, p. 441-448).

[5] Vezi şi G. Weigand, *Welchen Zwecken dient der Linguistische Atlas des dacoromänischen Sprachgebietes,* în „XV. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", 1909, p. 135-154.

[6] Vezi Sever Pop, *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques,* I, Louvain, 1950, p. 703.

Scanned with OKEN Scanner

şi 11 în Bulgaria[7]. Dintre acestea, 47 au fost anchetate de 3 dintre elevii săi. Ernst Bacmeister a studiat 27 de localităţi (punctele 150-177), Sextil Puşcariu 19 (punctele 242-260 în Ţara Oltului)[8], Arthur Byhan (punctele 352 şi 353).

I se reproşează lui Weigand că în privinţa alegerii localităţilor nu s-a condus după nici un principiu, că a urmat îndeaproape cursul apelor şi liniile ferate, că ancheta a fost făcută în mod linear şi nu în zig-zag[9]. Ba mai mult, unele dintre localităţi n-au fost vizitate de Weigand, anchetele desfăşurându-se, uneori, în târguri sau la sărbători populare, simultan cu informatori din localităţi diferite. Urmarea a fost uniformitatea răspunsurilor, astfel încât materialul furnizat de atlasul lui Weigand trebuie folosit cu multă prudenţă. Weigand n-a respectat nici principiile cerute în privinţa alegerii informatorilor (informatorii anchetaţi în târguri şi oraşe fiind „aleşi" la întâmplare). El nu ne dă nici indicaţii privind locul de naştere a informatorului, a părinţilor acestuia, dacă a locuit mai mult timp în alte localităţi etc. În privinţa vârstei informatorilor, se ştie că ea varia între 15 şi 80 de ani. În punctul 573 a fost anchetat un copil de 9 ani. Desigur că răspunsurile acestuia nu pot fi „reprezentative" pentru graiul localităţii anchetate.

Cu toate scăderile sale, inerente unei lucrări legate de începutul geografiei lingvistice, atlasul lui G. Weigand îşi păstrează încă valoarea, el reuşind să ne redea ariile celor mai importante fenomene fonetice dialectale ale dacoromânei de la sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru, materialul lui fiind utilizat şi după apariţia ALR[10].

---

[7] Vezi Otto Winkelmann, *Die rumänischen Sprachatlanten. Ein forschungsgeschichtlicher und methodenkritischer Überblick,* în Günter Holtus, Edgar Radtke (Hrsg.), *Rumänistik in der Diskussion,* Gunter Narr Verlag Tübingen, p. 182.

[8] Rezultatele anchetei lui Puşcariu au fost publicate iniţial de acesta în studiul *Der Dialekt des oberen Oltthales,* în „V. Jahresbericht", 1898.

[9] Vezi recenzia lui M. Roques în „Romania", XXVIII, 1899, p. 310; S. Pop, *La dialectologie,* I, p. 702.

[10] De multe ori ariile fenomenelor înregistrate de *WLAD* sunt confirmate de *ALR,* vezi, de exemplu, studiul lui D. Macrea privind palatalizarea labialelor, în DR, IX, 1936-1938, p. 92-160.

Scanned with OKEN Scanner

Chiar S. Pop, în *La dialectologie,* este nevoit să recunoască: „D'une manière assez générale, on peut dire que les enregistrements de Weigand sont bons et correspondent à la réalité" (p. 700), iar, într-un alt loc (p. 702): „on peut cependant affirmer (...) que les notations phonétiques de Weigand sont exactes"[11]. O recunoaştere recentă a valorii atlasului lui Weigand o reprezintă şi faptul că foarte multe dintre punctele anchetate de el au fost incluse şi în reţeaua *Noului atlas lingvistic român pe regiuni,* pentru a servi drept comparaţie în privinţa evoluţiei graiurilor româneşti între cele două momente (sau etape) ale anchetelor.

Atlasul lingvistic al Banatului de I. -A. Candrea

În studiul *Constatări în domeniul dialectologiei,* GS, I, fasc. 2, 1924, p. 169-200, I. -A. Candrea ne informează că a cercetat timp de peste 20 de ani, între 1904 şi 1924, peste 250 de localităţi din Banat (faţă de 60 câte anchetase Weigand)[12] cu un chestionar de peste 700 de cuvinte – tip, din care a alcătuit 130 de hărţi[13]. Autorul n-a reuşit să dea la lumina tiparului decât 11 hărţi în cadrul studiului citat din revista „Grai şi suflet". Majoritatea dintre ele se referă la formele fonetice ale diferiteloe cuvinte: *frasin* (p. 178), *cheag* (p. 181), *de* (p. 183), *des* (p. 184), *tei* (p. 185), *caută, laudă* (p. 186), *râd, urât* (p. 188), *cireş* (p. 195), *golumb* (p. 198), iar două la sinonimele cuvintelor *cocostârc* (în afara textului) şi *movilă* (p. 194).

---

[11] Apud Otto Winkelmann, *lucr. cit.,* p. 183.

[12] Numărul localităţilor din Banat anchetate de Weigand este de fapt mai mare de 60 numai că unele dintre ele au fost cercetate în 1896 şi incluse în studiul *Körösch- und Marosch-Dialekte,* apărut în 1897 în „V. Jahresbericht", p. 250-336 (şi separat, Leipzig, 1897). Vezi V. Frăţilă, *Contribuţia lui G. Weigand la cercetarea subdialectului bănăţean,* în volumul *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 276, nota 3, versiunea germană, *Der Beitrag Gustav Weigands zur Erforschung des Banater Subdialekts,* in *Aus der Südosteuropa – Forschung,* Band 3, *100 Jahre Rumänistik an der Universität Leipzig,* hrgg. von Klaus Bochmann und Sabine Krause, München, 1996, S. 118.

[13] I. -A. Candrea, GS, I, fasc. 2, p. 170-171.

Scanned with OKEN Scanner

După informaţiile Floricăi Dimitrescu, hărţile dau indicaţii diverse, de natură morfologică (*aramă – arame*), fonetică (*călcâń, ńicăieri, pră*), privitoare la sinonimie (*cale, drum, potiacă; slănină, clisă*); etimonul este indicat în dreptul hărţii în colţul de sus[14]. Aşadar, atlasul lui Candrea vizează în special probleme fonetice şi lexicale caracteristice Banatului, în care rezultatele sunt consemnate pe hărţi prin reprezentări grafice figurative, urmând metoda lui Wenker sau Weigand. Nu avem nici o informaţie privind criteriile după care s-au ales informatorii, despre felul în care s-au pus întrebările etc. Autorul ne dă însă un remarcabil studiu de geografie lingvistică privind migrarea cuvintelor, care se face prin iradiere, infiltrare, revărsare, suprapunere. El a mai constatat şi alte particularităţi datorate deosebirilor de vârstă şi de sex, diversităţei ocupaţiunilor şi diferenţei claselor sociale..."[15]

Din păcate, *Atlasul lingvistic al Banatului* al lui I. -A. Candrea, care se înscrie printre primele atlase regionale europene, a rămas nepublicat până azi[16].

Atlasul lingvistic român (ALR)

Atlasul lingvistic român (ALR), unul dintre cele mai bune atlase lingvistice din lume[17], a fost realizat de şcoala lingvistică clujeană sub îndrumarea lui Sextil Puşcariu, directorul Muzeului Limbii Române, având ca anchetatori şi autori pe Sever Pop şi Emil Petrovici. Lucrările

[14] Florica Dimitrescu, *I. -A. Candrea, lingvist şi filolog,* Bucureşti, EŞ, 1974, p. 50.

[15] I. -A. Candrea, GS, I, fasc. 2, p. 200.

[16] Atlasul se află în Biblioteca fostului Centru de Fonetică şi Dialectologie al Academiei, azi Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti" din Buucreşti (vezi Florica Dimitrescu, *op. cit,* p. 50 şi Valeriu Rusu, *Atlasul lingvistic al Banatului de I. -A. Candrea,* în *Studii de dialectologie,* Timişoara, 1984, p. 258-281).

[17] Considerat de Carlo Tagliavini, *Introduzione alla glottologia,* p 105 „cel mai perfect până în prezent" (apud Eugen Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică,* Chişinău, „Ştiinţa", 1994, p. 48).

Scanned with OKEN Scanner

pregătitoare şi indrumarea întregii lucrări îi aparţin lui S. Puşcariu, iniţiatorul atlasului. Referindu-se la rolul fiecăruia dintre autorii *Atlasului,* Puşcariu afirma: „Rolul celui ce iscăleşte aceste rânduri a fost cea (sic!) de iniţiator, animator şi sfătuitor. Grija de fiecare clipă de a nu lăsa să se înnămolească o lucrare împreună cu greutăţi de tot felul şi de a găsi cele mai bune căi de realizare este a conducătorului; munca grea şi plină de privaţiuni a anchetelor duse până la sfârşit cu un admirabil devotament este a celor doi anchetatori"[18].

În vederea efectuării *Atlasului* au avut loc o serie de lucrări pregătitoare. Pentru cunoaşterea localităţilor cu cele mai interesante graiuri şi pentru întocmirea unui chestionar în vederea anchetei propriu-zise pentru atlas, Muzeul Limbii Române din Cluj organizează a doua anchetă mare prin corespondenţă (după cea a lui B.P. Hasdeu) asupra limbii române. Din cele 20-30 de chestionare parţiale câte preconiza Puşcariu să se întocmească[19] au fost publicate 8 (*Chestionarul I. Calul,* 1922; II. *Casa,* 1926; III. *Firul,* 1929; IV. *Nume de loc şi nume de persoană,* 1930; V. *Stâna, păstoritul şi preparatul laptelui,* 1931; VI. *Stupărit,* 1933; VII. *Instrumente muzicale,* 1935; VIII. *Mâncăruri şi băuturi,* 1937).

Pentru realizarea atlasului cei doi elevi ai lui S. Puşcariu, S. Pop şi E. Petrovici, vor face studii speciale în străinătate. S. Pop va participa la anchete pe teren în diferite părţi ale Romaniei occidentale alături de L. Gauchat, J. Jud, A. Duraffour, J. Jeanjaket, E. Tappolet (la Grenoble), A. Griera (la Elne, în Provence şi la Tarragona în Catalania), Ugo Pellis (la Cortina d'Ampezzo în Italia de nord) şi M.P. Scheuermejer (la Sant d'Angelo Lodigiano, lângă Milano)[20]. S. Pop a profitat, între anii 1925-1927, şi de sfaturile şi experienţa unor învăţaţi ca J. Gilliéron, K. Jaberg, J. Jud şi Mario Roques. E. Petrovici şi-a perfecţionat şi el pregătirea în Franţa la savanţi ca: A. Meillet, A. Thomas, J. Gilliéron, Abatele Rousselot, Mario Roques etc[21].

---

[18] ALR, I, vol. I, Cluj, 1938, p. 13.
[19] Vezi DR, II, 1922, p. 903.
[20] Vezi S. Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie,* Societas Academica Dacoromania, Acta Philologica, Tomus IV, [Roma], 1966, p. 201.
[21] Vezi D. Macrea, *Studii de lingvistică română,* Bucureşti, EŞ, 1970, p. 203.

Scanned with OKEN Scanner

Între 1927 şi 1928, S. Pop prezintă în 11 şedinţe la Muzeul Limbii Române, *Chestionarul ALR*[22]. Pentru a putea verifica chestionarul, S. Pop se deplasează în două localităţi din sudul Transilvaniei lângă Sibiu, la Mohu şi Apold. În 1929, în cadrul şedinţelor Muzeului se stabileşte şi sistemul de transcriere fonetică[23]. Înainte de începerea anchetelor definitive, S. Pop şi E. Petrovici vor face anchete de probă în câteva localităţi din aproape toate regiunile ţării[24]. Anchetele definitive au început în primăvara anului 1930 şi au durat până în 1938 (în unele localităţi pentru ALR II şi după 1938).

Chestionarul. Cei doi anchetatori au lucrat cu chestionare diferite în puncte diferite. Materialul pentru ALR I (ancheta lui S. Pop) a fost cules cu un chestionar de 2200 de întrebări din 301 de localităţi, iar pentru ALR II (ancheta lui Emil Petrovici) cu un chestionar de 4800 de întrebări din 85 de localităţi. Într-un articol publicat în DR, VII, 1931-1933, referindu-se la numărul întrebărilor din *Chestionarele ALR I şi ALR II,* S. Pop arăta că, în realitate, numărul întrebărilor din cele două chestionare [(2200 ALR I, 4800 ALR II)] este mult mai mare, deoarece: „Subt o chestiune se urmăreşte, la substantiv şi forma singularului şi cea a pluralului (deci sunt două întrebări), iar la un timp verbal (care figurează în chestionar iarăşi ca o singură întrebare) se urmăresc de obicei şase forme de conjugare. Frazele fixate pentru particularităţile morfologice şi sintactice (în chestionarul normal peste o sută, în cel dezvoltat trei sute cincizeci) care trebuie tradus [transpus – n.n.V.F.] de subiect din limba literară fiind transcrise în întregime, cuprind foarte des peste zece forme dialectale. În chestionarul dezvoltat sunt întrebări care urmăresc particularităţi folclorice şi etnografice; răspunsul subiectului, interesând în primul rând din punct de vedere lingvistic, este de asemenea transcris în întregime. Apoi, din fiecare sat se adună diverse texte dialectale, mai reduse la anchetatorul chestionarului normal

[22] Vezi DR, V, 1927-1928, p. 901.
[23] Vezi S. Pop, *Recueil...*, p. 205.
[24] S. Pop anchetează localităţile Coşna (Bucovina), cătunul Sunători, com. Dorna (Moldova), Răhău (jud. Alba), Măiereni (cartier al Sibiului), Dăieni (jud. Tulcea), Viziru (Brăila), iar Emil Petrovici: Prundu Bârgăului (jud. Năsăud), Sălişte (jud. Sibiu) şi Piua Petrii (jud. Ialomiţa). Vezi DR, VI, 1929-1930, p. 660.

Scanned with OKEN Scanner

şi mult mai numeroase în ancheta cu chestionarul dezvoltat. Se adaugă, la fiecare punct al anchetei, diverse cuvinte interesante, notate de anchetator din conversaţia cu subiectul sau cu subiectele al căror grai îl notează. Putem deci considera la peste cinci mii numărul întrebărilor în chestionarul normal şi la peste şase mii în cel dezvoltat" (p. 55-56).

După estimările făcute de Ion Mării, unul din redactorii *ALR* serie nouă, „numărul probabil al problemelor şi (implicit) al întrebărilor (adresate de anchetatori informatorilor chestionaţi) este în jur de 4000 pentru chestionarul normal şi de 9000 pentru chestionarul dezvoltat"[25].

Chestionarul lui Pop, cunoscut şi sub numele de chestionarul normal, se referă la noţiunile fundamentale cunoscute oricărui locuitor al României, şi, pentru a facilita comparaţia cu celelalte limbi romanice, a ţinut seama de chestionarele celorlalte atlase: *Atlas linguistique de la France* al lui J. Gilliéron, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* al lui K. Jaberg şi J. Jud, *Atlante linguistico italiano* al lui Matteo Bartoli şi Ugo Pellis, *Atlas lingüistic de Catalunija* al lui Griera[26]. Chestionarul dezvoltat, folosit de E. Petrovici îmbrăţişează „toată viaţa ţăranului român cu ramificări în etnografie şi folclor"[27] sau, aşa cum se exprimă I. Mării, „din punctul de vedere al domeniilor programate, *Chestionarul ALR II* nu este un chestionar pur lingvistic, deoarece acesta a programat şi un număr destul de însemnat de probleme care privesc etnografia şi folclorul, unele dintre acestea fiind organizate în cuprinsul chestionarului în capitole speciale ca de exemplu: *Magie, credinţe deşarte* (poziţiile 4226-4251), *Obiceiuri, credinţe* (5790-5800)[28].

Chestionarele lui S. Pop şi E. Petrovici au şi întrebări comune. Unele dintre acestea sunt formulate în mod diferit, dar vizează acelaşi răspuns, asigurându-se astfel o legătură între cele două chestionare.

În alegerea localităţilor, s-a ţinut seama de anumite criterii: să fie o aşezare veche, să aibă o populaţie de cel puţin 700 de locuitori, să aibă un caracter mai mult sau mai puţin conservator, elementul românesc

---

[25] Vezi I. Mării, *Dialectologica,* Bucureşti, 1989, p. 82-83.
[26] Vezi S. Pop, *La dialectologie,* I, p. 712.
[27] Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode,* Bucureşti, EA, 1962, p. 265.
[28] I. Mării, *loc. cit,* p. 81-82.

Scanned with OKEN Scanner

să fie majoritar în raport cu cel străin etc.[29]. În principiu, distanţa pentru *ALR I* dintre localităţi este de 30-50 km, iar pentru ALR II de 90 km. În regiunile muntoase distanţa dintre localităţi este mai mică, în regiunile de câmpie, mai mare. Faţă de suprafaţa totală a teritoriului studiat şi faţă de numărul total al locuitorilor, proporţia este de 1 punct la 1000 km² şi la 55.000 de locuitori. Luând în considerare ambele părţi (*ALR I* şi *ALR II*) un punct revine la 800 km_2 şi la 48.000 de locuitori. Din punctul de vedere al densităţii, reţeaua de puncte a *ALR* aşează *ALR* înaintea atlasului francez al lui J. Gilliéron (un punct la 830 km² şi 64.000 de locuitori) şi după cel al Italiei şi Elveţiei meridionale al lui K. Jaberg şi J. Jud (un punct la 765 km² şi 98.000 de locuitori).

Punctele anchetate de S. Pop se repartizează astfel: 292 de localităţi dacoromâne, 2 istroromâne, 5 aromâne, 2 meglenoromâne. El a mai anchetat 2 puncte ucrainene, 2 secuieşti şi trei graiuri individuale ale trei scriitori din cele trei provincii: Al. Brătescu-Voineşti pentru Muntenia, M. Sadoveanu pentru Moldova şi Ion Agârbiceanu pentru Transilvania[30].

Punctele anchetate pentru *ALR II* se repartizează astfel: 73 dacoromâne, 1 istroromân (anchetat de Şt. Paşca), 1 aromân şi 1 meglenoromân (ambele anchetate de Th. Capidan), 2 maghiare, 2 ucraienene (E. Petrovici şi Gr. Nandriş), 2 sârbeşti, 2 bulgăreşti, 2 săseşti şi 1 ţigănesc[31] (în acest punct s-a făcut şi o anchetă românească; tot aşa la Tuzla, jud. Cetatea Albă, pe lângă ancheta românească s-a făcut şi una ucraineană).

S. Pop a lucrat, de obicei, trei zile într-o localitate, iar Emil Petrovici, şase zile. S. Pop a chestionat, în mod obişnuit, un singur informator, E. Petrovici mai mulţi, deoarece chestionarul său se referea la terminologii speciale.

În alegerea informatorilor s-a ţinut seama, printre altele, de

[29] Vezi S. Pop, *Recueil,* p. 221.
[30] Cei trei scriitori au fost anchetaţi la sugestia lui D. Caracostea.
[31] Sugestia de a se ancheta şi graiurile populaţiilor conlocuitoare pentru a se putea studia interferenţele lingvistice a fost făcută de A. Meillet la al II-lea Congres al filologilor români (vezi Petru Neiescu, *Contribuţia lui Sextil Puşcariu la dezvoltarea dialectologiei româneşti,* în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 31).

Scanned with OKEN Scanner

următoarele criterii: să fie originar din localitatea anchetată, la fel familia, soţia informatorului (sau soţul când informatorul era o femeie) să fie din aceeaşi comună; să fie agricultor şi să descindă din familie de agricultori; să nu fi locuit mai mult timp la oraş sau într-o altă regiune; să fie analfabet, să aibă vârsta între 30 şi 60 de ani.

La sugestia lui George Giuglea a fost adoptat un sistem de transcriere fonetică bazat pe alfabetul românesc oficial căruia i s-au adăugat numeroase semne diacritice: şapte litere din alfabetul grecesc şi două din cel fonetic internaţional, prin urmare, un fel de compromis între ortografia oficială şi transcrierea fonetică ştiinţifică.

Transcrierea răspunsurilor s-a făcut în manieră impresionistă. Printr-o serie de semne s-au înregistrat şi împrejurările în care s-au produs răspunsurile: se indică întrebările care-l fac pe subiect să râdă [!], informatorul ezită [ε], informatorul s-a corectat [K], rostirea allegro [AL] sau lento [L] a răspunsurilor etc.

În hărţile atlasului se dau indicaţii despre felul şi forma întrebării (dacă este directă sau indirectă, dacă s-au folosit gesturile, desenele etc.), înregistrânduse, totodată, în note şi explicaţiile suplimentare date de informatori, precum şi unele observaţii ale anchetatorilor.

Concomitent cu strângerea materialului lingvistic cu ajutorul chestionarului, anchetatorii au adunat şi texte dialectale din fiecare localitate anchetată. Textele sunt o completare a atlasului, mai ales în privinţa fenomenelor de sintaxă populară, de fonetică sintactică şi a celor stilistice. Din păcate, au apărut doar textele culese pentru ancheta a doua: Emil Petrovici, *Texte dialectale. Suplement la Atlasul lingvistic român II (ALRT II),* Sibiu-Leipzig, 1943. Volumul similar de texte pregătit de Sever Pop a fost distrus în 1946 într-un incendiu izbucnit în tipografie.

Alături de atlasul mare, ordonat pe sfere semantice, pe domenii de activitate, autorii ALR au publicat şi un atlas mic colorat (ALRM), care corespunde în privinţa conţinutului materialului publicat în format mare. Publicarea formatului mic, colorat nu se substituie atlasului mare, cu alte cuvinte, atlasul mic nu ne dispensează de consultarea celui mare, el are însă avantajul de a contura mai bine ariile diferitelor fenomene lingvistice.

Materialul strâns pentru ALR I şi ALR II este de o bogăţie extraordinară. Ţinând seama de faptul că S. Pop a anchetat 301 de

Scanned with OKEN Scanner

localităţi cu graiuri româneşti la care se adaugă graiul individual al celor trei scriitori (Al. Brătescu-Voineşti, Mihail Sadoveanu şi Ion Agârbiceanu), se poate afirma că el a notat în transcriere fonetică aproximativ 1.240.000 de răspunsuri, iar Emil Petrovici, 85 de localităţi, la care se alătură şi cele trei graiuri ale dialectelor sud-dunărene anchetate de Ştefan Paşca (1 istroromân) şi de Th. Capidan (1 aromân, plus 1 meglenoromân) pentru ALR II s-au obţinut circa 802.000 de răspunsuri. În total, s-au notat pentru ALR I şi ALR II aproximativ 2.016.000 de răspunsuri, fără a mai lua în calcul şi textele culese din cele 389 de localităţi anchetate pentru ALR I şi ALR II.

După I. Mării[32], numărul real al localităţilor anchetate pentru ALR I ar fi 310 şi nu 301. Înmulţind 9 cu 4.000 se obţin încă 36.000 de răspunsuri, pe care, dacă le adăugăm la cele 2.016.000, reiese că pentru ALR I s-au înregistrat 1.252.000 de răspunsuri. Dacă la acestea se adaugă cele 802.000 de răspunsuri obţinute pentru ALR II, reiese că în total pentru ALR I şi ALR II s-au obţinut 2.054.000 de răspunsuri.

Până la terminarea celui de al doilea război mondial au fost publicate două volume mari şi două mici din ALR I.

Iată conţinutul lor, locul şi anul apariţiei: *Atlasul lingvistic român.* Partea I (ALR I), vol. I. *Părţile corpului omenesc şi boalele lui,* Cluj, 1938; vol. al II-lea: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea,* Sibiu-Leipzig, 1942. Primul volum conţine 150 de hărţi lingvistice, iar al II-lea 152 de hărţi. *Micul atlas lingvistic român. Partea I* (ALRM I), vol. I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui,* Cluj, 1938; vol. al II-lea: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea,* Sibiu-Leipzig, 1942. Primul volum cuprinde 208 hărţi, al II-lea 216.

Din *Atlasul lingvistic român. Partea II (ALR II)* a apărut vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi).* B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători.* C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule,* Sibiu-Leipzig, 1940. Volumul cuprinde 296 de hărţi. Acestuia i se adaugă, în 1942 (Sibiu-Leipzig), un *Suplement. Termeni consideraţi obsceni* (20 de hărţi). În

[32] Vezi *Chestionarul Atlasului lingvistic român I (ALR I)* elaborat de S. Pop şi editat de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator I. Mării, Cluj, 1989, *Prefaţa,* p. IV şi *Notă asupra ediţiei,* p. X).

Scanned with OKEN Scanner

paralel cu formatul mare, în 1940, apare şi primul volum din formatul mic colorat, conţinând aceleaşi sfere semantice ca şi volumul mare (416 hărţi).

ALR a fost primit cu un deosebit interes nu numai în ţară, ci şi în străinătate. Importanţa acestei monumentale opere a lingvisticii româneşti a fost subliniată cu ocazia diverselor recenzii sau studii care pornesc de la materialul cuprins în ea. Pot fi consultate în acest sens, printre altele, recenziile foarte elogioase ale următorilor specialişti: Mario Roques în „Romania", t. LXIII, p. 137-139; J. Jud în „Vox Romanica", t. IV, 1939, p. 228-229; W. von Wartburg în „Zeitschrift für romanische Philologie", 1937, vol. 57, p. 95-98; G. Rohlfs în „Archiv für das Studium der neueren Sprache", vol. 71; G. Vidossi în „Archivio glottologico italiano", vol. XXX, 1938, p. 172-173; G. Bertoni în „Nuova Antologia", 1937, p. 4-5; M. Friedwagner în „Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie", p. 275-277; S. Puşcariu în „Archiv für vergleichende Phonetik", 1938, p. 107-118; Iorgu Iordan în „Însemnări ieşene", an. IV, 1939, vol. IX, p. 308-309; A. Graur în „Viaţa românească", 1938, nr. 5, p. 79-83; G. Ivănescu, în BIFR, V, 1938, p. 323-331; Iorgu Iordan în BIFR, VII-VIII, p. 354-385; idem în BIFR IX, p. 191-206; G. Giuglea în DR, X1, p. 115-120 etc.

Mai pot fi consultate studiile lui K. Jaberg, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes,* în „Vox Romanica", V, 1940, p. 49-86; E. Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen,* apărut în „Jahrbuch der Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin", 1940; G. Reichenkron, *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik,* în „Zeitschrift für slavische Philologie", vol. XVII, 1940, fasc. 1, p. 143-168; idem, *Die Bedeutung des rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie,* în „Ungarische Jahrbücher", 1940, vol. XX, fasc. 1-2, p. 7-34; Manuel Alvar, *Hystoria y metodologia*

Scanned with OKEN Scanner

lingüisticas. A propósito del Atlas de Rumania, în „Acta Salamanticesia", t. IV, 1951, nr. 4, precum şi cele făcute de autori înşişi: S. Puşcariu, *Hărţile graiului,* în „Ţara Bârsei", 1933, nr. 2; idem, DR, IX, p. 403-414; idem, *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie,* în „Revue de Transylvanie", an. III, 1936, p. 55-95; S. Pop, *La dialectologie. Aperçu historique et métode d'enquêtes linguistiques. Première partie: Dialectologie romane,* I, Louvain, 1950, p. 709-732; idem, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie,* [Roma], 1966, p. 23-54; 67-87; 143-153; 363-385, 387-398; 399-417; 419-426; 429-437; E. Petrovici, DR, X1, p. 120-125.

Publicarea atlasului a fost întreruptă din cauza războiului şi reluată în 1956. Începând din 1956 până în prezent au apărut 7 volume mari şi patru mici din ALR II sub un nou format purtând titlul : *Atlasul lingvistic român, serie nouă* (ALR s.n.) fiind redactat de un colectiv condus de I. Pătruţ sub direcţia lui Emil Petrovici[33].

În total cele 7 volume mari conţin 2.248 de hărţi. Primele cinci cuprind hărţi lexicale, ultimile două hărţi gramaticale. Hărţile lexicale se referă la următoarele domenii de activitate şi sfere semantice:

vol. I: A. *Agricultură.* B. *Morărit.* C. *Grădinărit.* D. *Pomărit.* E. *Viticultură.* F. *Cânepă.* G. *Albinărit.* [Bucureşti], 1956. Conţine 274 de hărţi.

vol. II: A. *Creşterea vitelor.* B. *Carul, căruţa, sania.* C. *Păsări de curte.* D. *Păstorit.* E. *Lâna, torsul, ţesutul.* F. *Meserii.* G. *Pădurărit.* [Bucureşti], 1956. Conţine 348 de hărţi.

vol. III: A. *Plante.* B. *Câinele, pisica.* C. *Animale sălbatice.* D. *Vânătoarea.* E. *Târâtoare, amfibii.* F. *Pescuit.* G. *Insecte.* H. *Timpul.* I. *Configuraţia terenului.* J. *Ape, umiditate, navigaţie.* K. *Comunicaţii.* L. *Naţiuni, categorii sociale, administraţie.* [Bucureşti], 1961. Conţine 286

[33] De menţionat este faptul că în ALR s.n. nu mai apar şi răspunsurile primite din localităţile de dincolo de Prut, din regiunea care după Tratatul Molotov–Ribbentrop a fost cedată defunctei Uniuni Sovietice, dar nici din Bulgaria, Iugoslavia şi Ungaria.

Scanned with OKEN Scanner

de hărți.

vol. IV: A. *Școala.* B. *Armata.* C. *Conflicte, justiție.* D. *Bani, comerț.* E. *Măsuri, greutăți.* F. *Bucătărie, mâncăruri, băuturi.* G. *Tutun.* H. *Îmbrăcăminte, încălțăminte, farduri, podoabe, lucru de mână.* I. *Culori.* J. *Spălat, călcat, igienă.* [București], 1956. Conține 326 de hărți.

vol. V: A. *Fire, caracter, sentimente.* B. *Petreceri, distracții.* C. *Muzică.* D. *Jocuri de copii.* E. *Salutul.* F. *Varia.* G. *Nume de persoană.* H. *Superstiții.* [București], 1966. Conține 363 de hărți.

vol. VI: A. *Substantiv.* B. *Articol.* C. *Adjectiv.* D. *Pronume.* E. *Numeral.* F. *Adverb.* G. *Prepoziție.* H. *Conjuncție.* [București], 1969. Conține 279 de hărți.

vol. VII: *Verbul.* [București], 1972. Conține 297 de hărți.

Cele 4 volume din ALRM s.n. cuprind 1.714 hărți, primele trei sunt făcute pe baza primelor cinci din formatul mare și se referă la aceleași sfere semantice, iar al patrulea, realizat pe baza volumelor 6 și 7 din formatul mare, se referă la toate părțile de vorbire (minus interjecția). Vol. I a apărut în 1956, al II-lea și al treilea în 1967, iar al IV-lea în 1981.

Menționăm tot aici că, în 1988, a fost publicat și *Chestionarul Atlasului lingvistic român II (ALR II)* elaborat de Emil Petrovici și editat de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator I. Mării, Cluj-Napoca, cu un *Cuvânt înainte* și *Notă asupra ediției* de I. Mării, XXIV + 433 p., precum și un alt volum: Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român II. Introducere,* redactori: Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, coordonator I. Mării, Cluj-Napoca, 1988, cu o *Notă introductivă* de I. Mării, XVII + 428 p., volum ce cuprinde răspunsurile la cele 60 de întrebări din partea introductivă a chestionarului precum și „paginile de *jurnal* și note fonetice redactate de E. Petrovici în zilele când a efectuat cele 85 de anchete" ca și „datele referitoare la cele trei graiuri reprezentând cele trei dialecte sud-dunărene (...) din anchetele întreprinse de Ștefan Pașca (pentru istroromâni) și Theodor Capidan (pentru aromâni și „meglenoromâni" (I. Mării, *Notă introductivă,* p. VII-VIII).

Scanned with OKEN Scanner

Atlasului i s-au adus însă şi o serie de obiecţii referitoare la reţeaua de puncte prea rară, materialul cules pentru dialectele sud-dunărene este insuficient, deosebiri de notaţie între cei doi anchetatori, caracterul lexical prea pronunţat[34].

Operă fundamentală a lingvisticii române şi europene, ALR a profitat de experienţa atlaselor lingvistice romanice, apărute sau în curs de elaborare, mai ales de cel italo-elveţian al lui K. Jaberg şi J. Jud şi italian al lui M. Bartoli şi Ugo Pellis, care au acordat o atenţie specială etnografiei, folclorului şi onomasticii (antroponimiei şi toponimiei), până atunci excluse din atlas. În acelaşi timp însă, ALR se distinge în mod net de aceste modele datorită numeroaselor inovaţii metodologice şi tehnice care îi oferă o originalitate certă. Aceste inovaţii consistă, între altele, în prezentarea materialului în două atlase paralele şi complementare şi în redactarea hărţilor mici colorate, precum şi în caracterul net rustic al chestionarelor, în diversitatea de criterii în alegerea localităţilor, în cercetarea punctelor aloglote, în anchetarea scriitorilor şi în culegerea unui mare număr de toponime şi antroponime, dar mai ales de texte dialectale.

În ciuda unor rezerve privind sistemul de transcriere şi a criticilor referitoare la prea marea raritate a reţelei de puncte, care nu sunt în stare să reprezinte fenomenele lingvistice limitate la arii mici, fapt de care au fost conştienţi înşişi autorii atlasului [care au lăsat spaţii, intenţionat, între punctele notate de la 1 la 1000 pentru a introduce noi anchete], ALR, este o operă ştiinţifică originală, un instrument de lucru indispensabil cercetătorilor limbii române şi ai limbilor romanice, fiind considerat, în general, ca unul dintre atlasele cele mai perfecte[35].

O altă inovaţie foarte importantă o constituie, cum am mai spus, culegerea de texte dialectale din toate localităţile, textele fiind o completare a atlasului în privinţa foneticii sintactice, a stilisticii şi a sintaxei graiurilor, atlaselor reproşându-li-se faptul că prezintă numai cuvinte izolate. Pentru ca materialul să fie cât de cât comparabil de la o

[34] Vezi Matilda Caragiu-Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română,* Bucureşti, EDP, 1977, p. 81.

[35] Lorenzo Massobrio, *Corso di Geografia Linguistica. Gli Atlanti Linguistici. Parte Prima,* Novi Ligure, Grafica Editoriale Universitaria, 1990, p. 124.

Scanned with OKEN Scanner

localitate la alta, s-au urmărit aceleaşi chestiuni în mai multe localităţi: obiceiurile la Sânziene, la Anul Nou, la Crăciun, la naştere, la botez etc. (vezi E. Petrovici, *Prefaţa* la *ALR II*).

Dar cea mai importantă inovaţie adusă de lingviştii clujeni metodei goegrafiei lingvistice este întocmirea atlaselor mici colorate: *ALRM I* şi *ALRM II.* Micul atlas colorat nu-l poate înlocui pe cel mare, el oferă însă oricui „o orientare rapidă şi sugestivă asupra situaţiei geografice a diferitelor cuvinte, a unor particularităţi fonetice, morfologice sau de altă natură" (S. Pop, *Introducere* la *ALRM I,* vol. I, p. 16).

ALR prezintă importanţă deosebită şi pentru lingvistica generală, deoarece: „Regiunea locuită de români a fost din vechi timpuri punctul de întâlnire al culturii occidentale cu cea orientală şi locul peste care s-au scurs multe popoare dinspre est şi nord spre vest şi sud. Limba română reflectă cele două influenţe culturale şi cuprinde un număr însemnat de cuvinte de la popoarele cu care românii au venit în atingere. Urmărirea acestora pe hărţile *Atlasului lingvistic român* interesează deci în mare măsură şi pe slavişti, germanişti, albanologi şi pe filologii unguri. Chestiunile au fost întrebate şi în localităţi cu populaţie minoritară, încât *Atlasul* nostru conţine întâiele hărţi lingvistice săseşti, sârbeşti, ruteneşti, bulgare, maghiare şi ţigăneşti. Comparaţia formelor româneşti cu cele străine, culese de la indivizi bilingvi, ne permite adesea deducţii din cele mai interesante de ordin general lingvistic despre amestecul limbilor"[36], dar şi din alt punct de vedere, întrucât la data efectuării anchetelor pentru *ALR,* românii trăiau în proporţie de 80% la sate, *Atlasul* reflectă un grai prea puţin influenţat de limba literară, de aceea, spre a nu se neglija nici limba literară au fost anchetaţi cei trei scriitori pentru cele trei provincii istorice româneşti: Al. Brătescu-Voineşti (Muntenia), Mihail Sadoveanu (Moldova), Ion Agârbiceanu (Transilvania).

Atlasul lingvistic al graiurilor româneşti din Banatul iugoslav (ALBI)

Radu Flora (1922-1989), lingvist de origine română, fost profesor la Universitatea din Belgrad, a alcătuit un *Atlas lingvistic al graiurilor*

36 Sextil Puşcariu, *Prospect. Atlasul lingvistic român (ALR).*

Scanned with OKEN Scanner

româneşti din Banatul iugoslav (ALBI)[37]. Pentru *ALBI* au fost anchetate 36 de localităţi din regiunea sudică a Banatului iugoslav, cuprinsă între graniţa româno-iugoslavă şi cursurile de apă: Caraş, Dunăre, Tisa şi canalul vechi al Begheiului. În 12 puncte din cele 36 anchetate, românii se află amestecaţi şi cu alte populaţii. Pe hărţi figurează numai 25 de puncte, cele în care populaţia românească se ridică la peste 1000 de locuitori, materialul din celelalte 11 localităţi, în care populaţia românească nu ajungea la 1000 de locuitori, fiind înregistrat la *Variante,* adică atunci când răspunsul din aceste localităţi diferă de cel din primele 25.

Primul volum al atlasului era gata de tipar deja în 1951 şi urma a se tipări la Matica srpska din Novi Sad. Volumul I, cuprinzând 346 de hărţi (şi 4 hărţi suplimentare) poartă titlul: *Omul, viaţa lui familiară, casa, acareturile, bucătăria şi primele lui necesităţi*[38] Atlasul era proiectat să apară în şase volume cuprinzând aproximativ 2.000 de hărţi. Materialul a fost adunat cu ajutorul a două chestionare: primul de tip lexical de 1052 de întrebări, al doilea fonetico-morfologic de 218 întrebări. La acestea s-a adăugat un bogat material onomastic, referitor la microtoponimia localităţilor anchetate şi la toate categoriile de antroponime: prenume, nume de familie, supranume[39].

Graiurilor româneşti din Banatul iugoslav, Radu Flora le dedică şi o monografie amplă (528 p.) publicată la Belgrad în 1971 sub titlul *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije,* plus o anexă legată separat de 44 de hărţi.

Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)

ALM a fost realizat de un colectiv al Sectorului de Dialectologie din cadrul Institutului de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, între 1957 şi 1958 sub conducerea lui R.G. Piotrovski, iar din 1959 sub a lui R. Udler. Anchetele au început în 1957 şi s-au terminat în 1965. . Reţeaua de puncte este destul de deasă

[37] Informaţii cu privire la ALBI ne dă autorul în „Orbis", t. V, nr. 1, p. 20-27 şi în studiul *Graiurile româneşti din Banatul iugoslav,* publicat în FD, I, 1958, p. 123-144. În acest studiu sunt incluse şi 5 hărţi lingvistice.

[38] Cf. FD, I, p. 125.

[39] Vezi Ioan Pătruţ, *Radu Flora,* CL, XXXV, 1990, nr. 1, p. 105.

Scanned with OKEN Scanner

şi ea cuprinde aproape toate graiurile dacoromâne vorbite pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice. În total au fost anchetate 240 de puncte, repartizate astfel: 163 în Republica Moldova (inclusiv pe malul stâng al Nistrului), 61 în Ucraina (19 în regiunea Cernăuţi, 4 în regiunea Transcarpatică, 4 în Nikolaev, 5 în Kirovgrad, 2 în Doneţk şi câte unu în Dnepropetrovsk, Zaporojie şi Lugansk), 12 în Federaţia Rusă (din care 2 în ţinutul Krasnodar, 2 în regiunea Omsk şi 8 în ţinutul Pomoriei), 1 în fosta R.S.S.A. Abzahă din Republica Gruzină, 2 în regiunea Aktiubinsk din Republica Cazahă şi 1 în Republica Chirchiză[40].

Distanţa dintre punctele anchetate în Republica Moldova este de 10-12 km, dar repartizarea lor nu este uniformă, ci în funcţie de structura (diferenţiată sau unitară) a graiurilor, de densitatea populaţiei, de gradul de dispersie a satelor. Un punct din ALM în graniţele Republicii Moldova revine la 207 km^2 şi la 17.665 de locuitori.

Pentru a putea fi urmărită evoluţia graiurilor în timp, în reţeaua *ALM* au fost incluse şi unele puncte anchetate de Weigand (*WLAD),* de S. Pop pentru *ALR I,* de E. Petrovici pentru *ALR II*, de E. Seidel şi de R. Udler. Din cele 71 de puncte anchetate de Weigand au fost reţinute 31, din cele 47 anchetate de Pop au fost reţinute tot 31, iar din cele 8 anchetate de E. Petrovici au fost reţinute 6. Din localităţile anchetate de E. Seidel pentru studiul *Linguistische Beobachtungen in der Ukraine,* BL, X, 1942, p. 91-121; t. XI, 1943, p. 73-111, au fost incluse în *ALM* 6 puncte, iar din cele 46 de puncte anchetate de R. Udler pentru studiul *Moldavskie govori Černovskoj oblasti USSR i drugich smežnyh oblastej dako-romanoskogo massiva. Konsonantizm,* Chişinău, 1964, 21.

În afara localităţilor cu populaţie curat românească au fost anchetate şi altele cu populaţie mixtă, apoi sate în care se vorbeşte o altă limbă (rusă, ucraineană, bulgară, găgăuză şi ţăgănească), dar ai căror locuitori cunosc şi limba română, precum şi sate din Ucraina, Federaţia Rusă, Republicile Cazahă şi Chirchiză asupra graiului cărora limba literară nu a exercitat nici o influenţă. Pe lângă localităţile rurale propriu-zise au fost anchetate şi câteva oraşele şi suburbii: *Solotvino* (pct. cartografic 2), *Ţeţino* (12), *Lipcani* (26), *Dolinskoe* (120), *Lunga* (123), *Chilia* (204), *Tuzlî* (224), *Iman* (191), *Olgu* (238) etc.

Anchetele s-au făcut în zig-zag de un grup de anchetatori care şi-au împărţit chestionarul, toţi anchetând în fiecare localitate. Grupul de anchetatori este format din: R. Udler, Victor Comarniţchi, Vasile Melnic,

40 Vezi ALM hărţile 1 şi 2.

Scanned with OKEN Scanner

Vasile Pavel, Vitalie Sorbală, N. Bileţchi şi Vasile Stati.

Notarea a fost făcută în transcriere fonetică impresionistă.

Informatorii au fost aleşi după criterii riguroase pentru a fi purtători tipici ai graiului localităţii respective. Materialul a fost strâns de la un grup de informatori, de regulă agricultori, selecţionaţi în prealabil în număr de cel puţin 2-3 inşi pentru fiecare anchetator. Termenii pentru obiectele de uz casnic, ca şi cei referitori la prelucrarea cânepii, la tors şi ţesut au fost înregistraţi de la femei, pentru terminologia agricolă au fost preferaţi bărbaţii, iar terminologia diverselor meserii (fierărie, dogărie, lemnărie) a fost colectată de la cei care o practicau (fierari, dogari, lemnari).

Pentru obţinerea răspunsurilor s-au folosit diferite procedee. De obicei, întrebările au fost indirecte, s-au folosit însă şi gesturile sau mimica, desene şi fotografii, dar şi întrebările directe în cazul cuvintelor polisemnatice.

Chestionarul cuprinde 2.548 de întrebări şi a fost împărţit pe compartimente lingvistice: *fonetică* (întrebările 1-717), *lexic* (718-2348), *gramatică şi formarea cuvintelor* (2349-2548). În elaborarea lui s-a ţinut seama de chestionarul lui Weigand, de cel al *ALR I* şi *ALR II,* precum şi de cele ale altor limbi romanice (spre exemplu cel al lui Gilliéron: *ALF,* sau al lui Jaberg şi Jud: *AIS*) sau slave. Unele întrebări au fost reluate în diferite părţi ale chestionarului, urmărindu-se precizarea răspunsurilor şi controlul lor de către diferiţi anchetatori şi diferiţi informatori.

La baza sistemului de transcriere fonetică s-a aflat sistemul grafic „moldovenesc" căruia i s-au adăugat unele semne diacritice. După descrierea sunetelor, pentru uşurarea înţelegerii fiecărui semn, acesta este ilustrat cu câte un exemplu din graiurile cercetate. Paralel este reprodus şi sistemul de transcriere al *ALR* şi cel al Asociaţiei fonetice internaţionale publicat de D. Jones în *Lautzeichen und ihre Anwendung in verscheidenen Sprachgebieten,* Berlin, 1928 (urmând, de fapt, exemplul *ALR*).

Punctele anchetate sunt numerotate de la 1 la 240, de la N spre S şi de la V spre E. Cele în care au fost anchetate graiuri străine sunt subliniate: *49, 52, 124, 181* şi *208*.

Până în prezent au apărut 2 volume, fiecare cu câte 2 părţi: *Atlasul lingvistic moldovensc,* vol. I, partea 1. **Fonetica** (hărţile 1-235) de Rubin Udler, Chişinău, 1968; vol. I, partea 2. **Fonetica** (hărţile

Scanned with OKEN Scanner

236-430) de R. Udler; **Morfologia** (hărţile 431-520) de V. Melnic; Chişinău, 1968; vol. II, partea 1. **Lexicul.** *Casa. Obiectele de uz casnic* (hărţile 521-721) de V. Comarnițchi, Chişinău, 1972; vol. II, partea 2. **Lexicul.** *Corpul omenesc. Familia* (hărţile 722-843) de V. Melnic; *Agricultura* (hărţile 844-1035) de V. Pavel, Chişinău, 1973.

După declararea independenţei Republicii Moldova, după revenirea la grafia cu litere latine şi la renunţarea la grafia rusă, s-au produs schimbări în însuşi titlul lucrării. O continuare a *Atlasului lingvistic moldovenesc* este cel care se cheamă *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei şi Transnistria* din care a apărut, în 1993 la Chişinău, vol. I. *Fierăria meşteşugărească, tâmplăria* de Vasile Pavel. Volumul conţine 102 hărţi lingvistice şi comentarii, precum şi câteva *Preliminarii. Principii de cartografiere. Transcrierea fonetică* (identică cu cea a *ALR* şi a *NALR*). *Anexe. Lista localităţilor anchetate,* un *Indice alfabetic al cuvintelor-titlu. Abrevieri.*

În 1998, la Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală" din Chişinău a apărut şi vol. al II-lea, purtând semnătura lui Vasile Pavel. Volumul cuprinde 133 de hărţi lexicale şi 17 planşe cu material necartografiat referitoare la următoarele sfere semantice: *viticultură, apicultură, cânepa (şi prelucrarea ei), oierit* şi *cizmărie.* Prin urmare, ne aflăm în faţa unui material lingvistic deosebit de interesant întrucât el se referă la unele din cele mai vechi îndeletniciri ale ţăranului român.

Ca şi la volumul I s-au aplicat aceleaşi procedee tehnice de cartografiere: simbolurile. Sistematizarea cartogramelor s-a făcut în funcţie de tipurile de denumiri:

„a) *Cuvinte primare* care, în linii mari, coincid cu fondul de unităţi lexicale moştenite şi de unităţi împrumutate din alte limbi. Denumirile din aceste straturi etimologice, indiferent de felul de percepere a structurii lor în prezent de către vorbitori (ca motivate sau nemotivate), sunt redate pe hărţi prin conturul cerculeţului (cuvântul cu cea mai largă arie de circulaţie) sau prin alte semne geometrice, înnegrite în întregime.

b) *Cuvinte derivate,* formate pe teren românesc şi cu forma internă sesizabilă, reproduse pe hartă prin simboluri din acelaşi inventar de figuri geometrice, înnegrite pe jumătate.

c) *Îmbinări de cuvinte* (şi denumiri perifrastice în general), redate la cartografiere prin modificări grafice de alt tip în interiorul semnelor

Scanned with OKEN Scanner

geometrice" (V. Pavel, *Prefață*, p. 9).

Rezultatul este că în felul acesta hărțile *ALRR – Bas.* „capătă o orientare propriu-zis onomasiologică", iar lectura interpretativă a hărților ne oferă nu numai o informare rapidă și sugestivă privind varietatea și repartiția în spațiu a unităților de denominație, ci, așa cum afirmă V. Pavel în același loc, și cu privire la sursele de îmbogățire și la „procedeele de creare a denumirilor în viul grai. În felul acesta dispunem de date prețioase pentru teoria denominării, în general, și pentru onomasiologia spațială, în special, ultima constituind în prezent o direcție de cercetare în perspectivă" (Idem, *ibidem*, p. 9-10).

Volumul mai cuprinde: transcrierea fonetică, abrevieri: a) de cuvinte, b) pentru atlase lingvisice și chestionare, lista localităților anchetate, indice alfabetic al cuvintelor-titlu și indice al termenilor cuprinși în hărți (comentarii) și în planșele materialului necartografiat.

Se preconizează ca din *ALRR – Bas. Bucov. Transn.* să se publice încă trei sau patru volume cuprinzând aproximativ 100 de hărți lexicale și semantice privitoare la îmbrăcăminte, încălțăminte, pomicultură, viticultură, apicultură, păstorit, fenomene ale naturii etc.

Noul atlas lingvistic român, pe regiuni (NALR)

Pentru că atlasul lui G. Weigand era în primul rând fonetic, iar de la timpul când s-au efectuat anchetele pentru *ALR I* și *ALR II* s-au scurs mai bine de 30 de ani și pentru că, în noile condiții social-economice, procesul de nivelare a graiurilor populare sub influența limbii literare a devenit foarte activ și rapid, s-a simțit necesitatea întocmirii unor atlase regionale ale limbii române[41], care să cuprindă o rețea de puncte mult mai deasă decât *ALR I* și *ALR II*.

[41] Pentru detalii privitoare la discutarea proiectului noului atlas, vezi: E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din RPR*, în FD, I, 1958, p. 207-210; Marius Sala, *Discutarea proiectului Noului Atlas lingvistic român (NALR)*, în LR, VII, 1958, nr. 3, p. 92-96; *Chestionarul Noului atlas lingvistic român pe regiuni. (Precizări preliminare)*, în FD, V, 1964, p. 159-162; D. Macrea, *Atlasele lingvistice regionale românești*, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 13-19; B. Cazacu, *Noul atlas lingvistic român. Oltenia, I*, în *Studii de dialectologie română*, p. 57-69; idem, *Noul atlas lingvistic român pe regiuni, Oltenia, I*, unde se expun și principiile metodologice și concepția care stau la baza atlaselor lingvistice regionale.

Scanned with OKEN Scanner

NALR a fost conceput în opt atlase regionale, şapte din ele fiind dedicate fostelor provincii istorice româneşti (Banat, Crişana, Maramureş, Transilvania, Oltenia, Moldova cu Bucovina, Muntenia cu Dobrogea), iar unul dialectelor româneşti din sudul Dunării: aromân, meglenoromân şi istroromân[42].

NALR nu însemnează înlocuirea *ALR I* şi *ALR II,* ci doar o completare şi aprofundare a acestei lucrări, prin perfecţionarea metodelor de culegere şi interpretare a materialului. Atlasele regionale vor furniza date mai amănunţite cu privire la aria de răspândire a unor particularităţi fonetice, lexicale, morfologice, sintactice şi de derivaţie, cunoscute pe baza unor lucrări mai vechi (*ALR,* monografii, glosare etc.), vor scoate în evidenţă noi particularităţi ale graiurilor, vor ajuta la o mai bună caracterizare şi delimitare a diverselor subdialecte şi graiuri. Lucrul acesta va fi realizat prin faptul că în zonele mai diferenţiate din punct de vedere lingvistic şi în cele de tranziţie reţeaua de localităţi va fi mai deasă. Prin includerea între localităţile anchetate a tuturor punctelor cercetate de S. Pop şi E. Petrovici pentru *ALR I* şi *ALR II* precum şi a numeroase puncte anchetate de Weigand, lucrarea va furniza un material comparabil privind evoluţia graiurilor de la sfârşitul secolului trecut până în anii '60-'70

S-a preconizat să fie anchetate peste 1000 de localităţi repartizate astfel: Oltenia – 98, Maramureş – 20, Muntenia şi Dobrogea – 250, Moldova cu Bucovina – 210, Transilvania – 250, Crişana – 120, Banatul – 100, Peninsula Balcanică – 80.

Pe teritoriul României anchetele au fost terminate în toate localităţile.

Culegerea materialului s-a făcut cu un chestionar alcătuit de un colectiv format din P. Neiescu, Gr. Rusu şi I. Stan, T. Teaha, V. Rusu, I. Ionică, sub îndrumarea lui E. Petrovici şi B. Cazacu. Chestionarul a fost publicat în FD, V, 1964, p. 173-271. În alcătuirea lui s-a pornit de la cele două chestionare realizate pentru *ALR I* şi *ALR II,* ţinându-se seama şi de chestionarele atlaselor lingvistice romanice. Nu a fost neglijat nici chestionarul *Atlasului lingvistic moldovenesc* (*ALM),* nici cel al graiurilor româneşti din Banatul

[42] Ca al nouălea atlas regional trebuie considerat *ALRR–Bas., Bucov., Trans.,* deşi între acesta şi *NALR* există unele deosebiri.

Scanned with OKEN Scanner

iugoslav (*ALBI*) şi nici cele ale unor limbi vecine (a fost consultat, spre exemplu, şi chestionarul atlasului limbii bulgare)[43]. Chestionarul cuprinde 2.543 de întrebări şi e repartizat astfel: I. Chestionarul introductiv: 57 de întrebări referitoare la localitatea anchetată şi la informatori. II. Chestionarul general compus din 2.000 de întrebări grupate pe sfere semantice în 14 capitole (1. Corpul omenesc. 2. Familia. 3. Casa. 4. Curtea. 5. Agricultura şi legumicultura. 6. Pomicultura, viticultura, apicultura. 7. Cânepa. 8. Pădurea, vânătoarea, pescuitul. 9. Hrană, îmbrăcăminte, încălţăminte. 10. Timpul, fenomene atmosferice. 11. Terenul, relieful. 12. Şcoala, armata, administraţia. 13. Meserii, comerţ. 14. Diverse). III. Chestionarele speciale compuse din 543 de întrebări, referitoare la diversele terminologii speciale, sunt grupate, de asemenea, pe sfere semantice (agricultură, viticultură, apicultură, morărit, oierit, cânepa (şi prelucrarea ei), pielărie, olărie).

Chestionarul general s-a pus în fiecare localitate, preconizându-se anchetarea unui singur informator, în etate de 40-60 de ani[44]. Chestionarele speciale s-au pus în funcţie de specificul fiecărei regiuni (de munte, de deal, de şes etc.), putându-se ancheta mai mulţi informatori în funcţie de diversele ocupaţii.

Formularea întrebărilor trebuia respectată întocmai, de toţi anchetatorii, pentru uniformitatea lor. Interogarea era, de obicei, indirectă. Întrebări directe s-au pus pentru cuvinte pe cale de a ieşi din uz sau pentru unii termeni polisemantici (cf. *pedestru, vintre, grumaz, muiere, păcurar* etc.). Alte întrebări au fost însoţite de desene (pentru obţinerea unor termeni denumind obiecte de cultură materială: *părţile plugului, jugul, coasa, carul* etc.)[45].

Primele regiuni în care au început anchetele au fost Oltenia şi Maramureşul.

---

[43] Vezi Teofil Teaha, *Despre Chestionarul Noului atlas lingvistic român (NALR)*, în FD, V, 1963, p. 112.

[44] Vezi FD, V, p. 162.

[45] Pentru alte tipuri de întrebări folosite în *Chestionar*, vezi Teofil Teaha, FD, V, p. 115-119.

Scanned with OKEN Scanner

NALR – Oltenia

NALR – Oltenia a fost întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu (primele trei volume) de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu.

Pentru *NALR – Oltenia* au fost anchetate 98 de localităţi, numerotate de la 901 la 998, în numărul acestora fiind incluse şi toate localităţile anchetate de Sever Pop şi Emil Petrovici pentru *ALR I* şi *ALR II* din această regiune, precum şi numeroase localităţi anchetate de *WLAD*. Raportul localităţilor anchetate pentru *NALR – Oltenia* faţă de *ALR I* şi *ALR II* este de 98:28, reprezentând o îndesire a reţelei de 3,5 ori. Reţeaua localităţilor anchetate este mai deasă în zonele unor graiuri de tranziţie la graniţa de vest, nord-vest şi nord, deci spre Banat şi spre judeţele Hunedoara şi Sibiu, precum şi în regiunile muntoase.

Teritoriul Olteniei a fost împărţit în trei zone. Zona de nord a fost anchetată de V. Rusu[46], cea de nord-est de Teofil Teaha, iar cea de sud de I. Ionică[47].

Au fost publicate cinci volume.

Vol. I a apărut în 1967 şi cuprinde o *Prefaţă* în limbile română şi franceză, semnată de Boris Cazacu, sistemul de transcriere fonetică, o listă a localităţilor anchetate (cu corespondenţele dintre *NALR – Oltenia* şi *WLAD, ALR I-II*), opt hărţi introductive (harta fizică, harta cu numele localităţilor anchetate, Oltenia romană etc.), un indice alfabetic al cuvintelor-titlu. În continuare, sunt date 147 *hărţi lingvistice* cuprinzând termenii care denumesc părţi ale corpului omenesc şi bolile lui (p. 13-159), apoi pe 12 pagini (163-174) sunt cuprinse 12 planşe cu *material lingvistic necartografiat,* referitoare la 110 întrebări, pentru ca în partea finală a volumului să ni se înfăţişeze un număr de 40 de *hărţi lingvistice interpretative* (p. 177-196).

---

[46] Foneticii graiului oltenesc de nord-vest, Valeriu Rusu îi dedică şi o monografie: *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetica. Consideraţii fonologice,* Bucureşti, EA, 1971.

[47] Şi I. Ionică realizează un studiu monografic asupra acestor graiuri: *Graiul din sudul Olteniei. (Fonetică şi morfologie).* Rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1976 [Multigrafiat].

Scanned with OKEN Scanner

Volumul al II-lea a apărut în 1971 şi cuprinde 237 de hărţi lingvistice referitoare la următoarele sfere semantice sau domenii de activitate: *familie, casă, hrană, îmbrăcăminte, încălţăminte; timp, fenomene atmosferice; teren, relief; şcoală, armată, administraţie, diverse*. În partea a doua a volumului se dau, sub formă de material necartografiat, răspunsurile care nu prezintă un interes deosebit în ceea ce priveşte aria de răspândire. Partea a treia cuprinde 54 de hărţi lingvistice interpretative care înfăţişează fenomenele fie sub formă analitică, fie sintetică.

Volumul al III-lea a apărut în 1974 şi cuprinde 198 de hărţi lingvistice, 46 de planşe cu material necartografiat şi 42 de hărţi interpretative. Materialul se referă la următoarele sfere semantice: *curtea, agricultura şi legumicultura, pomicultura, viticultura, apicultura, cânepa, pădurea, vânătoarea, pescuitul, meseriile*.

Volumul al IV-lea, apărut în 1980, având ca autori numai pe T. Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, cuprinde material lexical la răspunsurile obţinute la ultimele 543 de întrebări din *Chestionarul NALR*, mai exact, la chestionarele speciale, grupând noţiuni din următoarele sfere semantice: *agricultură, viticultură, apicultură, cânepa (şi prelucratul ei), oierit, morărit, terminologia meseriilor (rotărie, dogărie, dulgherie, lemnărie, zidărie, fierărie, pielărie, olărie)*.

Ca şi în celelalte volume, şi aici materialul este prezentat sub trei modalităţi diferite: 1) hărţi lingvistice integrale (în număr de 246), 2) material lingvistic necartografiat (40 de planşe cuprinzând listele răspunsurilor la 296 de chestiuni) şi 3) un număr de 26 de hărţi interpretative. Volumul acesta aduce informaţii preţioase nu numai pentru lingvişti, ci şi pentru etnografi şi sociologi interesaţi de cultura materială din această zonă a României.

Volumul al V-lea, apărut în 1984, este consacrat *morfologiei verbului* şi cuprinde 202 de hărţi lingvistice începând cu 839 şi terminând cu harta 1301. În acest volum, reprezentarea pe hartă a faptelor de limbă este realizată prin delimitarea în arii zonale a materialului dialectal. Avantajul acestei inovaţii constă în faptul că harta lingvistică propriu-zisă este completată de harta interpretativă. Volumul cuprinde, în partea sa introductivă, şi răspunsurile la cele 57 de întrebări referitoare la localitate şi la informatori.

NALR – Oltenia este primul din seria atlaselor regionale româneşti

Scanned with OKEN Scanner

publicate integral.

O completare a datelor anchetei pentru *NALR – Oltenia,* cu deosebire în ce priveşte morfologia, sintaxa (inclusiv fonetica sintactică), lexicul, topica şi, în general, stilul vorbit îl reprezintă volumul de *Texte dialectale. Oltenia,* redactat de un colectiv format din Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, sub conducerea lui Boris Cazacu şi apărut în 1967.

Textele au fost culese între 1960 şi 1965 din toate cele 98 de localităţi anchetate pentru *NALR – Oltenia.* Culegerea materialului s-a făcut pe baza unor *convorbiri tematice,* referitoare la unele ocupaţii şi îndeletniciri, specifice vieţii rurale, la tradiţii şi obiceiuri folclorice. O altă parte a textelor o reprezintă aşa-numitele „texte libere", comunicate din propria iniţiativă a informatorilor, cuprinzând întâmplări, amintiri din viaţa acestora. Au fost anchetaţi în fiecare localitate opt subiecţi, aleşi după criterii de vârstă şi sex.

Paralel cu *NALR – Oltenia* şi *TD. Oltenia* a fost publicat şi un *Glosar dialectal. Oltenia* întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu de către Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe. *GD. Oltenia* a apărut în 1967 şi a fost întocmit pe baza materialului lexical cuprins în *TD. Oltenia.* Necesitatea unui atare volum era reclamată cu atât mai mult cu cât *TD. Oltenia* nu erau însoţite ca *ALRT II* de un indice de cuvinte sau de un glosar.

ALRR – Maramureş

Maramureşul este prima regiune în care s-au terminat anchetele dialectale pentru *Noul atlas lingvistic român (pe regiuni)* şi a doua, după Oltenia, din care s-a publicat material.

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş este elaborat de Petru Neiescu, Grigore Rusu şi Ionel Stan. Anchetele au fost efectuate între 1962-1963 în 20 de localităţi care aparţineau fostelor raioane Sighet şi Vişeu, în care se vorbeşte subdialectul maramureşean[48]. Ancheta s-a

[48] În acest atlas regional şi nu în cel al Crişanei ar fi trebuit inclus şi graiul din Ţara Oaşului. (Pentru numeroasele asemănări, între graiul oşenilor şi al maramureşenilor, vezi recenzia noastră la *ALRR – Maramureş,* vol. I, în AUT, VII, 1969, p. 269-274).

Scanned with OKEN Scanner

făcut de către toţi cei trei cercetători în fiecare localitate, chestionarul fiind împărţit în trei. De obicei, s-au folosit trei informatori, fiecare dintre anchetatori lucrând numai cu unul.

Până în prezent au fost tipărite patru volume.

Volumul I din *ALRR – Maramureş* a apărut în 1969 şi a fost închinat memoriei lui Emil Petrovici, iniţiatorul lucrării. Volumul I cuprinde un *Cuvânt înainte* (în limbile română şi franceză) semnat de Emil Petrovici, o *Introducere,* lista localităţilor anchetate (cu corespondenţele dintre *ALRR – Maramureş* şi *ALR I, ALR II* şi *WLAD*), abrevieri, un indice al cuvintelor-titlu, un indice alfabetic al termenilor cuprinşi în hărţi, corespondenţele hărţilor dintre *ALRR – Maramureş* şi *NALR – Oltenia,* titlul hărţilor şi corespondenţele dintre *ALRR – Maramureş* şi alte atlase lingvistice romanice, şase hărţi (care se referă la relieful Maramureşului, la numele popular şi oficial al localităţilor anchetate etc.) şi 239 de hărţi lingvistice referitoare la terminologia *Corpului omenesc (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi morale)* şi *Familia (rude, naştere, căsătorie, moarte).*

Un merit deosebit al prezentului volum constă şi în faptul că ne furnizează numeroase şi semnificative date referitoare la localităţile studiate (anul apariţiei acestora în documentele istorice, situarea lor geografică, oraşul sau târgul cel mai apropiat, numărul locuitorilor cu principalele lor ocupaţii), numele părţilor mai importante ale satelor şi alte toponime, informaţii privind deosebirile de grai între localităţile învecinate observate de înşişi subiecţii anchetaţi, cele mai frecvente nume şi prenume de bărbaţi sau de femei, porecle şi supranume, toate notate fonetic (p. XIII-XXVII).

Volumul al II-lea a apărut în 1971 şi cuprinde 293 de hărţi lexicale ordonate pe următoarele sfere semantice sau domenii de activitate: *Casa (părţile casei, mobilier, obiecte casnice); Curtea (mijloace de transport, animale domestice, păsări de curte); Agricultura şi legumicultura; Pomicultura, viticultura; Hrana.*

Volumul al III-lea a apărut în 1973 şi cuprinde 332 de hărţi lexicale privind următoarele chestiuni: *Pădurea (flora şi fauna ei), vânătoare, pescuit; Îmbrăcăminte, încălţăminte; Timpul, fenomene atmosferice; Terenul, relieful; Şcoala, armata, administraţia; Meserii, comerţ;*

Scanned with OKEN Scanner

Diverse; Chestionare speciale. Agricultura.

Volumul al IV-lea a apărut în 1997 şi cuprinde 267 de hărţi dintre care 145 de hărţi lexicale (numerotate de la 871 la 1016) privitoare la următoarele domenii: *apicultura, cânepa şi prelucrarea ei, oierit, morărit şi terminologia meseriilor*, 122 de hărţi morfologice (numerotate de la 1017 la 1138) referitoare la verb, precum şi CXXV de planşe cu material necartografiat (p. 273-399). Volumul mai cuprinde un *Indice alfabetic al cuvintelor-titlu cu corespondenţele dintre ALRR – Mar. şi alte atlase lingvistice româneşti şi romanice* şi un *Indice alfabetic al termenilor cuprinşi în hărţi şi în planşele cu material necartografiat.* Faţă de cele afirmate în introducerea la vol. I, p. IX referitor la împărţirea chestionarelor speciale în *Cuvânt(ul) înainte* la acest volum suntem informaţi că au intervenit unele modificări, în sensul că în unele puncte o serie de întrebări au fost puse de Ioan Faiciuc. În alcătuirea aparatului ştiinţific auxiliar alături de Ioan Faiciuc a participat şi Eugen Beltechi.

Volumul al IV-lea încheie publicarea materialului cules cu chestionarul general şi cu cele speciale, urmând ca în viitor să fie publicate hărţi sintetice referitoare la principalele fenomene lingvistice ale subdialectului maramureşean, un indice general care să cuprindă toţi termenii din cele patru volume ale Atlasului, precum şi un volum de texte dialectale însoţite de glosar[49]. După cum s-a putut observa, din cauza numărului mic de puncte anchetate, *ALRR – Maramureş* nu are şi hărţi lingvistice interpretative.

NALRR – Banat

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni – Banat (din care în 1980 a apărut primul volum, iar în 1997 al II-lea), a fost realizat de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc şi Nicolae Mocanu sub conducerea lui Petru Neiescu. Au fost anchetate 100 de localităţi numerotate de la 1 la 100. Faţă de ALR I (ancheta lui Pop, 17 puncte) reţeaua este de 6 ori mai deasă, iar faţă de ALR II (ancheta lui E. Petrovici, 6 puncte) de 17 ori.

[49] Vezi *Cuvânt(ul) – înainte* în vol. IV.

Scanned with OKEN Scanner

Media distanţelor dintre puncte este de circa 15 km. În mod intenţionat între punctele alese pentru anchetă (majoritatea localităţi vechi), au fost incluse şi patru localităţi de bufeni [50] (locuitori proveniţi din Oltenia) şi stabiliţi în Banat în urmă cu mai bine de 250 de ani: Pescari (7), Cărbunari (9), Văliug (29) şi Comloşu Mare (56), apoi o localitate cu populaţie slavă complet asimilată: Lescoviţa (13) şi una întemeiată relativ recent, la începutul secolului al XIX-lea, cu colonişti ardeleni şi olteni, Rusca Montană (72), stabiliţi aici cu ocazia începerii exploatării fierului şi a marmurii.

Cei trei autori şi anchetatori au împărţit Bantul în zone. Zona de sud (localităţile 1-34) a fost anchetată de Eugen Beltechi, zona de nord-vest (localităţile notate de la 35 la 67) de I. Faiciuc, iar zona de nord-est (localităţile 68-100) de N. Mocanu.

Anchetele au fost efectuate între 1969 şi 1971. În atlas a fost folosit şi materialul strâns între 1967 şi 1969 din 15 puncte de Maria Purdela-Sitaru şi din 11 puncte de Eugen Berca Dorcescu. Punctul 5 (Berzasca) a fost anchetat numai de Petru Neiescu. Acesta a mai participat la anchete şi în punctele 1-4 din sudul Banatului. S-a lucrat, de obicei, cu un singur informator.

Volumul se deschide cu o *Prefaţă* (p. V-IX), redactată în limbile română şi franceză de Petru Neiescu, în care sunt expuse principiile de alegere a localităţilor şi a informatorilor, modul de strângere, de notare şi de redactare a materialului cules. Pentru a uşura munca cercetătorilor în privinţa comparaţiei materialului din acest volum, cu cel similar apărut în alte atlase româneşti sau romanice, pentru a-i înlesni acestuia o privire de ansamblu asupra istoriei regiunii româneşti situată între Mureş, Cerna şi Dunăre, atlasul mai cuprinde: o listă a localităţilor anchetate (cu corespondenţele dintre *NALRR - Banat, ALR I, ALR II* şi *WLAD)* (p. XI), indicele cuvintelor-titlu şi al hărţilor interpretative, cu

[50] O teză de doctorat asupra graiului acestora a susţinut în 1971 Marin Petrişor. Vezi idem, *Graiul bufenilor din Banat,* în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 147-153; nr. 3, p. 217-227; nr. 4, p. 307-314; idem, *Graiul de la Ciudamoviţa,* în „Philologica", I, 1970, p. 85-101; idem, *Graiul bufenilor din Banat. Formarea cuvintelor,* „Analele Universităţii din Craiova", V, 1977, p. 19-26.

Scanned with OKEN Scanner

corespondențele dintre *NALRR – Banat* şi atlasele lingvistice româneşti şi romanice (p. XIII), abrevieri (p. XVII), indicele termenilor cuprinşi în hărţi (p. XIX-XXXIII) şi şapte hărţi introductive: A. Banat. Harta fizică; B. Banatul în epoca dacă şi romană; C. Migraţia popoarelor peste teritoriul Banatului până în secolul al XIII-lea; D. Banatul de la mijlocul secolului al XVI-lea până în mijlocul secolului al XVIII-lea; E. Aşezările din Banat atestate în documente (1075-1400); F. Banat. Harta densităţii populaţiei.

Substanţa propriu-zisă a acestui volum o constituie însă cele 155 de hărţi lingvistice lexicale referitoare la *Corpul omenesc (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi morale)* şi cele 116 hărţi mici interpretative (90 publicate în colţul de jos al hărţilor mari, iar 26 ataşate la sfârşitul volumului).

Un merit deosebit al lucrării, reprezentând, totodată, şi o inovaţie faţă de celelalte atlase lingvistice româneşti, îl constituie tipărirea unei broşuri, separate[51] în care autorii ne pun la dispoziţie o serie de date referitoare la localităţile anchetate: anul apariţiei acestora în documentele istorice, situarea lor geografică, oraşul sau târgul cel mai apropiat, numărul locuitorilor cu principalele lor ocupaţii, numele părţilor mai importante ale satelor şi alte toponime, informaţii privind deosebirile de grai între localităţile învecinate, observate de înşişi subiecţii anchetaţi, cele mai frecvente nume de familie, prenume de bărbaţi şi de femei, porecle şi supranume, toate redate în transcriere fonetică. În felul acesta, lucrarea devine un preţios instrument de lucru necesar şi altor discipline ştiinţifice ca istoria, onomastica (toponimia şi antoponimia), folclorul, etnografia etc.

Volumul al II-lea, apărut în 1997 (deşi el a fost încheiat deja în 1979), cuprinde hărţi lingvistice privitoare la următoarele sfere semantice: B. *Familia (rude: naştere, căsătorie, moarte).* C. *Casa (părţile casei, mobilier, obiecte casnice).* D. *Curtea (mijloace de transport, animale domestice, păsări de curte).* E. *Agricultura şi legumicultura.* F. *Pomicultura; viticultura; apicultura.* Hărţile sunt numerotate de la 156 la 455 (fiecare hartă mare este dublată de una

[51] Broşura poartă titlul: *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat. Date despre localităţi şi informatori,* sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, EA, 1980, 154 p.

Scanned with OKEN Scanner

mică interpretativă în colţul stâng jos). La acestea se mai adaugă la sfârşitul volumului alte 52 de hărţi interpretative, numerotate de la 456 la 507. Volumul mai cuprinde *Lista localităţilor anchetate (cu corespondenţele dintre NALRR – Banat, ALR I, ALR II şi WLAD)*, p. VII. *Indicele cuvintelor-titlu şi al hărţilor interpretative, cu corespondenţele dintre NALRR – Banat, şi atlasele lingvistice româneşti şi romanice* (p. IX), *Abrevieri* (p. XIX) şi *Indicele termenilor cuprinşi în hărţi* (p. XXI-XLIII).

Volumul al III-lea, purtând titlul *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Banat,* cuprinde 200 de hărţi lingvistice punctuale numerotate de la 402 la 602 şi tot atâtea hărţi mici interpretative numerotate cu cifre romane de la CCCLXXVIII la DLXV plasate în colţul de jos al paginii, referitoare la următoarele capitole din Chestionarul general: G. *Cânepa (prelucrarea ei);* H. *Pădurea (flora şi fauna ei); Vânătoare; Pescuit;* I. *Hrană; Îmbrăcăminte; Încălţăminte;* J. *Timpul; Fenomene atmosferice;* K. *Terenul; Relieful;* L. *Şcoala; Armata; Administraţia;* M. *Meserii;* N. *Diverse*. La acestea se mai adaugă un număr de 8 planşe cu 36 de hărţi interpretative numerotate cu cifre romane de la DLXVI până la DXCVII.

Volumul mai cuprinde *Lista localităţilor anchetate cu corespondenţele dintre ALRR – Banat, ALR I, ALR II şi WLAD, indicele cuvintelor-titlu şi al hărţilor interpretative, cu corespondenţele dintre ALRR – Banat şi atlasele lingvistice româneşti şi romanice, abrevieri şi indicele termenilor cuprinşi în hărţi.*

Întregul material va fi publicat sub formă de hărţi, ca în volumul I, în ordinea capitolelor din *Chestionar* şi sub formă de material necartografiat. Ca supliment, se preconizează a se publica mai multe volume de texte dialectale, însoţite de glosare şi un glosar general, care va cuprinde toate cuvintele, variantele şi sensurile specifice subdialectului bănăţean, extrase din întregul material (vezi *Prefaţa* la vol. I).

NALR – Moldova şi Bucovina

Seria de volume din NALR a fost completată în 1987, cu primul volum consacrat graiurilor din Moldova şi Bucovina având însă un titlu puţin modificat faţă de celelalte, pentru a nu se confunda cu *Atlasul lingvistic moldovenesc* realizat de lingviştii basarabeni. Aşadar, el se numeşte *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova şi Bucovina* având drept autori şi anchetatori pe Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion

Scanned with OKEN Scanner

A. Florea, Ion Nuţă şi Adrian Turculeţ. Cei cinci autori - anchetatori au lucrat fiecare în câte o zonă. Adrian Turculeţ a anchetat Bucovina, I. Nuţă, partea de nord-est a Moldovei, I. Florea, partea centrală vestică, Vasile Arvinte, partea centrală estică, iar Stelian Dumistrăcel partea sudică a acestei provincii. În total, au fost anchetate 210 puncte: 41 de A. Turculeţ, 45 de I. Nuţă, 48 de I. A. Florea, 28 de V. Arvinte şi 48 de St. Dumistrăcel. Reţeaua de puncte anchetate pentru *NALR – Mold. Bucov.* este de 4 ori mai deasă decât pentru ALR I şi de 21 de ori decât ALR II. Au fost incluse toate punctele anchetate de Sever Pop (48) şi de E. Petrovici (10), precum şi 48 din cele anchetate de G. Weigand. Sunt cercetate acum pentru prima oară 104 puncte. În general, s-a urmărit ca distribuţia punctelor de anchetă să fie uniformă pe întreg teritoriul studiat. Totuşi, în regiunile de munte, unde densitatea aşezărilor este mai mică, reţeaua este inevitabil mai rară. Avându-se în vedere faptul că în Bucovina şi în zonele învecinate avem a face cu graiuri mozaic, aici şi în sudul Moldovei, unde există zone de interferenţă cu graiurile de tip muntean, reţeaua de puncte este ceva mai deasă. Printre localităţile anchetate au fost incluse şi unele care prezintă graiuri de tip ardelenesc, în special în Bucovina şi în zona montană şi submontană, dar şi în Podişul Central Moldovenesc (punctul 610 Muntenii de Sus) sau graiuri de tip muntenesc în sudul Moldovei (de ex., pct. 669 Soveja).

Anchetele definitive au durat din septembrie 1967 până în aprilie 1974. Anterior au fost efectuate anchete de probă în 25 de puncte, dintre care 13 în localităţi din reţeaua atlasului. S-au făcut şi anchete suplimentare în 20 de localităţi pentru verificarea şi completarea unor răspunsuri.

Au fost anchetate şi câteva orăşele: Solca, Săveni, Negreşti etc. al căror grai nu diferă prea mult de cel al satelor.

Volumul I cuprinde răspunsurile la întrebările referitoare la *Corpul omenesc (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi morale)*. El conţine 107 hărţi lingvistice mari în care răspunsurile sunt reproduse în transcriere fonetică şi 92 de hărţi mici interpretative şi sintetice, dintre care 74 sunt date paralel cu hărţile mari în colţul din stânga jos, iar 18 sunt aşezate la sfârşit. La acestea se mai adaugă 43 de planşe cu material necartografiat (MN) reprezentând răspunsurile la 129 de întrebări. Volumul mai cuprinde 10 hărţi introductive ca cel care consultă atlasul să-şi poată face o imagine despre relieful regiunii, să poată cunoaşte

Scanned with OKEN Scanner

apoi realităţi mai vechi şi mai noi istorice, administrative, culturale şi sociale ale Moldovei şi Bucovinei etc., pentru a facilita acestuia interpretarea unor fenomene din punct de vedere etnologic şi sociologic.

Volumul se deschide cu o *Prefaţă* în care se dau relaţii asupra felului în care s-au efectuat anchetele şi asupta modului cum s-au redactat hărţile, urmată de lista localităţilor anchetate, de un indice alfabetic al cuvintelor-titlu, un indice al termenilor din hărţi şi din materialul necartografiat, la care se adaugă tabelul cu transcrierea fonetică.

Volumul al II-lea, apărut în 1997, cuprinde 125 de hărţi lexicale integrale şi/sau interpretative în colţul de jos stânga referitoare la *familie (rude, naştere, căsătorie, moarte), casă (părţile casei, moblier, obiecte casnice)* şi 157 de planşe cu material lingvistic necartografiat referitor la aceleaşi domenii, lista localităţilor anchetate (cu corespondenţele dintre NALR – Mold. Bucov., ALR II şi WLAD), precum şi un indice alfabetic al cuvintelor-titlu din hărţi şi din materialul necartografiat.

Un volum masiv, de 420 de pagini de *Date despre localităţi şi informatori,* alcătuit pe baza *Chestionarului introductiv,* a fost publicat în EA, tot în 1987. Volumul oferă informaţii esenţiale privind aşezarea şi vechimea fiecărei aşezări, originea locuitorilor, principalele toponime şi antroponime, precum şi datele cele mai importante despre informatori (nume, poreclă, vârstă, studii, ocupaţie, localităţile pe unde au călătorit şi cu ce scop etc.). La unele anchete au mai participat Ion-Horia Bârleanu, Ion Oprea, Doina Hreapcă, Gavril Istrate, Cecilia Zoler, Zamfira Mihail, Dragoş Moldovanu, Şt. Giosu.

S-au strâns, de asemenea, texte dialectale din fiecare localitate.

În 1993, a apărut vol. I, partea I din *Texte dialectale,* ca supliment la *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova şi Bucovina,* iar în 1995 şi partea a 2-a din vol. I. Textele au fost culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bârleanu.

ALRR – Transilvania

O altă regiune din care au apărut două volume din *NALR* este Transilvania: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania,* vol. I,

Scanned with OKEN Scanner

București, EA, 1992, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți; vol. II, 1997.

Sunt cercetate graiurile din Transilvania istorică având ca limite lanțul munților Carpați la est și sud, munții Gutinului, în nord, munții Meseșului în nord-vest, Munții Apuseni în vest și munții Poiana Ruscăi la sud-vest. Cei trei autori-anchetatori au împărțit regiunea în zone: zona de nord a fost anchetată de Grigore Rusu, cea de sud-vest de Viorel Bidian și cea de sud-est de D. Loșonți. D. Loșonți a anchetat și 10 localități din zona de nord, iar Viorel Bidian alte 9 din aceeași zonă.

În total, au fost anchetate 220 de puncte (față de 250 câte au fost inițial proiectate) numerotate de la 241 la 460, față de 79 de localități câte au fost anchetate pentru aceeași regiune de Sever Pop (62 de puncte) și Emil Petrovici (17 puncte) pentru *ALR I,* respectiv pentru *ALR II.* Numerotarea s-a făcut în continuarea *ALRR – Maramureș,* deci de la nord spre sud, în general, în zig-zag. Distanța medie între localități (ca și în celelalte atlase regionale) a fost în general de 15 km. Între punctele incluse în rețea se găsesc și câteva localități urbane: Mediaș, Orăștie, Năsăud, Covasna, Hunedoara, Brașov și Sibiu. Pentru primele două au fost anchetate câte un sat foarte apropiat (Blăjel pentru Mediaș, Pricaz pentru Orăștie). În plus, ne asigură Gr. Rusu în *Prefață,* anchete s-au făcut și în orașul Sângiorz-Băi.

De menționat este apoi faptul că în perioada scursă dintre anchetele pentru *ALR* și cele pentru *ALRR – Trans.,* unele așezări rurale au devenit orașe (Beclean, Întorsura Buzăului, Toplița, Săcele), iar Livezeniul a fost înglobat în orașul Petroșani.

Anchetele au fost făcute între 1968 și 1972. În unele localități anchetele au fost făcute de Gr. Rusu începând din 1962.

Pentru chestionarul general s-a anchetat un singur informator, cu o singură excepție. De obicei informatorii erau agricultori cu același grad de instruire (cel mult școala elementară). Vârsta acestora variază între 40 și 65 de ani. La întrebările din chestionarul general au răspuns 176 de bărbați și 44 de femei.

Volumul I se deschide cu o *Prefață* semnată de Gr. Rusu în care se dau indicații despre modul de strângere a materialului, despre notare și despre redactare (de unde am preluat și datele de mai sus). Urmează apoi lista localităților studiate (cu corespondențele dintre *ALRR – Trans.,*

Scanned with OKEN Scanner

ALR I, ALR II şi *WLAD*), indicele alfabetic al cuvintelor-titlu, cu corespondenţele dintre *ALRR – Trans.* şi atlasele lingvistice româneşti şi romanice, tabelul cu transcrierea fonetică, abrevieri şi indicele termenilor din hărţi şi din materialul necartografiat.

Atlasul este structurat astfel: I. Hărţi introductive (Transilvania harta fizică; Zonele anchetate de autorii atlasului); II. Hărţi lingvistice 1. Numele oficial al localităţilor studiate. 2. Numele popular al localităţilor studiate. 3. Numele colectiv al locuitorilor din localităţile studiate. 4. Numele colectiv al locuitorilor din regiunea anchetată.

Urmează hărţile mari, numerotate de la 5 la 144 în care sunt redate în transcriere fonetică răspunsurile la întrebările privind *Corpul omenesc (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi morale),* III. 40 de planşe cu material necartografiat şi IV. 66 de hărţi lingvistice interpretative, din care 16 hărţi mici lexicale şi 50 de hărţi fonetice şi morfologice pentru aceleaşi domenii, majoritatea bazate pe material din acelaşi volum.

Volumul al II-lea, apărut în 1997, cuprinde 132 de hărţi lexicale numerotate de la 152 la 283, referitoare la *Corpul omenesc (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi morale), familie (rude, naştere, căsătorie, moarte),* apoi 82 de planşe cu material lingvistic necartografiat şi 14 hărţi lingvistice interpretative referitoare la aceleaşi domenii. În afară de aceasta, volumul mai conţine indicele alfabetic al cuvintelor-titlu, cu corespondenţele dintre ALRR – Transilvania şi atlasele lingvistice româneşti şi romanice, abrevieri şi indicele alfabetic al termenilor din hărţi şi din materialul necartografiat.

În 1992, tot la Editura Academiei, a fost publicat, de aceeaşi autori şi volumul *Date despre localităţi şi informatori,* conţinând 250 de pagini.

NALR – Crişana

Primul volum din *NALR – Crişana,* apărut în 1996, a fost elaborat de Ionel Stan şi Dorin Uriţescu. El cuprinde în total 475 de hărţi, dintre care 15 hărţi introductive, 201 hărţi lingvistice analitice şi 258 de hărţi sintetice interpretative (numerotate cu cifre romane de la I la CCLVIII). Hărţile analitice prezintă în mod selectiv răspunsurile la întrebările 58-463 din *Chestionarul NALR* referitoare la *Corpul omenesc (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi morale),* iar cele sintetice ilustrează ariile unor fenomene fonetice şi/sau fonologice, morfonologice sau

Scanned with OKEN Scanner

(fonomorfologice), lexical-semantice sau fapte de derivare şi compunere caracteristice graiurilor dacoromâne de nord-vest.

Anchetele în cele 120 localităţi cuprinzând teritoriul de la nord de Mureş până în Ţara Oaşului şi în sud-vestul judeţului Maramureş au fost efectuate între anii 1970 şi 1980. Înainte de începerea anchetelor definitive, între 1962 şi 1968, I. Stan a întreprins unele anchete de sondaj, la care a participat apoi, între anii 1969 şi 1970, şi Dorin Uriţescu.

Dacă pentru celelalte atlase autorii-anchetatori şi-au împărţit teritoriul pe zone, fiecare anchetând pentru Chestionarul general un singur informator, şi dacă pentru *ALRR – Mar.* aceştia şi-au împărţit între ei chestionarul (vezi supra), cei doi autori ai *NALR – Crişana* au combinat cele două modalităţi de culegere a materialului: în unele localităţi au anchetat separat, în majoritatea punctelor anchetele au fost realizate însă de ambii autori, chestionarul fiind împărţit alternativ (procedeu menit – ne asigură I. Stan în *Prefaţă* – să ofere un control riguros asupra realităţii notaţiei fonetice). D. Uriţescu a realizat singur anchetele cu întregul chestionar de 2543 de întrebări în 50 de puncte din cele 120 stabilite pentru reţeaua *NALR – Crişana.* Localităţile anchetate sunt vechi, cu populaţie majoritar românească. Distanţa dintre ele, rareori, depăşeşte 10 km. Faţă de *ALR I* şi *ALR II* (luate împreună) reţeaua *NALR – Crişana* este de 3 ori mai deasă. Volumul mai cuprinde: Lista localităţilor studiate cu corespondenţele dintre *NALR – Crişana, ALR I, ALR II* şi *WLAD*, o planşă cu transcrierea fonetică, Abrevieri, Indice(le) alfabetic al cuvintelor-titlu cu corespondenţele dintre NALR – Crişana şi atlasele lingvistice româneşti şi romanice şi Indice(le) alfabetic al termenilor cuprinşi în hărţi.

Alături de *NALR – Crişana,* vol. I, a apărut, tot în 1996, şi un volum aparte cuprinzând datele necesare privitoare la localităţile anchetate şi la informatori, precum şi cele mai importante toponime şi antroponime ca şi alte date istorice, administrative şi socio-economice.

Materialele necartografiate culese în timpul anchetei cu chestionarul sau ocazional, arată I. Stan, în *Prefaţa NALR – Crişana,* „vor fi valorificate în volume aparte însoţite de texte dialectale şi glosare etimologice într-o monografie etnolingvistică, de natură să aprofundeze problemele istorice şi culturale ale raporturilor dintre graiurile din Crişana şi limba cultă naţională".

Scanned with OKEN Scanner

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea

În 1966, la Editura Academiei, au apărut primele două volume din *ALRR – Muntenia şi Dobrogea* având drept autori pe Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicoale Saramandu, Magdalena Vulpe.

Vol. I se deschide cu o *Prefaţă* (p. V-X), scrisă în limba română şi în franceză semnată de Teofil Teaha (sub a cărui îngrijire a apărut) şi în care se fac unele precizări cu privire la concepţia, metodologia, tehnica de redactare şi la soluţiile aplicate în elaborarea atlasului, care sunt identice cu cele ale *NALR – Oltenia.*

Anchetele au fost efectuate între 1966 şi 1973. Cei 8 autori – anchetatori şi-au împărţit teritoriul celor două provincii în 8 zone: zona I (punctele cartografice 671-690), anchetată de Teofil Teaha, cuprinde 20 de localităţi din judeţele Vâlcea şi Argeş; zona II (pct. 691-720), anchetată de Valeriu Rusu, cuprinde 30 de localităţi din judeţele Dâmboviţa şi Prahova; zona III (pct. 721-755), anchetată de Paul Lăzărescu, cuprinde 35 de localităţi din judeţele Buzău, Brăila şi, parţial, Vrancea; zona IV (pct. 756-785), anchetată de Ion Ionică, cuprinde 30 de localităţi din judeţele Olt, Vâlcea, Argeş şi Teleorman; zona V (pct. 786-810), anchetată de Mihai Conţiu, cuprinde 25 de localităţi din judeţele Argeş şi Teleorman; zona VI (pct. 811-835), anchetată de Magdalena Vulpe, cuprinde 25 de localităţi din judeţele Dâmboviţa şi Sectorul Agricol Ilfov; zona VII (pct. 836-870), anchetată de Bogdan Marinescu, cuprinde 35 de localităţi din Sectorul Agricol Ilfov şi din judeţele Călăraşi şi Ialomiţa; zona VIII (pct. 871-900), anchetată de Nicolae Saramandu, cuprinde 30 de localităţi din judeţele Constanţa şi Tulcea. (Punctele 877, 885 şi 886 au fost anchetate de Paul Lăzărescu).

Vol. I din *ALRR – Muntenia şi Dobrogea* conţine 116 hărţi lingvitice punctuale care prezintă răspunsurile la întrebările din primul capitol al Chestionarului NALR, referitor la *Corpul omenesc (părţi componente, funcţiuni, însuşiri fizice şi morale, maladii etc.).* Din acest capitol al Chestionarului, care cuprinde întrebările de la nr. 58 la 463, au rămas nepublicate răspunsurile la întrebările referitoare la flexiunea

Scanned with OKEN Scanner

verbală, urmând ca acestea să fie cuprinse într-un volum aparte, ca la *NALR – Oltenia.*

O noutate față de toate celelalte atlase din rețeaua NALR constă în faptul că listele de răspunsuri care cuprind material necartografiat (MN) sunt amplasate în coloanele laterale ale paginii, în afara conturului hărții, în spațiul rămas disponibil. Soluția aceasta, arată T. Teaha în *Prefață* (p. VIII), a fost aplicată numai în cazurile în care acest spațiu nu este completat cu *Note la hartă,* care țin de „legenda" hărții respective și, deci, fac corp comun cu aceasta. Notele care includ răspunsuri suplimentare ale informatorului, sensuri noi, comentarii, ezitări, reveniri, corectări etc., fie unele precizări ale anchetatorului, sunt menite să faciliteze interpretarea faptelor înregistrate pe hărți.

ALRR – Muntenia și Dobrogea, ca și celelalte atlase regionale, este în primul rând un atlas lexical, dar și fonetic și morfologic.

Atlasul mai cuprinde: Lista localităților anchetate cu corespondențele dintre NALR – Munt. Dobr., ALR I, II și WLAD (p. XI-XII), Indice alfabetic al cuvintelor - titlu (p. XIII-XIV), Transcrierea fonetică, Abrevieri, Atlase lingvistice românești și romanice, trei hărți introductive (A. Muntenia și Dobrogea. Hartă fizică și administrativă. B. Muntenia și Dobrogea. Hartă cu numirile oficiale ale localităților anchetate. C. Muntenia, Dobrogea. Harta cu numirile localităților în graiul local) și 69 de pagini cu *Date despre localități și informatori.*

Vol. al II-lea cuprinde 186 de hărți lingvistice realizate pe baza răspunsurilor la întrebările din *Chestionarul NALR,* grupate în capitolele: 2. *Familia (rude, naștere, căsătorie, moarte),* chestiunile 464-651; 3. *Casa (părțile casei, mobilier, obiecte casnice),* chestiunile 652-816; 4. *Curtea (mijloace de transport, animale domestice, păsări de curte),* chestiunile 817-989. Ca și în vol. I, sub formă de liste cu material necartografiat (MN) au fost redactate, în spațiul rămas liber, în afara conturului hărților lingvistice, la întrebările din Chestionarul NALR, aparținând aceloraşi sfere semantice și care nu prezintă un interes deosebit din punct de vedere al ariei de răspândire.

Volumul acesta, îngrijit tot de T. Teaha, mai cuprinde un Indice alfabetic al cuvintelor-titlu, (p. VII-IX), Transcrierea fonetică (p. X-XII), Atlasele lingvistice românești și romanice. Abrevieri (p. XIII), Muntenia și Dobrogea. Hartă cu numirile oficiale ale localităților și cu

Scanned with OKEN Scanner

zonele anchetate (p. XIV-XV).

Înainte de apariţia celor două volume din *ALRR – Muntenia şi Dobrogea* au fost publicate patru volume masive de texte dialectale din toate localităţile anchetate pentru atlas: *Texte dialectale. Muntenia,* sub conducerea lui Boris Cazacu, vol. I de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973; vol. II de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975; vol. III de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1987; *Texte dialectale şi glosar. Dobrogea* publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, Bucureşti, 1987. Maria Marin şi Iulia Mărgărit au publicat în patru numere din „Fonetică şi dialectologie" (XIII, 1994, XIV, 1995, XV, 1996, XVI, 1997) un *Glosar dialectal. Muntenia* care cuprinde material lexical (termeni, locuţiuni, expresii dialectale) din cele trei volume de texte dialectale munteneşti. În plus, el valorifică şi materialul lexical din textele nepublicate dar înregistrate pe benzi de magnetofon în cele 200 de localităţi munteneşti care fac parte din reţeaua *ALRR – Muntenia şi Dobrogea.*

Printre inovaţiile aduse de autorii NALR în afară de publicarea hărţilor interpretative fie paralel cu cele puctuale, când spaţiul tipografic o permitea, fie sub forma unor planşe la sfârşitul volumelor, menţionăm culegerea de texte dialectale din fiecare punct anchetat cu ajutorul chestionarului vizând graiul ambelor sexe de la patru categorii de vârstă. Acestea conţin două categorii: texte libere şi texte comparabile. Pe baza textelor dialectale publicate şi a celor înregistrate păstrate în arhivele fonogramice din diverse provincii au văzut lumina tiparului deja două monografii: Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească,* Bucureşti, EŞE, 1980, respectiv Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită,* Bucureşti, EŞE, 1980.

Au fost publicate, de asemenea, o serie de glosare dialectale care să conţină termenii dialectali din culegerile de texte, din atlas sau cei înregistraţi ocazional în timpul anchetei. În acest sens menţionăm *GD. Oltenia* (vezi supra) şi *Glosar dialectal. Muntenia* publicat de Maria

Scanned with OKEN Scanner

Marin şi Iulia Mărgărit în mai multe numere din FD (vezi supra), ca şi volumul *Texte dialectale şi glosar. Dobrogea,* Bucureşti, 1987, publicat de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Nicolae Saramandu sub egida Consiliului Culturii şi al Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice. *Glosarul* cu o *Prefață* semnată de Paul Lăzărscu este cuprins între p. 645-850.

O altă inovație o constituie înregistrarea în volume separate a răspunsurilor la întrebările din Chestionarul introductiv (în vol. I din *ALRR – Maramureş* şi în *Introducere* la vol. V din *NALR – Oltenia,* respectiv, în vol. I din *ALRR – Muntenia şi Dobrogea*). Începând cu *ALRR – Banat,* continuând cu *ALRR – Transilvania, NALR – Moldova şi Bucovina* şi terminând cu *NALR – Crişana* s-au publicat volume separate privind: *Date despre localități şi informatori.*

*

* *

La Conferința dialectologilor, care a avut loc la Bucureşti între 16 şi 18 aprilie 1958, s-a luat şi hotărârea întocmirii unui atlas al dialectelor româneşti sud-dunărene, ca al 8-lea atlas regional. Numărul localităților anchetate trebuia să se ridice la 80. Din păcate, atlasul nu a putut fi realizat nici până astăzi, cu toate că unele anchete au fost începute de Emil Petrovici, Petru Neiescu sau Nicolae Saramandu[52]. A fost lansat

[52] Vezi E. Petrovici şi P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni,* în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214; P. Neiescu, *Cercetări dialectale la românii din sudul Dunării,* în CL, X, 1965, nr. 1, p. 21-27; Nicolae Saramandu, *Considerații asupra sistemului fonologic al graiului aromânesc din Cruşova – Macedonia (R.S.F. Iugoslavia),* în SCL, XXI, 1970, nr. 4, p. 468-471.

Scanned with OKEN Scanner

şi un *Proiect* de colaborare între lingviştii germani şi cei români în vederea alcătuirii unui *Atlas lingvistic aromân* (ALiA)[53], dar nici acesta nu a avut o soartă mai bună.

Şi totuşi, dialectele româneşti sud-dunărene sunt consemnate în patru atlase, unul apărut integral, două parţial, iar unul aflat încă în manuscris.

Beate Wild, **Meglenorumänischer Sprachatlas**

Primul dintre acestea îl datorăm cercetătoarei germane, Beate Wild, o elevă a lui Johannes Kramer, care, în 1983, în „Balkan – Archiv. Neue Folge". Beiheft, Band 2, la Editura Helmut Braske din Hamburg, publică *Meglenorumänischer Sprachatlas.* Atlasul conţine 412 hărţi lexicale şi 47 de hărţi interpretative, o planşă cu material lingvistic necartografiat, 36 de proverbe în forma unui chestionar şi un indice de cuvinte (*Wortregistrer*), o bibliografie bogată şi o anexă cu 14 fotografii. Atlasul mai cuprinde un *Cuvânt înainte* (*Ein kurzes Begleitwort*), câteva preliminarii referitoare la conţinutul atlasului şi la metodă (*Einige inhaltliche und methodische Vorüberlegungen*), date despre localităţi şi despre călătoriile de studiu (*Weg und Dorfbeschreibung*), o hartă cu numele oficial al localităţilor şi alta cu numele oficial şi cu numele meglenoromân al localităţilor anchetate. Hărţile dau, sus, cuvântul-titlu în germană (cu nr. de ordine din Chestionarul ALE) şi cu corespondentele lor în greacă şi macedoneană. Într-un dreptunghi, în care sunt reprezentate localităţile anchetate prin numere de ordine, sunt redate în transcrierea fonetică a ALR răspunsurile la întrebări. În interiorul dreptunghiului, în colţul din dreapta sus, sunt menţionate (acolo unde este cazul) şi hărţile ALR I, respectiv ALR II sau ALR s.n. care înfăţişează răspunsul la aceleaşi cuvinte. Hărţile sunt însoţite de un comentariu lexicografico-etimologic.

Anchetele au fost făcute în anii 1981 şi 1982 cu un chestionar de 433 de întrebări având la bază Chestionarul ALE. Au fost anchetate 7/8 localităţi meglenoromâne: Liumniţa, Cupa, Ţârnareca, Oşani, Birislav,

---

[53] Vezi Johannes Kramer şi Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic aromân (ALiA),* în SCL, XXX, 1979, nr. 2, p. 157-161.

Scanned with OKEN Scanner

Lundzini, Huma (Ghevghelia: locuitori provenind din Huma) şi una aromână: *Livădz* (aflată în apropierea meglenoromânilor).

Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân (ALiA)

Cel de al doilea atlas este opera romaniştilor germani Johannes Kramer şi Wolfgang Dahmen şi a colaboratorilor lor: Klaus-Jürgen Fiacre, Rainer Schlösser şi Beate Wild: *Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân (ALiA),* din care au apărut până acum două volume: I, 1995; II, 1992.

Atlasul a fost proiectat cu scopul declarat de a oferi, pe cât posibil, o imagine completă a graiurilor aromâne vorbite azi în Peninsula Balcanică, iar, pentru ca acesta să prezinte cele mai importante varietăţi ale aromânei, reţeaua de puncte anchetate trebuia să includă localităţi din Grecia, Iugoslavia, Albania, Bulgaria şi România. În alegerea punctelor de anchetă, autorii au întâmpinat dificultăţi destul de mari, deoarece pentru cele mai multe nu dispuneau de informaţii istorice, etnografie şi chiar lingvistice. De aceea, planul iniţial a trebuit să fie modificat. În Albania nu au putut fi făcute anchete, iar la cele din Bulgaria s-a renunţat, întrucât aici, consideră autorii, nu există colonii unitare[54]. În Dobrogea, au fost efectuate doar două anchete[55].

Anchetele au fost efectuate între 1976 şi 1983 în 96 de localităţi, dintre care 93 aflate în Grecia şi 3 în Republica Macedonia. Chestionarea s-a făcut după metoda traducerii, în limba greacă în Grecia, în macedoneană în Macedonia. Sistemul de transcriere este cel al *ALR* şi al *NALR*, cu unele mici modificări (astfel, de exemplu, s-a folosit grafemul *k,* nu *c,* pentru oclusiva velară surdă: deci *kásă* nu *cásă).*

Volumul I, apărut în „Balkan – Archiv". Neue Folge: Beiheft.

---

[54] Un studiu recent asupra aromânilor din Bulgaria au publicat Radu Sp. Popescu şi Todor Balkanski: *Aromânii din Rodopi Bulgariei şi graiul lor. Arumănite ot Bălgarskite Rodopi i tehniat govor,* Craiova, Editura Beladi, 1995, 168 p. cu două hărţi şi opt fotografii.

[55] Pentru graiurile aromâne din Dobrogea, vezi Nicolae Sramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetica. Observaţii asupra sistemului fonologic,* Bucureşti, EA, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

Band 4, cuprinde o *Introducere* (eine Einleitung) semnată de Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer, în care sunt expuse principiile de alcătuire a atlasului şi 200 de hărţi lexicale, corespunzând primelor 200 de întrebări din Chestionar, care, ca şi la *Meglenorumänischer Sprachatlas,* s-a bazat pe cel al ALE.

Volumul al II-lea, apărut în aceeaşi revistă, ca supliment la *Band* 10, având redactor pe Rainer Schlösser, include răspunsurile la alte două sute de întrebări, numerotate de la 201 la 400. Din acest volum lipsesc unele puncte de anchetă, care în vol. I au fost reprezentate regulat, deoarece în unele localităţi „din cauza unor împrejurări nefavorabile n-au mai putut fi făcute anchete complete, sau pentru că n-au fost puse decât întrebările de la începutul Chestionarului" (*Einleitung*).

Prezentarea cartografică a fost îngreuiată de marea dispersie spaţială a regiunilor cercetate. Materialul dialectal a fost împărţit în două hărţi. O hartă întreruptă şi una separată în Munţii Pindului. La o primă privire numerotarea punctelor de anchetă pare a deruta, dar ea se explică prin ordinea cronologică a anchetelor.

Atlasul nu aduce material lexical nou, dar contribuie la localizarea exactă a termenilor, la conturarea diverselor variante ale acestora înregistrate în nordul Greciei şi în sudul Republicii Macedonia[56].

Petru Neiescu, ***Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din fosta Republică Iugoslavă Macedonia***

În 1997, Petru Neiescu publică, în Editura Academiei Române, un *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din fosta Republică Iugoslavă Macedonia.*

Scopul atlasului, după cum afirmă autorul este „să înfăţişeze cu ajutorul câtorva hărţi, graiurile aromânilor din Albania şi din fosta Republică Iugoslavă Macedonia". El are menirea de a umple un gol demult resimţit, deoarece „Datele oferite de ALR I, pentru dialectul aromân, cu trei sate din Grecia (Selia de Jos, Perivoli, Avdela), cu unul din Bulgaria (Giumaia de Jos) şi unul din Albania (Pleasa de Sus), sau

[56] Vezi Otto Winkelmann, *lucr. cit.*, p. 208.

de ALR II, în care e prezentat graiul unui singur sat din Bulgaria (Peştera), sunt departe de a ne mulţumi, dar pot fi luate ca puncte de plecare". Materialul lingvistic a fost strâns prin anchete la faţa locului efectuate între anii 1959-1967 în şapte localităţi din Albania: 1. Tirana, 2. Stan Cărbunara, 3. Poian, 4. Shqepur (*şt'épur"*), 5. Corcea (*curĉáu̯a*, 6. Pleasa de Sus (*pl'ása di suprâ*) 7. Biglişti (*bil'ĭşti*) şi 5 din Fosta Republică Iugoslavă Macedonia, 8. Beala de Jos (*bę́ála di d"os"*), 9. Molovişte, 10. Gopiş, 11. Târnova, 12. Cruşova.

Considerând că numărul de localităţi anchetate este insuficient pentru a ne da o imagine cât de cât lămuritoare asupra variantelor graiurilor aromâne din Albania şi Rep. Macedonia, „În situaţia actuală când procesul de dispariţie a dialectelor româneşti din sudul Dunării este în curs", P. Neiescu este conştient de faptul că „este imperios necesară continuarea anchetelor începute în cele două ţări, precum şi extinderea lor în Bulgaria şi Grecia" (p. 13). Lucrul acesta este „cu atât mai necesar, cu cât majoritatea lucrărilor despre dialectele noastre sud-dunărene şi vorbitorii lor reprezintă un material istoric, cele mai recente bazându-se pe date culese în Peninsula Balcanică cu cel puţin cinci decenii în urmă, perioadă în care s-au petrecut schimbări însemnate în viaţa vorbitorilor celor trei dialecte sud-dunărene" (idem, *ibidem,* p. 13).

Informatorii au fost aleşi din generaţia vârstnică şi mijlocie şi vorbesc, în afara dialectului natal, limba statului în care trăiesc şi alte limbi balcanice, mai ales greaca şi bulgara. De menţionat, că nici unul dintre ei nu vorbeşte româna literară şi nu a urmat şcoală românească.

Chestionarul a avut în jur de 1800 de întrebări. Întrebările au fost puse indirect, formularea fiind făcută în dialectul aromân, în unele cazuri, când informatorul nu înţelegea întrebarea, termenii urmăriţi (sau definiţiile lor) au fost traduşi în albaneză, solicitându-se corespondentul aromân.

Atlasul este unul fonetic şi, parţial, morfologic reuşind să redea cele mai importante particularităţi ale sunetelor dialectului aromân din regiunile studiate, precum şi unele din caracteristicile esenţiale ale structurii morfologiei numelui şi verbului. Volumul cuprinde 201 hărţi dintre care 200 hărţi lingvistice propriu-zise şi una cu numele popular al localităţilor studiate. Pe lângă acestea, el mai conţine o *Introducere* (p. 5-42), un adevărat studiu despre starea actuală economică, socială şi culturală a vorbitorilor dialectului aromân din Albania şi fosta Republică Macedonia, despre ocupaţiile acestora, despre şcoală etc. şi ni se dau

Scanned with OKEN Scanner

informaţii despre metoda de strângere şi de redactare a materialului dialectal. Volumul mai cuprinde o planşă cu *Titlul hărţilor* (p. 43-47), un *Indice alfabetic al cuvintelor-titlu* (p. 49-53), un *Indice alfabetic al cuvintelor şi formelor cuprinse în hărţi* (p. 55-106), *Notele hărţilor* (p. 321-360), 31 de planşe reprezentând fotografii ale informatorilor sau unele obiecte etnografice, un tabel cu *Transcrierea fonetică şi lista abrevierilor,* precum şi o *Notă.* Autorul nu ne spune dacă vor mai urma şi alte volume, realizate pe baza răspunsurilor la celelalte circa 1600 de întrebări din chestionar.

Radu Flora, ***Micul atlas al graiurilor istroromâne (MALGI)***

Dintr-un studiu intitulat: *Pentru un Atlas lingvistic al istroromânei* [cu un tabel şi şase hărţi în afară de text], publicat în „Analele Universităţii din Iaşi", tom. XXVIII-XXIX, 1982-1983, p. 49-61, scris de Radu Flora, aflăm că regretatul profesor belgrădean a realizat un atlas al idiomului istroromân: *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI).* Anchetele au fost efectuate în mai multe rânduri (la intervale de timp destul de mari unele de altele), în anii 1954, 1961, 1982 şi 1983, cu un chestionar de 274 de întrebări referitoare la termenii din nucleul fondului principal de cuvinte (părţi ale corpului omenesc, gospodăria, arhitectura locuinţelor, animale domestice, numerale cardinale, secţiuni calendaristice, culori şi adjective curente etc.) în următoarele localităţi: Jeiăni, Suşńeviţa, Noselo, Sucordu şi Brdo. Cele şase hărţi se referă la: 1. *Denumirea punctelor anchetate.* 2. *Mâna.* 3. *Gura.* 4. *Foalele.* 5. *Geamul.* 6. *Avocatul.*

Menţionăm că înaintea lui Radu Flora, aproape concomitent cu anchetele efectuate la istroromâni de S. Pop pentru ALR I şi de Ştefan Paşca pentru ALR II, în anii 30, Ugo Pellis (alături de Matteo Bartoli unul din iniţiatorii *Atlasului lingvistic italian: Atlante linguistico italiano)* a anchetat trei puncte istroromâne: Susneviţa, Brdo şi Jeiăni, pe vremea aceea Istria aparţinând Italiei. Materialul dialectal strâns de Ugo Pellis a fost publicat mai întâi sub forma unor liste de cuvinte în două numere din „Balkan-Archiv" de Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer: *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis,* I, „Balkan-Archiv", 13, 1988, p. 209-281; II. „Balkan-Archiv", 16, 1991, p. 107-137. În

1995, o parte din material, şi anume, cel referitor la corpul omenesc a fost publicat în vol. I din *ALI* redactat sub coordonarea lui Lorenzo Massobrio, G. Ronco, M.C. Nosengo, C. Tuninetti.

*
* *

La capătul expunerii noastre se impun câteva scurte consideraţii.

1. Începând cu primul deceniu al secolului nostru, când G. Weigand termină de publicat celebrul său *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachegebietes,* româna se înscrie în rândul primelor limbi care beneficiază de o astfel de operă, iar Weigand va fi nu numai autorul unei astfel de lucrări, ci şi cel care a efectuat, totodată, anchetele la faţa locului.

2. Prin *Atlasul lingvistic al Banatului,* realizat în anii '20, de I. - A. Candrea, româna se va număra şi printre primele limbi care dispun de un atlas lingvistic regional.

3. Un moment de o mare însemnătate în dezvoltarea geografiei lingvistice romanice şi europene îl constituie *Atlasul lingvistic român.* Autorii acestuia, S. Puşcariu, S. Pop şi E. Petrovici, au profitat de experienţa atlaselor romanice apărute sau în curs de elaborare (*ALF, AIS, ALI*), dar atlasul realizat de ei se va distinge în mod net de cel al lui J. Gilliéron, Karl Jaberg şi Jakob Jud, respectiv al lui Matteo Bartoli şi Ugo Pellis, printr-o serie de inovaţii metodologice şi tehnice care îi conferă o originalitate certă. Inovaţiile acestea constau, între altele, în prezentarea materialului în două atlase paralele şi complementare şi în redactarea hărţilor mici colorate, precum şi în caracterul net rustic al chestionarelor, în diversitatea de criterii în alegerea localităţilor, în cercetarea punctelor aloglote, în anchetarea scriitorilor şi în culegerea unui mare număr de toponime şi antroponime, dar mai ales de texte dialectale.

Atlasului lingvistic român i s-au adus şi unele obiecţii privind reţeaua de puncte (prea rară), materialul cules din dialectele sud-dunărene (insuficient), existenţa unor deosebiri de notare între cei doi autori, lipsa unui volum introductiv care să ofere cititorului amănuntele necesare privind felul cum s-au făcut anchetele sau cum au fost aleşi informatorii[57].

57 Această lacună a fost „reparată" prin publicarea postumă, în 1988, a celor două *Chestionare* şi a volumului introductiv la *ALR II,* de I. Mării et alii (vezi supra).

Scanned with OKEN Scanner

Obiecţiile acestea sunt mărunte, ele au, în general, un caracter marginal, şi nu privesc concepţia şi metoda după care a fost alcătuit acest atlas caracterizat de către Iorgu Iordan drept un „monument închinat graiului matern".

Despre *ALR*, L. Massobrio afirma că „este o operă ştiinţifică originală, un instrument de lucru indispensabil pentru cei ce studiază limba română şi limbile romanice, fiind considerat în general ca unul dintre atlasele lingvistice cele mai perfecte"[58].

Din păcate, o bună parte sau chiar cea mai mare parte a ALR I a rămas nepublicată, datorită faptului că, după instalarea regimului comunist, Sever Pop s-a stabilit în străinătate şi nu a mai avut acces la materialul strâns de el prin anchete la faţa locului, iar altor specialişti din România nu li s-a permis să publice materialul păstrat la fostul Muzeu al Limbii Române din Cluj. În afară de aceasta, chiar dacă publicarea ALR II (ancheta lui Emil Petrovici) a fost considerată încheiată prin publicarea după 1956 a celor şapte volume mari din ALR s.n. şi a celor patru mici din ALRM s.n., nu întregul material strâns de Emil Petrovici a văzut lumina tiparului, punctele de anchetă din afara graniţelor României, din teritoriul cedat fostei Uniuni Sovietice prin odiosul tratat Molotov – Ribbentrop, ca şi cele din Iugoslavia, Bulgaria sau Ungaria, nemaifiind incluse în hărţile atlasului. Au rămas nepublicate 1631 de chestiuni, care vor apare într-o formă necartografiată, precum şi materialul din Basarabia, omis din volumele publicate după război, fapt care ne face, susţine Doina Grecu, „să considerăm că şi Atlasul ar trebui aşezat în rândul marilor mutilaţi de război"[59]. Când dacă şi cum vor fi duse la (bun) sfârşit,

---

[58] ALR „è un'opera scientifica originale, strumento di lavoro indispensabile per gli studiosi del romeno e delle lingue romanze, ed è generalmente ritennuto come uno degli atlanti linguistici più perfetti" (L. Massobrio, *op. cit.*, p. 124.

[59] Doina Grecu, *Emil Petrovici, dialectolog*, în *Radovi Simpozijuma. Akademik Emil Petović – život i delo. Actele Simpozionului. Academicianul Emil Petrovici – viaţa şi opera, (Begejci, 21-22.X.1995)*, Beograd, 1996, p. 73.

Scanned with OKEN Scanner

lucrările ALR (partea I şi partea a II-a) nimeni nu ştie, iar materialul acesta a dobândit deja o valoare istorică[60].

4. O completare şi o aprofundare a ALR, prin perfecţionarea metodelor de culegere şi de interpretare a materialului, o constutuie *NALR (pe regiuni).* Atlasele regionale (din care au apărut până acum cinci volume din *NALR – Oltenia,* patru din *ALRR – Maramureş,* trei din *ALRR – Banat,* câte două din *NALR – Moldova şi Bucovina, ALRR – Transilvania,* respectiv *ALRR – Muntenia şi Dobrogea* şi unul din *NALR – Crişana,* la care se poate adăuga şi *ALM,* respectiv *ALRR – Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (deşi concepţia care stă la baza acestuia este puţin diferită), furnizează date mai amănunţite cu privire la aria de răspândire a unor particularităţi fonetice, lexicale, morfologice, sintactice şi de derivaţie cunoscute pe baza unor lucrări mai vechi şi vor ajuta la o mai bună caracterizare şi delimitare a diverselor subdialecte şi graiuri. Ele vor releva noi particularităţi, iar, prin includerea între localităţile anchetate a tuturor punctelor cercetate de S. Pop şi E. Petrovici pentru ALR I şi ALR II, precum şi a numeroase puncte anchetate de Weigand, *NALR* va furniza un material comparabil privind evoluţia graiurilor de la sfârşitul secolului trecut până în anii 60-70.

5. Trebuie să remarcăm însă că există unele deosebiri de la un atlas la altul, pornind chiar de la titlu. Autorii atlasului Maramureşului au omis determinantul *Noul* considerându-l superfluu. Vechii diriguitori ai culturii din România au interzis precizarea *pe regiuni* la atlasul Moldovei şi Bucovinei. Dacă în majoritatea atlaselor regionale, autorii au împărţit regiunile în zone, cei care au realizat *ALM* şi *ALRR – Maramureş* şi-au împărţit între ei chestionarul, toţi anchetând în aceaşi localitate; cele două procedee au fost combinate de autorii *NALR – Crişana.*

6. Datorită faptului că atlasle regionale oferă doar o imagine fragmentară a limbii, s-a simţit nevoia elaborării unui atlas al atlaselor lingvistice regionale sau a unei sinteze a *Noului atlas lingvistic român pe regiuni (NALR – sinteză),* care să prezinte „o imagine globală asupra dacoromânei actuale, compusă din imaginile parţiale pe care le oferă

[60] Vezi şi Johannes Kramer, *Sprachatlanten des Rumänischen,* în *Stand und Perspektiven der romanischen Sprachgeographie,* Otto Winkelmann (Hrsg.), Wilhelmsfeld, Egert, 1993, p. 4-5.

Scanned with OKEN Scanner

cele şapte atlase lingvistice regionale realizate pe provincii istorice"[61]. Necesitatea hărţilor de ansamblu este cerută şi de faptul că ceea ce, la nivel regional, poate apărea nesemnificativ (este, de exemplu, cazul formelor unice în unele provincii), capătă semnificaţie la nivel naţional, constatare care „poate fi într-un fel generalizată, căci orice fenomen regional dobândeşte o nouă importanţă când este încadrat într-un context mai larg"[62].

7. Ar mai fi de adăugat că lingviştii de la Iaşi şi Chişinău au proiectat elaborarea unei serii *ad-hoc* care să cuprindă termenii comuni din *NALR – Moldova şi Bucovina* şi din *Atlasul lingvistic moldovenesc* şi care vor fi prezentaţi pe o singură hartă cuprinzând Moldova istorică de pe amblele maluri ale Prutului[63].

8. Dialectologii din România şi din Republica Moldova participă, alături de colegii lor din alte ţări europene, la realizarea unor atlase plurilingve (*ALE, ALiR* etc.).

9. Nu putem omite nici atlasele de mai mici dimensiuni realizate de Radu Flora pentru graiurile româneşti din Banatul iugoslav (*ALBI*) sau pentru cele istroromâne (*MALGI*) şi nici pe cele datorate lingviştilor germani Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer pentru *Atlasul lingvistic aromân (ALiA),* respectiv de Beate Wild pentru cel meglenoromân (*Meglenorumänischer Sprachatlas*) şi de P. Neiescu pentru aromână (*Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din fosta Republică a Macedoniei*).

10. În încheiere, redăm părerile a doi dialectologi străini, avizaţi, care s-au pronunţat în privinţa geografiei lingvistice româneşti şi a locului ei în plan european şi mondial:

---

[61] Vezi Nicolae Saramandu, *Pentru un atlas al atlaselor lingvistice regionale,* în LR, XXXIX, 1990, nr. 1, p. 57.

[62] Idem, *ibidem.*

[63] Vezi Stelian Traian Dumistrăcel, Marius Sala, *La géographie linguistique en Roumanie au commencement des années '90,* în *Atlanti linguistici italiani e romanzi. Esperienze a confronto,* în *Atti del Congresso Internazionale. Palermo 3-7 ottombre 1990*, a cura di Giovanni Ruffino, Palermo, 1992, p. 222.

Scanned with OKEN Scanner

11. „Geografia lingvistică românească ocupă o poziție bună în cadrul Romaniei. Ea nu are a se teme de comparația cu Italia, cu Spania și nici chiar cu domeniul limbii franceze și al occitanei. Pe lângă atlasele lingvistice care cuprind întregul teritoriu dacoromân, dispunem deja de mai multe atlase regionale din cele șapte provincii în care sunt prevăzute a se realiza astfel de atlase. Mai mult, atlasele românești cuprind și material etnografic, chiar dacă acest lucru nu este spus explicit în titlu ca la atlasele regionale galoromanice. Noile atlase regionale românești apărute sau în pregătire prezintă materialul lingvistic în mod exemplar"[64].

„O dezvoltare importantă a avut și are și acum în România cartografia lingvistică cu o mare înflorire de atlase naționale și regionale", România situându-se „în mod evident în avangarda metodologiei și tehnicii atlaselor lingvistice"[65].

[64] Otto Winkellmann, *lucr. cit.*, p. 178.

[65] Lorenzo Massobrio, *op. cit.*, p. 112, respectiv 224: „Notevole sviluppo ha avuto e ha tuttora in Romanìa la cartografia linguistica con una grande fioritura di atlanti nazionali e regionali". „Romanìa, nazione notoriamente all' avanguardia nella metodologia e nella tecnica degli atlanti linguistici..."

Scanned with OKEN Scanner

DIE RUMÄNISCHE SPRACHATLANTEN

(Zusammenfassung)

1. Beginnend mit dem ersten Jahrzehnt unseres Jahrhunderts, als Gustav Weigand seinen berühmten *Linguistischen Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* veröffentlicht, schreibt sich das Rumänische in die Reihe der ersten Sprachen ein, die aus einem solchen Werk ein Gewinn zieht, während Weigand nicht nur zum Verfasser einer solchen Arbeit wird, sondern auch derjenige, der die Untersuchungen an Ort und Stelle durchgeführt hat.

2. Durch den *Atlasul lingvistic al Banatului* (Banater Sprachatlas), der in den 20er Jahren von I. -A. Candrea ausgearbeitet wurde, wird das Rumänische zu den ersten Sprachen, die einen solchen Regionalatlas zur Verfügung haben, zählen.

3. Ein Wendepunkt voller Bedeutung in der Weiterentwicklung der romanischen und europäischen Sprachgeographie stellt der *Atlasul lingvistic român* (Rumänischer Sprachatlas) dar. Seine Verfasser, S. Puşcariu, S. Pop und E. Petrovici, haben die Erfahrung anderer veröffentlichten oder in Bearbeitungsphase sich befindenden romanischen Sprachatlanten ausgenutzt (*Atlas linguitique de la France*, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, Atlante linguistico italiano*), aber der von ihnen ausgearbeitete Atlas wird sich klar von dem von J. Gilliéron, von Karl Jaberg und Jakob Jud, beziehungsweise von dem von Matteo Bartoli und Ugo Pellis, durch eine Reihe von methodologischen und technischen Neuerungen, die ihm eine unstreitbare Originalität verleiht, unterscheiden. Diese Neuerungen bestehen, unter anderem, in der Vorstellung des Materials in zwei parallelen und sich gegenseitig ergänzenden Atlanten und in der Ausarbeitung der kleinen farbigen Karten, sowie auch in dem rein rustischer Charakter der Fragebogen, in der Verschiedenheit der Kriterien zur Auswahl der Ortschaften, in der Untersuchung der fremdsprachigen Punkte, in der Abfragung der Schriftsteller und in dem Sammeln einer großen Anzahl von Toponymen und Antroponymen, aber insbesondere

Scanned with OKEN Scanner

von dialektalen Texten.

Dem *Atlasul lingvistic român* (Rumänischer Sprachatlas) wurden einige Einwende vorgebracht bezüglich des (zu spärlichen) Otrsnetzes, bezüglich des (ungenügenden) aus den südlich der Donau gesprochenen Dialekten gesammelten Material, der Bestehung einiger unterschiede beim Aufzeichnen zwischen den zwei Verfassern, der Abwesenheit eines einleitenden Bandes, der dem Leser die nötigen Einzelheiten betreffend die Art und Weise, wie die Untersuchungen durchgeführt oder wie die Gewährspersonen ausgesucht wurden, zur Verfügung gestellt hätte. Diese Einwände sind unbedeutend, sie haben einen nebenseitigen Charakter und betreffen nicht die Vorstellung und die Methode, nach der dieser umfangreiche Atlas abgefasst wurde, Atlas der von Iorgu Iordan als ein „der mütterlichen Mundart errrichtetes Denkmal" eingeschätzt wurde.

L. Massobrio meint über den Atlas, daß er „è un opera scientifica originale, strumento di lavoro indispensabile per gli studiosi del romeno e delle lingue romanze, ed è generalmente ritenuto uno degli atlanti linguistici più perfetti".

Leider, ist ein gutes Teil, oder sogar das größte Teil des ALR I unveröffentlicht geblieben, wegen der Tatsache, daß, nach der Einsetzung des kommunistischen Regimes, Sever Pop ins Ausland auswanderte und da hatte er keinen Zugang mehr zu dem von ihm an Ort und Stelle gesammelten Material. Anderen Fachleuten wieder wurde die Veröffentlichung des in Muzeul Limbii Române aus Cluj aufbewahrten Materials nicht erlaubt. Außerdem, auch wenn die Veröffentlichung des ALR II (Die Aufnahme von Emil Petrovici) als abgeschlossen eingeschätzt wurde durch die Auflegung nach 1956 der sieben ALR Bände neue Folge und der vier kleinen ALRM neue Folge, wurde nicht das ganze von Emil Petrovici gesammelte Material veröffentlicht; Die erforschten Ortschaften außerhalb der Gränzen Rumäniens von den Gebieten, die der ehemaligen Sowjetunion durch den widerwärtigen Molotov–Ribbentrop–Vertrag überlassen wurden, sowie die abgefragten Punkte in Yugoslawien, Bulgarien und Ungarn, wurden nicht mehr in den Karten des Atlanten eingeschlossen. Unveröffentlicht sind 1631 Fragen, die in einer nichtkartierten Form erscheinen werden, sowie auch das Material aus Bessarabien ausgelassen aus den nach dem Krieg erschienenen Bänden, Tatsache, die uns dazu bringt „zu beurteilen, daß

Scanned with OKEN Scanner

der Atlas auch in die Reihe der großen Kriegsverwundeten eingestellt werden müsste". Wann und ob die *ALR-Arbeiten* (Teil I und Teil II) zu Ende geführt werden, weiss niemand und dieses Material hat schon einen historischen Wert erreicht.

4. Eine Ergänzung und Vertiefung des *ALR*, durch die Verbesserung der Sammel- und Interpretierungsmethoden des Materials, bedeutet der *NALR* (*pe regiuni*) (*NALR nach Regionen*). Die Regionalatlanten (wovon schon bis jetzt 5 Bände des *NALR–Oltenia*, 4 des *ALRR–Maramureş*, 3 *des Banats*, zwei je *der Moldau und des Buchenlandes*, *der Muntenien und Dobrudscha*, bzw. *von Siebenbürgen* und ein der *NALR–Crişana* erschienen sind, zu denen wir auch *ALM* hinzufügen können, obwohl die Auffassung, auf der dieser fußt ein wenig unterschiedlich ist) stellen zur Verfügung ausführlichere Daten betreffend die Verbreitungsfläche einiger phonetischen, lexikalischen, morphologischen, syntaktischen und Ableitungerschei-nungen, die anhand einiger älteren Aufsätze bekannt sind, und helfen zu einer besseren Charakterisierung und Abgrenzung der verschiedenen Subdialekten und Mundarten. Durch das Einschliessen unter den Ortschaften allen von S. Pop und E. Petrovici für den ALR I und ALR II untersuchten Punkte und zahlreicher von Weigand untersuchten Punkte, wird der *NALR* ein vergleichbares Material bezüglich der Weiterentwicklung vom Ende des vergangenen Jahrhunderts und bis in die 60er Jahre bieten.

Wir müssen aber auch bemerken, daß es manche Unterschiede, gleich vom Titel ausgehend, zwischen den Atlanten gibt. Die Verfasser des Maramurescher Atlanten haben den Begriff *Noul* ausgelassen, da sie ihn für überflüssig hielten, hatten die gewesenen Leiter der Kultur in Rumänien die Präzisierung *pe regiuni*, für den Atlas der Moldau und des Buchenlandes, verboten. Wenn im Falle der meisten Regionalatlanten die Verfasser die Regionen in Zonen eingeteilt haben, so haben jene, die den ALM und den *ALRR–Maramuresch* abgefaßt haben, den Fragebogen unter sich verteilt, wobei sie gleichzeitig in einer Ortschaft untersuchten; die zwei Verfahren wurden dann von den Verfassern des *NALR–Crişana* kombiniert.

5. Wegen der Tatsache, daß die Regionalatlanten nur ein Teilbild der Sprache bieten, fühlte man das Bedürfnis des Ausarbeitung eines Atlanten der regionalen Sprachatlanten oder einer S y n t h e s e des

Noul Atlas lingvistic român pe regiuni (NALR–Sinteză), der „eine von den Teilbilder, die die sieben regionalen Sprachatlanten für die historische Provinzen angebotene Gesamtschau über das gegenwärtige Dakorumänische" vorstellen sollte. Die Notwendigkeit der Gesamtkarten ist auch von der Tatsache verlangt, daß was auf regionalem Niveau als unbedeutend scheinen kann (wie es z. B. der Fall der einzigartigen Formen in einigen Provinzen), erwirbt sich Bedeutung auf nationalem Niveau", Feststellung, die „in irgendwie verallgemeinert sein kann, da jede regionale Erscheinung sich eine neue Bedeutung erwerben kann, wenn sie in einen umfangreicherem Kontext eingeschlossen wird" (N. Saramandu).

6. Es wäre noch hinzuzufügen, daß die Linguisten aus Yassi und die Kischinew auch die Ausarbeitung einer *ad-hoc* Reihe geplant haben, die die gemeinsame Termini aus der *NALR–Moldova şi Bucovina* und aus dem *Atlasul lingvistic moldovenesc* enthalten sollte, und die auf einer einzigen Karte, die die historische Moldau auf beiden Seiten des Pruts umfasst erscheinen sollten.

7. Die Dialektologen aus Rumänien und aus der Republik Moldova nehmen neben ihren Kollegen aus anderen europäischen Ländern am Abfassen einiger mehrsprachigen Atlanten teil (*ALE, ALiR* usw.).

8. Wir können auch die für die rumänischen Mundarten aus dem yugoslawischen Banat (*ALBI*) oder für die istrorumänischen (*MALGI*) von Radu Flora abgefassten Atlanten von kleinerm Umfang nicht beiseite lassen, sowie auch nicht die, die wir den deutschen Linguisten Johannes Kramer, Wolfgang Dahmen, mit dem *Atlasul lingvistic aromân* (*ALiA*) und Beate Wild, mit dem *Meglenorumänsichen Sprachatlas*, beziehungsweise P. Neiescu mit dem *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din fosta Republică a Macedoniei* für das Aromunische, verdanken.

9. Zum Abschluss geben wir die Auffassungen zweier sachkundigen Linguisten wieder, die sich betreffend der rumänischen Sprachgeographie und ihrer Stelle auf europäischem Niveau geäußert haben: „Notevole sviluppo ha avuto e ha tuttora in Romania la cartografia linguistica con una grande fioritura di atlanti nazionali e regionali" (Eine bedeutende Entwicklung hatte und hat auch jetzt in Rumänien die Sprachkartierung mit einem großen Aufblühen von National- und

Scanned with OKEN Scanner

Regionalatlanten). Derselbe meint, daß Rumänien eine Stelle „notoriamente all'avangardia nella metodologia e nella tecnica degli atlanti linguistici" (offensichtlich in der Avantgarde der Methodologie und der Technik der Sprachatlanten) einnimmt [Lorenzo Massobrio, *zitierte Arbeit*, S. 112, bzw. 224]. „Innerhalb der Romania nimmt die rumänische Sprachgeographie mit ihren Leistungen eine gute Position ein. Sie braucht den Vergleich mit Italien, Spanien, ja selbst mit dem französischen und dem okztitanischen Sprachgebiet nicht zu scheuen. Neben Sprachatlanten, die den gesamten dakorumänischen Raum erfassen, liegen für drei von sieben vorgesehenen Gebieten bereits die ersten Regionalatlanten vor. Schon frühzeitig wurde ethnographisches Material in die Sprachaufnahmen mit einbezogen, auch ohne dies, wie bei den galloromanischen Regionalatlanten üblich, im Titel explizit zum Ausdruck zu bringen. Die neueren rumänischen Regionalatlanten schließlich erscheinen in Präsentation, Aufbereitung und Erschließung des Sprachmaterials vorbildlich" (Otto Winkelmann, *zitierte Arbeit*, S. 178).

Scanned with OKEN Scanner

GRAIURI BĂNĂȚENE DE EST ÎNTR-O RECENTĂ CULEGERE DE FOLCLOR . FONETICA ŞI LEXICUL

I. FONETICA

Relativ recent, în 1987, la Editura Minerva din Bucureşti, a apărut o voluminoasă colecţie de *Folclor românesc* realizată de cunoscutul dialectolog şi folclorist Dumitru Şandru (1907-1972), elev al lui Ovid Densusianu. Publicată postum, ediţia de faţă este îngrijită de fiica autorului, Tudora Şandru Olteanu, fiind precedată de o *Prefaţă* semnată de regretatul folclorist Ovidiu Bârlea.

Din *Notă asupra ediţiei* (p. XV-XIX) aflăm că cele 1364 de piese folclorice incluse în acest volum reprezintă doar o selecţie din întregul material cules de D. Şandru. Volumul este alcătuit din cinci culegeri de folclor din următoarele regiuni: Banat (525 de piese), Ardeal (735 de piese), Moldova (40 de piese), Muntenia (4 piese) şi Oltenia (57 de piese).

În contribuţia de faţă ne vom opri doar asupra materialului colectat din Banat şi din Transilvania de vest, graiul din sud-vestul Ardealului având numeroase fapte lingvistice comune cu Banatul.

Materialul folcloric din Banat a fost adunat în vara anului 1931 de „Graiul nostru", societate a studenţilor în filologie română din Bucureşti, „al cărei animator şi conducător a fost D. Şandru" (p. XVI). La „excursia de studii" a societăţii au participat 18 membri, printre care Al. Bistriţeanu şi Ovidiu Papadima, precum şi profesorul Tache Papahagi. O mare parte din material a fost culeasă de D. Şandru, iar restul transcris şi organizat tot de el, ne asigură editoarea, a fost colectat de Maria Constantinescu, Elena Dima, Radu Duţescu, Ion Manu, Lucia Tănăsescu, Virgil Stoica şi Alexandru Vasiliu.

Textele sunt transcrise fonetic şi provin de la un număr mare de informatori (peste 120) din următoarele localităţi bănăţene: Jupa, Căvăran (azi Constantin Daicoviciu), Tincova, Jdioara, Sacu (jud. Caraş-

Scanned with OKEN Scanner

Severin), Crivina, Criciova, Bichigi, Glamna (= Gladna Română), Băseşti (azi Begheiu Mic), Luncani, Tomeşti şi Curtea (jud. Timiş). Două piese provin de la doi informatori din Valea Almăjului, localităţile: Gârbovăţ şi Borlovenii Vechi.

Colecţia din Ardeal cuprinde material din şase judeţe: Hunedoara, Sibiu, Braşov, Mureş, Alba şi Bihor. Aici ne interesează doar materialul provenit din judeţul Hunedoara, strâns de la 47 de informatori din localităţile: Lăpujul de Sus, Bătrâna, Vadu Dobrii, Lunca Cernii de Sus, Poiana Răchiţelii, Panc, Meria, Negoi, Făgeţel (anchetate între 1932-1935). Din cele 735 de piese culese din Ardeal, peste 270 provin din localităţile hunedorene menţionate mai sus.

Pe localităţi, materialul nu este repartizat uniform. Foarte bine reprezentate sunt localităţile Căvăran, Jdioara şi Jupa (jud. Caraş-Severin), Gladna Română, Luncani, Băseşti şi Bichigi (jud. Timiş), iar din sud-vestul Transilvaniei (jud. Hunedoara): Lăpujul de Sus, Bătrâna, Vadu Dobrii, Lunca Cernii de Sus şi Poiana Răchiţelii.

Cele 1364 de piese au fost organizate pe 11 genuri şi specii folclorice. Doar Banatul este reprezentat în toate cele 11 secţiuni, după care urmează Ardealul. Cele 11 secţiuni sunt: I. *Doine şi cântece* (277 de piese din Banat, 179 din jud. Hunedoara), II. *Strigături* (Banat 110, Hunedoara 55), III. *Balade* (Banat 21, Hunedoara 3), IV. *Povestiri, relatări* (Banat 18), V. *Ghicitori* (Banat 7), VI. *Colinde* (Banat 3, Hunedoara 7), VII. *Cântece şi obiceiuri de nuntă* (Banat 11, Hunedoara 4), VIII. *Bocete şi obiceiuri de înmormântare* (Banat 20, Hunedoara 11), IX. *Descântece* (Banat 41, Hunedoara 8), X. *Folclorul copiilor* (Banat 10), XI. *Obiceiuri, credinţe* (Banat 10). Mai mult de jumătate din întreaga colecţie o formează materialul strâns din Banat şi din jud. Hunedoara (zona Pădurenilor): aproape 800 de piese din totalul de 1364.

În afara materialului folcloric propriu-zis (în total 460 de pagini), a *Prefeţei* (p. V-XIII), în care Ovidiu Bârlea subliniază valoarea intrinsecă a colecţiei de faţă, dar şi în comparaţie cu altele similare din aceeaşi zonă, şi, în afara *Notei asupra ediţiei* semnată de Tudora Şandru Olteanu, volumul mai cuprinde sistemul de *Transcriere fonetică* şi *Semnele diacritice* (p. XIX), un *Glosar regional* (p. 461-478), un *Indice de culegători* din Banat şi un *Indice al informatorilor* (p. 480-489).

Sistemul de transcriere fonetică este foarte sumar, iar explicaţiile privind valoarea grafemelor, lacunare sau chiar ambigui. Astfel despre

Scanned with OKEN Scanner

grafemul *dz* aflăm că este o „africată al cărei element fricativ este un *z* muiat" fără să ni se spună cum ar arăta africata dacă elementul ei fricativ ar fi un *z* dur; despre *dź şi tś* ni se spune că sunt *de, di*, respectiv *te, ti* „cu pronunţare muiată ", pe când semnul [´] aşezat după *t* şi *d* [deci *t'*, *d'*] indică „ palatalizarea acestora"; *ś = ce, ci* „ în rostire bănăţeană", în timp ce *ź* ar nota un sunet „între *ge, gi* şi *je, ji*". Total neinspirat a fost ales semnul diacritic [.], punctul, aşezat sub *e* pentru a marca un sunet intermediar între *e* şi *ă*, deoarece în mai toate sistemele de transcriere fonetică folosite în dialectologia românească semnul diacritic respectiv notează închiderea vocalelor (în cazul nostru un *e* închis). S-ar putea însă să avem, aici, a face cu o notare greşită: [.] punct, în loc de [̥], un cerc mic, gol înăuntru, pe care îl găsim în sistemul de transcriere al lui G. Weigand şi al revistei „Bulletin linguistique", condusă de Al. Rosetti, în care D. Şandru a publicat şase micromonografii dialectale asupra unor zone apaţinând teritoriului lingvistic dacoromân.

Asupra raporturilor strânse între folclor şi dialectologie nu mai insistăm, deoarece am făcut-o cu altă ocazie (vezi *Folclor şi dialectologie. Morfologia subdialectului bănăţean în colecţii de folclor*, CCS, VI/2, 1988, p.1-73, republicat în V. Frăţilă, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 19-80). Vom reaminti însă dezideratul formulat de O. Densusianu şi de elevii săi (deci şi de D. Şandru) privitor la necesitatea unei rigori metodologice în transcrierea exactă a textelor, care presupune familiarizarea folcloristului cu fonetica, morfologia, sintaxa şi lexicul graiului în care este realizat un anumit text.

Transcrise fonetic, textele din colecţia lui D. Şandru au meritul de a înregistra aproape toate particularităţile fonetice ale graiurilor din partea nord-estică a Banatului şi din sud-vestul Transilvaniei.

Din domeniul vocalismului menţionăm mai întâi o serie de arhaisme precum:

– păstrarea lui *ă* neasimilat la *o* în *năroc* (Căvăran, p. 42, Jdioara, p. 43, Gladna, p. 55, Luncani, p. 76, 77, Băseşti, p. 83, Lăpujul de Sus, p. 207, Lunca Cernii de Sus, p. 238);

– păstrarea lui *ă* neasimilat la *e* următor în *părĺeḱe* (Jdioara, p. 45), *părĺetśe* „pereche" (Gladna, p. 52), *părĺętśe* „perete " (Luncani, p. 78);

– păstrarea lui *ă* în *fămeia* „femeia" (Luncani, p. 191), deşi sinonimul obişnuit în Banat este *muiere* (< lat. *mulierem*);

– păstrarea lui *ă* în adjectivul *năcăjită* (Luncani, p. 70, Lăpujul de Sus, p. 212), provenit din participiul feminin al verbului *a se năcăji* „necăji" (< slavon. *nakazati* „a pedepsi, a aviza ");

– transformarea lui *a* neaccentuat în *ă* în *crăstăveț* „castraveți" (Criciova, p. 120), *păntăloń* (Gladna, p. 139), *înăpoi̯"* (Jdioara, p. 46), *năpoi̯* „înapoi" (Gladna, p. 61);

– păstrarea lui *î*, fără anticiparea elementului palatal care duce la apariția diftongului *îi̯* în *cîńĭ* (Jdioara, p. 43, Băseşti, p. 84), *cîńe* (Jdioara, p. 43, Bichigi, p. 93, 119), *mîńe, poi̯mîńe* (Gladna, p. 61);

– păstrarea lui *e* după labiale când în silaba următoare avem (sau am avut) poziție dură, fenomen frecvent în sud-vestul Transilvaniei, pe care îl regăsim însă și în nord-estul Banatului, în localitățile din apropierea Făgetului: *beşîcă,* pers. a 3-a pl. indic.prez. a verbului *a beşica: Frigurile te beşîcă* (Luncani, p. 76), *capet* „capăt": *capet d'e grăd'ină* (Luncani, p. 77), *o beut* (Băseşti, p. 135), *am beut* (Băseşti, p. 135), *vezui̯* „ văzui", *mer* „măr" (Lăpujul de Sus, p. 207), *cumpetat, cumpet, per* (Lăpujul de Sus, p.218), *per* (Vadu Dobrii, p. 230) etc.

– păstrarea lui *i* nesincopat în *perină* „ pernă" (< scr. *perina*) (Jdioara, p. 45, Bătrâna, p. 223), *perińe* (Luncani, p. 71);

– păstratea lui *i*, provenit dintr-un *e* neaccentuat, în *direpț* „drept" < *derepț* < lat. *directus* (Căvăran, p. 109), *direaptă* < *dereaptă* < lat. *directa* (Căvăran, p. 109), *direse* „drese, făcute", adjectiv provenit din participiul feminin al lui *direge* „drege" < *derege* < lat. *dirigere* (Luncani, p. 140);

– păstrarea lui *i* (sau apariția lui analogică în locul lui *î*) în *am vindut* (Jupa, p. 122), *să nu vindă* (Bichigi, p. 92);

– păstrarea diftongului *e̯a* după labiale când în silaba următoare avem poziție dură, în sud-vestul Transilvaniei și în nord-estul Banatului (zona Făgetului): *pe̯ană* „floare " (Gladna, p. 51, Băseşti, p. 83, Bătrâna, p. 229), *fe̯ată* (Vadu Dobrii, p. 231), *me̯asă* (Vadu Dobrii, p. 230).

– păstrarea lui *u* neaccentuat în formele verbelor *a durmi* și *a adurmi*: *nu durmi, de durmit* (Luncani, p. 77), *durmem* (Căvăran, p. 136), *nu durmi, de durmit* (Căvăran, p. 147), *or durmit* (Curtea, p. 142), *o adurmit* (Luncani, p. 129). Tot *u* neaccentuat avem în toponimul *Rumânia* (Căvăran, p. 137, Luncani, p. 141) și în *să ruşăşte* „se roşeşte" (Gladna, p. 139), *înflurit* (Gladna, p. 141), *lăcumoşĭ* „lăcomoşi", *cucoşĭ* „cocoşi" (Gladna, p. 115), *îngrupațĭ* (Căvăran, p.

Scanned with OKEN Scanner

12), *îngrupată* (Căvăran, p. 13);

Dintre inovaţii menţionăm:

– velarizarea lui *e* şi a lui *i* după grupurile consonantice *tr* şi *str*: *o întrăbat* (Jupa, p. 121), *cătrînţa* (Gladna, p. 141), *strîcă* (Gladna, p. 149);

– disimilarea lui *o* la *ă* în *omărî* „omorî" (Jupa, p. 122), *l-o omărît* (Gladna, p. 139);

– asimilarea lui *î* (*i* după *s)*, faţă de *o* din prima silabă în *bosoi̯oc* < *bosîi̯oc* < *bosii̯oc* (sl.; cf. bg. *bosilek*, scr. *bosiljak*). Forma mai apropiată de etimon, *bosîi̯oc*, a fost notată la Băseşti (p. 83).

Surprind formele *tînăru* „mirele" şi *tînăra* „mireasa", când peste tot în Banat avem *ćinăr şi ćinără* (< lat. *tenerus, -a*), deci cu *i* păstrat (vezi ALRM I, h. 253. Sunetul *Î* în *TÎNĂR*).

Din domeniul vocalismului mai remarcăm transformarea lui *e* în *ă* în prefixul *ne-* > *nă-*: *voinic năpus la coasă* (Căvăran, p. 38), *lasă firul năsuśit* (Jdioara, p. 44), *Şi ńevest'il'e d'in sat/ Năalbitśę-or rămîńat* (Sacu, p. 96), *nărumeńit'e* (Sacu, p. 96), *curekį̯u năfį̯ert* (Căvăran, p. 105), *cal'ę a năarată* (Căvăran, p. 155), *năviat* „neviat, netrăit": *Scoală, Petre, scoală/ Că į̯eştĩ voį̯ńic tśińerel/ Că į̯eştĩ, Petre, năviat* (Căvăran, p. 155), *Vînturĩ cu duhu năcurat* (Căvărani, p. 175).

Un fenomen caracteristic Banatului şi regiunilor limitrofe din est (jud. Hunedoara şi Oltenia de nord-nord vest) este pierderea semivocalei *į* în unii diftongi crescători după labiale, precum şi a lui *i* scurt de la dativul pronumelui personal persoana 1 singular: *pept* (Căvăran, p. 23), *nu-m trăbă* (Căvăran, p. 25), *spune-m* (Căvăran, p. 27), *m-am căpătat* (Căvăran, p. 31), *m-o spus* „mi-a spus" (Căvăran, p. 41), *feru lat* (Gladna, p. 67), *feru caŕe merźe la plug* (Căvăran, p. 180), *m-o fi făcut* „mi-a fi făcut" (Lăpujul de Sus, p. 211).

Pentru fenomenul asemănător petrecut în unele graiuri din Transilvania de sud-vest, vezi Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului* , Bucureşti, 1915, p. 20, iar pentru Oltenia, Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, Bucureşti, EA, 1971, p. 63-64 şi Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1980, p. 42.Asupra fenomenului am atras şi noi atenţia în *Consideraţii asupra vechimii diferenţierilor dialectale ale dacoromânei*, în AUT, XI, 1973, p.23-24.

Scanned with OKEN Scanner

Prepoziţia compusă *de pe* are, în unele localităţi, forma *după* (care se explică din *dăpă*, prin disimilarea lui *ă* din *dă* la *p* următor din *pă* „pe"): *Păsărică după şes* (Jdioara, p. 45), *Măru roşu după ţară* (Căvăran, p. 37), *Rujiţă după răzor* (Gladna, p. 60), *Să bę aų apă după pi̯atră* (Băseşti, p. 82), *Că mi-i̯ vremę a după urmă* (Jupa, p. 154), *după trup, după foale, după mînĭ, după piśi̯oaŕe, după dos* (Gladna, p. 190-191).

Din domeniul diftongilor semnalăm consonantizarea lui *ų* în formele verbului *a căuta*: *l-am căltat* (Gladna, p. 50), *calt* „caut" (Gladna, p. 50), *caltă* „caută" (Băseşti, p. 81, Bichigi, p. 118), precum şi transformarea lui *ų* în *v* în formele verbului *a luų a: vi̯ luva* „vei lua" (Borlovenii Vechi - Almăj, p. 97), *să ńe luvăm* (Jupa, p. 98), *să luva* „se luau" (Luncani, p. 130).

Dintre fenomenele arhaice aparţinând consonantismului amintim:

– păstrarea africatei dentale sonore *dz* notată aproape peste tot: *frundză, dzîśe* (Jupa, p. 3). Prin analogie, *dz* apare şi în elemantele slave: *la pădzit, ńe pădzîră* (Gladna, p. 60), *obradz* (Luncani, p. 76), *scoverdzĭ, ovedzĭ* „ovăs", pl. (Bichigi), *obradz* (Bichigi, p. 93).

– păstrarea lui *ń* când provine din *n* urmat de *e, i* în hiat sau de *i* flexionar în elementele de origine latină sau în unele derivate cu sufixul *-oń, -oaŕe: să tśe puńĭ* (Căvăran, p. 20), *rămîńe* (Căvăran, p. 23), *cuńe, cuń* (Căvăran, p. 26, 32), *ţîńĭ* (Gladna, p. 47), *mîńĭ* „mîi" (Gladna, p. 48), *să nu spuńĭ* (Gladna, p. 52), *vińĭ* (Gladna, p. 55), *rămîń* (Gladna, p. 59), *să vińĭ* (Gladna, p. 62), *cuńe* (Luncani, p. 76), *călcîń* (Luncani, p. 76, 77), *căpătîń* (Luncani, p. 77), *vińe* „vie" (Luncani, p. 79), *rămîńĭ* (Băseşti, p. 82, 84), *tămîńe* (Căvăran, p. 173), *bubă rîńoasă* (Gladna, p. 184), *muşuroaŕe* (Gladna, p. 190), *purońĭ d'i sînźe* (Bichigi, p. 199), *căpătîń* (Lăpujul de Sus, p. 207), *vińe* (Lăpujul de Sus, p. 215), *nu viń, căpătîń* (Vadu Dobrii, p. 233), *strîgoń, muroń* (Lunca Cernii de Sus, p. 412);

– în elementele slave vechi: *pustîń* „pustiu" (Jupa, p. 169) şi maghiare: *tańer* „farfurie" (< magh. *tányer*), *hultoaŕe* „altoi" (cf. magh. *oltvány*, apropiat de suf. *-oaŕe*), *śimpoń* (cu etimologie necunoscută în DEX, cf. magh. *csimpolya* – DLRM)

După DA, magh. *csimpolya* (*csimpoja*) este un împrumut din românește, acesta dovedind că băn. *cimpoń(u)* „cimpoiul" are *ń* în loc de *l'*, ca şi *vătrań(u)* (< srb. *vatralj*). Cimpoiul, după cum o dovedesc

sensurile: „burduf, foale" şi „unealtă de fierărie: foi, foaie", înseamnă, la origine „stomacul rumegătoarelor, din care şi azi se construieşte, pe alocurea, instrumentul muzical (burduful, foalele sau butuşul cimpoiului de munte se face de obicei din stomacul rînza, foiul] vitelor rumegătoare "PAMFILE, I.C. 50), corespunde lat. *centipellio* cu acelaşi sens (propriu „cu o sută de piei"), păstrat în limbile romanice (unde apare uneori contaminat cu *folium*, REW 1812). Cuvântul românesc presupune o formă **centipollium* născută mai degrabă din **centipollia (centipollis + folia)*, din care a rezultat *cimpoaie* cu noul singular (după analogia lui *foiu,* refăcut din *foale* < lat. *follem*), *cimpoiu* (vezi DA, unde este citat Giuglea, DR, III, 667).

– grupul consonantic *mn* este conservat, ca în dialectul aromân, în cuvântul *scamn* (< lat. *scamnum*); *scamnu de hoďină* (Gladna, p. 153, 159), *scamnul d'e juď ecată* (Gladna, p. 161), *scamnu dă mătasă* (Căvăran, p. 175).

– *h* în elementele slave se transformă în *u̯* în *prau̯* „praf" (< sl. *prahŭ*) la Luncani (p. 141), Căvăran (p. 174), Gladna (p. 190). Acelaşi fenomen îl întâlnim şi în *jau̯* „jaf" (scris *źau̯*) (Curtea, p. 141), pentru a cărui etimologie cf. ucr. *žah* „groază, spaimă" (DA). Tot DA, s.v. *jaf*, notează forma *jau̯* din localitatea bănăţeană Fădimac. De la *jau̯* s-a format verbul *a jeui* (ne-am aştepta la forma *jăui*) „a jefui": *l-or jeuit ńeşt'e lotri* (Luncani, p. 141).

Menţionăm că de multe ori este notat *h* neetimologic în unele forme ale pronumelor şi adjectivelor demonstrative *hăla, haia* (mai ales în textele provenite din localităţile aflate în apropierea Făgetului).

Cele mai importante particularităţi ale consonantismului graiurilor bănăţene sunt reflectate şi ele în textele culese de Şandru şi de colaboratorii săi: africatizarea dentalelor urmate de *e, i* sau de diftongul *e̯a* (redate în transcriere prin *tś* şi *dź*), transformarea africatei prepalatale surde *ĉ* în *ś*, muierea sonantelor *l, n, r* când sunt urmate de *e, i* şi *e̯a* [*l', ń, ŕ*] etc.

Nedumeriri ridică frecventa notare a dentalelor *t, d* (urmate de *e, i* şi de diftongul *e̯a*) palatalizate în stadiile *t', d'*, ca şi a lui *t* în grupul consonantic *st* urmat de aceleaşi sunete (cf. chiar la p. 3: „Ferică, mîndro, *d'e t'iń*e ", respectiv „*ŝ*e dragos*t'*e ńe iubim" sau „Şi o s*t'*e d-îngă lună", toate din Jupa; ultimul citat de la p. 4). De multe ori, *t* şi *d* urmaţi de *e, i, e̯a* când se palatalizează (*t', d'*), când se africatizează,

uneori, la acelaşi subiect: „Du-*te*, mîndro, du*ś*i-*t'ę*-a*ı̨*/ Un*d'e*-o sta apa să stai (...)/ -Să *t'*e bată Dumńedzău (...)/ Şi cre*d'*inţa me *d'*e *ı̨eŕi*" (Jupa, p. 3-4).Cf. la acelaşi subiect din Jupa (p. 4): *ı̨eşt'ĭ* „eşti", dar noa*ptśę*a; ba*dź ę* a „badea", dar *ńiśĭd'*ecum, şă*d'*e, gîn*d'*eşt'e etc. Aceeaşi inconsecvenţă în notarea dentalelor în contextul fonetic amintit o găsim şi la informatorii din Căvăran: un*dź*e „unde", dar *tś*e-o*ı̨* ve*d'*era, şă*dź*e, dar *şt'*i, *t'*e-a*ı̨* coa*ś*e (p. 11), plă*t'*i, dar fe*tś*ia „fetia" (p. 17). Găsim o varietate de dentale alterate la acelaşi subiect, în aceeaşi piesă folclorică: du-*tś*e, ba*dź*e, ducă-*t'e*, ajiungă-*t'e*, *dź*isculţîndu-*tś*e, *d*i „de", amin*t'e*, năin*t'e* (Bichigi, p. 90) sau verdźe, *dź*i, *tś*iń*e*ŕel, ba*dź*e, vi*dź*em, min*t'*e, *d'*ivreme, moar*t'*e (Bichigi, p. 91). Numărul exemplelor de acest fel s-ar putea uşor înmulţi: *d'*espar*tś*e (p. 207), jumăta*tś*e, dar *t'*ińe, cre*dź*inţă; ba*dź*ia, dar d'i dor, prăpă*d'*eşte, badźea (Lăpujul de Sus, p. 208), *d'*i dor, dar be*tś*ag, alături de sa*t'*e (Lăpăjul de Sus, p. 210).

Notaţiile *t'* şi *d'* surprind mai ales că aproximativ în aceeaşi perioadă (anii 30), S.Pop, care întreprindea ancheta pentru *Atlasul lingvistic român*, nu notase din Banat şi din Transilvania vecină decât stadiile *ć, đ* (vezi ALRM I, vol.I, h.13 Palatalizarea lui T în *MINTE*; ALRM I, vol.II, h. 219 Palatalizarea lui T în *FRATE*; ALRM I, vol.II, h. 209 Palatalizarea lui T în *PĂRINTE* etc). Nici Weigand n-a notat în cazurile respective decât *tś* (cf. *peštśe*, pl. *peštś* (p. 25), *tśinǫr* „tânăr", (p. 24), *verdźe, vı̨erdźe* (p. 20), *grǫdźinǫ* (p. 20) (vezi *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896).

Surprinde notarea lui *t* palatalizat în grupul consonantic *st* urmat de *e, i* şi de diftongul *ęa: st'el'e, nu ı̨est'e* (p. 10), *vest'e* (p. 19), *dragost'e* (p. 22), *st'el'e* (p. 24, 25) *dragost'ęa* (p. 30), *st'icluţă* (p. 30), *vest'e* (p. 36), toate de la Căvăran; *st'el'e* (Jdioara, p. 45), *śinst'e* (p. 52), *dragost'ęa* (p. 54), *st'eźeŕel* (p. 54), *dragostęa* (p. 63), *st'el'e* (p. 65), toate de la Gladna Română; *st'el'e* (p. 68), *iest'e* (p. 70), *povest'esc* (p. 72), *pest'e* (p. 73), toate de la Luncani; *st'ejar* (Băseşti, p. 85), *păst'e* (p. 87), *st'el'e* (p. 88), *vest'ı̨*-asară (p. 89), *povest'eşt'e* (p. 90), *dragost'ęa* (p. 94), toate de la Bichigi; *stśęa* (Jdioara), *mînăst'ir'e* (Gladna, p. 185), *dragost'ęa* (p. 219), *st'el'e* (p. 222), ambele de la Lăpujul de Sus, *st'el'e* (p. 231), *ı̨est'e* (p. 234), ambele din Vadu Dobrii.

De câteva ori, culegătorii „au strecurat" şi forme „normale" pentru Banat şi zona Pădurenilor: *pustîı̨e* (p. 24) în loc de *pustîńe*, *dragosta* (Căvăran, p. 32, 35), *păstă* (Gladna, p. 54), *dragosta* (Luncani,

Scanned with OKEN Scanner

p. 79), *păstă* (Băseşti, p. 84, Căvăran, p. 110, 137), *starpă* (Jupa, p. 120), *ţestă* (Gladna, p. 127), *dragostă* (Luncani, p. 129), *ustăńit* (Gladna, p. 159), *pustîń* (Jupa, p. 169), *să pustîńiţ* (Băseşti, p. 197), *pestă* (Vadu Dobrii, p. 232), *ostăńit* (Lunca Cernii de Sus, p. 240).

Când afirmam că surprinde palatalizarea (*t'*) sau africatizarea (*tś*) lui *t* în grupul consonantic *st* urmat de *e, i, ę a,* ne întemeiam pe faptul că fenomenul pentru graiurile bănăţene n-a fost notat nici de Gustav Weigand, nici de autorii *Atlasului lingvistic român* (S. Pop şi Emil Petrovici), iar pentru graiurile din Haţeg şi din zona Pădurenilor nici de Ovid Densusianu, respectiv de Iosif Popovici.

Astfel, în *Der Banater Dialekt*, la întrebarea 75 *stea* (p. 23), Weigand notează următoarele forme: I. *stęa*, pl. *stęle* (în punctele 2, 5,8, 9,10, 14,15, 27, 30,51-54); II *sta* (în punctele 12,16,17,20,38-40,45,46,50,56); III *stǫ* (în punctul 26); IV *stę* (în punctele 11,13,22-25,55); V *stęǫ* (în punctele 1,4,6,21,29,37,60); VI *stęţe* (în punctele 3,7); V *staǫ, pl. steľe* (în punctele 32-36, 41-44,47-49,57-59); VI *stęǫ, pl. steľe* (în punctele 31,33). La întrebarea 62 *nevastă*, Weigand indică două variante: I. *ńevastǫ, pl. ńevestǫ* so meist (aşa cel mai adesea) şi II. *ńevastǫ, pl. ńevęśtśe* (cu *s* > *ş*) în punctele 31,32,33 (adică la Ogradena, Plavişeviţa şi Berzasca în Clisura Dunării). Tot Weigand constată că aproape peste tot pluralul se termină în *-te* sau *-tǫ*, nu în *-te* = *tśe* şi că aceeaşi terminaţie o găsim şi în *ţestǫ* = este; *oastǫ* = oaste, *prǫstǫ, pǫstǫ* = peste (p. 24). La p. 23, el afirmă că peste tot a auzit „ ein reines *t* und nicht *tś*" (un *t* curat şi nu un *tś*).

În *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunjader Komitat,* Halle, 1905, la cuvintele „normale" *creastă* şi *nevastă*, Iosif Popovici dă următoarele forme: I. *cŕastă,* pl. *cŕestă* (în punctele 1-3,6,14-18,20-22,24-30,32-39,41,42); II. *cŕastă,* pl. *cręstă* (în punctele 4,5,7,9,12,40); III *cŕastă*, pl.*cŕeste* (punctele 8,10, 11,19,23,43) şi doar la Meria (punctul 31); IV *crăstă*, pl. *cŕeşće* (aici cu *s ş*) (p. 105-106); în ceea ce priveşte cuvântul *nevastă*, s-au dat următoarele forme: I. *ńevastă*, pl. *ńevęstă* (în punctele 1-26,28,29,32-36,41); II. *ńevastă,* pl. *ńevęstă* (în punctele 27,30,31) şi III. *ńevęastă*, pl. *ńevęste* (în punctele 43) (p. 106). Referindu-se la cuvântul *veste* (sinonim al lui *ştire*), Iosif Popovici afirmă că acesta apare, de obicei, sub forma *vęstă* („meist in der Form *vęstă* vorkommt", p. 118).

S. Pop (ALR I, vol.II, h.270) a notat următoarele răspunsuri din

Banat la pluralul cuvântului *nevastă*: *ńevęst(ă* (pct. 1), *ńivi̯ęstă* (pct. 3), *ńevęstă* (pct. 5), *ńevęste* (pct. 9), *ńi̯ăvéstę* (pct. 10), *ńevi̯estie* (pct. 11), *ńivęstă* (pct. 12), *ńevęstă* (pct. 26), *ńěvi̯este* (pct. 28), *ńevęstiă* (pct. 30), *ńěvęstiě* (pct. 35), *nevęste* (pct. 49), *ńăvęste* (pct. 69), *ńěvęste* (pct. 75). În punctele 18, 40, 45 şi 79 s-au dat ca răspuns alte sinonime. Nici în punctele anchetate din jud. Hunedoara, nici în cele din Crişana de la nord de Mureş până la nord de Oradea, *t* la pluralul lui *nevastă* nu se palatalizează.

Harta 225 FEMEIE STEARPĂ din ALR I, vol.II indică pentru Banat următoarele forme (în ordinea punctelor de anchetă):1 - n-are rod, 3 *mui̯are starpî; stęrpe*, 5 *starpă; stęrpe*, 9 *mui̯ere starpă*, 10 *stárpe; stęrpie*, 12 *s-o stărpit*, 18, 24 alte sinonime, 26 *stárpă; stęrpe*, 28 *i starpă*, 30 *mui̯ęre starpă*, 35 *d'-ali stărpiće*, 40 *mui̯ęŕe starpă*, 45 alt sinonim, 49 *starpă; stęrpi*, 51 *stárpă; stęrpe*, 69 *starpâ; stęrpę*, 75 *mui̯eŕě starpă; stęrpę*, 79 alt sinonim. În punctele 112 şi 135, ambele în jud. Hunedoara, s-au dat formele: *stárpă; starpe*, respectiv *mui̯ere starpă; mui̯er[i] stęrpe*, iar în Oltenia vecină: 837 *stárpă, stărpălău*, 839 *stárpă; stęrpi*, 840 *stárpă; đ- ęle stęrpe*, 850 *stărpitúră; stărpitúr[i]*, 856 *starp(ă; stărpe*.

Harta 272 FEMEIA ÎNSĂŞI MI-A POVESTIT, din ALR I, vol.II ne înfăţişează următoarele forme ale verbului de mai sus: 1 *mui̯ęrę a mi̯-a povestît sîngură*, 3 alt răspuns, 5 *povăstît*, 9 alt răspuns, 12, 18, 26, 40 *m-o povăstît* sau *m-o povestît*, 49, 69 *m-o povestit*, 77 *m-au povestit*. Nici în punctele din judeţul Hunedoara unde s-a obţinut verbul *a povesti, t* urmat de *i* nu s-a palatalizat.

Verbul *a mesteca* prezintă *ă* în locul lui *e* după grupul consonantic *st* în toate punctele (2,27,29,36,47,76) anchetate de Emil Petrovici pentru ALR II (vezi ALRM sn, vol.IV, harta 111 MESTEC MĂMĂLIGA). În localităţile anchetate de Petrovici din jud. Hunedoara s-au primit formele: 105 *o męstecă* [3], 833 *mestec*, 836 *mi̯estăcăm*.

Socotind că fenomenul ar fi însemnat o inovaţi recentă, pe care D. Şandru şi colaboratorii săi au sesizat-o printre primii, ne-am aştepta ca el să se regăsească în graiurile bănăţene actuale. Lucrul acesta însă nu se constată, autorii *Noului atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, I, neînregistrând niciodată *t'* sau *ć* în grupul consonantic *st* urmat de vocala anterioară *e* (vezi, de exemplu NALRR – Banat, I, harta 64 MESTEC (mâncare în gură) (ind. prez.1) şi harta 102 COASTĂ). În

harta 64 s-au înregistrat formele *mestec, mestic, mestăc*, cu diferite alte variante fonetice, dar nicăieri *t* din grupul consonantic *st* urmat de *e* sau *i* nu s-a palatalizat sau africatizat. În privința lui *coastă*, pl. *coaste*, s-au înregistrat formele: *coastă* sg., *coaste* pl. în nord-vest, *coaste* (sg. şi pl.) în nord-est, iar în jumătatea sudică a Banatului *coaṣtă* (sg. şi pl.) (vezi şi harta LXI Opoziția sg. şi pl. în COASTĂ, COASTE).

Deja Ovid Densusianu (*op. cit.*, p. 34) atrăgea atenția asupra faptului că „alterarea lui *t* nu s-a produs în cuvintele *sta, stęa (stę), stărp (starpă), măstacăn, ięstă, păstă*". Tot Densusianu este cel care stabileşte şi cronologia relativă a fenomenului, arătând că velarizarea lui *e* la *ă* după grupul consonantic *st* este mai veche decât palatalizarea dentalelor: „*ięste, pęste* au fost schimbați în *ięstă, păstă* prin trecerea lui *e* la *ă* după *st*, şi odată această trecere întâmplată nu s-a mai putut produce alterarea lui *t*; *stărp* arată şi el că trecerea lui *e* la *ă* s-a întâmplat înainte de a se produce de asemenea iotacizarea lui *t* din cauză că *ęa* s-a redus de timpuriu la *a* după *st*" (*ibidem*, p. 34). Formele *stęa* şi *stę*, după Densusianu (*op.cit.*, p. 26) „par să fie refăcute după pluralul *stęle, steľe*".

În *Considerații asupra vechimii diferențierilor dialectale ale dacoromânei*, AUT, XI, 1974, p. 20, arătăm că velarizarea lui *e* la *ă* şi a lui *i* la *î*, precum şi transformarea diftongului *ęa* în *a* după grupul consonantic *st* cuprinde în afara Banatului şi graiurile din Transilvania de sud-vest la apus de râul Strei şi pe cele din Munții Mehedinților. Tot acolo arătam că dacă palatalizarea dentalelor este de origine slavă veche, cum a susținut Emil Petrovici şi că, dacă fenomenul a avut loc în graiurile dacoromâne cel mai târziu până în secolul al XII-lea, urmează că fenomenul trecerii lui *e, i, ęa* în *ă, î, a* după *st* este mai vechi decât această dată. Formele cu *e, i* sau *ęa* înregistrate în unele graiuri bănățene actuale (*mestec, mestic, stea*, dar fără africatizarea dentalei) în loc de *ă, î, a* se explică prin influența limbii literare.

Una din trăsăturile esențiale ale consonantismului graiurilor bănățene este transformarea africatei prepalatale *ĝ* în *ź*, atât când aceasta provenea dintr-un *d* urmat de *e, i* + *o* sau *u* accentuați (*deorsum* > *ĝos* > *źos, adiuto* > *aĝut* > *aźut*), din *i* inițial + *o, u* (*iocum* > *ĝoc* > *źoc, iugum* > *ĝug* > *źug*), cât şi când *ĝ* provenea din velara *g*+ *e, i* (*generem* > *ĝinere* > *źińere, gingiva* > *ĝinĝie* > *źinĝiįe*) sau din labiovelarea *gu* + *e, i* (*sanguem* > *sînĝe* > *sînźe*). Este vorba, prin urmare, de pierderea

elementului oclusiv al africatei prepalatale *ĝ*.

Fenomenul a fost notat şi de Weigand în anchetele sale: *źanǫ*, pl. *źęńe*, în toate cele 60 de puncte. El afirmă: „*g* (evident greşeală în loc de *ĝ*) = *dž* wird überall zu *ź*" (p. 19), *źenunk'e*, pl. *źenunk'* (p. 19), *źuńe* „june" (p. 24). Alături de *źuńe*, deci cu *j* muiat (formă întâlnită în majoritatea localităţilor anchetate), Weigand a notat şi *žuńe* (deci cu *j* dur) în satele de bufeni şi în cele din Clisura Dunării. *Ź* muiat (în *źoi, źuńe* şi în *źană*) se menţine inclusiv în aşa - numitele „s-Gemeinden" (adică în cele în care *ş* primar şi *j*, ultimul în elementele de origine slavă, deveneau *s*, respectiv *z: usǫ, sasǫ, saptśe, asa, kozok, grizǫ, zeluįesk*).

Tot *ź* a notat în întreg Banatul şi Sever Pop în anchetele sale pentru ALR I. Astfel în harta nr. 8 din ALRM I, vol. I (Sunetul *ĝ* în cuvântul *SÎNGE*), în afara Banatului, mai cuprinde şi punctele 63,65,87,96 la nordul cursului inferior al Mureşului, deci în Crişana de sud, precum şi punctele 85 şi 107 din jud. Hunedoara, localităţile Lăpujul de Sus şi Veţel. Un *ž* mai puţin palatal (asemănător cu cel din Moldova) a notat S.Pop la răsărit de aria lui *ź* în punctele 112 şi 116, adică în Zlaşti (sat înglobat oraşului Hunedoara) şi Stei şi în 835, 837 şi 840: Câmpul lui Neag (Ţara Haţegului), Cloşani şi Costeşti (ambele în jud. Mehedinţi). Varianta *j* (ca în Crişana), a notat-o S. Pop doar în două puncte la sud de Mureş: 109 (Orăştie) şi 118 (Pui, la sud de Haţeg, la intrarea în valea Jiului). Aceeaşi arie o are *ž* şi în *geană* (vezi ALRM I, vol.I, harta 32), în *gingie* (ALRM I, vol.I, harta 46) şi în *negi* (ALRM I, vol.I, harta 79).

Ź şi nu *j* a notat în majoritatea satelor de munteni şi pădureni şi Iosif Popovici (*op.cit.*): *źer, źană, đeźerat şi đeźărat, źug, źoį, źoc*.

În colecţia lui D. Şandru vom găsi notaţii diferite: în cuvintele în care *ĝ* provine din *i* iniţial urmat de *o* sau *u* sau din *d* +*e, i* + *ó, ú*, aceasta e redat prin *j*, pe când în cele în care *ĝ* provenea din *g*+*e, i* acesta e redat prin *:* cf „ *Jos la crîşma d'in pădure; joį beuį, vińerĭ m-or prins* " (Jupa, p. 6), „ *Şi dă joc îs gata foc*" (Căvăran, p. 8), dar *marźińę a codruluį, traźe năd'ejd'e* (Jupa, p. 7). Deci *ź* din *źoi, źos, źoc* este perceput ca un *j* dur din elementele slave *jęl'e, năd'ejd'e*, ambele notate de la Jupa (p. 7). Notaţia *j* în loc de *ź* e aproape generală în cazul cuvintelor *juńe* (p. 32,38,59,75,113), *jud'ecă* (p. 33), *ajunźe* (p. 56), *ajunźęam* (p. 89), *să n-ajunźĭ* (p. 89), *jumătate* (p. 75), *jucăuşe, jucătoare* (p. 103), *jocu* (p. 112), *juncańĭ* (p. 133), *jurămîntu* (p. 29),

jumătatśe (Lăpujul de Sus, p. 207). Uneori, anchetatorii s-au apropiat şi de sunetul "adevărat" notând *jįos* (Gladna, p. 48), *jįoc* (Bichigi, p. 38), *jįuraş* (Căvăran, p. 30). Alteori, au fost surprinse rostiri "literare" precum: *plînĝe* (Gladna, p. 61), *leĝęa, strînĝe* (p. 117). În cuvintele de origine slavă sau formate pe teren românesc de la cele de origine slavă şi în cele de origine maghiară a fost notat *j: joldiță, jordiță*" (p. 107), *grijĭ* (p. 125), *jelerĭ* (p. 120), *jir* (p. 47), cu excepția lui *źaų* „jaf" (p. 141).

Consoanele *ş, j, ţ, dz, z* şi *s* în graiurile bănățene, ca în majoritatea graiurilor de peste munți şi ca în Moldova, sunt dure, după ele vocalele anterioare *e, i* şi diftongul *ęa,* fiind transformate, de obicei în *ă, î, a.* În colecția de folclor a lui D. Şandru consoanele de mai sus tolerează, adesea, după ele vocalele *e, i* şi diftongul *ęa,* precum şi pe *i* „scurt". Astfel, numai pe primele 50 de pagini întâlnim notații precum: *įeşĭ* (p. 7, 44), *şi* (p. 3,4,5,6,7 etc.), *aşę* (p. 3), *dzîseşĭ* (p. 4), *şed'ere* (p. 4), *să-şĭ cumpere* (p. 11), *şęd'e* (p. 13), *copîrşeų* (p. 22), *fuşeį* (p. 29), *vişińĭ* (p.40), *vişińeľe* (p. 40), ba chiar *mănuşe* (p. 21), la care adăugăm pe *jucăuşe* şi *śenuşe* (p. 103), deci cu transformarea lui *ă* în *e* după *ş* (ca în graiurile muntenești de centru!).

Exemplele pentru *j* moale sunt mai puține, dar ele nu lipsesc: *jęl'e* (p. 7, 34), *jeli* (p. 16), *tînjęală* (p. 32), *necăjit* (p. 34).

Ţ moale este notat în: *îngrupaţĭ, bărbaţĭ* (p. 12), *să-ţĭ dęa* (p. 13), *braţel'e* (p. 16), *ţi l-am uįtat* (p. 18), *viţęauą* (p. 17), *peţitorĭ, iţe* (p. 20), *ţesęa* (p. 21), *aveţĭ, voiţĭ* (p. 42), *puńeţĭ, lătraţĭ, stricaţĭ, fraţĭ, rămîńęaţĭ* (p. 43), *trimiteţĭ, subţiorĭ* (p. 44), iar *dz* şi *z* moi în: *astădzĭ* (p. 12), *pădzitor, pădziră* (p. 17, 30), *livedzĭ, verdzĭ* (p. 35), *să păzęască* (p. 39).

Ś moale apare şi el în: *ursita* (p. 16), *rupsei* (p. 18), *să rupse* (p. 19), *cosęa* (p. 21), *ţesęa* (p. 21), *fuseį* (p. 39).

În graiul din nord-estul Banatului, în localitățile din apropierea Făgetului, a fost înregistrată transformarea oclusivelor palatale *ḱ, ǵ* în africate palatale, notate *tś* şi respectiv *dź*: *nu mă tśemaşĭ* (Gladna, p. 51), *păretśę* (Gladna, p. 52), *(î)ntśinaį* (Gladna, p. 52), *să-l tśem acasă* (Gladna, p. 62), *pădutśiį* (Gladna, p. 58), *otśiį* (Băseşti, p. 85, Bichigi, p. 94, 119), *m-o tśemat* (Luncani, p. 165), *mi-l tśinuįe* (Gladna, p. 188,189,190), *varmedźe* (Gladna., p. 127). Fenomenul este atestat şi în jud. Hunedoara: *tśeiță* (p. 208), *tśită* „chită, buchet" (p. 208), *otśiį* (p. 209), *urętśe* (p. 214), *nădźina* „neghina" (p. 213), toate la Lăpujul de Sus.

N-a fost notat niciodată *r* moale (care nu tolerează după el vocalele *ă* şi *î*) din graiul de pe valea superioară a Begheiului: cf. *urît* (p. 57), *urîśįos* (p. 53), *omorît* (p. 58).

II. LEXICUL

Valoarea lingvistică a colecţiei lui D.Şandru constă şi în numărul mare al atestărilor unor cuvinte regionale. Vom menţiona, mai întâi, în ordine alfabetică elementele de origine latină precum şi unele derivate de la acestea.

AI, s. „usturoi" (< lat. *allium*):„Să strînźe-n ie [Ileana]/ Ca vardza-n grăd'ină / Ca *aiu*-n căpăţînă" (Căvăran, p. 173).

ARĂU „laptele câinelui":„ Frundză vęrd'e d'e *arău* / Vai săracu neic-al mieu" (Căvăran, p. 10).

Arău este o variantă încă neatestată a lui *areu*, s.n. „ plantă cu foaia lată, care creşte prin locuri băltoase; alior, laptele câinelui (Euphorbia cyparissias), având mai multe înregistrări din Banat. Termenul apare şi sub alte variante în sud-vestul ţării:*arĭeu̯, aŕiu, ariu̯* (ALR s.n., vol.III, harta 647, punctele 27 şi 29; vezi alte trimiteri în DSB = *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, vol.II, Timişoara, 1986, redactor Sergiu Drincu, redactor coordonator Vasile Şerban, p. 118-119), fiind dat, de obicei, cu etimologie necunoscută. Aria termenului este mai largă cuprinzând şi Oltenia (judeţele Dolj, Gorj, Vâlcea), Muntenia de sud (jud. Teleorman) şi chiar dialectul aromân (Romulus Todoran, CL, XXXIII, 1988, nr. 1, p. 30-33). Etimologia lui *areu* a fost stabilită de R. Todoran (*loc. cit.*): lat. *aureus*, un derivat adjectival de la *aurum*. Din punct de vedere fonetic, nu există nici o dificultate: diftongul *au̯* iniţial neaccentuat a devenit *a* ca în *augustus* > *agust*, *auscultare* > *asculta* sau ca în *aureolus* > *arior* (variantă a lui *alior*) > *alior* cu disimilarea parţială a primului *r* (etimologie propusă de Candrea, preluată apoi după CADE şi de DM, DEX, Ciorănescu, DER şi de DSB). Semantic, etimonul se susţine prin faptul că *aliorul* şi *areul* au florile galbene, deci de culoarea aurului. Existenţa lui *areu* ca adjectiv, în limba română, cu sensul de „gălbui, auriu" este confirmată, arată R. Todoran (*loc.cit.*, p. 33) şi de *morareu* „mărar" înregistrată de DLR ca variantă a lui *morar* alături de *mărar*. *Mărarul* şi *morareul* (rezultat din *morar* şi *areu* prin aglutinare)

au florile galbene, aurii. Mai trebuie adăugat faptul că, după R. Todoran, doar *areu* este moştenit direct din latină (*aureus*), pe când *alior* este derivat românesc de la *ariu* (variantă provenită din *areu* prin atracţia substantivelor derivate cu suf. *-iu: albăstriu, arămiu, argintiu* etc.) cu suf. *-(i)or* şi, desigur, cu disimilarea parţială a primului *r*.

Mai greu de explicat este forma *arău,* întrucât *e* după *r* simplu în interiorul cuvântului nu devine *ă*, ci se păstrează ca *e*. S-ar putea ca termenul să fi fost influenţat de adjectivul *rău* (lat. *reus*) sau ca notaţia anchetatorului să fie inexactă.

ARET s.n., pl. *arete* „împrejurime" (< lat. *halitus*): „n-o fost aiśĭ-n *aŕet'el'e* aşt'ea" (Curtea, p. 148). Facem observaţia că până la atestarea de mai sus, *aret* era considerat s.m. sing. tant.

ASUDAT, -Ă, adj:„transpirat", participiul verbului *a asuda* „a transpira" (< lat.*assudare*): „Nu să şt'erźea d'e-asudată / Să şt'erźea d'e supărată (Căvăran, p. 28).

BIŢ, BIŢI, înregistrat până acum doar ca substantiv neutru cu sensul „viţă de păr sau de lână", REV.CRIT.III, 88; „mai multe fire de lână sau de păr alese laolaltă" LIUBA,cf. JAHRESBER. V, 75. *Floc ori ghiţ de lână.* ŞEZ.II, 215. *Câţi pe munte cârligei, Tot atâţia nocinei* (= notinei, noateni) *Cu biţili* (viţele, şuviţele de lână mai lungă) *după ei*! VICIU. *Mai dă-i* [femeii] *ajutor la căratul lânii, mai spală biţele ... până ce s-a învăţa şi ea la cumpăratul şi la vândutul lânii.* POPOVICI-BĂNĂŢEANU, V.M., 157 (DA, I, p. 569), *biţe* = plete (Oraviţa), *biţ* (dă păr) NALR. BAN. I, h.8 / 38, 51, 62, 65, 79, 84; Budinţ, Herneacova, Cruşovăţ (DSB, III, p.194-195) a trecut la genul masculin, după cum o dovedeşte următorul text din Gladna (p. 128): „... aleźem *biţî*, noi îi dzîśem păr". Tot de genul masculin este substantivul şi în următorul text din basmul *Cei doi copii cu părul de aur*, cules probabil de Demetriu Pop, în 1868 şi publicat în colecţia lui Ioan Micu Moldovanu, *Poveşti populare din Transilvania*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1987, p. 178 (ediţie îngrijită de Ion Cuceu şi Maria Cuceu). La Gladna, *biţ* denumeşte „lâna de pe oaie întărită de murdărie" (Şandru, FR, Glosar, p. 462). Etimologic, termenul este înrudit cu *miţ (miţă)*, s.n.(f) „laine des agneaux tondus pour la première fois, laine agneline" < lat. **agnicius, -a, -um* „d'agneau" *agneus*.

BRĂCIRE s.f. „cingătoare, brăciră, brâu îngust" (< lat.pop. *bracile*): „Lasă *brăśira*-n părętśe, / Şi casa plină de fętśe"

(Căvăran, p. 32).

BUTE s.f. „ butoi, poloboc", „cadă" (< lat. *buttĭs*), în text, cu sens figurat, „scroafă": „Butśea *ẑ*eme / Şi boierii beu " (Scroafa cu purcei) (Căvăran, p. 145).

CADĂ, s.f. „ vas mare din doage de lemn şi cu cercuri de fier, înalt până la doi metri, cu gura de două ori mai largă decât fundul", „putină" (< lat. *cada, -am = cadus*) (Puşcariu, EW, 249, p. 21 ; DA, p. 14): „ Că atâta-i de-nfoiată [nora] / Ca şi-o *cadă* dezl'egată (probabil *descheiată*, n.n. V.F.) (Luncani, p. 151).

CARTE, s.f. „scrisoare" (< lat. *charta, -am*; forma românească este sau pl. *chartae* sau a fost refăcùtă din pl. *cărţi*, după modelul lui *parte – părţi*: comp. Lucca *karte* – CDDE 273, p. 41): Măi băd'iţă din d'epart'e / Mai trimet'e cîti-o *carte*" (Căvăran, p. 17); „Cucule, cu peana sură / Scrie-o *cart'e* şi-o ia-n gură" (Luncani, p. 75).

CAUC, s.n. „căuş", „grande cuiller en bois pour puiser" (< lat. *caucus, um*, Dens. HLR, I, 200 < *καυκος* – CDDE 294): „Am *ś*erut apă să-m' aducă, m-a adus un *cauc* de l'emn" (Căvăran, p. 136).

CĂPĂTA, vb.I „a dobândi", „a primi" (< lat. pop.* *capitare*): „Floare albă dă pă stog / Gândeşt'i, ńeico, că te rog, / Ba io nu, ruga-te-ar dracu,/ Că io *m-am căpătat* altu" (Căvăran, p. 31).

CIURA, vb.I, în limba veche „a trece prin ciur, a cerne cu ciurul, a da la ciur, a ciurui", atestat de ANON. CAR. : *Csuredz* = cribro, iar azi folosit în Banat şi prin Transilvania de vest cu sensul „a broda, a chindisi cu găurele" (< lat. **cibro, -are* (= clas. *cribro, -are*) „idem", apare într-un text cules din Gladna: „Că şi io m-oi cumpăra / *ś*iptă lată dźi la toţ' / Pă d'i lăturĭ toată colţ' / Când mă viez', badźio, te coś*ĭ*,/ Ş-*oi ś*i̯*ura*-o cu mărźel'e,/ Când mă viez', badźio, ţi-i jęl'e" (p. 56).

De la participiul verbului *a ciura* s-a format adjectivul *ciurat, -ă,* întrebuinţat în aceleaşi regiuni în care este uzual şi verbul, având sensul „brodat cu găurele, cusut cu borticele". Termenul apare într-o doină culeasă de la Jdioara: „Măriie, poal'e *ś*i̯*urat'e*,/ Mulţ' fi*ś*i̯*orĭ* ba*źĭ* în păcat'e / Unu astăz', unu mîńe, / D'e m-ai băgat şi pă mińe" (p. 112).

Un alt derivat al verbului *a ciura* este substantivul fem. *ciurătură* „broderie ajurată, chindisită cu găurele", consemnat în ancheta prin corespondenţă a lui Hasdeu, precum şi în culegerile lui Lucian Costin (apud DA). În colecţia lui D. Şandru, termenul, având acelaşi sens, a fost înregistrat de la Căvăran: „Cămeşă cu pui mărunţ' / Şi pe cap îs

perĭ cărunţ' / Pe la poal'e śiurătură / Şi în gură-i şt'irbătură" (p. 30).

CÂŞTIGA, vb.I refl. „a se îngriji, a se primeni; a se curăţi": lat. *castigare* „a certa, a pedepsi; a conţine, a strânge", DA): „ Ie *câştigătśe* frumos,/ Să merźem la oi în dos" (Luncani, p. 120); „ Când iera dumińeca / [Vălianu] Tăt frumos *să cîşt'iga*" (Curtea, p. 134).

CUMPĂTA, vb.I tranz. „a potrivi (cu înţelepciune), a (o)rândui, a face rânduială", „a îndemna, a îndruma, a sfătui, a decide, a pune la cale", refl. „a îndemna, a se strădui" (< lat. **compitare* (= clas. *computare*) (CDDE, 443): „Vai d'e mińe *ś*e să fac? / Curvil'e m-au *cumpătat* / D-am rămas ieu ńensurat / Să mă latre cîńi-n sat / Pentr-un pic d'e sărutat" (Căvăran, p. 104); „Mă zău uĭtaĭ să-i povest'esc / Că duşmańii ńe păzăsc, / Ne pădzăsc d'e astă vară,/ Ca să ńe prindă-ntr-o sară./ Prindă iei pă mumă-sa / Că ieu mă ştiu *cumpăta*" (Luncani, p. 73).

CUNTINA, vb , acelaşi cu *a conteni* „a întrerupe o mişcare sau o acţiune începută, a (se) opri (din mers), a sta locului" (< lat. pop. * *cunctino, -are*, derivat din *cuncto(r)* „nu mai continui o mişcare, rămân în urmă, ezit, şovăiesc" – Puşcariu, DR, I, 226-230; idem DA) trecut la conjugarea I, apare într-un descântec, cules din Luncani: „Acolo te-*am cuntinat* / Acolo să văcuieşti" (p. 192).

CURE, vb.III „a fugi" (< lat. *currere*): „Sfântu George o curs după iel [după balaur] şi l-o împuns cu sulińa" (Gladna, p. 139); „... care rămâne mai pe urmă [...] ăla *cuŕe* după copii" (Jdioara, p. 201). De la participiul verbului: *curs* s-a format un substantiv identic, denumind jocul de copii „fuga": „Când ńe jucăm *de-a cursu*: Am o capră cu mărźęl'e / Cu mai multśe floŕiśęl'e,/ Ronśis – ponśis / Pîn' la cal'ia-n Tśimiş / Clocotśil'i, versăl'ili,/ Poc. / Şi pă care pică „poc" ăla *cură* după noi" (Gârbovăţ, p. 202).

CURECHI, s.n. „varză" (< lat. *coliculus* (= clas. *cauliculus*): „Mândra cu bańi pă piept,/ Mâncă *cureķu* năfiert" (Căvăran, p. 105); „Ne aduśea scofe (sic! pentru *scafe*) d'e-al'ea d'e l'emn cu *cureķĭ* (Căvăran, p. 136).

DURIME, s.f. „durere", un derivat pe terenul limbii române de la *dor* „durere" cu suf. *-ime*: „Aşt'ea-s bune [frunzele de afinari şi florile de tei] şi la potică pintru *durime* d'e foal'e" (Gladna, p. 138).

FERICĂ, adj.f. „ferice" (< lat. *felix, -icem*): „*Ferică*, mândro, d'e t'ińe (Jupa, p. 3). În Banat, (menţionează DA s.v. *ferice*), adjectivul

ferice se întrebuinţează, la vocativul feminin sub forma *ferico!*, exemplificându-se cu un text din HODOŞ, L.P. 68: *Ferico*, Ană, de tine".

FIULARE, s.f. atestat în partea de sud-vest a ţării, în Gorj, Banat şi Transilvania „traverse de bois qui reile la partie supérieur à la partie inférieure du joug" (Frâncu-Candrea, Munţii Apus. 100; Liuba-Iana, Maidan, 106; Rev.cr. lit. III, 154; Viciu, Glos. 43); băn. „bras du battant d'une métier à tisser" (Liuba-Iana, Maidan, 116); băn. „boulon qui relie le versoir de la charrue à la baie" (*ibid.* 107) (< lat. **fib(u)laria* < *fibula* „chiotoare"; CDDE, 602; DA, p. 132), apare într-un descântec, cules din Gladna Română, la plural, *fiulăŕĭ*, cu sensul „mădulare": „Ieş' bubă l'ęńică [...] Dź in mîńĭ / Dź in piśioare / Dź in tătśe *fiulăŕil'e*" (p. 184).

FOALE, s.f. „burtă, pântece, abdomen" (< lat. *follis)* apare în câteva locuri din colecţia lui D.Şandru: „Frumoasă cârpă m-o luat [badea] / Pă mijloc îi rotocoal'e/ Pă multśe l'e doaŕe-n *foal'e*" (Căvăran, p. 15); „ ...durime d'e *foal'e*" (Gladna, p. 138); „Cu suflétu am suflat-o,/ Buba d'in *foal'e*-am mânat-o (Căvăran, p. 177). După cum se ştie, de multe ori, oamenii de la ţară confundă unele dintre organele interne. În exemplul de mai jos, *foale* ar avea sensul de „piept", parte a corpului unde este localizată inima. E posibil însă ca această „confuzie" să fie pusă pe seama rimei: „ Frundză vęrdźe lăuruşcă, / Doru mîndruţii mă uscă / Şi mă uscă dźin piśioaŕe/ Numai ińimioara-n *foal'e*,/ Niśĭ aia nu m-ar duŕea / D-ar fi mîndra lîngă ea" (Jupa, p. 5), dacă nu cumva antepenultimul vers nu o fi sunat:„ *Numa inima-mi înfioare*", adică „ Numa inima-mi înfioară".

IMALĂ, s.f. cu sensul de „lut", folosit pentru lipitul caselor (un derivat cu suf. *-eală* de la *a ima* „a murdări, a mânji (cu noroi, balegă etc.), a întina" (< lat. *limo, -are* „a murdări, a stropi cu noroi" (DA) apare în cântecul miresei cules de la Luncani:„ Casa striiinului îi văruită cu var,/ Pă d'inuntru-i cu amar,/ Da casa măicuţî męl'e/ Îi spoită cu *imală*,/ Pă d'inuntru-i cu t'icńială" (p. 151).

JUNE, s.m. „flăcău; tânăr în puterea vârstei neînsurat" (< lat. *iuvenis*), apare singur sau în sintagma *fecior june*: „Cât oi fi io ş-oi trăi,/ *Fiśĭor juńe* n-oi iubi/ Că *junele*-i ca ţîganu / Ţîńe dragost'ea cu anu" (Gladna, p. 54); „Ş-am uscat-o [cârpa albă] la doi pruńĭ / Cu doru dźi la doi *juńĭ*" (Gladna, p.5a); „La *june* fără mustaţă / Numa bun de strâns în braţă" (Luncani, p. 75); „Socru-meu aşa dzîśea / -Ia tu, *juńe*, fata mea"

Scanned with OKEN Scanner

(Căvăran, p. 25); C-aşa-i gura *juńelui* / Ca şi mura câmpului" (Băseşti, p. p. 82); „La *jiuńe* când dă must'eaţa / Atunśia îi dragă viaţa" (Bichigi, p. 92); „Busuioc crescut în fân / Rău-m' stă *juńe* bătrân" (Gladna, p. 113). De la *june* cu sufixul compus *-elaş* sau de la *junel* (< *june* + *-el*) + suf. *-aş* s-a format diminutivul *junelaş*: „*juńilaş* cu otśĭ d'e muŕe / Nalt ca bradul d'in păduŕe" (Jdioara, p. 44)

LĂURUŞCĂ,s.f. „viţă sălbatică, mică şi cu boabe mărunte", notată şi de ANON. CAR. (Lĕuruske = labrusca), un singular refăcut din pl. *lăuruşte* (orientat şi după suf. *-uşcă*) al lui *lăuruscă* (< lat. *labrusca*) a fost notat din Jupa: „Frundză vęrdźe *lăuruşcă*,/ Doru mândruţii mă uscă" (p. 5).

LEMN, s.n. (< lat. *lignum*) are, ca în graiurile de peste munţi, şi sensul „copac, arbore": „În păduŕe-s *l'ęmńe* multśe,/ Şi-m fac patu-n śinś minutśe" (Gladna, p. 66); „Dragu mi-i birtu-n păduŕe... Dac-o fi să mă îmbăt/ Numai l'ęmńel'e mă văd / *Lęmńel'e* şi pietrile" (Căvăran p. 108).

LUMINĂ, s.f. (< lat. * *luminina, -am*, dintr-un adj. * *lumininus, -a, -um* < *lumen, -minis*, devenit * *lumnina*, de unde, prin reducerea lui *-mn-* aton la *-m-*, *lumină*, CDDE 1016) în Banat, ca şi prin Ardeal, are şi sensul de „lumânare": „Să stea popa lângă t'ińe,/ Popa cu căd'elńiţa,/ Mumă-ta cu *lumina*" (Căvăran, p.14); „Păstă Murăş, păstă tău / Ard două *lumińĭ* de său" (Băseşti, p.84).

LUNGOARE, s.f. „lângoare" „febră, tifos" (< lat. *languor, -orem*): „Badźeo dźin ul'iţa lungă / Şaptśe boal'e să tśi-ajungă; Şaptśe bolĭ; şaptśe *lungoŕĭ* / Ş-o păŕetśe dźe fiorĭ" (Gladna, p. 52); „La un fag d'i lângă cal'e / Dzaśe-un voińic d'i *lungoaŕe*" (Luncani, p. 71).

La forma *lungoare* s-a ajuns prin etimologie populară sub influenţa lui *lung*, „poporul explicându-şi denumirea *lângoarei* ca aceea a unei boale lungi" (CDDE, 1001). Explicaţia de mai sus este întărită şi de exemplele extrase din colecţia lui Şandru, unde apare adj. *lungă*.

MUIERE, s.f. „femeie", „soţie" (< lat. *mulier, -em*) are atestări de la Jupa: „— Śe-mĭ dzîseşĭ tu, mă *muieŕe*" (p. 4), de la Căvăran: „— Bărbatu i s-o sculat / Pe *muiere* o-ntrebat" (p. 39), „Mîndro, pintru gura ta,/ M-o urît *muieŕea* mea" (p. 108) şi de la Gladna: „Floaŕe albă, floaŕe niagră,/ Vińe mândra şi mă-ntreabă / D'i śe port cămęşa ńeagră./ — Las' s-o port c-aşę mi-i dragă / Că mi-i *muieŕea* bet'eagă" (p. 46), „Badźeo, dźe-ţ trebe *muieŕe*, / Viń la mama dźe mă śęŕe" (p. 63).

NAT, s.m. în locuţiunea pronominală *tot natu* „fiecare" (< lat. *natus)* a fost înregistrat într-un descântec din Luncani: „Aşa să fiu ieu mai maŕe./ La toţ vîrsńiśii miei/ La *tăt natu* şi văzdută" (p. 193). Cuvântul mai are o ocurenţă, nesesizată însă nici de culegători şi nici de editor, cum o dovedeşte lecţiunea greşită: „La *Tunatu*-i lampa stînsă/ Numa la mîndra-i aprinsă" (Căvăran, p. 29) în loc de „La tot *natu*-i lampa stînsă".

NEA s.f. „zăpadă, omăt" (< lat. *nix, nivem*) apare într-un text satiric cules din Gladna: „Că şi domńi au mândruţă / L'e poartă vara-n căruţă / Şi iarna pă *ńę d'*esculţă" (p. 113).

NELĂUT, -Ă, adj. derivat de la *lăut* „spălat", participiul verbului *a la* (< *lavo, -are, -atum*) cu prefixul *ne-*, apare alături de sinonimul *nespălat, -ă* într-o poezie satirică despre „fata care-mbătrâneşte", pe care „ńime n-o mai peţăşt'e", „Că şăd'e tot supărată / *Nelăută*, ńespălată" (Căvăran, p. 20).

NESMICURAT, adj.m. provenit din participiul verbului *a smicura* (despre porumb) „a curăţa de boabe" (< lat. **exmiculare*, CDDE 1098) însemnând deci „necurăţat de boabe": „Cucuruz *ńesmicurat* / Ieu mi-s Toma ńensurat" (Căvăran, p. 107).

PĂCURAR, s.m. „cioban" (< lat. *pecorarius)*: „Cântă cucu-n par d'e viie / Io cŕed'eam că-m' cântă miie,/ Cântă la un *păcurar* / Să-i păzească oil'e / Să nu mînśe floŕil'e" (Căvăran, p. 39).

POŖUMB „porumbel" (< lat. *palumbus*), deşi termenul obişnuit în Banat este *golîmb* (< v. sl. *golǫbŭ* „idem"), a fost notat într-o poezie populară din Jupa. În acelaşi text apare şi derivatul *porumbel*, pl. *porumbei* „idem": „Hai, badźe, să ńe luvăm / Că noi doi ńe sămănăm / Şi la o*ḱĭ* şi la sprînśeńe, / Ca doi *porumbei* la peńe:/ Şi la stat şi la uitat / Ca doi *porumbĭ* la zburat" (p. 98).

Într-o doină culeasă din Căvăran a fost înregistrat cuvântul sub forma *porîmb*, cu valoare adjectivală, însemnând „sur, cenuşiu", de culoarea *porumbului:* „Cucul'e, *porîmbuľe* / Vara vińĭ, vara t'e duśĭ" (p. 14). Forma cu *î* în loc de *u* se datoreşte influenţei lui *golîmb* „porumbel".

PULBERE s.f. „praf" (< lat. *pulvis, -verem*) a fost notat într-un descântec din Căvăran: „Cum şi-o scuturat / Maica lu Domnu poal'el'e dă *pulbere* / Aşa să să scuture [cutare] dă duŕeŕe (p. 172). Acelaşi substantiv apare şi la declinarea a II-a într-o strigătură din aceeaşi localitate: „Mândra mea dźe vŕędńică / În poal'e se-mpied'ică / Şi pă

pulbăr luńecă" (p. 107).

RUG, s.m. „nume dat unor arbuşti spinoşi din familia rozaceelor; tulpina târâtoare a acestor arbuşti" (< lat. *rubus*) a fost înregistrat din două localităţi din nord-estul Banatului şi anume, din Băseşti: „Frundză veŕd'e, *rugul'e,*/ la-mă-n braţe, dragul'e" (p. 82) şi din Gladna, în sintagma *rug de trandafir*: „îi pun consḑu [la mireasă] făcut din *rug d'i trandafir*" (p. 105).

SUFULCA, vb. I „a sumete" (< lat. **suffolico, -are* (CDDE, 621) apare într-o colindă notată din Căvăran: „Mîńeśĭ larĝĭ îşĭ *sufulca* [....] Şi-n grăd'ină să duśea" (p. 146). La Luncani, verbul are forma *a suvulca*, pe care G. Giuglea (*Coïncidences et concordances entre le roumain et les autres langues romanes*, III, „Langue et litterature", II, 1943, varianta românească în *Cuvinte româneşti şi romanice,* Bucureşti, EŞE, 1983, p. 283-286) îl derivă din lat. **subvolvicare* < *subvolvere* „a răsuci, a înfăşura de jos în sus": „Vido, Vido, doamna me / *Ię suvulcă* mîńeśĭ larźĭ / Şi frământă la colaśĭ" (p. 131).

SUMUŢA, vb. I, a asmuţi câinii" (< lat. * *submotiare* < *submotium* < *sub-movere* „éloigner, chasser", din care a derivat înţelesul de „exciter, iriter" – CDDE 1198) apare într-o doină strigătură culeasă din Jdioara: „Asară la vŕemea śińei / *Sumuţa* mîndra cu cîńi./ Mîndra o gîndźit că-i dracu,/ Iel o fost badźea, săracu" (p. 110).

TUNA, vb. I (< lat. *tono, -are*), ca prin Ardeal, are şi sensul de „a intra" ca în următoarele versuri dintr-o doină culeasă de la Gladna: „*Tuńe* dracu, badźeo-n tśińe,/ Şi-n maica caŕe tśe ţîńe;/ Şi tśe ţîńe-nḱis în casă,/ Şi la mińe nu tśe lasă" (p. 56).

ŢĂRMURE, s.m. „fâşie de pământ de-a lungul unei ape mari, mal" (< lat. **termulus* > *ţărmur*, prin trecerea de la declinarea a 2-a la a 3-a,Puşcariu, EW 1715) a fost înregistrat într-o piesă folclorică culeasă din Luncani: „— Mîndro, mîndrul'iţa mea,/ Du-tśe tu miḑe şi-mĭ adă/ Apă ŕeśe d'in Dunăŕe,/ Sloi di ǵiaţă d'in *ţărmuŕe* / Mură coaptă d'in păduŕe" (p. 71).

VARZĂ, s.f. (< lat. *viridia*), deşi în Banat, ca în Transilvania apare sinonimul *curechi*, a fost notat într-un descântec de la Căvăran: „[Ileana] Să strînźe-n ie / Ca *vardza*-n grăd'ină,/ Ca aiu-n căpăţînă" (p. 173).

După cum se ştie, sursele principale de împrumut ale subdialectului bănăţean sunt limbile sârbocroată, germană şi maghiară.

Împrumuturile sârbocroate sunt rezultatul, pe plan lingvistic, al relaţiilor dintre populaţia românească şi cea sârbească, mai ales după ce pe teritoriul Banatului românesc s-au aşezat grupuri de sârbi, începând cu prima jumătate a secolului al XV-lea. Retrăgându-se din faţa pericolului turcesc, primele grupuri s-au stabilit în Banatul de est şi în Oltenia vestică, sfârşind prin a fi asimilate. În secolul următor, sârbii se aşează de-a lungul Dunării şi pe Mureşul inferior (dispersaţi ei se află însă şi în sudul şi vestul Timişoarei). În secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, au loc alte imigrări de sârbi în Banat, aşa încât în momentul de faţă, numărul sârbilor în Banat depăşeşte cifra de 40.000. De adăugat este că, un timp relativ îndelungat, românii bănăţeni au fost subordonaţi bisericii sârbe. Faptele de mai sus explică puternica influenţă sârbocroată asupra lexicului subdialectului bănăţean.

Dintre elementele de origine sârbocroată sau formate pe teren românesc de la acestea, menţionăm, în ordine alfabetică:

BAŞ, adj. „chiar, tocmai" (< scr. *baš* „idem"): „Şaptśe săptămîńĭ în post / Dźe cînd la mîndra n-am fost / Dar aseară *baş* plecai / Ḱeia pă uşă o aflai" (Căvăran, p. 15); „— Vai, L'eno, soţîia me / Că ţî-i visu *baş* aşę" (Luncani, p. 130).

BIRT,s.n. „crâşmă" (< scr. *birt* „cârciumă, cafenea" < germ. *Wirt* „birtaş", Gămulescu, *Elemente*, p. 89): „La *birtu* cu uşa-n casă / Să bem raḱiį̆e cu apă;/ La *birtu* cu uşa-n drum / Să bem raḱiį̆e cu rum"/ (Băseşti, p. 80); „—Maico, pentru Dumńedzău / Śi-ai făcut nărocu mieu?/ Poat'e-n *birt* mi l-ai beut,/ Oŕĭ pe drum mi l-ai pierdut? — Niśĭ în *birt* nu l-am beut,/ Niśĭ pe drum nu l-am pierdut" (Băseşti, p. 83); „Cîn' îi omu năcăjit / Ie-l, Doamńe, şi-l du la *birt*" (Bichigi, p. 90); „Dragu mi-i *birtu*-n păduŕe:/ Beau la vin şi mînc la muŕe,/ Dac-o fi să mă îmbăt,/ Numai l'emńel'e mă văd" (Căvăran, p. 108).

BIRTAŞ, s.m. „persoană care ţine un birt" este fie un împrumut din scr. *birtaš* „idem", fie un derivat pe teren românesc din *birt* + suf. *-aş* (Gămulescu, *Elemente*, p. 89). Termenul apare într-o doină culeasă din Căvăran (p. 109): „De cînd beau dzamă d'e pruńe/ Nu mai port ieu haińe buńe/ Toat'e-s la *birtaş* în cuńe".

BIRTĂRIŢĂ, s.f. în loc de *birtăşiţă* „soţia birtaşului", „femeie care ţine un birt" (< scr. *birtašica* „idem" sau rom. *birtaş* + *-iţă*), neînregistrat nici de DSB, III (dacă nu este o greşeală de tipar *r* în loc de *ş*) reprezintă o formă ce a luat naştere printr-un schimb de sufix *-ăşiţă* /

-ăriță, atrasă de derivate precum *crîșmăriță* (< *crîșmar* + *-iță*), *făgădăriță* (< *făgădar* + *-iță*). Cuvântul a fost înregistrat într-un cântec cules de la Bichigi (p. 95): „De-o fi făcut vo fet'iță / Ieu oi puńe-o *birtăriță*;/ *Birtăriță*-n drumu-ăl maŕe / Cu feŕeșt'il'e la soaŕe".

BUI, vb. IV intranz. și refl. „a (se) coborî" (< scr. *bujati* DSB, IV, p. 179-180): „apă *ńę-am buit* pă rând d'e sus aiș*ĭ* la val'e; bătrîńi noșt'*ĭ o buit*" (Luncani, p. 141).

BULME s.f.pl. glosat „ghiul: inel" (p. 462) este o variantă fonetică a lui *burmă*, pl. *burme* „verighetă, inel de logodnă" (< scr. *burma* „verighetă", „piuliță, șurub" < tc. *burma* „șurub"): „Fă-mă *bulme* și ińęl'e,/ La mîndra pe d'eźeţęl'e" (Căvăran, p. 16).

CĂPARĂ, s.f. „arvună pentru logodnă" (< scr. *kapara* „arvună" < it. *capara* „arvună"): „Dacă strîcă nunta fiș*į*orul, pierdźe *căpara*; dacă strîcă fata, dă *căpara* fiș*į*orulu*į*, îndoit" (Gladna, p. 149).

De la *căpară* „arvună (pentru logodnă)" s-a format verbul *a căpărî* „a arvuni (pentru logodnă)": „Pe urmă să duśe *ź iu*ńel'e și-o *căpăŕeșt'e* pe fată" (Gladna, p. 149).

CĂPIȚĂ s.f. „capelă", „chipiu" (< scr. *kapica* „șapcă", „bonetă mică"): „Pă mińe nu mă jel'ęștśe;/ Numa Ion cu sîrma ńiagră,/ Că lui i-am fost io mai dragă;/ Și Giță fără *căpiță* / Că i-am dat multă guriță" (Căvăran, p. 36).

CERINI, s.f. pl. „cerime; tavan, plafon", „coperiș" (< scr. *cerjen* „boltă deasupra vetrei"). (Prin etimologie populară, cuvântul a fost considerat ca un colectiv în *-ime* de la *cer*). În textul de mai jos, el își păstrează nealterată forma inițială: „Spăriatu băiatului / L-am suflat pă coș / La *tśeriń*ĭ;/ Cu mătura t'e mătur,/ Cu focu t'e ard" (Luncani, p. 194). Cuvântul lipșește din Glosar. El nu este trecut nici de Gămulescu (*Elemente*) printre termenii de origine sârbocroată, deși apare ca atare în DA.

CHITI, vb. IV tranz. și refl. „a (se) împodobi" (scr. *kititi* (se) „idem"): „Ieram mîndră, lăudată,/ *Mă ḱitśę am* la sărbător*ĭ*" (Căvăran, p. 12).

DŹIVĂNI, vb. IV intranz. „a tăifăsui", „a sta de vorbă", „a se sfătui" (< scr. *divaniti* „a vorbi, a sta la taifas"), are în textul cules de la Băseși (p. 80) sensul de „a se înțelege" (din ochi)": Badźęa cu must'ęața ńęagră,/ Tot mă mustră și mă-ntŕęabă/ Să fiu ieu numai lui dragă,/ Da ieu dragă nu-i pot fi,/ Că n-am undźe mă-ntîlńi,/ Fără-n tîrgu Lipovi*į*,

Cu gura să bem la vin / Cu oḱi să *dźivăńim*,/ Unde noi să ńe-ntîlńim"/.

DEVER, s.m. „vornicel"; „cavaler de onoare al mirelui" (< scr. (*ručni*) *dever* „idem") este glosat de Tuodra Şandru Olteanu „flăcău care la nuntă strânge banii daţi de cei care vor să joace mireasa". De fapt, acesta este „însoţitorul miresei (la nuntă)" în ale cărui atribuţii intră şi strângerea banilor de la cei ce doresc să joace mireasa. Dar iată textul cules de la Gladna: „Bańi nu-i ia tînăra, śi *dźivăru*-un voińic, care capătă bańi" (p. 150).

De la *dever* (pronunţat *dźivăr*) cu sufixul *-iţă* s-a format s.f. *deveriţă* având sensul „domnişoară de onoare a miresei". La Gladna, „*dźivăriţa* coase conciul miresei cu pl'esńică „panglică" (p. 150).

GOSTIE, s.f. „ospeţie" este un derivat pe teren românesc de la *gost* „oaspete" (< scr. *gost* „idem"): „Pînă dumińecă să duc pă *goştiie* la părinţii fetśii" (Gladna, p. 151). Întrucât în derivatul de la Gladna avem *ş* în locul lui *s*, derivarea s-a făcut de la pluralul *goşti*, nu de la singularul *gost*.

LOZĂ, s.f. în sintagma *lozǎ d'e vińe* „viţă de vie" (< scr. *loza* „viţă", „vrej") apare într-un descântec de la Căvăran: „— Taśĭ, nu t'e ţîpa,/ Nu t'e cînta,/ Că io m-oi duśe / Şi m-oi întîlńi / Cu căpranu / Cu źugastru,/ Cu *loza d'e vińe* / Că mai bińe şt'iḭe"/ (p. 172).

MAISTOR, s.m. „meşter" (< scr. *majstor*): „Cînd ieram să trag o brazdă/ Scoat'e dracu pi-o ńevastă,/ Tśińerică şi frumoasă./ Ieu cu otśiḭ după ia/ Rup d'e la plug strupiţa,/ Strupiţa şi feru lat,/ Şi doi boi s-a sînźerat/ Pîn aduc *maistor* dźin sat / S-a sînźerat şi śeilalţĭ" (Gladna, p. 67). Întrebuinţat şi cu valoare adjectivală, cuvântul are şi sensul de „priceput, iscusit, abil" ca în următoarele strigături din Jdioara: „ Frundză vęrdźe, l'emn pălit,/ Nu cota că mi-s urît,/ Că mi-s *maistor* dźe minţît/ Şi ştśiu rîndu la iubit"/ (p. 111). Termenul apare şi în unele compuse, precum *maistor de lemn* „lemnar, tâmplar" şi *maistor de fier* „fierar", pe care le întâlnim într-un descântec cules de la Gladna: „Şi s-o întîlńit [Maica Măria Maŕe] cu *maiṣturu di fiḛr* în cal'e/ — Bună dzîu̯a, *maiṣtuŕe d'i fiḛr*" (p. 185); „Şi s-o-ntîlńit c-un *maiṣtor d'i l'emn* în cal'e./ — Bună dzîu̯a, *maiṣtuŕe di l'emn*" (p. 186).

MARVĂ,s.f. „vită", „animal" (< scr. *marva*): „Cu cărbuńi uzî (sic!) *marva* cîn' să betăźăşt'e"(sic!) (Bichigi, p. 199), a fost notat alături de *marhă*, s.f. „animal" (< magh. *marha* „idem"): „.... goanga aia rę caŕe vińe d'e muşcă *marhăl'e* şi pă oameńĭ" (Gladna, p. 139).

MOTCĂ, s.f. „jurubiță, scul" (< scr. *motka* „idem"): „Ieşĭ făcătură / Cu śenuşă ră / De la pîrl'ęie / Muzgoaŕe / După *motķi* verdzĭ / Cu l'eşîie dîn cămeşĭ" (Gladna, p. 189).

NĂPUSTI, vb.IV „a lăsa în părăsire, a pustii" (< scr. *napustiti* „idem"): „Acolo să văcuieşt'ĭ / Şi *să năpust'eşt'ĭ*" (Luncani, p. 193).

PUP, s.m. „boboc de floare" (< scr. *pup* „idem"): „Foaie vęrdźe, *pup* dźe floaŕe / Bińe-i doamńe, d'-el d'e moaŕe" (Căvăran, p. 24); „Rujiță dźi pă răzor / Nu mă blăstăma să mor,/ Nu ț-am rupt ieu *pupu* tău / Şi l-o rupt bădźiț-al meu" (Băseşti, p. 81).

Derivat de la *pup* este verbul *a împupi* „a îmboboci": „Măru o-*mpupi* / Păru o-nfluri / Vîntu-o abura / Floŕĭ-o scutura" (Bichigi, p. 167).

RACHIE, s.f. „rachiu, țuică" (< scr. *rakija* „idem" < tc. *raki*): „La birtu cu uşa-n casă / Să bem *rakĭie* cu apă" (Băseşti, p. 80). Termenul apare şi sub varianta *răkie*, cu transformarea lui *a* neaccentuat în *ă*, fenomen normal în graiurile bănățene, ca în următoarele exemple: „Dźimińeața beau *răkĭie* / Pă badźea nu-m' trăbă mie" (Gladna, p. 60); „Dźimińeața bęu *răkĭie*,/ Dzu ua mînc strugurĭ d'e viie / Şi iubesc śe-m' plaśe miie" (Luncani, p. 73).

SMAGĂ, s.f., variantă fonetică a lui *snagă* „putere, vlagă" (< scr. *snaga* „idem"), înregistrat şi de M. Gregorian (*Graiul şi folklorul din Oltenia nord-vestică şi Bănatul răsăritean*, Craiova, 1938, p. 81, apud Gămulescu, *Elemente*, p. 187) a fost notat şi de D. Şandru într-un descântec de vânturi din Crivina: „Nu căutaț' după *smagă* / Nu căutaț' după putśęŕe" (p. 179).

SPĂHIE ,s.m. „boier, moşier" (< scr. *spahija* „idem" < tc. *spahi*", sub varianta *spăiie* a fost notat cu acelaşi sens de la Căvăran: „Noi îi dzîśeam śe-s ăia boieŕĭ, că noi avem *spăiii*" (p. 137).

ZVIDUI, vb.IV, tranz. şi refl. „a (se) vindeca" (< scr. *vidati, izvidati* DEX): „Cîń ț-o fi, badźeo, mai bińe / Şadă doftoŕĭ lingă tśińe;/ Şaptśe să tśe *zviduiască* / Şaptśe să tśe mîntuiască" (Gladna, p. 52). O altă atestare provine tot de la Gladna, dintr-un descântec *de spăriat*: „Domnu Dumńedzău îi doftor,/ Iel să curățească,/ Iel să *zviduiască* / Şi să-nsănătoşască" (p. 184).

Elemente de origine germană şi calcuri după germană.

BOBOANŢE, s.f. pl. „bomboane”(< germ. *Bombons*): „Astăzĭ beau cu mîndril'e,/ Mîńĭ-apuc păduril'e./ Cumpărîndu-l'e *boboanţe* / Rămîńeam înśins cu aţă” (Jupa, p. 98-99).

CĂNŢELĂRIE, s.f. (neînregistrat în glosar) „birou, oficiu, special primărie (de sat)” (< germ. *Kanzlei* „idem”, influenţat de *primărie*): „Badźę a care-mĭ plaśe mie / N-aŕe cai, n-aŕe cośie,/ Şi scriie-n *cănţelărie*” (Gladna, p. 114).

CĂUTA, vb.I „a se interesa de ...” , „a avea grijă” (< lat. pop. **cautare*) sub influenţa germ. *schauen* are şi sensul de „a arăta, a se prezenta (fizic sau psihic) rău sau bine”: „Śe *cau̯ţ*, mîndr-aşa-ntristată / C-ai odźină măritată,/ Ńiśĭ io nu m-am însurat / Şi nu *cau̯t* aşa-ntristat” (Sacu, p. 96); „Dar acas' cîn' ajunźea/ Năcăjit şi supărat / Că cu Ana mîn-o dat / Mamă-sa l-o întrăbat: / — Śe *cau̯ţ*, maic-aşa rău?/ (Jupa, p. 121).

CREIŢAR, s.m. (ieşit din uz) „monedă mică de aramă pe vremea stăpânirii austriece, având la origine imprimată o cruce pe faţă, valorând a suta parte dintr-un florin”, prin generalizare „bani, gologani” (< germ. austr. *Kreuzer* (de la *Kreuz* „cruce”, rostit şi: *krájtser, gráitser*, cf. pol. *krajcar, grajcar*), intrat în limba română în parte prin mijlocire ungurească (*krajcár*) (DA): „Asta, mîndră, n-ai dźirept: / Tu să porţ bańi pă piept/ Şi la mińe-n buzunar / Nu găseştĭ ńiśĭ un *creiţar*” (Căvăran, p. 104).

FONT pl. *fonţi*, s.m., variantă fonetică a lui *funt*, s.m. şi mai rar s.n. „unitate de măsură de greutate, de aproximativ 1/2 kg” (< germ. *Pfund* „idem”): „Joi beui, vińeŕĭ m-or prins,/ Sîmbătă io tot am plîns./ D'e la umbră pîń la soaŕe / Cu maŕĭ lanţuŕĭ la pişioaŕe,/ Toată dzala-i noauă *fonţĭ* / Au, Doamńe, că nu mai pośĭ” (Jupa, p. 6).

LAIBĂR, s.n. „mintean, vestă ţărănească (< germ. (săs.) *Leibel* (= *Leibchen*) „idem”): „Îi puńe [mortului] 24 bani pentru vamă; îi puńe pîn' poznar la *laibăr*” (Gladna, p. 164).

LAUTĂ, s.f. „vioară” (< germ. *Laute*): „Frundză vęrd'e viorę / Nu-m' trăbă *lauta* tę / Că mi-i *lau̯tă* gura mę” (Gladna, p. 47); „D-aşe-m' dzîśe *lauta* veke / Să joc mîndril'e părę*ḱ*e” (Jdioara, p. 112).

De la *laută* cu suf. *-aş* s-a format *lăutaş*, s.m. „violonist, ceteraş”:

„O cîntă [e vorba de cântecul miresei] pîntru tśinără; după śe-o cîntă plîng toţ şi *lăuţaşii* cîntă" (Căvăran, p. 148, nota).

PLIVAS, s.n. variantă fonetică a lui *plaivaz* „creion", „condei" (< germ. *Bleiweiss*): „Batśe, Doamńe, śe îi batśe / Batśe peana bradului, mă,/ Şi *pl'ivasu* ńeamţului, mă,/ Să n-aibă cu śe să scŕiţe / Pe fiśioŕĭ la cătăńiţe" (Bichigi, p. 119).

PROBI, vb.IV „a încerca" (< germ. *probieren* „idem"): „-O, tu scumpă sabia me,/ Că mulţ bańi am dat pă ie;/ Tăt am dzîs că t'i-*oi probi* / În sînźe roşu dźe om / Şi-n carńe albă de domn" (Luncani, p. 134).

RAINĂ, s.f. „tigaie cu trei picioare" (Glosar, p. 472) (< germ. *Reine* „cratiţă, tigaie"): „Ieşĭ, făcătură,/ Dîn oală / Cu clocot/ Dîn *raţnă*/ Cu clocot ..." (Gladna, p. 189).

RĂGUT, s.m. ,variantă fonetică a lui *recrut* „persoană care face parte din ultimul contingent chemat sub arme" (< germ. *Rekrut*): „Frundză vęrd'e, nucă sacă,/ Mîńe toţĭ *răguţî* pl'iacă / Mierg părînţî să-i petŕiacă" (Căvăran, p. 28).

Forma *răgută*, pe care o găsim într-o altă doină de cătănie, culeasă tot de la Căvăran, poate avea etimon maghiar (*reguta*) sau şi-a putut schimba declinarea sub influenţa lui *cătană* (< magh. *katona*): „Spală, maică, haińel'e / Pă cînd să duc cătańel'e,/ Şi le spală cu săpon / Să fiţe albe d'e drum,/ Lasă-l'e, maică, mai udźe / C-aşa-s buńe la *răgutśe*" (p. 38).

ŞLAIER, s.n. „voal de mireasă" (< germ. *Schleier*, magh. *slajer*): „Giorgino, *şlaieru* t'eu,/ *Şlaieru* t'eu ăl scump taŕe,/ O făcut valuŕi la maŕe" (Căvăran, p. 126); „Cînd vińe źiuńel'e cu uspătśiońi lui, îi aduśe [miresei] cununa. Fata are *şlaier* cumpărat" (Gladna, p. 149).

ŞOFEI, s.n. „ciubăr", „cofă; găleată de lemn" (cf. germ. *Schöpfe* -DLR): „În feŕeşt'ĭ-s floŕĭ domńeşt'ĭ,/ Sus, pă uşă, floaŕe rujă,/ Su' *şofeţ*, floaŕe d'i t'ei,/ Sus, pă masă, floaŕe-al'easă" (Bichigi, p. 95); „Iau *şofeţu* ăla cu apă şi să duc [mirii] la apă" (Gladna, p. 150); „... puńe *şofeţu* pă masă şi tînăru dă cu piśioru-n iel" (Băseşti, p. 153).

ŞTIOCALE, s.f. pl. „catalige, picioroange" (< germ. *Stöckel*). La Dobra, jud. Hunedoara, a fost atestată forma de sg. *ştţocală* „cataligă" (vezi ALR s. n., vol.V, h. 1307; Dobra poartă numărul cartografic 105). „Ş-or fost veńind ş-o fost trecut apa cu *ştţocale*" (Luncani, p. 141).

Scanned with OKEN Scanner

VECSEL, s.n. „țidulă, chitanță" (< germ. *Wechsel* „poliță, cambie, creanță"): „Mai d'e multu dacă vind'ęi o vacă şi vińę un veśin la t'ińe şi dziśę: „mă veśińe, parc-ai vindut, dă-m' împrumut! ..." şi-i dăd'ęi fără *vecsel* şi țî-i da nu ca adzi. Iera maŕe omeńiie atunśi" (Luncani, p. 141).

Elemente de origine maghiară.

BATĂR, adv. „măcar" (< magh. *bátor* „deşi, cu toate că, măcar că": „La mîndra poarta-i dźe fier / Io mă bag *batăr* să pier" (Gladna, p. 67).

BĂNAT, s.n. „jale, tristețe, supărare" (< magh. *bánat* „părere de rău, tristețe"): „Ia [Sfânta Duminică] d'e iad şi d'e *bănat* [...] Sări-n Iordan să să-ńeśe" (Căvăran, p. 146); „...Noi [zorile] am zăbovit/ Pîn-am despărțît/ Sufl'et d'e la trup, / Cam cu multă jęl'e/ Mai multă duŕeŕe,/ Şi cu mult *bănat*,/ Cum Domnu-o lăsat" (Bichigi, p. 167).

De la *bănat* „jale, tristețe, supărare" s-a format verbul *a bănăta*, I, refl. „a se jelui": „*Bănăta-m-aş* şi n-am cui / Că juńe să-m' cŕiadă nu-i [...]. *Mă banăt* sara la st'ęl'e / Şi lor nu l'e pośĭ dźe jęl'e,/ Mă *banăt* sara la lună / Ca să-m fac inimă bună"(Gladna, p. 65).

BETEAG, -Ă, adj. „bolnav"(< magh. *beteg* „bolnav"): „Vińe mîndru şi mă-ntŕiabă / D'i śe port cămęşa ńeagră./ -Las' s-o port c-aşę mi-i dragă / Că mi-i muięŕea *bet'iagă*" (Gladna, p. 46).

De la *beteag* „bolnav" s-a format verbul *a se betegi* „a se îmbolnăvi": „Nevastă cu bărbat mic / Porț pana d'e semeńic,/ O purtai şi o-n*ḱ*itai / Şi pă badźea-l aşteptai./ Dară badźea nu veńise./ Nevasta *să beťejise*" (Căvăran, p. 33).

BÂRNACI, adj. pl. (despre culoarea feței şi a ochilor) „oacheş, negricios", „brunet" (şi nu cu ochi „căprui", cum se specifică în glosar), variantă a lui *bărnaci* (< magh. *barnás* „idem", cu înlocuirea lui *-aş* prin sufixul *-aci*): „Cucurudz cu frundza-n sus/ Țucu-i otśi̯i cui t'e-o pus,/ Că t'e-o pus cu patru boi / Țucu-i otśi̯i amîndoi,/ Şi t'e-o pus cu patru vaśĭ / Țucu-i otśi̯i hăi *bîrnaşĭ* (sic!) (Bichigi, p. 119).

BOLÂND, adj. „nebun, nerod, prost" (< magh. *bolond* „nebun"): „Foaie albă dźin izlaz / Ț-am spus, badźeo, că tśe las,/ Nu tśe las că i̯eşt'ĭ *bolînd*,/ Că l'i-ai lu̯at pă toatśe-n rînd,/ Şî pă buńe şî pă

ŕel'e,/ Şî pă trii dujmańi-a męl'e" (Luncani, p. 70).

CĂTANĂ, s.f. „soldat" (< magh. *katona*, idem): „Nu şt'iu soaŕe-o răsărît, O' badźea s-o năcăjit./ Năcăjit că-i l*ų* at *cătană*,/ M-o trimăs să-i fac nărhamă" (Luncani, p. 75).

Acelaşi substantiv la pl., *cătane*, are sensul de „serviciu militar, stare de soldat, timpul cât serveşte cineva în oştire; cătănie" cum sună titlul unei doine *Cîn' pliacă răguţî la cătańe*" (Căvăran, p. 28).

CHINDEU, s.n. „prosop" (< magh. *kendö*, idem): „Bagă un *tśind'eu* pă torţĭ [la şofei] şi-l duc amîndoi oŕĭ la rîu, oŕĭ la fîntînă" (Gladna, p. 150).

CIOPOR, s.n. „cârd, turmă", „stol" (< magh. *csoport* şi *csopor*, idem"): „ ... l'e strînźem [oile] tăt'e grămadă înt-un *śi̯opor* maŕe" (Gladna, p. 140); „La mijloc, dragă, dźe sat / Iest-un izvor cu apă l'ină / Şi ţie-n cal'e ţ-o ieşi / Şi *śi̯opor* dźe golîmbei,/ Ăia sînt tăt fraţii tśei" (Luncani, p. 152).

CIPTĂ, s.f. variantă fonetică a lui *cipcă* „dantelă" (< magh. *csipke*, idem; cf. şi scr. *čipka*): „Iesă doru şi mă-ntŕiabă:/ — Faśem casă, mîndro, dragă?/ — Calt pă hăl cu *śipta* lată / Sus îi Dumńedzău să-l bată./ Calt pă hăl cu *śipta* vęrdźe/ Sus îi Dumńedzău nu-l ŕebdźe / Că m-o-nvăţat a iubi/ Şi m-o lăsat a-l doŕi" (Gladna, p. 50); „Śi̯udă mie nu-m' poţ faśe/ Măcar boala să tśe calśe./ Că şi io m-oi cumpăra / *Śiptă* lată dźi la toţ / Pă dźi lătuŕĭ toată colţ" (Gladna, p. 56).

COPÎRŞEU,s.n. „sicriu, coşciug" (< magh. *koporsó*, idem": „Moŕĭ, mîndruţo, mor şi ieu / Să ńe fac-un *copîrşeu,/ Copîrşeu* cu scînduŕi noi / Să ńe baźe p-amîndoi" (Căvăran, p. 22); „Cîntă cucu pă vălău / Mantu-i mort în *copîrşeu*" (Căvăran, p. 124); „Śińe ńi-o d'ispărţît pe noi / N-aibă cruśe la mormînt,/ Ńiśĭ cuńe la *copîrşeu* / Cum n-am avut năroc ieu" (Luncani, p. 76).

DOHĂNI, vb. IV „a fuma" este un derivat de la *dohan* „tutun" (< magh. *dohany* „tutun") cum o dovedeşte forma cu *o* nu cu *u* (*duhan* care provine din magh. dial. *duhan*, idem sau din scr. *duhan*): „— Ba ieu, badźeo, n-am durmit,/ Pŕea bińe tśe-am audzit,/ Numa hoţu dźe bărbat/ Ńiśĭ d'ecum nu s-a culcat;/ Şăd'e jos şi *dohăńeşt'e*/ Şt'ie boala śe gînd'eşt'e" (Jupa, p. 4); „Veńi badźea la feŕeastă / Śeŕe foc *să dohăńească*" (Bichigi, p. 94). Varianta *duhăni* apare la Gladna (p. 64): „Asară la ora şasă / Vińe bad'ea la feŕiastă / Să-i dau foc *să duhăńească*".

FÂRTAI, s.n. „sfert, măsură de greutate egală cu 1/4 kg" (< magh. *fertaly* „idem" < germ. *Viertel)*, prin extensiune (apropiat probabil de *ferdelă*) „măsură de capacitate pentru cereale conţinând 20 de litri sau 16 cofe, ceea ce corespunde la 1/4 de găleată": „Mărie dzin Tîrnova,/ I-am dat bańi cu *fîrtaiu* / Şi m-o cumpenit amaru" (Luncani, p. 133).

Varianta *fîrtaŕ*, pe care o întâlnim la Jupa (p. 98), a luat naştere prin apripiere de *pătrar*, fapt petrecut întâi în limba cărturarilor, de unde a pătruns şi în cea populară: „Săracă muieŕea mę,/ Săracă dracu s-o ię,/ Că d'intr-o ocă d'e fuioaŕe / Îm' făcu o şt'ergătoaŕe;/ D'intr-o ocă ş-un *fîrtaŕ* / Îm făcu un brăšinaŕ"/.

FOIOMFIU, s.m. „plantă cu frunzele totdeauna verzi; saschiu", cu etimologie necunoscută, pare a fi un cuvânt de origine maghiară compus cu *-fü* „iarbă". Prima parte a termenului o constituie rom. *foaie* (< lat. *folia*). Cuvântul apare într-o doină culeasă de la Gladna (p. 59): „Frundză vęrdźe, *foiomfiu*,/ Badźea-i la l'egat la grîu,/ Cu cîrpa albă la brîu".

HARÂNG, s.n. „clopot", atestat în Banat deja de ANON. CAR.: *Harĕng* = campana (DA) (< magh. *harang*, idem): „- Brad aşa înśet'inat,/ Śe-ai cotat la noi în sat? / - Am cotat că m-o tśemat [...] Am tunat în sat / Şi m-am l'egănat / Cînd vîntu o bătut,/ *Harăngu* o tras;/ Audzĭ, fratśe, audzĭ, dragă / Că *harăngu* traźe,/ Groapa-i gata să tśe baźe" (Luncani, p. 165).

HULTOAŃE, s.f. „plantă (sau pom) altoit(ă), după ce s-a prins şi a crescut; altoi" (< magh. *oltovány, oltvány* „Pforpfreis" -DA s.v. *altoi*) cu apariţia neetimologică că a lui *h-* şi prin apropiere de suf. *-oń, -oaŕe*: „—Haidźe, Ioaŕe, la *hultoaŕe* / C-acolo mîndruţa doarme" (Căvăran, p. 86).

ISLOAGĂ, s.f. , întrebuinţat mai ales la pl. *islogi* „garnitură de pe haine", la pl. „bănuţi, fluturaşi" (< magh. *islog* „fluturi (de metal)" – DA s.v. *işl'oagă*): „Frundză vęrdźe, frundză lată,/ Am avut un badźe-odată / Capu-i maŕe, mintśe n-aŕe,/ Drăguţă pă śiŕe aŕe?/ Pă broasca dźin drumu-ăl maŕe / Cu icoana pă tuŕeac / Undźe hodźiŕeştśe-un drac,/ Hodźiŕeştśe, badźe-odată / Şi ię-ţ asta la socoată, Şi o trimetśe la curtśe [normal la Curtśea, localitate în apropierea Făgetului, n.n. V.F.] / După bumbĭ, după *islozĭ*, Să-i pună broasca pă conśĭ / Nu ştśiu *islozi* zdrîngăŕesc/ Oŕ pădutśii să sfădźesc" (Gladna, p. 67-68): „Mie śiudă nu-m' poţ faśe/ Că mă duc viŕeŕĭ la toţ / Şi-m' iau tipźia [greşeală pentru

śeapta, śeapsa = ceapsa] cu colţ / Pă dźi lătuŕĭ cu mărźęl'e,/ Cîn' mă vedz, badźio, ţî-i jel'e:/ Pă dźin mijloc îi cu *isloźĭ*,/ Cînd mă vedz, badźio, să plînźĭ" (Băseşti, p. 81).

JELERI, s.m. pl. „oameni năcăjiţi" (explicaţie dată de informator şi preluată de culegător"): (În Transilvania dinainte de 1848) „clăcaş fără moşie proprie (lat. inquillinus), având numai casă, curte şi o grădiniţă, sau stând în casa altora, cărora le presta în loc de chirie, muncă cu palma (...) sau mutându-se din loc în loc, ca lucrător cu ziua şi braţele", „om aşezat pe moşia altuia, colonist" (< magh. *zsellér*, idem, în legătură cu germ. *siedeln*, iar acesta din lat. *sedile*, trecut şi la sârbi (*željer, žiljer*) şi cehi (*želir*), CIHAC, II, 509, apud DA): „Din Răgat pînă-n Bănat / Toţ domńi s-or spăriịat,/ D'e Mantu că-i blăstămat;/ Iel ię bańĭ d'e la boieŕĭ / Şi mi-i dă pe la *jel'ęrĭ*,/ Ca iei să ńegustoŕească / Pă Mantu să-l pomeńească / Cît îi Ţara Româńească" (Jupa, p. 120).

MARHĂ, s.f. sg. şi pl. „animal", „vită" (< magh. *marha*, idem): „... goanga aia rę caŕe vińe d'e muşcă *marhăl'e* şi pă oameńĭ" (Gladna, p. 139). Termenul apare alături de *marvă*, idem (< scr. *marva*, idem) înregistrat la Bichigi: „Cu cărbuńi *uzî* (sic! în loc de *unźi*) *marva* cîn' să betăźăşt'e (sic!) (Bichigi, p. 199).

NOTAREŞ, s.m. „notar" (< magh. *nótarius, notarus*): „Frundză verd'e şi una,/ Nu-s mîndŕe ca-n Tîrnova/ Scurt'e, groasă la pişioaŕe / Frumoasă la-nśingătoaŕe;/ La opregu dînapoi,/ Îs *k*ińezii amîndoi,/ La catrinţa d'inaint'e,/ Îi *notarăşu*-ăl cumint'e;/ La cîrpa dă după cap,/ Îi şî popa dă la sat,/ Da şi dascălu-i ortac" (Căvăran, p. 8-9).

PĂTELAT, s.n. pl. *pătelate*, variantă fonetică a lui *pătilat*, s.n. întrebuinţat prin Transilvania, Banat şi Maramureş, însemnând „pînză subţire sau ştergar, voal pe care de obicei îl poartă pe cap femeile tinere de la ţară şi miresele" (< magh. *patyolat*), este glosat „brâu femeiesc de broderie" (p. 471). Termenul apare în balada *Cu Ana Grijana*, culeasă de la Luncani: „Ioańe, Ana aŕe / Iar noauă surońĭ / Ţiie, Ioańe-ţ trăbă/ Noauă *pătśelatśe*/ Şi-n colţuŕĭ scŕiịatśe"(p. 128). Cuvântul a fost înregistrat şi într-o doină culeasă de la Bichigi (p. 93): „Du-tśe, dor, dźę-a prostogoala / Pîń la badźea-n Tśimişoara / Şi spuńe-i bădźiţii aşa: / Că ieu cui m-oi cŕed'inţa / Să-mĭ trimeat-un *pătśilat* / Cît-dźi lung atît dźi lat / Că îi bun dźi cununat".

PÂRLĂU, s.n. glosat: „buşteni scobiţi în care se opăresc rufele sau tortul de cânepă" (p. 471), de fapt „vas făcut din doage sau dintr-un

trunchi de copac scobit în formă de cilindru ... în care se pun rufele de spălat, de obicei pentru a fi opărite cu leşie" (< magh. *parló*): „Leşĭ făcătură / Cu śenuşă ră / D'e la *pîrl'ęie*" (Gladna, p. 189).

RÂT, s.n. (Maramureş, Transilvania, Banat, nordul Moldovei) „şes cu iarbă (de-a lungul unei ape curgătoare); livadă, fânaţ, păşune", (prin Banat) „loc umed, mlăştinos; mlaştină; baltă, păpuriş, stufăriş" (< magh. *rét, rit*, scr. *rit*): „- Floaŕe albă d'e pe *riť* / D'e śe boal-ai gălbińit?" (Căvăran, p. 33).

SĂNFIU, s. „plantă erbacee cu flori albastre; saschiu" (< magh. *szászfü*): „Frundză vęrd'e d'e *sănfi̯u*,/ Hai la brîu, la brîu, la brîu" (Luncani, p. 116); „Iară miie să-m' ţîneţ',/ Un *sănfi̯u* mîndru şi cŕeţ" (Gladna, p. 148).

SOLGĂBIRĂU, s.m. (ieşit din uz) „pretor, primpretor în fosta administraţie austro-ungară" (< magh. *szolgabiró*, idem): „Domnul'e *solgăbirău̯*,/ Spargă-ţ dracu capu tău / Cînd ai pus mîna pe peană / Ş-ai luat pe badźea cătană / Am o cartśe dźi śitśit / Ş-o cătană dźi iubiť" (Băseşti, p. 83).

ŞĂMPĂRĂU, s.n. , variantă a lui *şarampoi* „şanţ pentru scurgerea apei" atras şi de *părău* (< magh. *sorompó*, dial. *sarampó*); în text cu sensul de „dungă, vîrstă": „Măirană di pă strat,/ Badźea meu îi bîl şi-nalt,/ Frumoasă ćîrpă m-o lu̯at./ Pă mijloc îs rotocoal'e / Pă multśe l'e doaŕe-n foal'e./ Pe marźin-îi *şămpărău̯* / P-una o doaŕe mai rău,/ C-am lu̯at pă băd'iţa ieu" (Căvăran, p. 15).

ŞIREGHE (pron. *şiredźe*), s.f. „şireglă, partea din spate a căruţei unde se ţine frânul pentru cai" (< magh. *soroglya,* dial. *saraglya, soroglya, sarogja*): „Badźea cu căśiula ńeagră,/ Şad'e-n cośi̯ţa cu iarbă,/ Cu urîta la *şîredźe*" (Bichigi, p. 95).

ŞOROF, s.n. „şurub" (< magh. *srof,* dial. *sorof*, < germ. *Schrübe*): „Frundză vęrd'e măr mustos,/ Şapt'e săptămînĭ în post / D'e cînd la mîndra n-am fost / Dar aseară baş plecai,/ Ḱeia pă uşă-o aflai./ Rupsei *ḱ*eia cu mîna / Şi *şorofu* cu căśiula / Ş-întrai în casă cu sîla" (Căvăran, p. 15).

TĂŃER, s.n. „farfurie întinsă" (< magh. *tányer*): „pă masă să puńe un *tăńer* cu apă" (Gladna, p. 203).

TĂU, s.n. „lac, baltă" (< magh. *tó*): „Păstă Murăş, păstă *tău* / Ard două lumińĭ dźe său" (Băseşti, p. 84).

TÂRNAŢ, s.n. „pridvor, foişor, prispă (închisă cu scânduri

asemenea unui cerdac)" (< magh. *tornác*): „Să bagă badźea-n *târnaţ*,/ Peana lui bat'e pe laţ" (Bichigi, p. 95); „[Făcătură] Sorośită-n *târnaţ* / Su' *târnaţ*" (Gladna, p. 189).

TOT, pl. *toţi*, s.m. „slovac" (< magh. *tót*): „Că şi io m-oi cumpăra / Śiptă latâ dźi la *toţ* / Pă dźi lăturĭ toată colţ" (Gladna, p. 56); „Mie śiudă nu-m' poţ faśe,/ Că mă duc vińeŕĭ la *toţ* / Şi-m' iau tipźiia (sic!) cu colţ / Pă dźi lăturĭ cu mărźel'e,/ Cînd mă vez', badźio, ţi-i jęl'e" (Băseşti, p. 81).

UIAGĂ, s.f. „sticlă" (< magh. *üveg*): „La feŕiasta dă *uiagă* / Und'e stau domńĭ şi mă-ntŕeabă: / Śe-ai furat, hoţule, dragă?" (Jupa, p. 123).

VARMEDIE, s.f. (ieşit din uz) „judeţ" (aici *judecată* „închisoare") (< magh. *vármegje* „judeţ, comitat"): „ - Vind'e, mîndro, catrînţa / Şi plăt'ęşt'e *varmęd'ia*" (Gladna, p. 64); „ - Nu mă puşca, ofiţere,/ Lasă-mă să merg cu iei,/ Că galbeńi i-am pierdut,/ Şi cu mîndra m-am bătut,/ Că galbeńĭ iar oi fura / Cînd dźin *varmedźe-oi* scăpa" (Gladna, p. 127).

VĂLĂU, s.n. „jgheab care serveşte la scurgerea apei dintr-o fântână sau ca adăpătoare pentru vite" (< magh. *válu*): „Fă-mă, Doamńe, śe mi-i faśe,/Fă-mă pę ana l'eului,/ Pă dunga *vălăului*,/ S-aud apa şuruind,/ Să văd pă mîndra veńind / Cu poal'el'e vînt făcînd,/ Tot margînd şi aşt'eptînd" (Căvăran, p. 8); „Cîntă cucu pă stoboŕĭ / Pă Mantu-l *k*it'esc cu floŕĭ;/ Cîntă cucu pă *vălău* / Mantu-i mort în copîrşeu" (Căvăran, p. 124).

În loc de concluzii:

1. Elev al lui Ovid Densusianu şi membru al şcolii lingvistice bucureştene întemeiată de acesta, D.Şandru îmbină cercetările dialectale cu cele folclorice. Conştient de folosul ce-l poate aduce folclorul studiilor lingvistice, în speţă celor de dialectologie, culegerile sale de folclor sunt redate în transcriere fonetică.

2. Bogata colecţie din Banat este realizată la începuturile activităţii sale ştiinţifice (anul 1931), la ea participând un mare număr de studenţi bucureşteni, membri ai societăţii „Graiul nostru", mai puţin

Scanned with OKEN Scanner

iniţiaţi în cercetările dialectale. Probabil aşa se explică o serie de consecvenţe în notarea unor sunete (t', *d'* sau *tś*, *dź* pentru *t, d* urmaţi de *e, i* sau *ę a*, palatalizarea lui *t* în grupul consonantic *st* urmat de aceleaşi vocale anterioare şi de diftongul *ę a*, notarea diferită a lui *ź* când acesta provenea dintr-un *ĝ* rezultat al evoluţiei lui *i* iniţial urmat de *o* sau *u* în elementele de origine latină, dintr-un *d + e, i + ó, ú* în cuvintele de aceeaşi origine sau din *g + e, i*, respectiv din labiovelara *gu + e, i*, notarea lui *e, i* şi *ea* după sunetele dure *s, dz, z, ţ, ş, j* sau chiar transformarea lui *ă* în *e* după *ş* în *mănuşe, jucăuşe, śenuşe* şi a diftongului *ę a* după *j* în *tînjeală* „tânjală" (< v.sl. **tężalo*), ultimele fenomene specifice mai ales graiurilor munteneşti centrale.

3. Unele fenomene din cele enumerate mai sus, prezente în colecţia lui D. Şandru (rostirea *ĝ* în loc de *ź*, tolerarea lui *e, i, ę a* după *s*, *(d)z*) ar putea fi puse şi pe seama limbii literare, dar influenţa acesteia asupra graiurilor regionale în anii 30 era destul de neînsemnată.

4. Suntem aproape convinşi că D. Şandru n-a mai apucat să-şi revadă cu toată atenţia colecţia, în parte datorată foştilor membri ai societăţii „Graiul nostru", pentru că altfel nu s-ar putea explica o serie de lecţiuni greşite precum şi unele explicaţii inexacte sau chiar eronate date cuvintelor din glosar.

Greşelile de percepere a textului apar deja de la p. 4, cum se va vedea din următoarea piesă culeasă de la Jupa: „Nu mă bat'e, măi bărbat'e,/ Că ieu nu-s ca śel'elalt'e / Ca să-ţĭ dai cîńepa-n part'e / *Nu mă bag în foc* şi arde", în care ultimul vers trebuia să sune: „*Numa-o bag în foc* şi arde".

Adverbul de restricţie *numai* „doar" i-a "jucat încă o festă" culegătorului sau / şi editorului, de data aceasta din cauza topicii: „Śińe fură şi omoaŕe / *Nu mai* şęd'e la-n*ķ*isoaŕe" (Gladna, p. 58) în loc de „*Numai* şęd'e la-n*ķ*isoaŕe", adică „Şade *numai* la-nchisoare".

Tot cu o segmentare greşită a textului avem a face şi în cazul următor, datorat necunoaşterii formei de plural *peră* „pere" (pentru care vezi G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, p. 20 şi V. Frăţilă, CCS, VI /2, 1988, p. 9-10), fapt ce a condus la inventarea în glosar a unui cuvânt *răpică*, s.f. „arac pentru viţa de vie" (pus probabil în legătură cu verbul *a repica* „a transplanta, a replanta < fr. *repiquer*). Dar iată textul: „Colo sus lîngă păduŕe / Ieste-un păr cu pęŕe sure / ... / Vîntul batśe *pe răpică* / Mă miram śińi l'e mănîncă / (Gladna, p. 62). Penultimul vers trebuie

citit: „Vîntul batśe, *peră pică*", adică „Vîntul bate, *pere pică*". Eroarea nu s-ar fi comis dacă editorul ar fi fost atent la o variantă culeasă din Căvăran, unde însă locul *perălor* a fost luat de *mere*: „Batśe vîntu, *mere pică* / Mult mă mir śińe l'e mîncă" (p. 17).

Segmentările greşite din cauza neînţelegerii textului de către culegători abundă. Astfel într-un cântec satiric, cules din Căvăran (p. 29) citim: „La *Tunatu*-i lampa stînsă / Numa la mîndra-i aprinsă" în loc de „La *tot natu*-i lampa stînsă" Eroarea e sesizată şi de Ovidiu Bârlea, care în *Prefaţă*, la p. XI, într-o notă scrie „Probabil forma originară a fost: La tot natu-i lampa stinsă". Cântecul continuă cu versurile: „La mîndruţa *are* [în loc de *arde*] două / Că-ş faśe cămeşă nouă".

Într-o doină culeasă de la Gladna (p. 58) citim: „Cucul'e, pasăŕe mică / Du-tśe-n păduŕe şi cîntă;/ Cucul'e, pasăŕe sură,/ Scriį-o cartśe şi-o ia-n gură./ *Pune laba dźę-a ferę astă,*/ Cînd să scoală s-o śetśască". Desigur, penultimul vers trebuia să sune: „*Puńę-o la badźę a-n feŕę astă*".

Necunoaşterea de către unul din culegători a adverbului *baş* „chiar", „tocmai" (< scr. *baš* „idem"), „combinată" cu perceperea lui *ş* dur ca *ş* moale, a dus la „despicarea" acestuia în *ba* şi *şi* ca în descântecul următor cules de la Gladna (p. 186), în care *maistorul de lemn* (tâmplarul) şi *maistorul de fier* (fierarul) îi spum Maicii lui Isus Cristos că *baş* ei i-au făcut crucea, respectiv *cuńeľe*, şi nu că şi ei ar fi participat alături de alţi *maistori de lemn* şi *de fier* la confecţionarea îngrozitoarelor instrumente de supliciu: „— O, Maică Sfântă Măŕie Maŕe,/ Śe-aş grăi naint'ea dumital'e? Îi la dzil'el'e lu Pilat / Răstigńit pă cruśe d'e brad./ *Ba şi* ieu i-am făcut cruśea./ — O, maisture d'i l'emn / D'i-i fii (sic!) făcut cruśea maŕe / Să lucŕi mult şi puţin preţ să ai (...)/ „*Ba şi* ieu i-am făcut cuńeľe / Pîn mîńĭ / Pîn piśioaŕe / Şi pîn ińimă"/.

Conjuncţia cauzală *căci*, rostită *căś*, a fost fragmentată în *că şi*: „Dar pe ăl d'e-l am acuma / Nu-l dau ńiśĭ pe toată lumea;/ *Că şi* cu lumea n-am śe faśe / Cu bădźiţa fac śe-m' plaśe (Băseşti, p. 85-86).

O formă hipercorectă o constituie *gropăśei* în loc de *gropăşei*, un diminutiv (plural) de la *gropaş* „gropar", pe care îl întâlnim într-un bocet cules din Gladna: „Roagă-tśe d'e *gropăśei* / Să tragă ţărâna rară" (p. 161).

Aceeaşi confuzie între *ś* (< *ĉ*) şi *ş* perceput palatal a dus la transcrierea *bîrnaşi* în loc de *bîrnaś:* „Cucurudz cu frundza-n sus/ Ţucu-i otśii cui t'e-o pus,/ Că t'e-o pus cu patru boi/ Ţucu-i otśii amîndoi./ Şi

t'e-o pus cu patru vaśĭ / Ţucu-i otśii hăi *bîrnaşĭ*" (Bichigi, p. 119). Mai supărătoare decât transcrierea greşită o constituie însă explicaţia dată cuvântului în glosar: *bîrnaşi*, adj. pl. „căprui" în loc de *bîrnaśĭ* (= bărnaci) „brunet, oacheş, cu ochii negri". (Pentru aria lui *bîrnaci* şi *bîrnace* în Banat, vezi NALRR - Banat, I, hărţile 12 BRUNET şi 13 BRUNETĂ).

Locuţiunea adjectivală *de gata*, rostită *dźi gata*, neînţeleasă şi cu o topică schimbată, cerută de rimă, a dus la confecţionarea unui cuvânt *gigată*, adj. feminin, glosat „împodobită". Cum se va vedea din text, este vorba de *haine de gata*, cumpărate de la *şatră*, adică de la „târg": „Frundză verdźe foaie lată / Bine-ţi stă, mândro, *gigată*/ Tot cu haińe d'e la şatră!/ Dar mai bińe i-ar şăd'ea / Dacă şi l'e-ar faśe ia" (Gladna, p. 115). Logic, versul al doilea ar trebui să sune: „Bine-i stă mîndrii *dźi gata*" şi nu „Bine-ţi stă, mândro, *dźi gata*".

Greşeală de tipar sau şi interpretare eronată a textului găsim în cazul cuvintelor *gătă śina*, notate împreună: „Colo dźin josu, mai dźin jos,/ Iest'e-un câmp maŕe, frumos,/ Iest'e-o masă maŕe-nt'insă / Cu măsai verd'e cuprinsă; / Şi la masă śińe şed'e?/ Drăguţa feśioŕilor,/ *Gătăśina* lotrilor" (Luncani, p. 134). După felul cum este scris (împreună) şi după punctuaţie (cu virgulă între *drăguţa feśiorilor* şi *gătăśina*) s-ar părea că ultimul cuvânt a fost considerat o apoziţie pe lângă sintagma de dinaintea ei, or, aici este vorba de două cuvinte independente şi anume de verbul *a găta* „a termina", „a pregăti" la perfectul simplu persoana a 3-a singular şi de substantivul *cină*, rostit *śină*, articulat cu articolul hotărât *a*.

Alteori, „de vină" este fonetica sintactică: „Badźe, să nu-ţ pară rău,/ *Că prę multśe-am iubit ieu*" (Gladna, p. 53) în loc de: „*Că prę mult tśe-am iubit ieu*", întrucât ar fi un non sens ca mândra (care se adresează badei) să iubească tot fete (adică *multśe* fete).

Înţelegere greşită, şi, deci, transcriere greşită o reprezintă şi următorul pasaj dintr-un descântec cules din Gladna (p. 184): „Fuźĭ, soaŕe, *-n dźi soaŕe* / Că tśe-aźung cu apă curutoaŕe / Cu apă dźin vad ... / în loc de „Fuźĭ, soaŕe-*n tśisoaŕe*..." adică *în închisoare*, rostit *în tśisoaŕe* cu sensul de „loc închis" (cf. următorului text din folclorul copiilor, cunoscut de noi de la Bârla, jud. Argeş: „Ieşi, soare, *din chisoare* / Că astăzi e sărbătoare,/ Sărbătoarea naşului / Din capul oraşului ..."). În cazurile de mai sus, a avut loc şi câte o haplologie *în* (în)*chisoare*, respectiv *din* (în)*chisoare*. Explicaţia noastră este întărită şi de următorul descântec de soare săc, cules de D. Şandru de la Luncani (p. 191):

„Fuźĭ, înḱisoŕĭ [= în închisori, n.n. V. F.] / Că mă uit în apă curată / Şi tu să t'e duśĭ / Închisorĭ [= în închisori] spurcat / Din cap / D'e la băiat" /.

Necunoaşterea unor elemente etnografice şi a numelui acestora, cum ar fi de exemplu, costumul popular şi a termenilor referitori la acesta, a produs confuzii ca în cazul cuvântului *ceapsă* „mică bonetă sau scufiţă de pânză albă, bogat împodobită cu ornamente colorate, ţesute sau cusute" (< magh.*csápsa*, scr. *čepac* DEX), rostit *śapsă* sau *śapţă*, notat *ťipźie*, cuvânt care apare şi în glosar cu semnificaţia „tipsie, tavă". Dar iată textul cules de la Băseşti, p. 81: „Şi-mĭ iau tipźiia cu colţ' / Pi dźi lăturĭ cu mărźel'e / Când mă vez', badźio, ţî-i jele". Or, *tipsia* nu poate avea mărgele pe de lături.

Alteori, se ajunge direct la etimologii populare, datorate nu informatorilor, ci specialistului. Astfel, în glosar este inventat adj. pl. *buraţi* (despre păstrăvi) „stropiţi cu picăţele" (p. 462). Aşa ceva nu există, pentru că, după cum se va vedea din text, nu este vorba de cunoscuta specie de peşti, care oricum *nu răsar*: „*Buraţi păstrăvi răsărea* (Gladna, p. 185), în loc de „*Bureţi păstrăvi răsărea(u)*". *Bureţi păstrăvi*, sg. *burete păstrăv*, constituie „numele a două specii de ciuperci comestibile care cresc în grupuri pe trupul arborilor, una cu pălăria brună-roşcată, cu lamele albe, cu sporii albi şi cu piciorul scurt, b u r e t e n e g r u (*Pleurotus ostreatus*), cealaltă cu pălăria cenuşie-verzuie cu lamele gălbui şi cu piciorul galben cu puncte negre (*Pleurotus serotinus*).

Tot cu o etimologie populară avem a face şi în cazul lui *nădai* despre care aflăm că este un substantiv masculin însemnând „nădejde; presupunere, bănuială" (p. 470), considerat, probabil, un derivat regresiv de la *a se nădăi* „a trage nădejde; a presupune; a bănui", termen ce urmează în glosar imediat după *nădai*.

Verbul respectiv există cu adevărat, el bucurându-se chiar de două apariţii în colecţia lui D. Şandru şi având sensul de „a presupune, a bănui": „Şi plîngîn' ńe-am d'espărţît / Pă cum nu *ńe-am nădăit*" (Căvăran, p. 18) şi „Numa hoţu dźe bărbat / Ńiśid'ecum nu s-a culcat;/ Şăd'e jos şi dohăńeşt'e / Şt'ie boala śe gînd'eşt'e / Mă t'em că *să nădăieşt'e*" (Jupa, p. 4).

Nădai însă, cu trei ocurenţe în colecţia lui D. Şandru (neînregistrat nici de DLR, tomul VII, partea 1, litera N, deşi cuvântul a fost atestat deja în 1873 de E. Picot, *Documents pour servir à l'étude des dialects roumains*, p. 52, extras din „Revue de linguistique et de

philologie comparée", tom. V, fasc. 3 şi de G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896, p. 125; vezi şi Maria Purdela-Sitaru, CCS, I, 1983, p. 61; V. Frăţilă, *Note lexicale şi etimologice*, în *Lexicologie şi semantică*, Timişoara, TUT, 1987, p. 35-37) este un cuvânt ce aparţine terminologiei botanice, însemnând „brusture, tulipan", corespunzând termenului ştiinţific *Arctium lappa*. Iată contextul în care apare *nădai*: „Cîn' sună goarna la śiai / Io[-s] cu ţăsala-ntră cai / Foaie d'e *nădaĭ*" (Căvăran, p. 28); „Frundză vęrdźe dă *nădai*,/ D'e mică mă măritai" (Căvăran, p. 110); „Frundză vęrdźe dźi *nădai* / Tśinăŕel mă însurai" (Lăpujul de Sus, p. 335).

În următorul descântec din Jupa (p. 170) trebuie notat *ăl* „cel" (pentru *ăla* „acela") şi nu *iel* „el": „Să-l leşĭ / Curat / Luminat / Cum Dumńedzău l-o lăsat / Cum mamă-sa l-o fătat / Să t'e duśĭ la *iel* (sic!) d'e t'e-o mînat".

În bocetul de mai jos, cules de la Lăpujul de Sus (p. 401), se va citi *d-a lungată* „de cea lungată" şi nu *d-alungată* „de alungată": „Ţińe, Doamńe, dziua maŕe / Că măicuţa aŕe cal'e / Tăt o cal'e *d-a lungată* [*nu d-alungată*] / Nu ajunge ńiśiodată". Cf., de altfel, varianta aceluiaşi bocet, culeasă tot de la Lăpujul de Sus, consemnată la p. 399: „Ţińe, Doamńe, dziua maŕe / Că măicuţa aŕe cal'e / Tăt o cal'e mai *lungată* / Nu să gată ńiśiodată".

În bocetul de mai jos se va citi *c-am udźit* „că am rămas" şi nu *cam udźiţĭ* „cam rămaşi": „Scoală, tată, scoală,/ Hai acasă,/ Pă noi să ńe-ndrepţ' / Śe să mai faśem,/ Şi cum să lucrăm / În urma dumital'e / *Cam udźiţĭ* (sic!) şi cam ńenvătaţĭ / Şi cam prę micuţ' şi ńecrescuţĭ" (Căvăran, p. 158).

Necunoaşterea geografiei regiunii a dus la notarea incorectă a unor toponime. Este vorba de unele oiconime provenite din nume comune, fapt ce a condus la scrierea lor cu iniţială minusculă: *Măidan*, azi Brădişorul de Jos, *Măru* şi *Poiana Mărului*, sate aparţinând de comuna Zăvoi, toate în judeţul Caraş-Severin: „Helena dźe la *măidan* / Omorît-a un tîrnovean" (Luncani, p. 130), respectiv „Śińe nu şt'iie śe-i doru/ Să treacă cu mine *măru*,/ Că-n *poiana mărului* / Şt'i śe-i puiu dorului" / Căvăran, p. 106).

Numele tânărului informator de 12 ani din Jdioara este Valeŕi *Crivińeanţu* (< *crivineanţ* „locuitor al satului Crivina" < *Crivina* + suf. *-eanţ(u)* ce arată originea locală; cf. *Mărgineanţu* < *Margina* +

-eanţ(u), *Izvineanţu* < *Izvin* + *-eanţ(u)*, *Rîmneanţu* < *Ramna* + *-eanţ(u)*, *Vrăneanţu* < *Vrani* + *-eanţ(u)* etc. şi nu *Crivineamţu*, cum, printr-o etimologie populară, îl găsim notat la p. 201 şi 401.

Nu ştim pe seama cui (a informatorului sau şi a culegătorului) să punem apariţia greşită a cuvântului *carńe* în loc de *cuńe* din colinda culeasă de la Căvăran (p. 147): „Şi calu s-o śiumpăvit / Ş-ar trăbui potcovit / Cu potcoave dă colaśĭ / Şi cu *carńe* (sic!) dă cîrnaţ".

Glosarul, la rândul lui, conţine o serie de notaţii şi de explicaţii eronate.

AUREŞI, s.m. pl. are semnificaţia „urieşi" şi nu „aurari" , aşa cum se poate constata din text: „Piatra fet'ii dzîśe că s-ar fi lucrat d'e *aureşĭ*. *Auŕeşii* o fost oameńi cu put'eŕe ca o vită" (Luncani, p. 140);

BALĂ, adj., în loc de *bălă* (p. 461);

BOACTÎRI, s.m. , glosat „guarzi" în loc de „paznici de noapte". Cf. textul: „ Ş-aseară m-am dus la mîndra / γin boactîŕii şi-ńĭ ieu ţundra" (p. 286).

BUI, vb. IV „a năvăli, a se înghesui" (p. 462) înseamnă, în fond, „a se coborî": „apă *ne-am buit* pă rînd d'e sus aiśi la val'e, da asta nu-i d'e multu, bătrîńi noşt'ĭ o buit" (Luncani, p. 141);

CĂPRAN, s.m., glosat „arbore" (p. 463) este, de fapt, o notare greşită pentru *carpăn*: „Că io m-oi duśe / Şi m-oi întîlńi / Cu *căpranu* (sic!), Cu źugastru / Cu loza d'e vińe"(Căvăran);

CHITUŞELE este un diminutiv pl. de la *chită* „mănunchi, buchet" cu suf. compus *-uşea*, pl. *-uşele* sau de la *chituşă* (< *chită* + *-uşă* + *-ea*, pl. *-ele)* şi nu un adj. pl. diminutiv al lui *ķitśite,* cum se spune în glosar (p. 468). Nici redarea grafică nu este corectă: „Pînă-s meŕe micutśel'e/ Stau în cŕeangă kitutśele" (Băseşti, p. 154), deoarece aici avem un *ş* primar din suf. *-uşă* şi nu un *tś* (< *t* + *e*);

COCOR, COCORI, s.m. „horbotă, dantelă" înseamnă, de fapt „cârlionţ, buclă", „păr creţ": „Asta-i mîndra cu cocoŕĭ / Cînd o văd mă iau fioŕi" (Jupa, p. 99); „Ca să văd śi-o putŕedzît / Dźeźet'el'e cu ińel'e / Şi budzăl'e subţîŕel'e / Oŕi *cocoru* ăl întors / Care miie drag mi-o fost" (Căvăran, p. 12). Pentru aria lui *cocor* în Banat, vezi NALRR – Banat, I, h. 16 (PĂR) CREŢ şi h. 17 CREAŢĂ (DESPRE LÂNĂ).

HÎRTE, HÎRTSI (în loc de *HÎRŢI*, pentru că, nicăieri, *ţ* nu mai apare transcris *ts*) este considerat s.f. în loc de s.m. „pîrş, şoarece de câmp" (p. 467). Termenul denumeşte însă „şoarecele" (în general,

Scanned with OKEN Scanner

deci şi pe cel de casă, sau mai ales pe acesta), după cum rezultă din cântecul satiric cules de la Căvăran (p. 20), unde însă din greşeală este scris *hîrtii* în loc de *hîrţî*: „Draga mea, fetiţă maŕe / Nu gînd'i la măŕitaŕe;/ Nu gînd'i tu iacă-aşa / Şi vez d'e cîńipa ta,/ Că pă cîńipioara ta / Îşi fac *hîrtii* (sic!) śetatśea".

PRĂPURARI, s.m. pl. are, după cum citim în glosar (p. 472) sensul „stegari, care poartă steagul la nuntă". Termenul apare însă într-un bocet (apropiat de cântecul bradului) şi denumeşte pe „cei ce poartă prapurii la înmormântare": „Scoală-mi-t'e d'e t'e uită,/ C-acuş vin să mi t'e ducă / Cu lăutaŕĭ, cu *prăpuraŕĭ*/ Şi iară cu st'eaguŕi mult'e,/ Ca d'i la noi să t'e mut'e / În vîrfuţu d'ealului/ Sub un brad înśet'inat" (Gladna, p. 161).

ŚINCOVANĂ, s.f. „locuitoare din Tincova" (p. 478), trebuia notat *tśincovană*, întrucât *t* + *i* > *tś* şi nu *ś*;

SOR: „Floare albă *sor* cu prunu" (Căvăran, p. 14) este considerat substantiv masculin însemnând „frate" (p. 474), în loc de s.f. „soră", forma etimologică normală din lat. *soror*.

ŢĂRMURE este considerat s.f. (!), având sensul de „coamă de deal", or, acesta este un s.n. şi, aşa cum se va vedea, sensul lui este de „mal, ţărm": „Du-tśe tu miie şi-mi adă / Apă reśe d'in Dunăŕe / Sloi dźi ǵiaţă d'in *ţărmuŕe*" (Luncani, p. 71).

VĂIUGĂ, s.f., are, în glosar, semnificaţia „vale mică, îngustă şi puţin adâncă" (p. 477). Contextul, pe care îl vom da puţin mai jos, arată că este vorba de *văiagă, voiagă* „piuă pentru ţesături de lână", termen pe care îl găsim şi în Haţeg (vezi Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 330): „— la *văiugă* (aia să batśe aşa cu ńiştśe maie dźi lemn ca să să facă groasă) acolo şăd şubil'e cam dźe az' pînă mîńe ş-atunśa şubil'e l'e scoatśem şi l'e uscăm că-s udźe şi l'e uscăm ş-atunśa l'e duśem la croitoŕi să ńe facă şubă gata" (Gladna, p. 138).

VĂLĂU este considerat s.m. cu semnificaţia „vale abruptă". După cum se va vedea din contextul care urmează, sensul acestui substantiv neutru este de „jgheab care serveşte la scurgerea apei dintr-o fântână sau ca adăpătoare pentru vite" < magh. *válu*: „Cîntă cucu sus pă casă / Pă Mantu-l *ķ*it'esc pă masă:/ Cîntă cucu pă stoboŕĭ / Pă Mantu-l *ķ*it'esc cu floŕĭ, /Cîntă cucu pă *vălău* / Mantu-i mort în copîrşeu / Cîntă cucu pă fîntînă / Pă Mantu traźe ţărînă" (Căvăran, p. 124). Termenul mai apare încă o dată într-o doină culeasă tot de la Căvăran (p. 8): „Fă-mă peana

l'eului / Pă dunga *vălăului* / S-aud apa şuruind".

VRÎNGHIŞOARĂ este un diminutiv de la *vranghiță* (variantă fonetică a lui *vragniță* < *vratniță* „poartă (de scânduri sau de nuiele" < scr. *vratnica* „idem") şi nu un diminutiv al lui *vrîngie* „frânghie", mai ales că în text apare *ģ* şi nu *ĝ* (ca în glosar: *vrîngişoară*): „Vińe-o mică păsărică ... / Şi spuńe la maica me/ Să-m strîngă ţoal'il'e/ Să l'e pună-n *vrîńgişoară* / Să l'e d'eie foc şi pară" (Căvăran, p. 36). Primul vers, normal, trebuie să sune: „*Vino, mică păsărică*" şi nu „*Vine-o mică păsărică*" (verbul fiind la imperativ ca şi *spune* din versul următor).

ABREVIERI

ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, vol. I: *Părțile corpului omenesc şi boalele lui* de Sever Pop, Cluj, 1938; vol.II: *Familia, naşte*rea *botezul, copilăria, nunta, moartea* de Sever Pop, Sibiu- Leipzig, 1942

ALR II = *Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, vol. I: *A. Corpul omenesc, boale şi termeni înrudiți. B. Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători. C. Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule* de Emil Petrovici, Sibiu–Leipzig, 1940.

ALR s.n. = *Atlasul lingvistic român* [II], serie nouă, vol. I -VII, [Bucureşti], EA, 1956 - 1972.

ALRM I = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Partea I, vol. I: *Părțile corpului omenesc şi boalele lui* de Sever Pop, Cluj, 1938; vol. II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea* de Sever Pop, Sibiu–Leipzig, 1940.

ALRM II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, vol. I: *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiți).* B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători.* C. *Casa, acareturi, curtea, focul, mobilierul, vase, scule* de Emil Petrovici, Sibiu–Leipzig, 1940.

ALRM s.n. = *Micul atlas lingvistic român* [II], serie nouă, vol. I -IV, Bucureşti, EA, 1956-1981.

Scanned with OKEN Scanner

AUT = „Analele Universităţii din Timişoara. Seria ştiinţe filologice", Timişoara, I, 1963 şi urm.

CADE = I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [1926-1931].

CDDE = I. -A. Candrea, Ov. Densuşianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (A - *Putea*), Bucureşti, 1907-1914.

CCS = „Caietul Cercului de Studii", Timişoara, I, 1983 şi urm.

DA = Academia Română. *Dicţionarul limbii române*, I, 1913 şi urm.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, EA, 1975.

DLR = *Dicţionarul limbii române* (DLR), t.VI, Bucureşti, EA, 1965 şi urm.

DM sau DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, EA, 1958.

DSB, I-IV = *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, Timişoara, TUT, 1985-1988; vol. I-II, redactor Sergiu Drincu, redactor coordonator Vasile Şerban; vol. III-IV, redactor Maria Purdela-Sitaru, redactori coordonatori Vasile Şerban, Sergiu Drincu.

Gămulescu, *Elemente* = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti–Pancevo, 1974.

NALRR – Banat, I = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, I*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, EA, 1980.

TUT = Tipografia Universităţii din Timişoara*

---

* Începând cu pagina 105, în paragrafele în care sunt discutate elementele lexicale, pentru a nu încărca inutil textul, am renunţat la notarea unor semne diacritice, în special a semivocalelor. Acestea au fost menţinute doar acolo unde marcau o pronunţare specific bănăţeană: cf. *cau̯t*, *lau̯tă*. Am păstrat şi notarea *ĭ* pentru *i* "ultrascurt" din transcrierea autorului.

Scanned with OKEN Scanner

BANATER ÖSTLICHE MUNDARTEN IN EINER NEUEN VOLKSKUNDLICHEN SAMMLUNG. PHONETIK UND LEXIK

(Zusammenfassung)

Im vorliegenden Beitrag untersucht der Verfasser die Phonetik und die Lexik einiger Banater Mundarten und Mundarten des Banater Typs im Band *Folclor românesc* (*Rumänisches Volksgut*) von D. Şandru, der im Nachruf im Minerva Verlag, Bukarest 1987, erschienen ist.

Das volkskundliche Material ist phonetisch umschrieben und erfaßt die wesentlichen Merkmale des Vokalismus und Konsonantismus der Mundarten aus der Karansebescher und Fatscheter Gegend und aus dem Pădureni-Gebiet, das im heutigen Kreis Hunedoara liegt.

Die volkskundlichen Texte aus dem obengenanten geographischen Raum wurden in den frühen vierziger Jahren unseres Jahrhunderts aufgenommen. Das Banater volkskundliche Material haben im Jahre 1931 auch 18 Bukarester Philologiestudenten aufgenommen, die Mitglieder der Sprachgesellschaft „Graiul nostru" („Unsere Mundart"), waren, aber nicht so gewandt in Mundartaufnamen (und Mundartforschung).

Der Autor stellt eine Reihe von uneinheitlichen Behandlungen in der phonetischen Umschrift und Fehlaufzeichnungen einiger Wörter im Wörterverzeichnis des Bandes fest und kommt zur Schlußfolgerung, daß D. Şandru, ein ausgezeichneter Dialektologe und Volkskundler, Schüler von Ovid Densusianu, nicht mehr die Gelegenheit hatte, die Endfassung der Sammlung genauerstens durchzusehen, die wahrscheinlich, wie schon erwähnt, von den ehemaligen Mitglieder der Sprachgesellschaft „Graiul nostru" stammt.

Scanned with OKEN Scanner

CONTRIBUȚII LA STUDIUL PARTICIPIILOR SCURTE DE TIPUL *VĂST, CĂST, GĂST* etc. (ISTORIC. ATESTĂRI. ARIE. VECHIME)

Studiul este o sinteză a cercetărilor mai vechi şi mai recente asupra participiilor scurte de tipul *văst, căst, găst* etc. Se fac completări şi precizări, mai ales, în privinţa atestărilor şi a ariei fenomenului, pe baza textelor dialectale şi folclorice, precum şi a atlaselor lingvistice. Autorul consideră că aria „originară" a fenomenului se află în Transilvania de centru şi de sud, de unde a „migrat" cu populaţia de aici în Oltenia şi în nordul Munteniei, în Bucovina şi Moldova, în Banat şi chiar peste Ocean, în America de Nord. Apariţia lui în Transilvania de centru şi sud are cauze fonetice: deplasarea accentului de pe desinenţă pe tema verbului, datorită preferinţei acestor graiuri pentru accentuarea proparoxitonă, fără să fie excluse şi alte cauze secundare, ca afectul, atracţia verbelor de conjugarea a III-a cu participii monosilabice, precum şi principiul economiei limbajului. „Scăpate" de sub accent, vocalele din silaba finală s-au rostit tot mai slab, s-au afonizat, ducând, în ultimă instanţă, la dispariţia lor completă. Semnalat în scris de abia în prima jumătate a secolului trecut, în colecţia de folclor a lui Nicolae Pauleti, de la Roşia de Secaş, fenomenul trebuie să fi apărut mult mai devreme, probabil în sec. al XVII-lea, pentru a se impune pe o arie atât de largă. „Spontan ", el a putut apărea în vorbirea allegro şi în puncte izolate, fără să se „socializeze", ca în cazul lui *mucest* (< *mucezit*), notat, de O. Bârlea, din Bihor.

Scanned with OKEN Scanner

După cum se ştie, în limba română, câteva verbe (*a cădea, a vedea, a şedea, a găsi, a pierde, a* (se) *repezi, a slobozi, a veni/a vini* şi (mai rar) *a auzi*) cunosc forme scurte de participiu trecut: *căst, văst, şest* (*şăst*), *găst, piert* (mai ales *kert* sau alte variante cu labiala palatalizată), *repes* (< *repest*), *slobost, vent* (mai frecvent *vint*), *aust*. Prin urmare, este vorba de forme în care vocalele accentuate *u* (*căzút, văzút, sezút, pierdút*) respectiv *i* (*î*) (*găsit, slobozit, auzit, venit*) s-au sincopat. Formele *văst, căst, şest, slobost, aust, repest* s-au născut din *văzut, căzut, şezut, slobozit, auzit, repezit* prin acomodarea consoanei sonore la consoana surdă următoare (după sincoparea vocalei). Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în cazul lui *mucest* < *mucezît* < *mucezit*, notat de Ovidiu Bârlea (*Antologie* I, p. 126) de la Cresnia–Beiuş: *o mucest fieru* „a mucezit fierul" = a ruginit fierul.

Fenomenul a fost semnalat pentru anumite verbe de mai mult timp.

Dintre lingvişti, primul care îl menţionează este G. Weigand. Acesta, în micromonografia *Körösch- und Marosch-Dialekte*, Jb. IV, 1897, atestă formele *văst* şi *vint* despre care afirmă că apar destul de des[1], fără să specifice şi punctele în care le-a auzit. În textele care însoţesc studiul l-am întâlnit doar pe *vint* de două ori (alături de *venit*) la Răşinari: „ies afarǫ luna-i sus/ *au vint* badea şi s-au dus / ies afarǫ, luna-i žos / niš k-*au vint* niš s-au ụntors./ 'ai lelitsǫ k-*am venit* / luna de kụn s-au ivit" (p. 314-315).

În *Samosch- und Theiss-Dialekte*, Jb. V., 1898, formelor *văst* şi *vint*, pe care le notase în studiul despre dialectele de pe văile Mureşului şi Crişurilor, Weigand le adaugă pe *găst şi kert,* ultima doar în punctul 207 (Ţicudi = Czikuda = Valea Largă, jud. Mureş). Formele de mai sus le-a auzit învăţatul german mai ales în Câmpia Transilvaniei. În acelaşi studiu, Weigand atrage atenţia asupra faptului, curios, de altfel, că, în toate cazurile de mai sus, pare să fi căzut o vocală accentuată. El continuă: „Allein im Zusammenhange der Rede sind diese Vokale nebentonig oder ganz unbetont; so z.B. in dem Satze: *o venit a cásă* ist nur die Sielbe *cá* haupttonig, *o* nebentonig, *a* ist unbetont und *venit* klingt *vnt* (silbiges *n*) mit *i*-Klangenfarbe, die aber nicht von dem *i*-Laute, sondern von dem sehr verkürzten und verengten *e*-Laute in *ven* herrührt, da ja auch in

[1] „Die Formen *vǫst* = văzut, *vint* = venit sind ziemlich häufig" (p. 297).

vǫst, *ќert* der erste Vokal, allerdings in sehr kurzer Dauer bewahrt ist. In Partizipien, die häufig gebraucht werden und in deren Stamm ein Dauerlaut vorhanden ist, darf eine derartige Kürzung nicht Wunder nehmen. Übrigens kann man auch in denselben Orten, wo die Kurzform angewandt wird, in affektischer Rede hören: *văzút-ái-tú-drrácule"* (p. 38) (sublinierea n.V.F.)[2].

În acelaşi număr din „Anuarul" lui Weigand este publicat şi studiul lui Sextil Puşcariu, *Der Dialekt des oberen Oltthales*, p. 149-191. Referindu-se la modul participiu, Puşcariu (*lucr. cit.*, p. 178) arată că verbele *văd, găsesc, vin* şi *pierd* cunosc mai ales „die verkürzten Formen" şi anume: *vǫst[u* apare în punctele 244, 250, 251, 253-255, iar *vǫzut* în 243 (Cuciulata); *gǫst[u* a fost notat în punctele 250, 251, 253, 255-259; *a veni*, respectiv *a vini*, cunosc formele *vent*: 244, 246, 254, respectiv *vint[u*: 254, 256, 257, 258; *a pierde* apare sub formele: *(p)ќert[u*: 241-251, 253, 254, 256-259, respectiv *ćertu*: 247. În textele publicate de Puşcariu, ca şi în cele publicate de Weigand în numărul 5 din „Jahresbericht", nu am găsit nici o formă cu vocala sincopată. Este adevărat că textele sunt foarte scurte şi în majoritatea lor poezii (unde formele lungi puteau fi cerute din necesităţi metrice).

Tot Weigand ne asigură că participiile scurte *văst* şi *găst* le-a auzit şi în Gorj, dar aici ele sunt departe de a fi aşa de frecvente ca în Transilvania[3]. În sfârşit, în *Dialekte der grossen Walachei*[4], el menţionează că participiile scurte *văst, găst, ќert, vint* şi *fo* (= fost) sunt

---

[2] Doar în fluxul vorbirii vocalele acestea au un accent secundar sau sunt neaccentuate; aşa,de ex., în propoziţia: ñ *venit acásă* numai silaba *cá* poartă accentul principal, *o* pe cel secundar, *a* este neaccentuat şi *venit* sună *vnt* (*n* silabic) cu coloratura fonică a lui *-i*, care nu provine de la sunetul *-i*, ci de la sunetul foarte redus şi închis din *ven*, deoarece şi în *vost, ќert* prima vocală se păstrează cu o durată foarte scurtă. În participiile care sunt folosite frecvent şi în al căror radical există o vocală de durată mai lungă nu ne poate mira o asemenea scurtare. În afară de aceasta, în aceleaşi localităţi în care se foloseşte forma scurtă, se poate auzi în vorbirea afectivă: *văzút-ái-tú-drrácule!"* (p.38).

[3] *Die rumänische Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Jb. VII, 1900, p. 57.

[4] Jb. VIII, 1901, p. 277.

Scanned with OKEN Scanner

frecvente în Ţara Oltului şi în partea de nord a Muscelului, dar în rest nu („aber sonst nicht"). În *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, IX. Jb., 1902, p. 101, Weigand mărturiseşte: „Die in Siebenbürgen so häufigen Formen *vọst* = văzut, *gọst* = găsit, *vint* = venit sind nur in ganz wenigen Orten üblich. Ich notierte sie in 491, 515, 545, 564, 622, *ḱert* = pierdut in 489", adică in Poiana Sărată (Transilvania), Broşteni (jud. Suceava), Vlădeşti (jud. Vaslui), Ireşti (jud. Putna), Cârja (jud. Covurlui) şi Feldioara (Transilvania).

Din colecţia de *Doine şi strigături din Ardeal* a lui Jarnik-Bârseanu sunt semnalate participiile *piert, şest, văst, vint* de Iosif Popovici în lucrarea *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Huniader Komitat*, Halle a.d. Saale, 1905, p. 128. Trebuie spus însă că formele de mai sus nu provin din jud. Hunedoara, ci din Transilvania de centru. La acestea îl adăugăm şi pe *găst* notat de la Mănărade de lângă Blaj[5]. Notăm tot aici că *şest* provine din Ciunga, jud. Alba, *vint* din Ocna Dejului, jud. Cluj, iar *văzt* din Reghin, jud. Mureş[6]. Din cele relatate de Iosif Popovici, reiese că, alături de aceste participii, care apar în poezie, în Banat, s-ar auzi şi *aust* în loc de *auzit*: „Neben diesen Partizipien hört man (im Banat) noch *aúst* statt *auzit*" (*op. cit.*, p. 128)[7].

Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 50, ne informează că, în zona cercetată de el, "La verbul *a vedea* pe lângă *văzut* se întrebuinţează şi *văst*".

Din zona Făgăraşului, ocurenţa fenomenului este confirmată şi de Titu Dinu: „Participiul trecut prezintă de multe ori forme sincopate (cu suprimarea lui *u* sau *i* din terminaţiune): *căst, ḱert* (= pierdut), *şest, văst, slobost, yint* (= venit)"[8].

---

[5] Vezi piesa nr. CXVIII, p. 233 din ediţia lui Adrian Fochi, Bucureşti, EA, 1968.

[6] Vezi piesele CCXXVIII, p. 248, CCXCV, p. 258, CDXX, p. 277 şi CCCLXI, p. 266.

[7] S-ar deduce de aici că formele sincopate apar doar în poezie, probabil, din necesităţi metrice (ritm, măsură, eventual, rimă).

[8] *Graiul din Ţara Oltului*, GS, I, 1923, fasc. 1, p. 144. Menţionăm că cercetarea aceasta dialectologică a fost făcută de T. Dinu pe vremea când era student (1910); la moartea sa, manuscrisul i-a fost transmis lui O. Densusianu spre publicare, cum ne asigură O. D., în nota 1 a studiului (p. 107).

Scanned with OKEN Scanner

Din aceeaşi regiune, fenomenul este semnalat şi de V.V. Haneş în volumul *Din Ţara Oltului. Însemnări etnografice şi lingvistice, culegere de texte, glosar de cuvinte şi mai multe clişee*, Bucureşti, Editura Librăria Casei Şcolilor, 1921. Fenomenul este inclus în paragraful dedicat verbelor neregulate, fiind menţionat la perfectul [compus]: *o căs*[t] în loc de „a căzut", *o pchiert* în loc de „ a pierdut", *o ripies*[*t*] în loc de „a repezit", dar, zice tot el, participiul *şest* pentru „şezut", participiul *văst* pentru „văzut" (p. 55-56). În textele lui V.V. Haneş mai apar şi *vint*(*u*), p. 16, 42, 69, 73, 76, 79 în cadrul perfectului compus sau al conjunctivului trecut, *o ghintu*, *să hi ghintu*, *să hi yintu*, *găst* (*găst-ai*, Ucea, p. 33), *slobost*: *ne-o slobost* „ne-a slobozit", „ ne-a dat drumul" (p. 72).

Cercetări ulterioare atestă fenomenul din sudul, centrul şi nord-estul Transilvaniei.

Astfel, D. Şandru şi F. Brânzeu, *Printre ciobanii din Jina*, I, GS, V, fasc. 2, menţionează că „ P a r t i c i p i u l t r e c u t al vb. *cădea, şedea, vedea, veni* apare numai sub formă sincopată: *căst, şest, văst, vint*" (p. 323)[9]. Participiile scurte sunt curente şi la Răşinari[10]. În micromonografia dedicată graiului din fostul judeţ Năsăud, D. Şandru[11] relevă formele sincopate *găst, šest, văst, vint* etc. În textele care însoţesc studiul, *vint* apare o singură dată, iar *vinit* de 14 ori, *văst* niciodată, dar *vă(d)zut* de 4 ori. Celelalte forme nu le-am găsit în texte. Spre ex., la fraza 257 *Am fost bolnav şi mi-a căzut părul din cap*, verbul *a cădea* a fost înlocuit peste tot cu *a pĉica*. Nu negăm faptul că D. Şandru ar fi auzit şi forme sincopate de participiu în anchetele sale, dar interesant este că nici Maria Marin şi Marilena Tiugan n-au notat în volumul de *Texte dialectale şi glosar. Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti, EA, 1987, astfel de forme. Fenomenul nu l-am găsit menţionat nici în alte lucrări dedicate graiurilor din jud. Bistriţa-Năsăud: G. Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, BIFR, IV (1937), p. 50-97; G. Istrate şi A. Turculeţ, *Cercetări dialectale în judeţul Bistriţa-Năsăud*, FD, VII, 1971, p. 189-227; V.

[9] Afirmaţia categorică a celor doi cercetători este dezminţită de texte. De ex., la p. 316, întâlnim forma *găsît*.

[10] Vezi Victor Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, Sibiu, 1915, p. 129.

[11] BL, VI, 1937, p. 190.

Scanned with OKEN Scanner

Țâra, *Graiul de pe valea superioară a Șieului (Transilvania)*. Rezumatul tezei de doctorat, Timişoara, 1975; Viorel Vasieşiu, *Graiul de pe Sălăuța şi valea Zagrii*. Rezumatul tezei de doctorat, Iaşi, 1975.

De pe valea inferioară a Târnavelor fenomenul a fost consemnat şi de noi în mai multe rânduri[12], considerându-l ca una dintre cele mai importante trăsături ale graiurilor din centrul şi sudul Transilvaniei.

Maria Marin şi Bogdan Marinescu, autorii capitolului despre *Graiurile din Transilvania* din *Tratat de dialectologie românească*[13], după ce arată că în „participiile de tipul *văst, căst, găst, piert, şăst, vint* [...] trebuie presupus accentul pe prima silabă" şi că aceste forme sunt specifice Transilvaniei, consideră că prima formă (*văst*) este etimologică provenind din lat. *vis(i)tus*, după care s-au orientat *căst*, *şăst*, care au atras apoi pe *găst*, *piert*, *vint*" (p. 358). Autorii fac trimitere la Bidian 1973, recte Viorel Bidian, *Persistența unor forme vechi la primele două persoane de plural ale perfectului simplu*, CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 216-225 (corect 217-225)[14].

După Victorela Neagoe, în Banat, ar fi „ocurente formele *vint, văst, găst* ca în graiurile transilvănene"[15]. Se face trimitere la harta nr. 2136 din ALR s.n., vol. VII. În partea de sud-vest a țării, pe harta menționată de cercetătoarea bucureşteană forma *văst* nu se găseşte decât într-un singur punct: 53 (Pecica) din jud. Arad, aflat la nordul Mureşului într-o zonă cu graiuri de tranziție între cele crişene şi bănățene. Se face, de asemenea, trimitere la harta 40 din anexa la *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije. Prilog karte*, Beograd, 1971, de Radu Flora.

---

[12] Vezi V. Frățilă, *Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor. (Accentul. Vocalele. Diftongii)*, în vol. *Studii de lingvistică*, Timişoara, 1976, p. 165-178, în special, p. 165-166; idem *Morfologia graiului de pe valea inferioară a Târnavelor* (II), AUT, XVIII, 1980, p. 15-27, în special, p. 21-22; idem, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, Timişoara, TUT, 1982, p. 35, 39 (şi hărțile 3, 4, 5, 6 de la p. 37-38), 148.

[13] Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

[14] Trimiterea este însă greşită. Autorii au avut în vedere, probabil, unul din studiile noastre (vezi nota 13).

[15] *Tratat de dialectologie românească*, p. 264.

Scanned with OKEN Scanner

Radu Flora înregistrează pe lângă formele *vint, văst, găst* şi forma *şăst* (= şezut) în punctele 1, 2, 5, 21, 25, 34 (adică în Satu Nou, Simiai, Toracu Mic, Doloave, Ovcea, Glogoni), respectiv *şest* în punctul 26 (Clec), deci în punctele pronunţat nebănăţene: „dakle u izrazito nebanatskim tačkama"[16]. Comentând harta 40, Radu Flora notează: „Pe aceeaşi hartă (nr. 40 – n.n. V.F.) vedem şi participiile prescurtate *vint* şi *văst* [...]. Prima formă este mai frecventă şi, cu excepţia punctelor 1, 2, 4, 5, 26, 34, 35 (şi pct. 10, 25) cuprinde şi pct. 21, 22. Cea de a doua acoperă aproape aceleaşi puncte (cu excepţia punctelor 21, 23, 34, ca şi punctul 10, iar ca răspuns secundar apare şi în punctul 6). De observat este, spune R. F., că : a) forma *văst* apare prin analogie cu *găst*, deoarece *văst* apare în mai puţine puncte; b) altfel, formele se suprapun în punctele nebănăţene, ardelene-oltene (cu excepţia punctului 3 care nu cunoaşte nici una dintre aceste forme); c) *vint* s-a răspândit şi în unele puncte bănăţene, ceea ce înseamnă că este o formă rezistentă[17].

Acestea au fost atestările fenomenului în studiile monografice publicate până acum datorate lingviştilor.

Un studiu special referitor la fenomenul pe care îl discutăm a publicat, în CL, XXVII, nr. 1, p. 60-68, Romulus Todoran: *Participiile scurte* (**văst, vint** etc.), în care, pe baza atestărilor de până la acea dată, autorul emite o nouă ipoteză privind cauza originii acestuia (vezi infra).

În textele folclorice, el poate fi semnalat deja începând cu prima jumătate a secolului trecut.

Cea mai veche atestare pe care o cunoaştem provine din centrul Transilvaniei, mai exact din Podişul Secaşelor şi datează din 1838. Ea este datorată lui Nicolae Pauleti, din Roşia de Secaş, fiind notată pentru verbele *a veni* şi *a vedea*. *Vînt*, în componenţa diferitelor persoane ale perfectului compus, este înregistrat de 6 ori: *au vint* iarna (p. 66), *ai vint* (p. 82), *o vint* (p. 112), *li-au vint* (p. 115), aş mere de uni *am vint* (p. 116), *a vint* altu (p. 135), iar *văst*, de 3 ori: - Ba o-*am văst* (p. 8o), Dac-*am văst* că nu mai vii (p. 88), Dac-*am văst* că nu mai vii (p. 138)[18].

---

[16] Radu Flora, *ibidem*, p. 459.
[17] Idem, *ibidem*, p. 476.
[18] Vezi *Cântări şi strigături româneşti de cari cântă fetele şi feciorii jucând scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1838*, ediţie critică cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, Bucureşti, EA, 1962.

Scanned with OKEN Scanner

Tot din Podişul Secaşelor, de la Doştat, *vint* este înregistrat, în 1863, de 5 ori[19]. *Vînt* mai apare încă o dată, în aceeaşi colecţie, într-o poveste nelocalizată[20]. În sfârşit, de la Alecuş, localitate aflată între Târnava Mică şi valea Mureşului, din acelaşi an, 1863, este semnalată forma de participiu feminin plural a verbului *a slobozi*: „[...] şi Petru rămaseră cu buzele *sloboste*"[21].

Din colecţia lui Ioan Urban Jarnik şi Andrei Bârseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*[22], pe lângă formele semnalate mai sus (vezi p. 103) mai menţionăm (din partea inedită): *vint* este notat, în 1872, din Băgău, jud. Alba (p. 693, 705), din Cugir, anul 1868 (p. 718), din Tăuni, jud. Alba, an. 1863 (p. 719), din Luna, jud. Cluj, an. 1863 (p. 724), din Dumitra, jud. Alba, an. 1863 (p. 754), din Gârbova, jud. Alba, an. 1863 (p. 788) şi din Ciugudul de Jos, jud. Alba, an. 1863 (p. 883). Tot la V a r i a n t e şi i n e d i t e se mai găsesc şi participiile: *văzt* (: *i s-o văzt umbra-n casă*), din Dumitra, jud. Alba, an. 1863 (p. 754) şi *şest* (: *M-am suit în pod ş-am şest*), din Vălişoara, jud. Cluj, an. 1862 (p. 761).

De la Pianu de Sus, localitate aflată la 10 km vest de oraşul Sebeş, jud. Alba, Zaharia Bena, înregistrează formele *văst*, *vint* (de două ori) şi *piert* într-o colecţie de literatură populară realizată în a doua jumătate a secolului trecut, dar apărută postum, în 1996[23].

Forme sincopate, datând de la sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru, mai întâlnim şi în colecţia lui Vasile Bologa, *Poezii populare din Ardeal. O mie de bucăţi culese între anii 1880-1905*, Sibiu, 1926. Din Geoagiu de Sus, jud. Alba, au fost înregistrate formele: *vint* (p. 76, 80, 90) şi *văzt* (p. 76, 80), de la Mesentea, jud. Alba, *văzt* (p. 168), de

[19] Vezi Ioan Micu Moldovan, *Poveşti populare din Transilvania culese prin elevii şcolilor din Blaj (1863-1878)*, ediţie îngrijită de Ioan Cuceu si Maria Cuceu, prefaţă de Ovidiu Bârlea, Bucureşti, Ed. Minerva, 1987, p. 54, 55, 57, 58, 60.

[20] *Ibidem*, p. 113.

[21] *Ibidem*, p. 37.

[22] Ediţie definitivă (studiu introductiv, inedite, note si variante) de Adrian Fochi (vezi nota 5).

[23] Vezi Zaharia Bena, *Cântece şi hore culese din gura poporului 1865*, Alba-Iulia, 1996, ediţie de prof. dr. Mircea Cenuşă, p. 78, 52, 125.

Scanned with OKEN Scanner

la Şpring, acelaşi judeţ, *piert* (p. 182) şi *văzt* (p. 206, 218), iar, de la Trainei, de lângă Răşinari, jud. Sibiu, *piert* (p. 258).

După cum s-a putut observa, din studiile citate mai sus şi din unele colecţii de folclor, cele mai frecvente forme de participiu scurt se găsesc în centrul şi sudul Transilvaniei, fapt confirmat şi de alte culegeri de texte dialectale sau folclorice. Cele mai multe atestări ne vin tot din judeţele Alba, Braşov şi Sibiu, din sudul jud. Mureş şi mai rar din jud. Hunedoara. În punctele izolate, şi nu pentru toate verbele, avem atestări şi din jud. Arad şi chiar din Banat.

Jud. ALBA

văst: Viciu, *Flori de câmp*[24], îl notează din: Rădeşti, de lângă Aiud (p. 132), Galtiu, de 2 ori (p. 189), Ciuguzăl (p. 268), Spătac (p. 64), Dumitra, com. Sântimbru (p. 81). De la Livezile şi Lopadea Veche este înregistrat în colecţia *Cine m-a dat dorului*[25] (p. 143, 178, 290). Frăţilă, *Târnave. Texte*[26] îl înregistrează din Sâncel (de 7 ori), Iclod (de 2 ori), Feisa (de 21 de ori), Jidvei (de 6 ori), Cetatea de Baltă (de 4 ori), Cergău Mic, Cergău Mare, şi Lodroman (câte o dată), Mihalţ (de 2 ori), Glogoveţ (de 3 ori), Crăciunelu de Jos (de 4 ori).

vint: Viciu, *Flori de câmp,* îl notează din Blaj (p. 93, 270), Cergău Mic (p. 92, 225), Ciufud (p. 275), Teiuş (p. 106), Rădeşti (p. 132), Şard (p. 252), Ighiu (p. 262), Dumitra (p. 261), Ciuguzăl (p. 268). În colecţia *Cine m-a dat dorului* a fost înregistrat din Şpălnaca de 4 ori (p. 108, 109), Oarda de Jos (p. 137), Lopadea Veche (p. 179), Vinţu de Jos (p. 202), Sălişte a–Cugir (p. 204, 287). Ilie Moise, *Butea*[27], p. 65 îl notează din Cut, iar Frăţilă, *Târnave. Texte*, din : Sâncel (de 53 de ori), Cetatea de Baltă (de 18 ori), Jidvei (de 20 de ori), Feisa (de 24 de ori), Biia (de 3 ori), Valea Lungă (de 4 ori), Mihalţ (de 6 ori), Iclod (de 3 ori),

[24] Alexiu Viciu, *Flori de câmp. Doine, străgături, bocete, balade*. Colecţie de folclor inedită (întocmită deja în 1914) publicată cu studiu introductiv, note, indici şi glosar, de R. Todoran si I. Taloş, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

[25] Alba-Iulia, 1972.

[26] V. Frăţilă, *Graiul de pe Târnave. Texte şi glosar*, Timişoara, TUT, 1986.

[27] Ilie Moise, *Butea junilor*, Sibiu, 1976.

Scanned with OKEN Scanner

Lodroman (de 7 ori).

căst a fost notat din Giomal în *Cine m-a dat dorului*, p. 187, şi de Frăţilă, *Târnave. Texte*, din Iclod, Lunca Târnavei, Jidvei şi Bucerdea Grânoasă (câte o dată).

şest/şăst a fost notat de Viciu, *Flori de câmp*, de la Galtiu (p. 186) şi Sâncel (p. 62), iar de Frăţilă, *Târnave. Texte*, de la Sâncel de 5 ori şi de la Mihalţ o dată. Anca Hartular[28] înregistrează forma *or şest* de la o româncă născută în 1912, în America, din părinţi veniţi din jud. Alba, care s-au căsătorit în continentul de peste ocean.

găst a fost notat în colecţia *Cine m-a dat dorului*, p. 179, de la Lopadea Veche şi de Frăţilă, *Târnave. Texte*, din Sâncel (de 7 ori), Iclod (de 5 ori), Jidvei (p. 41), Cetatea de Baltă (p. 7) şi din Glogoveţ (de 2 ori, p. 131).

***k*ert** „pierdut" a fost notat de Frăţilă, *Târnave. Texte*, p. 113, de la Cetatea de Baltă. Termenul este curent şi la Lancrăm, fiind consemnat de Lucian Blaga în *Hronicul şi cântecul vârstelor*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1965, p. 6, în următorul fragment: „ Bere este, sodă nu-i şi zlotu l-*am chert*", despre care poetul-filozof afirmă că este „Cea mai veche frază, de care îmi aduc aminte precis. S-a închegat în gura mea într-o împrejurare banală".

slobost a fost notat de la Biia de Viciu, *Flori de câmp*, p. 70.

Jud. BRAŞOV

vent/vint e notat de 25 de ori din Şcheii Braşovului de Stere Stinghe[29], de la Comana de Jos de D. Şandru, FR[30], p. 317, de la Rupea (FdTr II, p. 43, 44, 85)[31], Paloş (FdTr II, p. 164, 179), Bucium (FdTr II, 206).

văst: Şcheii Braşovului de 12 ori (Stinghe), Comana de Jos (Şandru, FR, p. 317), Rupea de 4 ori (FdTr II, p. 36, 48, 76, 119), Ohaba

[28] *Merem la America*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 143.

[29] Stere Stinghe, *Die Schkejer oder die Trokaren in Kronstadt*, în Jb. IX, 1902, p. 1-85. Am folosit textul reprodus de I. -A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, II, Bucureşti, 1908, p. 89-96, în Jb. IX, p. 67-74.

[30] Şandru, FR = D. Şandru, *Folclor românesc*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1987, ediţie îngrijită de Tudora Şandru. Textele din colectia lui Şandru au fost culese în anii '30.

[31] FdTr II = *Folclor din Transilvania, II*, Bucuresti, EDP, 1962.

Scanned with OKEN Scanner

- Făgăraş (FdTr II, p. 230).

căst: Şcheii Braşovului de 3 ori (Stinghe), Rupea de 2 ori (FdTr. II, p. 23) Paloş (FdTr. II, p. 171).

găst: Şcheii Braşovului de 3 ori (Stinghe).

De la românii din America, originari din jud. Braşov, Anca Hartular (*op. cit.*) înregistrează de mai multe ori participiile *văst, găst* de la Calbor (p. 3o, 31), *vint* de la Calbor (p. 25, 30, 31), Olteţu (p. 38) şi Sâmbăta de Sus de 3 ori (p. 59).

Jud. SIBIU

vint: Jina, de 4 ori: faţă de *venit,* de 22 de ori (Şandru-Brânzeu, *GS), Racoviţa* (FdTr VIII, p. 312, 313)[32], Arpaşu de Sus (Moise, *Butea*, p. 124), Păuca (Popa-Sârbu, p. 33, 71)[33].

văst: Jina de 7 ori (Şandru-Brânzeu, GS), Nocrich (Viciu, *Flori de câmp*, p. 106), Hosman (Viciu, *Flori de câmp*, p. 200), Racoviţa (FdTr VIII, p. 313), Tilişca (FdTr II, p. 301, 319, 366).

găst: Jina de 3 ori faţă de *găsit* de 2 ori (Şandru-Brânzeu, GS), Loamneş (*Cine m-a dat dorului*, p. 149).

chert: Sălişte (GN, II, p. 106), **piert**: Sălişte (Moise, *Butea*, p. 49).

În textele culese de Anca Hartular, forme sincopate sunt înregistrate de la informatori provenind din următoarele localităţi din jud. Sibiu: Sebeşu de Jos: *vint* (p. 77), *şest* (p. 85), *căst* (p. 84), *piert* (p. 85); Apoldu de Jos: *vint* (p. 101); Armeni: *şest* (p. 126), *văst* (p. 127), dar şi de la alţii fără o localizare mai exactă: *vint* (SP, informatoare născută în 1895 într-un sat din jud. Sibiu; AB, născută în 1902 în jud. Sibiu), *văst* (p. 117: HD născută în 1904), *vint* (p. 112: NB, născută în 1908 în jud. Sibiu). Interesant este că, spre exemplu, MM, născută în 1931 în SUA, având părinţii şi socrii originari din Transilvania, pronunţă *văst* (5 ocurenţe, p. 48, 49, 50)

[32] FdTrVIII = *Folclor din Transilvania, VIII*, Bucureşti, Editura Minerva, 1986.

[33] Ioan Popa, Ioan Sârbu *Ia-ţi, mireasă, ziua bună. Obiceiuri folclorice din valea Secaşului*, Alba-Iulia, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

şi *vint*, alături de *vinit* (p. 50).

Jud. MUREŞ

vint: Boziaş (Viciu, *Flori de câmp*, p. 101), Archita (Şandru, FR, p. 383, 396). Anca Hartular (*op. cit.*) înregistrează, de la o americancă născută în 1897 la Daneş, formele *văst* (2 ocurenţe, p. 96) şi *vint* (p. 99) ca şi de la MT, născută în SUA, în 1917, din părinţi originari din Daneş.

Jud. HUNEDOARA

vint: Vaidei, com. Romos - Orăştie (FdTr II, p. 457, 477), Poiana Răchiţelii (Bârlea, *Antologie*, I, p. 342)[34], **văst**: Josani, com. Peştişu Mic (Popovici, *Pădureni*, p. 144)[35], Vaidei (FdTr II, p. 442).

Jud. ARAD

vint: Pecica de 4 ori (ALRT II, p. 39), Birchiş (Hedeşan, *Basme*, p. 55)[36].

BANAT

vint: Pesac, jud. Timiş, de 2 ori, de la două informatoare din SUA (Hartular, *op.cit.*, p. 147, 148, 155), precum şi de la o a treia informatoare născută în SUA, dar care locuieşte în aceeaşi casă cu primele două (p. 161), Armeniş, jud. Caraş-Severin (Hedeşan, *Basme*, p. 36), Macoviştе, jud. Caraş-Severin (Hedeşan, *Basme*, p. 70).

văst: Igriş, jud. Timiş (Hartular, *op.cit.*, p. 151), Topolovăţu Mare (Weigand, *Banat*, p. 53)[37].

şest : Pesac (Hartular, p. 159).

---

[34] Bârlea *Antologie* I-III = Ovidiu Bârlea, *Antologie de proză populară epică*, Bucureşti, EPL, 1966.

[35] Popovici, *Pădureni* = Iosif Popovici, *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Huniader Komitat*, Halle a.d. Saale, 1905.

[36] Hedeşan, *Basme* = *Basme din Banat*, antologie îngrijită şi prefaţă de Otilia Hedeşan, Timişoara, 1995.

[37] Weigand, *Banat* = G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth (Arthur Meiner), 1896.

Scanned with OKEN Scanner

Forme de participiu scurt au fost notate şi din Oltenia, în special din jud. Vâlcea, precum şi din Muntenia, din judeţele Argeş, Dâmboviţa, Prahova, Buzău, Ialomiţa şi la vest de Milcov, din jud. Vrancea.

OLTENIA

vint: Voineasa (TDO, p. 5), Boişoara (TDM I, p. 7, 8), Scăueni, com. Berislăveşti (TDM, I, p. 66, 67, 74, 75, 76), *vent* (GN, I, p. 36, de 3 ori), toate în jud. Vâlcea, Radoşi, com. Crasna, jud. Gorj (TDO, p. 426)[38].

văst: Mălaia (Şandru, FR, p. 499), *văzt*: Câineni (GN, I, p. 36, de 2 ori), Ghiroiu (TDO, p. 101).

piert: Boişoara (TDM I, p. 11), **kert**: Verbiţa, rn. Calafat (TDO, p. 300).

şăst: Scăueni, com. Berislăveşti (TDM, I, p. 67).

găst, găz(t): Scăueni (TDM, I, p. 75, 76).

MUNTENIA

Jud. ARGEŞ

vint: Arefu (TDM I, p. 22, 23, 24, *vintă*, p. 25), Nucşoara (TDM I, p. 42, 43, 44, 45), Rucăr (TDM I, p. 57, 59, 60, 62), Cepari (TDM I, p. 84, 85), Boteni (TDM I, p. 98), Cetăţenii din Deal (TDM I, p. 109),

[38] TDO = *Texte dialectale. Oltenia* publicate sub redacţia lui Boris Cazacu de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, EA, 1967; TDM I = *Texte dialectale. Muntenia* sub conducerea lui Boris Cazacu de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, EA, 1973. Din Vâlcea, forme sincopate, a notat în primul deceniul al secolului nostru, V. Vârcol (*Graiul din Vâlcea*, Bucureşti, 1910), pe care le atribuie oierilor transilvăneni: „Şi în privinţa limbei, elementul ardelenesc a adus influenţă în fonetică, morfologie şi lexic, mai ales în părţile muntoase: *am văzt, am găst, am vint, am piert-o* [la care adăugăm din *Texte* şi pe *auzt* (p. 17, 18, 19, 34) şi pe *şezt* (p. 19, 20) - n.n. V.F.], *sclab, sclănină; fele* = "jumătate de litru"; *recăl* = "surtuc"; *şînor* = *„panglică"*; *glajă* = "sticlă " etc." (p. 7).

Valea lui Enache, com. Băiculeşti (TDM I, p. 124, de 3 ori, p. 131), Mălureni (TDM I, p. 138), Piţigaia, com. Stâlpeni (TDM I, p. 141, 145), Bughea de Sus, Muscel (Bârlea, *Antologie*, II, p. 16, 151, 152 de 4 ori, 156, 187, 189, 193, 199, 201, 206, 212, 214 de 4 ori, 405, 412, 413, 417, 457, 458, 577, 579, 580), Căpăţâneni (Istrătescu, *Argeş*, apud *Antol. Fon.*, p. 577)[39].

văst / văz(t) : Arefu (TDM I, p. 26), Nucşoara (TDM I, p. 36), Muşăteşti (TDM I, p. 91, 93), Albeşti-Muscel (Bârlea, *Antologie*, II, p. 9), Bughea de Sus (Bârlea, *Antologie*, II, p. 16, 150, 193, 195, 197, 202, 205, 208, 213, 215; idem, *Antologie*, III, p. 339), Cândeşti-Muscel (Bârlea, *Antologie*, II, p. 541), Rucăr (Fochi, *Mioriţa*, apud *Antol. Fon.*, 549).

găst : Cetăţenii din Deal (TDM I, p. 110), Bughea de Sus (Bârlea, *Antologie*, II, p. 14, 200, 441, 454, 568, 574).

pʰiartă „pierdută": Nucşoara (TDM I, p. 45), **piert** : Piţigaia, com. Stâlpeni (TDM I, p. 143), **pʰiert:** Bughea de Sus (Bârlea, *Antologie*, I, p. 561), **piert** : Muşăteşti (Istrătescu, *Argeş*, p. 288, apud *Antol. Fon.*, p. 577).

DÂMBOVIŢA, PRAHOVA, BUZĂU, VRANCEA.

vint : Runcu-DB (TDM II, p. 88), Lazuri-DB (TDM II, p. 111, 115), Talcea-DB (TDM II, p. 186), Bertea-PH (TDM II, p. 239), Slon, com. Ceraşu-PH (TDM II, p. 245, 253), Chiojdeanca-PH (TDM II, p. 280), Râmniceni-VN (TDM, II, p. 498).

văst : Talcea-PH (TDM II, p. 184, 185), Slon-PH (TDM II, p. 245, 252), Cioceni, com. Albeşti-PH (TDM II, p. 239), Vadu-Soreşti-BZ (TDM II, p. 654).

Din sudul Munteniei (jud. Olt şi Teleorman) au fost înregistrate următoarele participii „tari": **aust** : Izbiceni-OT (TDM I, p. 307); **vint**: Ulmi, com. Milcov (TDM I, p. 307), Ţigăneşti (TDM II, p. 385), **găst** : Călineşti (TDM I, p. 362), Saelele, com. Lunca (TDM I, p. 410), **văz(t)** : Saelele (TDM I, p. 411), toate în jud. Teleorman.

Aria fenomenului poate fi urmărită şi în ALR s.n., vol VII,

[39] Istrătescu, *Argeş* = Alexandrina Istrătescu, *Epica populară din Argeş*, GS, V, 1931-1932, 2, p. 217-299; *Antol. Fon.* = Laurenţia Dascălu-Jinga, Maria Teodorescu, Anca Ulivi, *Antologie fonetică a limbii române*, coordonator Andrei Avram, Bucureşti, 1988.

Scanned with OKEN Scanner

respectiv în ALRM s.n., vol. IV[40], atât pe baza hărţilor dedicate special participiului trecut cât şi pe baza celor în care participiul intră în componenţa unor moduri sau timpuri verbale compuse (perfectul compus, mai mult ca perfectul, conjunctivul trecut, condiţionalul optativ trecut).

Astfel, **văst** (cu diferite nuanţe fonetice: *văstu, vîăstu*) a fost notat din punctele 53, 141, 172, 192, iar alături de *văzut* şi din punctele 574, 182, 784, 605, 705 (vezi ALR s.n., vol. VII, h. 2136 şi ALRM s.n. vol. IV, h. 1644). Numai din punctele 141, 157, 172, *văst* a fost înregistrat şi pe hărţile AM VĂZUT [1] (ALR s.n., VII, h. 2004), VOI FI VĂZUT (ALR s.n. VII, h. 2034; ALRM s.n. IV, h. 1578), SĂ FI VĂZUT (ALR s.n. VII, h. 2070; ALRM s.n., IV, h. 1606), AŞ FI VĂZUT (ALR s.n. VII, h. 2081; ALRM s.n. IV, h. 1614), iar pe h. 2020 VĂZUSEM, în forma de mai mult ca perfect analitic, doar din punctele 157 şi 172. La Biia, pct. 141, informatorul n-a ştiut să răspundă la întrebare. În anchetele noastre, din anii 60-70, noi am notat şi aici forma *am fost văst* „văzusem".

vint a fost înregistrat în punctele 235, 141, 157, 172, 195, iar alături de *venit* în punctele 53, 574 şi 784 (ALR s.n. VII, h. 2142; ALRM s.n., IV, h. 1647).

găst a fost notat din punctele: 235, 141, 157, 172, 192, 130, 53, iar alături de *găsit* şi în punctele 182 şi 605 (ALR s.n., VII, h. 2143; ALRM s.n. IV, h. 1648).

piert (cu variantele *ḱert", ťert", phert* etc.) apare în punctele 130, 141, 157, 235, 172, iar, alături de *pierdut, ḱerdut,* şi în punctele 574 şi 784 (ALR s.n. VII, h. 2134; ALRM s.n., IV, h. 1645).

slobost a fost notat din punctele 141, 157, 172, 235 (ALR s.n. VII, h. 2141, ALRM s.n. IV, h. 1646).

repes, respectiv *repies"*, au fost notate din punctele 157 şi 172. În punctul 141, informatorul nu a ştiut să răspundă. De fapt, aici în locul lui *a se repezi* se întrebuinţează verbul *a se ţîpa* sau *a se înlepta.*

Pe baza hărţilor din ALR s.n., se poate observa că s-au obţinut şase forme sincopate în punctele 157 şi 172, cinci în punctele 141 şi 235, patru în punctele 574 şi 784, trei în punctele 53, 130 şi 192, două în punctul 182 şi o singură formă în punctele 605 şi 705 (vezi harta nr. 1). Aria cea mai largă o au *văst* (10 puncte), şi *găst* (9 puncte), urmate

[40] *Atlasul lingvistic român,* serie nouă, vol VII, Bucureşti, EA, 1972; *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. IV, Bucureşti, 1981.

Scanned with OKEN Scanner

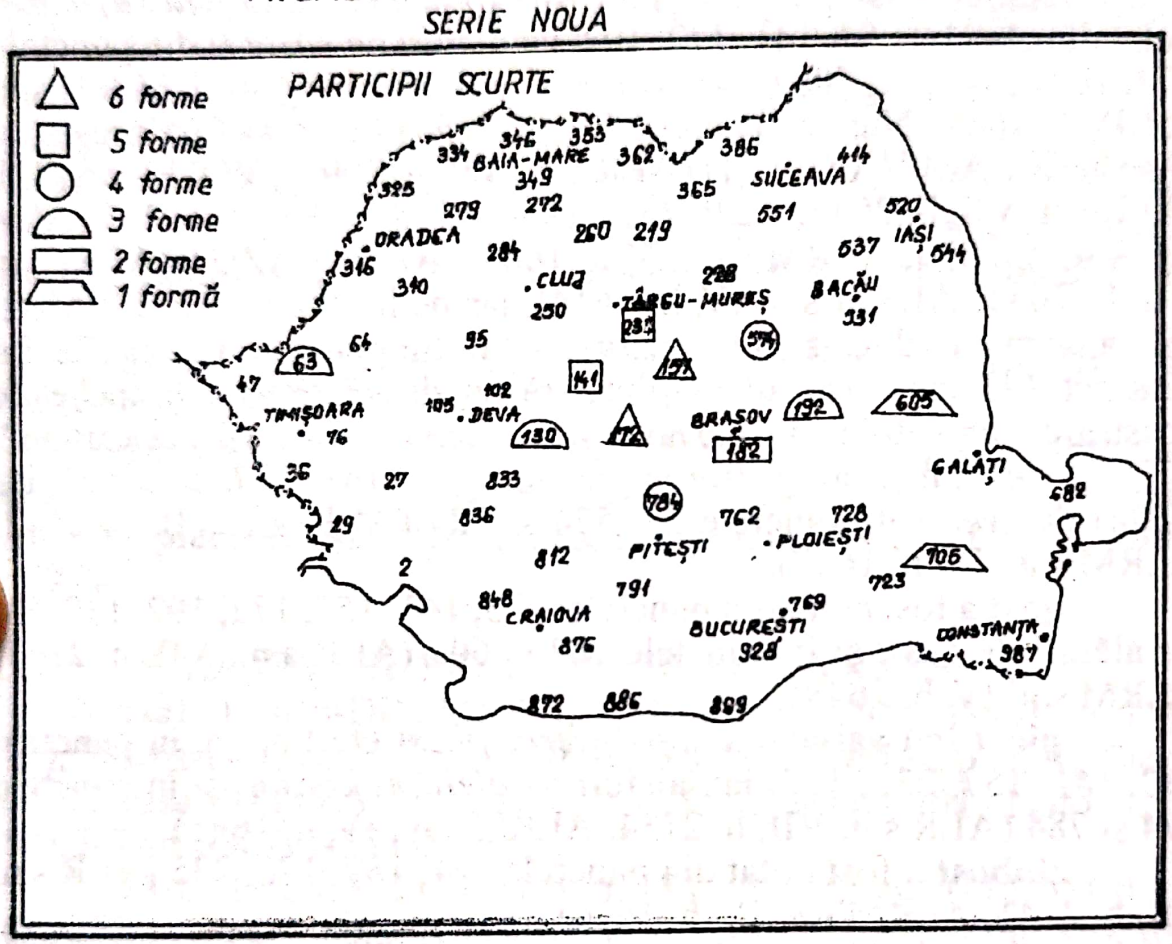
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
SERIE NOUA
PARTICIPII SCURTE
6 forme
5 forme
4 forme
3 forme
2 forme
1 formă
BAIA-MARE
SUCEAVA
ORADEA
CLUJ
TÂRGU-MUREȘ
BACĂU
IAȘI
TIMIȘOARA
DEVA
BRAȘOV
GALAȚI
PITEȘTI
PLOIEȘTI
CRAIOVA
BUCUREȘTI
CONSTANȚA

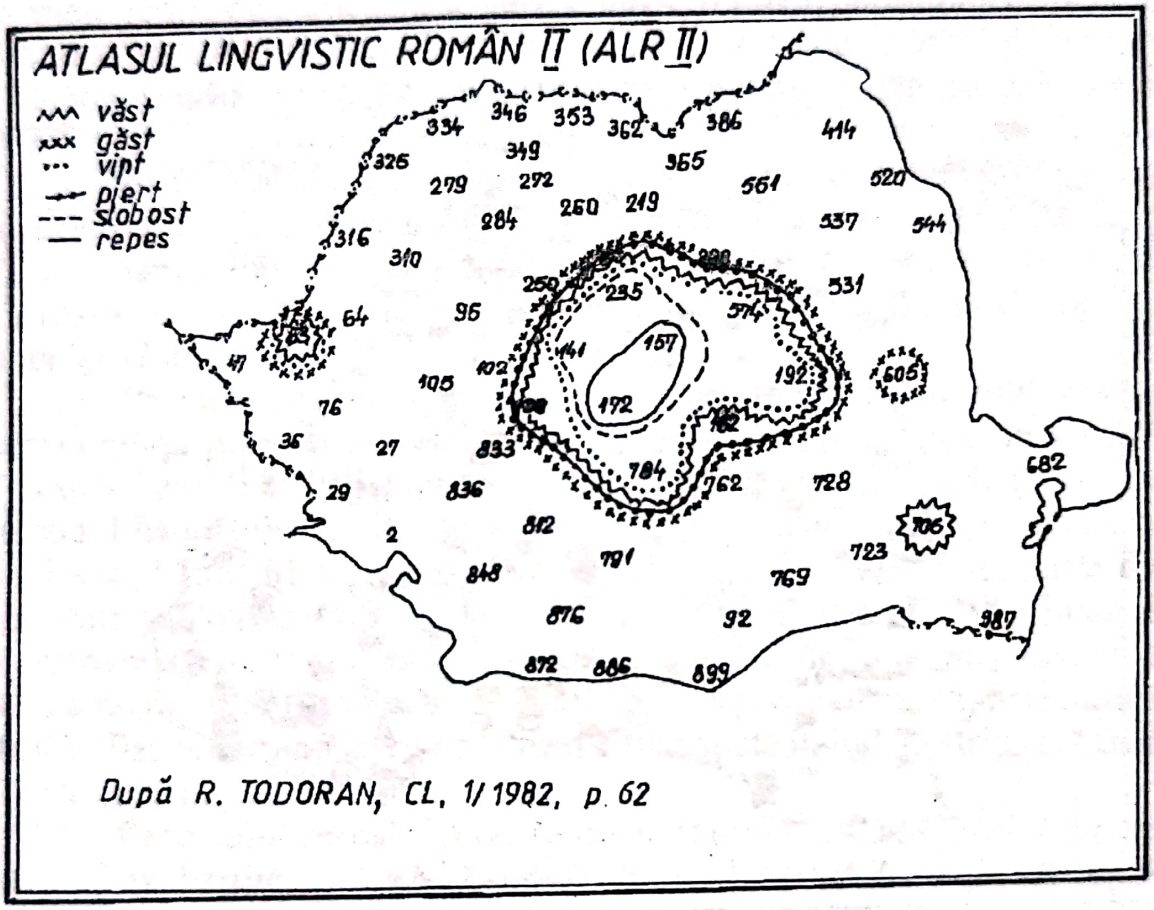

După R. TODORAN, CL, 1/1982, p. 62

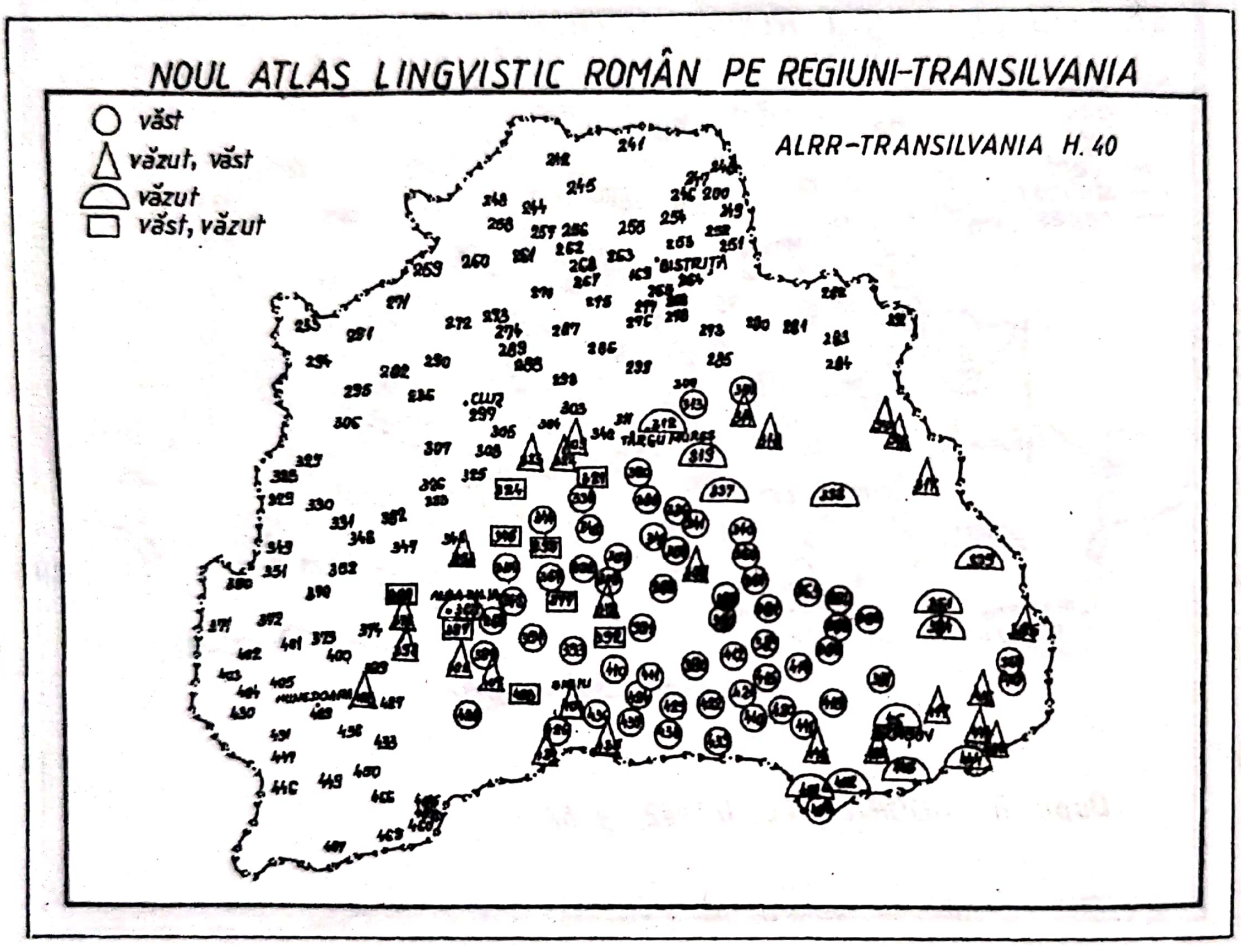

Scanned with OKEN Scanner

de *vint* (8 puncte), *piert* (7 puncte), apoi *slobost* (4 puncte) şi *repes* (2 puncte), ultimele două fiind concurate puternic de *a da drumul* „a elibera", respectiv *a se ţîpa, a se înţepa.* Frecvenţă mare şi arie largă trebuie să aibă şi *căst* „căzut", dar pentru acesta, în ALR s.n., nu există o hartă specială. Aşadar, pe baza materialului ALR II se constată că formele scurte de participiu se găsesc într-o regiune delimitată de oraşele Târgu Mureş, Alba-Iulia, Sibiu, Braşov, Gheorgheni, incluzând şi un punct (784) din nordul Munteniei. Izolat, fenomenul se mai găseşte, în judeţele Arad (pt. 53), Galaţi (pct. 605) şi Ialomiţa (pct. 705) (vezi harta nr. 2).

În textele dialectale ale lui Emil Petrovici fenomenul a fost înregistrat lângă Sighişoara, la Vânători: *am găst, o vint* (ALRT II, p. 79-80), lângă Făgăraş, la Arpaşu de Jos: *o vint* (ALRT II, p. 85), la Covasna: *o vint* (ALRT II, p. 93). La Poiana Sibiului, alături de *vint* s-a notat şi *vinit* (ALRT II, p. 73)[41].

Pe baza NALR nu am putut urmări decât participiul *văst* în componenţa perfectului compus al verbului la pers. 1 sg., în *ALRR–Transilv.*, vol. I, h. 40[42]. Conform acestei hărţi, *văst* face arie compactă în sudul Mureşului de la izvor până la vest de Alba-Iulia, cuprinzând deci sudul jud. Mureş, apoi judeţele Alba, Sibiu, Braşov, părţi din Harghita şi Covasna şi estul jud. Hunedoara (vezi harta nr. 3). În ariile marginale ale zonei delimitate mai sus, s-a primit ca primul sau ca al doilea răspuns, şi forma *văzut*. După cum se poate observa, nici autorii *ALRR–Transilv.*, n-au înregistrat forme sincopate în jud. Bistriţa-Năsăud, Cluj şi nordul jud. Mureş[43].

Participiul verbului *a vedea* poate fi urmărit şi în *NALR–Oltenia*, vol. V[44], pe hărţile: 837 AM VĂZUT, 841 SĂ FI VĂZUT şi 842 AŞ FI

[41] Emil Petrovici, *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu, Leipzig, 1943.

[42] Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, vol. I, Bucureşti, EA, 1992.

[43] După o comunicare primită de la domnul profesor Ionel Stan, unul din autorii *NALR–Crişana*, au fost notate formele *vint*, respectiv *d"int*, din punctele 106 si 199, adică din Micălaca, jud. Arad si Asuaju de Sus, jud. Maramureş.

[44] Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. V, Bucureşti, EA, 1984.

Scanned with OKEN Scanner

VĂZUT, iar al verbelor *a găsi* şi *a veni* pe hărţile 1004 AM GĂSIT şi 1024 AM VENIT. În cele cinci hărţi, am întâlnit o singură dată participiul scurt: *găst* în componenţa perfectului compus, *am găsit*, la informatorul din pct. 917, com. Băbeni-Bistriţa, satul Ungureni, jud. Vâlcea. Ungurenii din Băbeni sunt veniţi din Jina de mai bine de 200 de ani. Graiul lor se deosebeşte şi azi de cel al locuitorilor din Băbeni-Români[45], una dintre deosebiri constituind-o chiar felul în care se prezintă participiul verbului mai sus menţionat. Fenomenul a fost observat de înşişi subiecţii vorbitori din comuna vâlceană. Astfel, informatoarea Trăistaru Maria, locuitoare a aşezării Băbeni-Români îi relata cercetătoarei Victorela Neagoe: „uite... vorba dumnealor [adică a ungurenilor, n.n.V.F.) e-ntr-*ũ* feli / a noastră-alfeli ... aşa *o găst* / cîn zîce c-*a găsî* cevá // ea nu zîce c-*a găsît / o găst* / ie deosebire//[46]. După cum se poate observa, pe lângă participiul forma scurtă în graiul ungurenilor la formarea perfectului compus auxiliarul are, la pers. a 3-a, forma *o*, nu *a*, ca în graiul oltenilor „pământeni".

Cercetări recente au semnalat fenomenul şi în unele graiuri moldoveneşti şi bucovinene mai ales în zonele cu intense colonizări ardeleneşti în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Participiul *văst* sau *văzt*, în componenţa perfectului compus, a fost notat de autorii *NALR-Moldova şi Bucovina* din punctele: 575, Lungeni, jud. Suceava, 582, Tazlău, jud. Neamţ, 585, Vasieşti, jud. Bacău, 590, Băluşeşti, jud. Neamţ[47]. Lista verbelor care cunosc participii scurte este îmbogăţită de Ion-Horia Bârleanu (*lucr.cit.*) cu încă şase: *crest* (< *crezut*), *cost* (< *cosit*), *ţăst* (< *ţestut*), *cust* (< *cusut*), *ieşt* (< *ieşit*), *lăst* (< *lăsat*), curente în zona Şomuzului Mare, regiune care a cunoscut şi ea o intensă colonizare cu ardeleni în secolele XVII-XVIII.

Semnalat de lingvişti în urmă cu o sută de ani, consemnat în colecţii de folclor şi mai devreme[48], fenomenul a fost explicat în mod diferit.

---

45 Vezi Victorela Neagoe, *Aspecte ale variaţiei fonetice şi morfologice în graiul ungurenilor din Băbeni-Ungureni (jud. Vâlcea)*, în AICED, seria B, 1982, p. 163-204.

46 Idem, *ibidem*, p. 185.

47 Ion-Horia Bârleanu, *Rolul accentului în participiile scurte de tipul* **căst, văst, vint**..., AUI, t.XLIII, 1997, p. 25.

48 Unele, ca cele ale lui N. Pauleti, I. Micu Moldovan, Z. Bena, apărute la distanţă destul de mare de timpul când au fost realizate.

Scanned with OKEN Scanner

Weigand (vezi supra nota 2) şi, după el, Arnold Pancratz[49] consideră că fenomenul a avut loc pe teren românesc prin deplasarea accentului de pe terminaţie pe temă *văzút - văzut* (în construcţii ca *a văzut bine, a venit acásă*) cu *ă* „murmurat" *văzut* > *văst*[50]. În plus faţă de Weigand, Pancratz consideră că este necesar să se aibă în vedere şi unele contexte în care auxiliarul din perfectul compus este aşezat după participiu, ca de ex.: *spune-mi, venit-a n-a venit*? În astfel de contexte forma verbală *venit-a* îşi poate pierde accentul frazei, fapt ce are drept consecinţă scurtarea ei în *vint-a*.

S. Puşcariu (*Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprache*, Heidelberg, 1905, nr. 1850 şi 1887) crede că în cazul lui *văst* şi *vint* ne-am afla în faţa unor arhaisme fonetice, lat. *VISTUS (în locul lui *VISTUS, cf. it., sp., pg. *visto*, prov. *vist*), respectiv *VENTUM*. Explicaţia aceasta dată lui *văst* şi *vint* este reluată şi completată în privinţa celorlalte verbe în renumita sa rubrică, *Pe marginea cărţilor*, susţinută în revista „Dacoromania". Astfel, în DR, IV_2, după ce respinge opinia formulată de Weigand şi de Pancratz privitoare la *văst* şi *vint*, considerând-o „forţată", Puşcariu afirmă: „voi continua să cred, cu Meyer-Lübke, că *văst* e urmaşul lat. *vis(i)tus* (ital., span. *visto*) şi că după *văst*, alături de *văzut*, s-a orientat *căst* alături de *căzut* şi *şest* alături de *şezut*, care au atras după sine pe *vint* (venit), *kert* (pierdut), *găst* (găsit)[51]. Incidental am auzit *slobost* (= slobozit) şi *repes* < **repest* (repezit) acesta din urmă în expresii glumeţe („l-am repes, i-am repes o palmă")"[52].

Mai târziu, în *Consideraţiuni asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii române*[53] (şi în varianta franceză[54]), Puşcariu îşi modifică vechea părere considerând că participiile de tipul *văst, găst* au

---

[49] *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen*, în „Balkan-Archiv", I, 1925, p. 71-149, în special p. 79-80.

[50] Vezi şi S. Puşcariu, DR, IV2, 1924-1926, p. 1359.

[51] Explicaţia lui Puşcariu ne-am însuşit-o şi noi în contribuţiile referitoare la graiul de pe valea inferioară a Târnavelor (vezi nota 12) şi autorii capitolului despre graiurile transilvănene din *Tratat de dialectologie română*, p. 358 (vezi şi supra p. 140).

[52] Idem, *ibidem*.

[53] DR, VII (1931-1933), 1934, p. 1-54.

[54] Vezi *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-Bucureşti, 1937, p. 203-259.

Scanned with OKEN Scanner

luat naştere prin sincoparea vocalei accentuate: „E. Petrovici mă asigură că în cursul anchetelor sale pentru Atlasul Lingvistic a întâlnit afonizări chiar în silaba accentuată. Acest lucru ne sileşte să revizuim unele din părerile noastre mai vechi şi să admitem de fapt o sincopare a vocalei accentuate în exemple ca: *văzut, găsit > văst, găst*"[55]. *În Limba română. II. Rostirea*[56], S. Puşcariu, arată că situaţiile în care se sincopează vocala accentuată sunt extrem de rare, dar acestea se produc mai întâi în legătură cu *nu* sau cu un adverb care atrage accentul (p. 145). „Prin intonarea negaţiei şi a particolelor interogative, silabele următoare au putut pierde atât de mult din intensitate, încât în regiunile cu preferinţă pentru sincopă [...] vocala din asemenea silabe a putut amuţi cu totul, din *nu sînt* s-a născut *nu-st*, iar din *n-ai văzut*? s-a putut naşte *n-ai văzt* (*văst*)? Forma *văst* s-a generalizat apoi şi în propoziţii afirmative: *am văst*" (p. 76).

Într-un articol intitulat *Syncope des voyelles accentuées en roumain*[57] şi republicat în română (*Sincopă a vocalelor accentuate în româneşte*)[58]. Al. Graur emite două ipoteze: 1) în participiul *văst < văzut* am avea a face cu influenţa prezentului şi anume *văz* ar fi produs *văzut*, apoi *văzt* etc.", dar, cum, această explicaţie nu se poate aplica la *găst* (prezent *găsesc*), la *căst* (prezent *cad*), la *şest* (prezent *şed*)[59], la *slobost* (prezent *slobod*), la *vint* (prezent *viu*), deoarece „primul dintre aceste prezente nu e accentuat pe radical", iar „celelalte diferă de participii în ce priveşte terminaţia" şi, pentru că „tendinţa generală a românei este să pună accentul pe sufixe, nu pe radical" (p. 226), Al. Graur formulează cea de a doua explicaţie posibilă, conform căreia „vocalele accentuate, care erau cele mai închise din sistemul românesc, s-au scurtat până la dispariţia totală" (p. 227), iar acestea sunt, după el, *u* şi *î*. Graur continuă: „Graiurile care prezintă participiile sincopate sunt tocmai cele unde *i*

[55] DR, VII, p. 31.
[56] Bucureşti, EA, 1959.
[57] Publicat în „Bulletin de la Société de Linguistique", XXXIX, 115, 1938, p. 41-50.
[58] Al. Graur, *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, EŞ, 1970, p. 226-227.
[59] *A şedea*, are însă la indic. prezent pers. 1 şi forma *şez* (*şăz*), n.n, V.F.

Scanned with OKEN Scanner

precedat de *s, z* devine *î*. Prin urmare, *auzit, găsit* etc. au trecut prin *auzît, găsît* înainte de a deveni *aust, găst*" (p. 227).

În *Note lingvistice*60, iar, apoi, în *Stilistica limbii române*[61], Iorgu Iordan consideră că toate formele „scurte" provin din cele lungi, mai întâi prin mutarea accentului de pe desinenţă pe temă din cauza afectului (emoţia provocată de acţiunile respective, mai ales că ele se produceau pe neaşteptate etc., a făcut să se accentueze silaba iniţială) şi apoi prin căderea vocalei din silaba neaccentuată (care a dus cu sine, la unele forme, modificări fonetice, uşor explicabile în finală)[62]. Deplasarea accentului, susţine Iorgu Iordan, va fi fost ajutată şi de un factor pur intelectual: sensul verbului este conţinut în temă, coroborat de unul formal: analogia prezentului indicativ, conjunctiv şi imperativ al tuturor acestor verbe (afară de *găsi*), care, la cele mai multe persoane, se accentuează pe temă" (p. 64). Tot Iordan[63] arată că sensul acestor verbe le face apte să intervină uşor afectul: „pierderea" unui obiect de valoare, „căderea" cuiva, cu urmări grave asupra sănătăţii etc., toate mişcă sufletul.

Respingând explicaţiile etimologice sau istorice date iniţial de Puşcariu şi W. Meyer-Lübke, ca şi pe cele fonetice, în diferitele variante, formulate de Weigand, Pancratz, Al. Graur, Iorgu Iordan sau Puşcariu (în unele lucrări), Romulus Todoran (*lucr.cit.*, vezi supra) propune o explicaţie în care are în vedere „structura morfologică a verbelor cu participiile scurte, în raport cu diverse clase de verbe" (p. 66).

Făcând inventarul verbelor cu formele participiale scurte, R. T. constată că acestea aparţin conjugării a II-a: *a cădea, a şedea, a vedea*, conjugării a III-a: *a pierde* şi conjugării a IV-a: *a auzi, a găsi, a* (se) *repezi, a slobozi*. Cele mai multe dintre ele sunt, la infinitiv, bisilabice şi au radicalul monosilabic. „Participiul lor este bisilabic şi se termină în *-ut* (*văzut, căzut, şezut, pierdut)*, şi *-it* (*găsit, venit*). Trei dintre ele: *auzi, repezi* şi *slobozi* sunt, la infinitv, bisilabice, au radicalul bisilabic, iar participiul trisilabic" (p. 66).

Datorită prezenţei unor elemente comune verbelor de conjugarea

---

[60] BIFR, I, 1934, p. 118.
[61] Ediţia I, Bucureşti, 1944, p. 69.
[62] Noi am folosit ediţia definitivă, Bucureşti, EŞ, 1975, p. 64 ş.u.
[63] *Loc. cit.*, nota 4.

a II-a şi a III-a, cum ar fi radicalul monosilabic, participiul în *-ut*, în consoană + *t* sau în consoană + *s*, „există tendinţa ca verbele de conjugarea a II-a, foarte reduse la număr, să treacă la conjugarea a III-a" (p. 67). În felul acesta, „Participiile *căzut, şezut, văzut* şi *pierdut* devin „tari" prin analogie cu participiile „tari" ale verbelor de conjugarea a III-a", iar participiile verbelor de conjugarea a IV-a, datorită similitudinii formelor de participiu în *-it* sau *-ut* au fost atrase de conjugările a II-a şi a III-a devenind *aust* (< *auzit*), *găst* (< *găsit*), *repest* (< *repezit*), *slobost* (< *slobozit*) şi *vint* (< *vinit* < *venit*). În apariţia participiilor scurte, R. Todoran are în vedere şi principiul general al economiei în limbă, în virtutea căruia, spune lingvistul clujean, „vorbitorii preferă formele monosilabice (*văst, vint* etc.) celor bisilabice (*văzut, vinit* etc.) şi formele bisilabice (*repes, slobost* etc.) celor trisilbabice (*repezit, slobozit* etc.)" (p. 67).

Pornind de la prezenţa unor forme de tipul *an crezî cî, clacî di ţăsît, li-o cusît hainili,* în care se constată modificarea vocalei posttonice *u* în vocala centrală *î*, pronunţată slab perceptibil şi asilabic, Ion-Horia Bârleanu (*lucr. cit.* p. 25), crede că acestea ar putea constitui un punct de plecare în încercarea de a explica fenomenul. La cele de mai sus, cercetătorul ieşean adaugă şi formele *trezît* (TDM I p. 307), *am vazut pi unu* (*TD. Mold.* şi *Buc.*, I, partea 1, p. 306)[64] etc. Formele de mai sus, deşi limitate ca număr, după I. H. B. confirmă explicaţia oferită de G. Weigand, la care au aderat A. Pancratz, S. Puşcariu (*Limba română. II. Rostirea*, p. 76), Iordan (*Stilistica*, p. 70), cum că vocalele posttonice s-au scurtat până la dispariţie. El este de părere că în explicarea fenomenului trebuie evidenţiată, mai întâi, tendinţa modificării accentuării oxitone printr-o accentuare paroxitonă în unele graiuri dacoromâneşti, inclusiv în cele din zona Şomuzului Mare.

Părerea conform căreia toate formele „scurte" sunt creaţii relativ recente din cele obişnuite în *-it, -ut*, întrucât ele nu sunt atestate în limba veche, este îmbrăţişată şi de Alf Lombard, *Le verbe roumaine, Étude morphologique*, II, Lund, 1955, p. 577, 604, 809, 922-923, deşi, într-o notă de la p. 923, savantul suedez observă: „Certes, la non-existence d'un fait de langue dans les ancienes textes ne prouve pas nécessairement

[64] *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale. Volumul I. Partea 1*, Iaşi, EA, 1993, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bârleanu.

Scanned with OKEN Scanner

— loin de la — qu'il n'est pas autochtone".

După cum s-a putut observa, din monografiile dialectale, din unele colecții de folclor și din hărțile ALR, fenomenul cunoaște cea mai mare frecvență în centrul și sudul Transilvaniei unde formează arie compactă. Participii „scurte" au fost semnalate însă și în nordul Olteniei, în Gorj, dar mai ales în jud. Vâlcea, apoi de-a lungul Oltului până la vărsarea acestuia în Dunăre (în județele Olt și Teleorman), precum și în nordul Munteniei, în județele Argeș (în special în Muscel), Dâmbovița, Prahova, Buzău și în vestul județului Vrancea, apoi în puncte izolate din Ialomița, Galați, Banatul românesc și sârbesc și în sudul jud. Arad, chiar în Bihor și în jud. Maramureș.

Problema care se pune este dacă în aceste zone fenomenul a apărut „spontan", independent de cel din Transilvania de centru și sud, sau a fost dus acolo de grupuri de români porniți din zona în care el este „originar".

În nordul Munteniei și al Olteniei, fenomenul a putut fi infiltrat din sudul Transilvaniei prin contactul permanent dintre populația de pe cele două versante ale Carpaților Meridionali. Cu timpul, mai ales începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, din cauza condițiilor sociale, economice tot mai grele, a persecuțiilor religioase și a serviciului militar apăsător, un număr din ce în ce mai însemnat, „uneori mase compacte de ardeleni de pe versantul nordic și între aceștia în primul rând ciobanii mărgineni – au trecut și s-au așezat dincoace, pe versantul sudic, dintre Olt și Jiu, unde au găsit cele mai bune condiții ca să-și continue, în aceleași forme de desfășurare ca dincolo de munți, tradiționala lor ocupație, păstoritul"[65]. Datorită faptului că ungurenii s-au păstrat „ca grupuri socio-culturale distincte (comunități inchise în care căsătoriile se realizau intra-grup, fideli tradițiilor lor" ei și-au păstrat și graiul, iar „prin modul de viață determinat de păstoritul transhumant, ei au exercitat o influență culturală și lingvistică asupra unei zone dialectale mai largi"[66].

---

[65] Dumitru Șandru, *Apropieri folclorice între mărginimea Sibiului și zona subcarpatică a Olteniei*, în „Contribuții filologice", Craiova, 1972, p. 135.

[66] Victorela Neagoe, *Insule lingvistice de tip transcarpatic în nordul Olteniei*, MCD II, Cluj-Napoca, 1983, p. 150-163, citatul la p. 154. În legătură cu graiul ungurenilor și rolul lor în Muntenia și Oltenia vezi: V. Vârcol, *Graiul din Vâlcea*, 1910; Mara N. Pop, *Ciobănia la ungurenii din dreapta Oltului*, în BSG, LI, 1932, p. 149-176; D. Șandru, *Apropieri*

Scanned with OKEN Scanner

În judeţele Dâmboviţa, Prahova şi Buzău s-au infiltrat mai ales mocani din părţile Săcelelor şi Branului. Iată ce relata, în 1930, Niţă Pîrşoiu de 67 de ani, Elenei Moroianu: „Şi toţi munţi din Bratocea, din Teleažen iera ocupaţi dă yitili Sečelenilor. [...] Iera toţi munţi Prahovii, Ialomiţii, Buzăului, ocupaţi dă economi dă yite din Săčele; doar cîte-un munte iera al Găurenilor ăştea dupîn munţi"[67].

În ceea ce priveşte formele „scurte" de participiu din Banat, menţionăm că înaintea lui Radu Flora (vezi supra p. 141), asupra originii ardelene a locuitorilor din unele sate bănăţene a atras atenţia deja G. Weigand în *Der Banater Dialekt*, p. 5-6. Acesta spunea: „Aşa numiţii *ţăreń* din Satu Nou, St. Mihai, Ofcea, Borcea, Glogoni, Văliug provin parţial din România (= Ţara Românească, n.n.V.F.), parţial din Transilvania" (p. 5). Aşadar, în Banat, trăiesc laolaltă nu numai naţionalităţi diferite, care se influenţează reciproc în limbă, obiceiuri şi cultură, ci chiar poporul, despre care va trebui să ne ocupăm în continuare, este el însuşi neomogen, de la localitate la localitate, iar în unele localităţi: ca de ex. în Comloşul Bănăţean, este foarte amestecat, încât o cercetare dialectală încununată de succes nu este de imaginat" (p. 6). Românii ardeleni s-au aşezat în Banatul românesc şi în cel sârbesc mai ales după răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan, dar Banatul de câmpie a fost împânzit de turmele păcurarilor mărgineni de multă vreme.

Care este situaţia fenomenului în Moldova şi Bucovina?

---

folclorice între un sat ardelean şi unul muntean, în LL, II, 1956, p. 193-312; Victorela Neagoe, *Aspecte ale variaţiei fonetice şi morfologice în graiul ungurenilor din Băbeni-Ungureni* (*jud. Vâlcea*), cit., idem, *Relaţii intercomunitare în lexicul graiului ungurenilor din nordul Olteniei* (Tradiţie şi inovaţie), AICED, 1982, seria A4, p. 47-62; idem, *Ţări. Vetre lingvistice. Centre de iradiere*, în *Tratat de dialectologie românească*, p. 138-147, în special, p. 143-144. Vezi şi recenzia noastră la TDM I, publicată în LL, 1974, vol. II, p. 403-406, în special, p. 405-406.

[67] Elena Moroianu, *Din ţinutul Săcelelor*, GS, IV, fasc, 2, 1930, p. 325. Deoarece în graiul săcelenilor, participiul „scurt" este necunoscut, trebuie să presupunem că în jud. Prahova, Dâmboviţa şi Buzău s-au aşezat şi grupuri de oieri provenind din părţile Făgăraşului şi Braşovului.

Scanned with OKEN Scanner

Analizând repartiţia teritorală a formelor scurte de participiu în graiurile moldoveneşti şi bucovinene, Ion-Horia Bârleanu (*lucr.cit.*, p. 27) arată că acestea se suprapun peste cea a altor trăsături specifice graiurilor ardeleneşti, adică în zonele în care apar şi următoarele fenomene: africazizarea oclusivelor palatale *ḱ, ĝ*, africatizarea labialelor *p, b*, palatalizarea dentalelor *t, d*, palatalizarea fricativei labio-dentale *f* în fricativa palatală surdă *ĥ*, dar şi *ŝ*. Formele scurte de participiu, susţine I.H.B. în continuare, apar în zonele în care sunt prezente africatele secundare şi în general, fonetismele specifice graiurilor din jud. Bistriţa-Năsăud, dar şi acolo unde sunt prezente fricativele palatale *ĥ*, y. Aceste elemente, coroborate cu afirmaţia lui G. Ivănescu care, în *Problemele capitale ale vechii române literare,* pag.173, considera că graiurile moldoveneşti de nord care transformă labiodentalele palatalizate în fricativele palatale *ĥ,y* sunt dintre „cele mai vechi din Moldova", în timp ce „cele din Bucovina sunt venite târziu din Ardeal", îl determină pe I. H. B. să afirme că, „deşi fenomenul sincopării formelor de participiu este nou, el este propriu unor graiuri arhaice, graiuri care includ printre particularităţile lor specifice şi multe trăsături fonetice etimologice, dar şi graiurilor de tip ardelenesc, rezultate ale aportului demografic transilvănean la est de Carpaţi". Atragem atenţia însă că fenomenul sincopării la participiul unor verbe în Transilvania se găseşte la sudul Mureşului, deci în zona în care dentalele nu se palatalizează, în care oclusivele palatale *ḱ, ǵ* nu devin *ĉ, ĝ*, în care labialale *p, b, m* se palatalizează în studiul *ḱ, ǵ, ń*. În zona Bistriţa-Năsăud, de unde provin cei mai mulţi emigranţi ardeleni în valea Şomuzului Mare, fenomenul sincopei în participiul verbelor lipseşte. Fenomenul pare a fi dus în Moldova şi Bucovina din centrul şi sudul Transilvaniei, de emigranţii proveniţi din judeţele Mureş, Alba şi Braşov, de la care l-au preluat şi ceilalţi vorbitori[68]. Transplantat în Moldova, adică în regiunea cu preferinţă pentru sincopă, el a cuprins şi alte verbe decât cele din Transilvania de centru şi sud.

Cât de vechi este fenomenul în centrul şi sudul Transilvaniei, unde este aria lui originară, nu putem afirma cu certitudine. Probabil, el a apărut deja în secolul al XVII-lea. Cea mai veche atestare pe care o

68 Este posibil ca într-o epocă mai veche fenomenul să fi cuprins şi unele graiuri din nordul Mureşului şi din jud. Bistriţa Năsăud.

Scanned with OKEN Scanner

cunoaştem datează din 1838, fiind semanalat în colecţia de folclor a lui N. Pauleti. Din a doua jumătate a secolului trecut atestările sunt destul de numeroase în Transilvania de centru şi sud. El ne apare ca o trăsătură esenţială a graiurilor din sudul Mureşului de la izvoare până la râul Strei, de unde a fost dus de românii de aici şi în America la sfârşitul secolului trecut şi la începutul secolului nostru. Sub presiunea graiurilor limitrofe şi, mai ales, a limbii standard, fenomenul cunoaşte în nord şi vest un regres, nemaifiind înregistrat în ultima vreme în sudul judeţului Cluj, în nordul jud. Mureş şi mai ales în jud. Bistriţa-Năsăud (vezi *ALRR – Transilv.*, h. 40), câştigând însă arii noi în Oltenia, în nordul Munteniei şi în Moldova şi Bucovina.

În ceea ce priveşte apariţia fenomenului în Transilvania de centru şi sud considerăm şi noi că aceasta este de natură fonetică: deplasarea accentului de pe desinenţă pe tema verbului datorită preferinţei acestor graiuri pentru accentuarea proparoxitonă fără să excludem şi unele cauze secundare ca afectul, atracţia verbelor de conjugarea a III-a cu participii monosilabice precum şi principiul economiei limbajului. „Scăpate" de sub accent, vocalele din silaba finală s-au rostit tot mai slab, s-au afonizat, ducând, în ultimă instanţă, la dispariţia lor completă.

Semnalat în scris, de abia în prima jumătate a secolului trecut în colecţia de folclor a lui Nicolae Pauleti, la Roşia de Secaş, fenomenul trebuie să fi apărut mult mai devreme, probabil în secolul al XVII-lea, pentru a se impune pe o arie atât de largă.

Spontan, el a putut apărea, în vorbirea allegro, oricând şi oriunde în puncte izolate fără să se socializeze, ca în cazul lui *mucest* (< *mucezit*), notat cu O. Bârlea de lângă Beiuş.

Scanned with OKEN Scanner

CONTRIBUTIONS A L'ÉTUDES DES PARTICIPES COURTS DU TYPE *VĂST, CĂST, GĂST* ETC. (HISTORIQUE. ATTESTATIONS. AIRE. ANCIENNETÉ)

(Résumé)

L'étude est une synthèse des recherches plus anciennes et plus récentes sur les participes courts du type *văst, căst, găst* etc. On fait des completements et des précisions, surtout concernant les attestations et l'aire du phénomène, sur la base des textes dialectaux et folkloriques, ainsi que sur la base des atlas linguistiques. L'auteur considère que l'aire „originaire" du phénomène se trouve en Transylvanie centrale et méridionale, d'où il a „migré", avec la population locale, en Olténie et au nord de la Valachie, en Bucovine et en Moldavie, au Banat et même au-delà de l'Océan, en Amérique du Nord. Son apparition en Transylvanie centrale et méridionale a des causes phonétiques: le déplacement de l'accent, de sur la désinence sur le thème du verbe, étant donné préférence pour l'accentuation proparoxytone, sans être excluses d'autres causes secondaires: l'affect, l'attraction des verbes de
III-ème conjugaison ayant des participes monosylabiques, ainsi ques le principe de l'économie du langage. „Echappées" de sous l'accent, les voyelles de la syllabe finale ont été prononcées de plus en plus faiblement, se sont aphonisées, en conduisant, jusqu'à la fin, à leur disparition totale.

Signalé par écrit seulement dans la première moitié du siècle passé, le phénomène doit être apparu plus tot, (probablement au XVIIe siècle) pour s'imposer sur une aire tellement large. „Spontanément", il a pu apparaître dans le parler allegro aussi dans des points isolés, sans „se socialiser", comme dans le cas de *mucest* (< *mucezit*), noté par O. Bârlea au Bihor.

Scanned with OKEN Scanner

GLOSE AROMÂNE

(Pe marginea „Autobiografiei" lui C. Belemace) *

După o perioadă de stagnare, datorată celui de al doilea război mondial şi instaurării regimului totalitar în România, începând cu anii '60 în România, dar şi în străinătate, studiul aromânei este revitalizat. Este suficient să amintim aici, în primul rând, monumentalul *Dicţionar general şi etimologic al dialectului aromân. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique,* Bucureşti, Editura Academiei (ed. I, 1963; ed. a II-a augmentată, 1974), realizat de unul dintre cei mai străluciţi lingvişti pe care i-au dat aromânii, Tache Papahagi (1892-1977), fost profesor la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Bucureşti.

Tot în anii '60 se va publica şi cea mai veche carte de slujbă bisericească scrisă în aromână. Este vorba despre un liturghier rămas până la acea dată în manuscris, redactat cu alfabet grecesc, probabil în Albania, şi datând din secolul al XVIII-lea. Liturghierul a fost studiat şi publicat în 1962, în Editura Academiei, de Matilda Caragiu-Marioţeanu, sub titlul *Liturghier aromânesc. Un manuscris*.

Menţionăm, apoi, volumele: *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală,* Bucureşti, EA, 1968, de Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetica. Observaţii asupra sistemului fonologic,* Bucureşti, EA, 1972, de Nicolae Saramandu şi *Relaţii lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă,* Bucureşti, 1980, de Elena Scărlătoiu. Rod al unor cercetări de teren în Albania şi în Republica Macedonia este şi teza de doctorat, susţinută în 1974, de Petru Neiescu: *Vocalismul dialectului aromân din R.P. Albania şi din Macedonia.* În 1988, la Freiburg i.Br., Vasile G. Barba publică o nouă ediţie a celebrei:

* Comunicare ţinută la al IV-lea Congres Internaţional de Limba şi cultura aromână, Freiburg, 23-26 septembrie 1996.

Scanned with OKEN Scanner

Gramatică aromână ică macedonovlahă a lui Mihail G. Boiagi.

Sinteze asupra: idiomului aromân au fost incluse în unele lucrări cu caracter de manuale universitare sau tratate: I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române,* Bucureşti, EŞ, 1961, p. 116-146; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română*, [Bucureşti], Centrul de Multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1973, p. 187-205; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord şi sud-dunăreană),* Bucureşti, EŞE, 1975, p. 216-265; idem, în [Matilda Caragiu-Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran], *Dialectologie română,* Bucureşti, EDP, 1977, p. 171-195; Nicolae Saramandu, în *Tratat de dialectologie românească,* Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1984, p. 423-476; Vasile Frăţilă în *Probleme de dialectologie română,* Timişoara, TUT, 1987, p. 184-210.

În 1985, cercetătorii germani Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer editează *Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân,* ALiA, vol. I, sub redacţia lui Johannes Kramer, având drept colaboratori pe Klaus-Jürgen Fiacre, Reiner Schlösser şi Beate Wild. Atlasul cuprinde răspunsurile la 200 de întrebări, din Chestionarul ALE. Vol. II, 1994, cuprinde răspunsurile la întrebările de la 201 a 400. Localităţile anchetate se află în Republica Macedonia şi în Grecia.

Recent, în 1995, *Dicţionarul* lui Tache Papahagi a fost „turnat tru un *Dictsiunar rumăn-armăn",* într-o ediţie preliminară şi parţială realizată de Tiberius Cunia (Syracuse, NY-USA, Constanţa România, Editura Cartea Aromână).

> O bibliografie a lucrărilor de dialectologie privitoare la aromână apărute în România până în 1980 se găseşte în *Tratat de dialectologie românească,* p. 775-839, iar a celor apărute în străinătate (alături de cele referitoare la meglenoromână şi istroromână) în „Fonetică şi dialectologie", X, 1991, p. 145-153. Prima a fost realizată de D. Zagarodnâi, iar a doua de N. Saramandu.

Interes crescând atât pentru literatura cultă, cât şi pentru cea populară aromânească poate fi semnalat începând cu anii '70. Demne de amintit sunt volumele: *Antologie lirică aromână,* Bucureşti, Editura

Univers, 1975 şi *Antologie de proză aromână,* Bucureşti, Ed. Univers, 1977 (ambele îngrijite de Hristu Cândroveanu, cu transpunere în dacoromână), *Ecou de cântec aromânesc,* Bucureşti, Ed. Litera, 1985 (antologie de Atanasie Nasta), *Muşata fărşiroată Marica,* Bucureşti, Ed. Litera, 1988, de Hristu Leaghi, precum şi transpunerea în aromână a poeziilor lui M. Eminescu realizată la Ed. Minerva, în 1981, de Chirata Iorgoveanu, Ioan Cutova, Costa Guli, George Perdichi (M. Eminescu, *Puizii,* ediţie di Chirata Iorgoveanu). Nu putem omite nici volumele: *Antologie populară aromână,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1976 (ediţie îngrijită, prefaţă şi transpunere de Chirata Iorgoveanu - Dumitru), *Folclor aromân grămustean,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1982 de Nicolae Gh. Caraiani şi Nicolae Saramandu, *Carabeu, lăi carabeu. Lilici dit lirica aromâneascâ grămusteană* (Antologie de lirică aromânească grămusteană), Bucureşti, Ed. Minerva, 1985 (culegător Dina Cuvată, ediţie de Hristu Cândroveanu), *Mioriţa la dacoromâni şi aromâni (texte folclorice),* Bucureşti; Ed. Minerva, 1992 (ediţie îngrijită de Nicolae Saramandu, introducere de Emilia Şt. Milicescu: textele aromâneşti se află între p. 202-263), *Das Süddonaulatein heute. Latina Sudunăreană azi. Texte pri grailu aromânesc. Aromunische Texte,* [Piatra Neamţ], 1982, (de Caterina Barba şi Vasile Barba) şi antologia *Un veac de poezie aromână,* Bucureşti, Ed. Cartea Românească, 1985 (introducere şi prezentarea autorilor: Hristu Cândroveanu, ediţie şi note: Kira Iorgoveanu, transpuneri: Hristu Cândroveanu, Kira Iorgoveanu). Trebuie amintită, tot aici, revista „Deşteptarea", editată de Ministerul Culturii, avându-l director pe poetul Hristu Cândroveanu.

Un rol important în promovarea aromânisticii, a literaturii, istoriei şi culturii aromânilor l-a avut şi îl are de mai bine de un deceniu revista „Zborlu a Nostru", fondată şi condusă de Vasile G. Barba, revistă ce apare la Freiburg i.Br. (Germania).

O menţiune specială merită Editura Cartea Aromână, fondată de Tiberius Cunia. În această editură au fost publicate sau se află sub tipar în momentul de faţă aproximativ 30 de volume din autorii aromâni clasici şi contemporani, precum şi unii din literatura [daco]română transpuşi în aromână, respectiv unii în ediţie paralelă armână – rumână: Nicolae Batzaria, *Părăvulii,* 1989; Dina Cuvata, *Zghic di Moarti,* 1989; Nushi Tulliu, *Puizii,* 1989; George Murnu, *Bair di Cântic Armânesc,* 1989; Constantin Belemace, *Dimândarea Părintească,* 1990; Dina

Scanned with OKEN Scanner

Cuvata, *Sărmănitsa,* 1990; Ilie A. Ceara, *Nihita Turnari,* 1991; N.C. Velo, *Shana shi Ardirea–a Gramastiljei,* 1991; Cola Caratana, *Ashteptu Soarili,* 1991; George M. Merca, *Livădzli–Vatră Armănească,* 1991; Thiuhari Mihadashlu, *Botsli di Didindi,* 1991; Dumitru S. Garofil, *Cântitsi di-a Paplui Mita,* 1992; Nico Ogeacli, *Chisă shi Colise,* 1992; Vanghea Mihani-Sterghiu, *Trădzeri,* 1992; E. Stere, M. Bara, *Frămturi di Bană,* 1993; Tulliu Carofil, *Pirushana shi Furlji,* 1993; Zicu A. Araia, *Fudzi Haraua di la Noi,* 1993; Nushi Tulliu, *Murmintsă fără Crutsi,* 1993; Kira I. Mantsu, *Steauă di Dor,* 1994; Andreilu al Bagav, *Carti di Aleadziri,* 1994; Dumitru A. Pariza, *Fucurina Neasteasă. Tomul I. Poemi Armăni;* L. Blaga (transpuneri: I. Zeana), *Puizii Aleapti,* 1995; tu editsii paralelă: armănă-rumănă: Costa Guli, *Soneti,* 1990; Ionel Zeana, *Cântitsi tră Armănami,* 1992; N. Guli, C. Guli, I. Zeana, *Balada Livezilor,* 1994; Dumitru A. Pariza, *Fucurina Neasteasă,* tomul II, *Transpuniri dit Literatura universală,* 1995; Petru Vulcan, *Armăna,* transpuniri: Dina Cuvata, 1996.

Între timp, la aceeaşi editură, au mai apărut: Constantin C. Cosmescu, *Teatru,* 1996; Spiru Fuchi, *Soari Disicat,* 1996; Dinu Tarusha, *Lilicea Săndzinată,* transpuniri: Andon Hristo, 1996; Marcu Beza, *Proză shi Puizii,* 1997; Ilie A. Ceara, *Aharistul,* 1997; Marcu Beza, *Doda,* 1998; Cola Fudulea, *Aehtsă Armănj – Oaminj dit Părmiti,* tom. I. *Pirmituseri dit Balcanj;* tom. II. *Pirmituseri dit Rumănie,* 1998.

În 1997, Dina Cuvata transpune în aromână, după George Murnu, *Iliada* lui Homer: Homer, *Iliada,* armănipseari faptă di Dina Cuvata, Rev. „Bana Armănească", Ed. Pronostic SRL, Bucureşti, 1997.

Aceeaşi editură şi Fundatsia Cartea Aromână tipăresc şi „Rivista di Literatură shi Studii Armăni", fundator: Tiberius Cunia, ridactur shef: Thiuhari Mihadash, din comitetul de redacţie făcând parte: Maria Pariza, Steliana Bajdechi, Dumitru Garofil, Ilie A. Cerara, Vasile Tode. Din această revistă au apărut deja unsprezece tomuri, fiecare având în jur de 200 de pagini. Din redacţie mai fac parte Sutiri Galani şi Dina Vangheli.

Cartea referitoare la istoria aromânilor a fost mai puţin reprezentată, dar nu complet neglijată. În Editura Academiei, în 1984, a apărut volumul: *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre* de George Murnu, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Nicolae–Şerban Tanaşoca, iar în Editura Enciclopedică, în 1994, cartea

Scanned with OKEN Scanner

cercetătorului austriac, Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei,* în traducerea lui Nicolae—Șerban Tanașoca (titlul în germană: *Die aromunische Frage. Ihre Entwicklung von den Ursprüngen bis zum Frieden von Bukarest (1913) und die Haltung Österreich–Ungarns).* În sfârșit, la Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, a apărut volumul: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin* (coordonator: Neagu Djuvara), în care, în afara coordonatorului lucrării, mai semnează Cicerone Poghirc, Petre S. Năsturel, Matei Cazacu, Max Demeter Peyfuss, Mihaela Baciu și Matilda Caragiu-Marioțeanu. La Editura „Cartea Aromână", Tănase Bujduveanu a publicat, în 1997, volumul *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor.*

Să menționăm, tot aici, și traducerea în aromână a *Noului Testament a Domnului nostru Isus Hristos,* realizată de A.N. Caciuperi, apărută în Editura Avdella.

„Explozia" aceasta de literatură populară și cultă aromânească impune, mai ales în ceea ce-i privește pe scriitorii contemporani, dar și pe cei mai vechi, a căror operă a rămas integral sau doar parțial inedită, excerptarea cuvintelor, precum și a variantelor fonetice și morfologice sau a unor sensuri necunoscute până în prezent, și necuprinse în cea mai valoroasă operă lexicografică aromânească, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic* al lui Tache Papahagi. De lucrul acesta și-au dat seama deja autorii și editorii unora din volumele menționate mai sus, apărute în Editura Cartea Aromână, întrucât, începând cu *Sărmănitsa* lui Dina Cuvata, toate volumele au ca anexă un *glosar.* Intenția editurii este ca aceste „glosare" să fie strânse apoi într-un dicționar. Ne permitem să sugerăm ca înainte de realizarea *Dicționarului* propriu-zis să se întocmească un *supliment* la *Dicționarul* lui Tache Papahagi, așa cum au procedat, la un moment dat, autorii *Dicționarului explicativ al limbii române,* pentru a ajunge mai repede la cei interesați. De asemenea, le revine specialiștilor sarcina de a stabili etimologia termenilor până acum necunoscuți.

În altă ordine de idei, devine din ce în ce mai necesară cercetarea limbii și stilului scriitorilor aromâni, mai ales că opera acestora se arată tot mai diversificată.

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Un adevărat eveniment cultural l-a constituit publicarea, în 1990, aşa cum menţionam mai înainte, la Editura Cartea Aromână, a volumului *Dimăndarea Părintească* al lui Constantin Belemace, ediţie îngrijită de Dina Cuvata.

Volumul despre care e vorba se deschide cu o *Prefaţă* în limba engleză, continuând cu un *Cuvânt al editorului,* ambele reluate şi în aromână: *Prifatsă* (p. XI-XIII) şi *Zbor de la editor* (p. XV-XXX). Urmează câteva *Ânsimnări* de Dina Cuvata (p. XXXI-XXXIII) şi câteva *Adutsiri aminti* (p. XXXV-XL) de Vasile Negrea, ginerele lui C. Belemace, redate în aromână de Dina Cuvata.

Opera propriu-zisă a lui C. Belemace cuprinde o *Autobiografie* (p. 1-62), poemul *Exilul a Meu* (p. 63-141), ambele inedite, şi culegerea de *Puizii,* parţial inedită (p. 145-213), care debutează cu *Dimăndarea Părintească,* piesă de rezistenţă a creaţiei sale, care a împrumutat şi titlul întregului volum.

Nu ne propunem aici să insistăm asupra valorii excepţionale a acestui volum, care strânge între coperţile sale, întreaga moştenire a operei „trubadurului" aromânilor, atragem însă atenţia asupra valorii de document istoric, etnografic, cultural şi lingvistic, mai ales a *Autobiografiei,* care se referă la o perioadă de aproape 200 de ani, înfăţişând viaţa unei familii aromâneşti originară din părţile fărşerote ale Albaniei, ajunsă, datorită vitregiei soartei în Macedonia, în preajma Bitoliei, răspândită apoi şi în alte zări, inclusiv în România. Faptele sunt cunoscute de C. Belemace din relatările strămoşilor săi, unele trăite de el însuşi, dar şi pe baza unor însemnări pe care le-a găsit în „cartea di Axaghi".

*
* *

În cele ce urmează ne vom opri doar la faptele lingvistice, mai ales lexicale, mai precis, la cuvintele, formele fonetice şi morfologice care nu se găsesc în *Dicţionarul* lui Tache Papahagi, sau la cele care au puţine atestări în lucrarea lexicografică amintită. Deoarece, contribuţia

de faţă doreşte să fie şi una etimologică, termenii despre care va fi vorba vor fi daţi în ordine alfabetică.

AHAPSE, s.f., variantă fonetică a lui *hapse,* s.f., pl. *hăpsi* „închisoare" (< tc. *habs* „idem") (DDA): „... ţănea inate a ljirtatului di pap a nostru di cându eara tărafe nica shi-l băgă tu *ahapse*" (p. 14).

AOALTADZ, adv. „alaltăieri": „Cându agiumsit la Bucureshti? mi ntribă. - *Aoaltadz,* Mărilje! lj-apăndăsii hărios" (p. 56).

Termenul este înregistrat şi de DDA alături de *aoáltari, aoartari* sub forma *aoaltaz,* fără să fie ilustrat de vreun citat şi fără etimon. Cuvântul apare şi la Ştefan Mihăileanu, *Dicţionar macedo-român,* Bucureşti, 1901, p. 33: *aoaltádzi*, glosat „alaltă-eri" şi însoţit de un scurt text: „*aoaltádzi agiumse,* alaltă-eri a sosit".

Cuvântul este rezultatul unei compuneri din *a* + *altă* + *adzi* ca *aoaltăari, aoartăari* din *a* + *altă* +*ieri.*

ARĂTÓR, s.m., pl. *arătóri* „plugar": „Acătsară sh-*arătorlji* s-lucreadză cu oile, cu căprile, cu vătsle shi ma multsălj cu caljlji ca cărvănari" (p. 31).

Termenul apare mai întâi în *Gramatica aromănă ică macedonovlahă* a lui Mihail G. Boiagi: „Unu *aratoru* aproape hiindu si moară shi cara nu avea avere si lasâ a hiljlor, ma lji vru inima si lji facâ buni *aratori* shi cselahtiserici lji climâ la patu shi lâ zise: Hilji a mei! voi vedeci câ se apruke oara a moartilji amei" (ediţia V.G. Barba, Freiburg i.Br., 1988, p. 197), apoi la C.I. Cosmescu, *Biografia învăţătorului Dimitri Gou Ghinaci Cosmescu,* 1912, p. 43: „*arătorlu şi siminătorlu a bunlui învetu* (arătorul şi semănătorul bunului învăţământ) (apud DDA, p. 197) (< lat. *aratorius* „de labour", *arator* „laboureur") (DDA).

Cuvântul este acelaşi cu dr. *arător* „plugar" (rar şi învechit cu acest sens), atestat mai întâi de Anonymus Caransebesiensis: *Arĕtor* = arator, apoi de Iancu Văcărescu: „*Arătorul,* sileşte boii săi cei grei la pas" (p. 18/21) [învechit şi dial. *arătoriu*] (DA). Termenul dacoromân se foloseşte şi ca adjectiv având semnificaţia: 1. „Care se poate ara, care e bun de arat, arabil" (numai ca atribut pe lângă *pământ* sau *loc*) şi 2. „Care se întrebuinţează la arat, care trage la plug". Ca adjectiv, *arător* îl continuă pe lat. *aratorius, -a, -um* „care se poate ara, care se întrebuinţează la arat" (*boves aratorii* „zum Pflügen gehörig"; cf. subst.

aratoria „Ackerland"), iar ca substantiv, pe lat. *arator,* modificat şi el în *aratorius,* prin substituirea obişnuită în româneşte a sufixului *-torius* în *-tor* (DA, I, p. 227). Cuvântul românesc *arător,* adj. „de labour, labourable": s.m. „labourer" provenit din lat. *ARATORIUS, -A, -UM* are corespondenţi şi în limbile romanice: vit. *aratoio,* vport. *aradoira* „jour consacré au labourage" (CDDE 70), avicent., apad. *terra araora,* alothr. *terre areure,* aport. *aradoura* „Arbeitstag" (REW, 601 *aratorius* „zum Pflügen geeignet"), iar *arător* s., în it. *aratore,* log. *aradore,* engad. *aradur,* friaul. *arador,* afrz. *areour,* kat., sp., pg. *arador* (REW, 600 *arator, -ore* „Pflüger").

Termenul vine să confirme, alături de *agru* „ogor" (< lat. *ager, agri*), *arat* „plug" (< lat. *aratrum*), *vomeră* „brăzdarul plugului" (< lat. *vomer*) şi *arătură* „arătură" (< lat. *aratura*) (vezi infra), faptul că aromânii au cunoscut şi practicat şi agricultura, nu numai păstoritul.

ARĂTURĂ s.f., pl. *arături* „champ labouré" are doar două atestări în aromână. Prima este dată de Ştefan Mihăileanu (*op. cit.,* p. 38), fiind ilustrată de următorul text scurt: „*greao easte fuga pi t'arături* (sic!), grea este fuga prin arături" iar a doua este o presupunere a lui Tache Papahagi, care, în *Dispariţii şi suprapuneri lexicale,* II, GS, IV, p. 86-87, notează: „O dată cu separaţiunea teritorială efectivă bunăoară între aromână şi dacoromână, fiecare dialect atunci când se găsea în faţa a două sau mai multe sinonime, s-a fixat la una din acele forme; în chipul acesta dacoromâna s-a oprit la *bătrân, des, frumos* etc., iar aromâna la *auş, spesu, muşeat.* Desigur că acelaşi lucru s-a petrecut şi cu latina vulgară, o dată ce ea a rămas în Orient ruptă de restul teritoriului latin. Dar chiar dacă nu l-aş fi înregistrat în cercetările mele –, de aci nu s-ar putea iarăşi deduce că aromâna nu va fi cunoscut pron. pers. *tu* pentru care astăzi cunoaşte numai forma *tine*; şi tot aşa şi cu următoarele forme aromâneşti pe care le-am constatat în recentele mele cercetări: „ea *isăsi* – dr. „ea însăşi", *sine* („tră sinea lor") – dr. *sine* (pron. refl.), sau *arătură* alături de *airare* – dr. *arătură, arare; fetu* „copil" – dr. *făt; scuk'ire* – dr. *scopire; toapsec* – dr. *toapsec* etc.". În DDA, p. 190, Tache Papahagi susţine: „Acest cuvânt [*arătură*] l-am auzit şi eu în 1927 în sate aromâneşti din Zagór (Pind)".

Cuvântul, alături de alţi termeni referitori la cultivarea pământului, precum *agru, arător, sicară, viptu,* apare şi în *Autobiografia* lui C. Belemace. Aşa cum afirmam, puţin mai sus, aceştia dovedesc că,

Scanned with OKEN Scanner

cel puţin, o parte a aromânilor s-au îndeletnicit şi cu agricultura. Mai târziu însă unii dintre aceştia au îmbrăţişat meseriile de păstori, cărvănari sau comercianţi. Dar iată textul:

„Shtim di la ma multsă shi dupu spunirle a lor shi din documente că hoara – a noastră din vecljime eara Cajanea di astădz iu, până la polimlu di la 1912 băna turtsă, arbinesh, iară astădz easte aspartă. Cajanea fu mprădată, arichită di la noi de turtsălj cu zulume. Atumtsea ananghea ălj featse pri oaminjlji s-fugă di aclo, sh-ashi adrară altă noauă hoară, Mulovishtea di ază. După aistă acătsară su-l lucreadză loclu shi featsiră *agri.* Iară altsă lucra cu oile. La munte li tsănea vătsle shi caljilji. Tuts atselj tsi lucra cu *arătura* shi s-hrănea cu *agrile* acătsă di nu li si dutsea ghine, ashi că până ma năpoi s-alăsară di *agri.* Itia că sh-lăsară *agrile* nu easte că loclu di tru noaua hoară nu eara bun, nu, ma di tră că birichetea avea agiumtă ahăt di ieftină, tsi eara di niaspus. Ia tsi si spune că care fu itia di s-alăsară oaminjlji di *agri.*

Unä oară un mulovishtean duse un chilo di *sicară* ta s-vindă Bitule. Omlu atsel armase tută dzăua tu păzarea *viptului,* cu *sicara,* shi nu putu s-u vindă. Nu-lj dădea ma multu di chilo dicăt unä sută di păradz. Atumtsea omlu s-turnă di Bitule cu *sicara* năpoi. Shi căndu agiumse la puntea di Cajani ăl virsă tut chilolu di *sicară,* ăn vale. Shi omlu apres di heavră urută, dzăse ashi:

– Ca mine s-pată tuts atselj tsi va s-ducă, di Mulovishte, s-vindă birichetea la Bitule!

Aistă paradigmă fu dure tri cifcedzlji di Mulovishte ca s-tragă mănă shi să si-alasă aproapea cu tuts di *agrile-a* lor. Acătsară shi *arătorlji* s-lucreadză cu oile, cu căprile, cu vătsle shi ma multsălj cu caljilji ca cărvănari" (p. 30-31).

Arătură „labourage; champ labouré" (< lat. *aratura*) este moştenit şi de it. *aratura;* vfr. *areüre;* rtr. *aradüra;* sp., port. *aradura* (CDDE 71); norm. *arür,* kat. *aradura* (REW 602 a, *aratura* „das Pflügen").

ARCAIE, s.f. „sprijin, apărare, scut, protecţie" apare grafiat şi *arcae:* „Papasima avea ahătă puteare tru hoara-a noastră, cu *arcaia-a* lor, că năs căndu vrea, tindea un singir ditru casa al Nace păn tu cheatra-al Păclea shi nu-alăsa om din hoară la noi ca s-treacă tri Bitule" (p. 7). „Dupu tsi dzăcură baiaghi chiro tu hapse, shi dupu tsi lj-amuljară turtsălj, tut cu *arcaia*-al Sima ascăpară shi s-turnară Mulovishte" (p. 13). „Tarafea

al Papasima, eara unã tarafe mare sh-avea *arcae* nica cama mare shi cu beanjlji (arbinesh, turtsă) di Prespa" (p. 7).

Cuvântul a putut intra din tc. *arca* „spate, sprijin, protecție" sau din una din limbile influențate de turcă: Cf. maced. *arka,* sf. „sprijin, apărare, scut" (vezi Mile Tomici, *Dicționar macedonean-român,* Skopje – București, 1986, p. 35); bg. *arka* (< tc. *arca*) „pokrovitelstvo, pokrovitel" (*Rečnik na redki, ostare i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek,* de Stefan Ilčev, Ana Ivanova, Angelina Dimova, Maria Pavlova, sub redacția lui Stefan Ilčev, Sofia, 1974, p. 19; vezi și Vl. Georgiev, Iv. Gălabov, I. Zaimov, St. Ilčev, *Bălgarski etimologičen rečnik,* tom. I, A-Z, Sofia, 1971, p. 15, s.v. *arka*); scr. *árka* (Vuk) „Leđa ot haljine" = *ârka* (Kosmet) „leđa u pravom i prenesenom značenju; zaštita, protekcija". Turcizam osmanlijskog podrijetla (*arka* „leđa"), nalazi se i u bugarskom (*arká*), arbanaskom (*arkë*) i rumunjskom jeziku, gdje se iz prenesenog značenija razvila radna imenica „zaštitnik" (Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,* kniga prva, A-J, Zagreb, 1971, p. 60, s.v. *arka*). La Belemace, termenul ar putea fi și un împrumut din dr. *arcá,* s.f. 1. (zidărie, mai ales la plural) „temelia, fundațiile unei clădiri", 2. (Învechit) „Protector" (mai ales pentru sprijinitorii domnilor români la Înalta Poartă" (DA, I, p. 230).

Din aceeași familie mai fac parte și dr. *arcadaș,* s.m. (învechit) „tovarăș" < tc. *arkadaš* „camarade, compagnon" și *arcaliu,* adj. (învechit) „om cu arcale", „cu spete", „cu influență" < tc. *arkaly* „qui a le dos large, bien soutenu, bien protégé" (DA, I, p. 230).

Sensul, ca și accentul, pe a doua silabă pledează pentru împrumutul din turcă sau din bulgară. *Arcaie* presupune însă o încadrare morfologică de tipul dr. *odaie* (tc. *oda,* bg. *odaja*) sau a ar. *šămie* (šimie) „cârpă ce se pune pe cap", turc. *šami,* alb. *shami,* bg. *šamija* (vezi Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic,* București, 1932, p. 182). Ca etimon pentru ar. *șimíe,* DDA, p. 1151, indică doar tc. *châmy.*

ASARNOAPTEA, adv. „ieri noapte": „Shi cãndu ne ciuduseam cum ardea hanea shi cum vrea s-him vătămats *asarnoaptea,* vidzum că ndreptu la noi vinea un vurgăr cu unã curdae di cal după năs" (p. 47).

Neînregistrat de DDA, termenul apare și la Dina Cuvata, *Sărmănitsa,* Editura Cartea Aromănă, 1990, p. 12: „Uhta shi tută trimbura

iacea shi lăcrărnjili silivar ălj si azvărnuea pisti fatsă.

Tahina, more, mă-sa cătă-lji calji sh-elj, cara nu nershu *asarnoaptea* ta să-lj ljau cum dzătseam!", dzăsi baci-atsel marli cu mari foc pi inimă sh-cu boatsea ca-anvărgăsită, chirută di ponlu cari-lj deadi tu gurmadz".

Evident, termenul este compus din adv. *asară* (aseară) şi adv. *noaptea.*

BAIA, BAIAGHI, BAIGHI, adv. şi adj. „destul, suficient, mult".

Baiaghi, neînregistrat de DDA, apare în *Autobiografia* lui C. Belemace: „Dupu tsi dzăcură *baiaghi* chiro tu hapse, shi dupu tsi lj-amuljară turtsălj, tut cu arcaia al Sima, ascăpară shi s-turnară Mulovishte" (p. 13).

Sub formele *baia* şi *baighi,* cuvântul apare şi în volumul *Sărmănitsa* al lui Dina Cuvata, precum şi în glosarul care însoţeşte lucrarea. Dar iată contextele şi semnificaţiile pe care le dă cuvântului în glosar însuşi autorul: *baighi:* „unä zahari fătsea *baighi* (= eara multu importantu, mari lucru) (p. 25); s-avea pidipsită *baighi* (= multu) (p. 51)"; *baia:* „ari *baia* (= multă) oară di-anda-l videam mini (p. 30); arăulu u-avea dusă ca *baia* (= multu) loc" (p. 83).

Baia, adv., apare şi în volumul *Nihita Turnari* al lui Ilie A. Ceara, precum şi în glosar, de unde citäm: „*ba-iá,* adv. – cu săturari, cât lipseashte, deasătului – [destul, deajuns]: pănă atumtsea aveam ascăpitată tu gol *baia* (căt lipseashti)" (p. 157).

În sfârşit, cuvântul este consemnat şi de Hristu Leaghi (*Muşata fărşiroată,* p. 97): „E more tate, tate! Ti dipârtaşi *baia* di tinereaţă, ti-aţea [...] Ti aţea nu vrei s-mi achicâsăşti [...]"

Termenul provine din tc. *bayagi* sau din una din limbile balcanice care l-au împrumutat din turcă. În scr., unde este tot adv., *bajági* înseamnă: 1. (adeseori în expresia *kao bajagi*) „ca şi ... chipurile, cică"; 2. (regional) „aproximativ, destul" (vezi *Rečnik srpskohrvatskog književnog i norodnog jezika,* kniga, I, A – Bojoljub, Srpska Akademija Nauka, Institut za srpskohrvatski jezik, p. 246), iar în macedoneană, *baegi,* adv. întrebuinţat în limbajul familiar, are semnificaţia „destul, multişor; cum se cade; în lege" (vezi Mile Tomici, *Dicţionar macedonean – român,* Skopje Mačedonska Kniga, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 40).

Scanned with OKEN Scanner

Varianta *baiaghi* este mai apropiată de scr. *bajagi,* iar *baighi* de macedoneanul *báegi* (în acest din urmă caz *e* neaccentuat din macedoneană a fost transformat în *i,* conform unei legi specifice aromânei). *Baia* pare a fi o prescurtare din *baiaghi,* sau chiar un împrumut din tc. *baja,* iar *ca baia* din „arăulu avea dusă *ca baia* loc" (râul dusese cică mult pământ), aminteşte de expresia scr. *kao bájagi*.*

BUMBASHIR, s.m.: „Sima [...] a doaua dzăuă ncălică calu shi dipuse Bitule, la giudets, shi tut atsea dzăuă s-turnă Mulovishte cu ma multsă *bumbashiri"* (p. 13), provine din tc. *mümbaşir,* fiind identic cu dr. *bumbaşir* „slujbaş al divanului însărcinat mai ales cu execuţiile fiscale" (vezi DLR, t. VI, p. 984-985, s.v. *mumbaşir*). *Bumbašir* însemnând 1. „poslanik", 2. „sudski pozivar" (u tursko vrijeme) se găseşte şi în scr., fiind un turcism de origine arabă (arab. *mubašir* > turc. *mümbaşir*) în terminologia administrativă (Petar Skok, *op. cit.,* vol. II, Zagreb, 1972, p. 473, s.v. *mubašir*).

CARADAC, s.m., pl. *caradadz* „muntenegrean":

„Ună oară avea vinită un *caradac* din Munte Lai, care lu cljima Pop Pero Matanovici, Serdar, ănviscut tru stranje di tsărnogorats" (p. 19); „Sh-ashi că tora vine zborlu tri noi *caradadzlji* că him oaminj undzits la vidzută, purtăm cama mushate stranje di tuts alantsă slavi shi nică shi cama gionj [...]" (p. 19).

Familia Matanovici era de origine aromână. Pop Pero Matanovici îi mărturiseşte lui C. Belemace că strămoşii lui s-au stabilit la sfârşitul secolului al XV-lea în Muntenegru, după cum ar dovedi-o notiţele care se păstrează până azi „di la vinirea şi discălicarea al Tsărni Ivo tru Munte Lai". Matanovici continuă: „Eu shi dghivăsii di la străpăpănjilji a noshtri, tri noi *caradadzlji* tsi au scrisă.

* **Baia,** adv. însemnând „aproape, cam, prea, mult" este cunoscut şi în dialectul meglenoromân: *Flai un sidžim* [...], *la feş ăn doi, baia pruchiǫ* (găsii o sfoară, o făcui în două, aproape a ajuns); *Baia văcǫt am no-am măncat* (multă vreme este de când nu am mâncat). Tot în meglenoromână circulă şi derivatul *zăbaia (ză + baia)* „mult, multă vreme". Th. Capidan, *Meglenoromânii. III. Dicţionar meglenoromân,* Bucureşti, [1935], p. 31-32, de unde am extras şi exemplele de mai sus, indică drept etimon al termenului meglenoromân: tc. *baja.*

Scanned with OKEN Scanner

La anlu 1486, după tsi u chirum văsilia a noastră la Cosovo, voivoda Tsărno Ivo, ca aschere nă aduse pri noi tru locurle atseale, care si-acljima Muntile Lai. Noi, cându vinim aclo, ca aschere shi fără di muljeri, aflăm aclo tru locurle atseale ma multe fălcări di armănj frăshirots, cu turmile di oi. Năshi eara oaminj di munte, oaminj gionj shi nviscuts cu stranje mushate di lănă, shi mushat cruite. Avea biserică shi preftu a lor, la Tsetinje di astădz, ma sculii shi dascalj nu-avea.

Voivoda Ivo, shi cu tuts sotslji a lui s-arăspăndiră anamisa di frăshirotslji tsi-lj aflară n Muntile Lai shi acătsară să si-agiută un pi altu. Nu tricu dip putsăn chiro sh-acătsară să si-ncuscrească. Sărghilj loară fărshiroate ma ăl loară shi modelul di stranjle a frăshirotsilor iară armănjlji u luară cartea di la sărghi că frăshirotslji nu-avea sculie. Ashi că di la ashlamaia aistă inshiră *caradadzlji* cama mushats la fatsă, cama pirifanj la portu shi cama gionj la polim" (p. 19-20).

Dovadă a prezenței aromânilor la Tsetinje o constituie numele bisericii: „Astădz, tute urmile di ashlamaia frăshiroto – sărbească suntu chirute. Mash nică un singur semnu easte armas până astădz: Bisearica atsea marea di la Tsetinje (catedrala) shi până astădz u poartă numa di bisearică armănească, *Vlashka Tsărkva*" (p. 20).

Termenul provine din tc. *Kara Dag* „Muntenegru" (< tc. *kara* „negru" și *dag* „munte"), cf. oiconimul dobrogean *Babadag* < tc. *Baba Dag* „Muntele Tatălui „strămoșului" (vezi Ion Penișoară, *Elemente de toponimie turcească în Dobrogea,* LR, XXVII (1978), nr. 3, p. 292-296, în special p. 296). Forma de pl. *caradadzi,* respectiv *caradați* alternează după cum la singular avem consoană sonoră *-g* sau surdă *-c.* Ne așteptam însă ca numele locuitorilor regiunii *Caradag* (Muntenegru) să fie derivat cu un sufix care să indice originea locală: *-ean,* pl. *-eani: caradačean,* pl. *caradačeani* sau *caradağeani.*

CHIURCILĂCHE, s.f., „blănărit, cojocărit": „[Petru, fratile a meu] nvitsă zănatea di *chiurcilăche* [...]" (p. 21).

Cuvântul pare a fi un derivat de la *kiurčiu,* s.m., pl. *kiurčii* sau *kiurcčí* „cojocar" + suf. *-lăche* (< tc. *-lyk*) ca în *cărbunărlîke* (< *cărbunar*), *pădurlîke* (< *pădure*), *părmăteftlîke* (< *părmăteftu* „negustor") etc. (vezi Th. Capidan, *op. cit.,* p. 517). *Chiurci* a existat probabil, și în dr., devenit prin metateză *Ciurchi,* numele unei mahalale și apoi al unui cartier din Iași.

COCIASH, s.m., „vizitiu": „Atumtsea Duma ălj dzăse *a cociashlui:*

— Alexe, bre, dublu va tsă-lj păltescu calji, cara s-tsă-lj vatămă tsiva pri cale, mash Bitule s-nă duts, căt s-poate di curundu" (p. 48).

Termenul provine din scr. *kočijaš* „idem" (P. Skok, *op. cit.,* vol. I, p. 118, s.v. *kočija*); cf. şi băn. *cociaş* „vizitiu", „proprietar de căruţă".

COGEABASH, s.m., „primar": „Năs featse doisprădzats di anj *cogeabash* Mulovishte, un după altu" (p. 13).

Termenul provine din bg. *kodžabaši* „kmet, globatar" (*Bălgarski etimologičen rečnik,* tom. II, I – Krepja, Sofia, 1979, p. 516, s.v. *Kodža* „mnogo, množko; golemiček). În aromână există şi varianta *gugeábaşi* „primar" (< tc. *qodja-bachi* „notable; échevin") (DDA, s.v., p. 163). O altă variantă, care apare tot la Belemace, p. 169, este *cugiubashi:* „Constantin cănd aushi / S-featse sh-năs *cugiubashi".*

CUGEABASHLĂCHE, s.f., „meseria de primar": „*Cugeabashlăchea* Shishcu u-avea ca tsiva clironomie (= ereditate) di care greatsă [= sarcină] mash tru eta-alantă fu ascăpat" (p. 17).

Cuvântul este un derivat de la *cogeabash* cu suf. *-lăche* (pentru care vezi supra s.v. *chiurcilăche*).

CULUPĂNESCU, vb. IV tranz. „a înveli (în scutece)": „Agiumse pănă sh-di lu culupănsi" (p. 15). Verbul, neînregistrat de DDA, este un derivat de la *culupan* „scutec" < gr. *καλόπανου* „lange" (DDA).

GĂIZURI, s.n. pl., acelaşi cu *gáidă,* s.f. cu pl. *gáide* şi *găidzi,* însemnând: 1. „cimpoi": *umflă gáida şi-acăţă s-cântă* (a umflat cimpoiul şi a început să cânte) şi 2. „potriveală, socoteală": *nu nă gine pi gáidă* (nu ne vine la potriveală, la socoteală, nu ne convine) (DDA, p. 579, s.v. *gáidă*). Tot după DDA, cuvântul este cunoscut în toate limbile balcanice, fiind împrumutat din tc. *ghaida.* Forma de pl. *găizuri* presupune una de sg. *găidz,* refăcută după pl. *găidzi.*

La Belemace, cuvântul este înregistrat la p. 13: „[...] atselj furi băgară *găizuri* la fadzli al Nelatu di căntară, giucară shi featsiră chefi mare, tută dzăua atsea, că ascăpară di un dushman care nu-lj alăsa s-facă n hoară lucre niundzite".

GARISHTE, s.f., probabil un toponim, de origine entopică:

„Aistu adără culă stri fadzli din *garishte* di iu shi pănă astădz u poartă numa: La Culă" (p. 34).

Toponimul provine de la un apelativ *garişte,* care trebuie să fi însemnat „curătură", fiind împrumutat din scr. *garište* „loc unde a ars ceva". Cf. şi dr. *garişte* (Răchita, comit. Caraş-Severin) „luncă, rât, fânaţ" notat de VICIU, *Glosar* şi preluat de DA. Ca toponim, *Garişte* e cunoscut şi în Banat (vezi Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului,* vol. IV, F-G, Timişoara, TUT, 1986, p. 76-77), precum şi la bulgari: *Garištata* şi la macedoneni, *Garišta* (vezi Vladimir Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik,* Praga, 1970, p. 64, s.v. *-garu-: goréti*).

HAREU, HĂREU s. „impozit, taxă": „Tută Mulovishtea cându plătea *hareu,* la amirăriljea, care trisprădzats di păradz, care treidzăts, care shaidzăts di păradz, fumealja al Nilatu plătea, singură, doisprădzats di grosh *hăreu"* (p. 21).

JDREBITSĂ, s.f., „şarpe, năpârcă": „[...] pri la Shopa Părciu eara ncljisă calea diună mare nipărtică care-lj dzătsea *jdrebitsa* [...]"; „[...] eu va s-ljau tufechea shi va s-vatăm *jdrebitsa*" (p. 5).

Din contextele de mai sus, reiese că *jdrebitsa* este sinonim cu *nipărtica* „şarpe, năpârcă".

Cuvântul, neînregistrat de DDA, provine de scr. *ždrebica* „mânză"; Cf. şi maced. *ždrebeica* „idem", bg. *ždrebica* „idem". Avem a face aşadar cu un cuvânt tabu.

NĂHIE s.f. ţinut (ca unitate teritorial–administrativă); „regiune; împrejurime": „Iară tru giunatic, ăn tută *năhia* di Bitule nu s-afla ca năs" (p. 29).

Cuvântul este un turcism de origine arabă (tc. *nahiye* < arab. *nahija*), aparţinând terminologiei administrative şi intrat în mai toate limbile balcanice: bg. *nahiya* „oblast, obştina (*Rečnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek,* p. 287), rom. *nahia,* (turcism învechit) „ţinut (ca unitate teritorial administrativă)" (DLR, t. VII, partea I, litera N, Bucureşti, EA, 1971, p. 7), scr. *náhija* (Srbija, Crna Gora), *nahija* (Kosmet) „kotor, kray, najmanka turska administrativna jedinica" (Skok, II, K-ponje, Zagreb, 1972), alb. *nahie* (apud Skok, II).

PREVENTU, s.pl.?, însemnând „măsură privativă de libertate

luată în cursul soluționării unui proces penal, în scopul de a preveni fie dispariția infractorului, înainte de pronunțarea hotărârii penale, fie influențarea martorilor de către inculpat, detențiune privativă, arest preventiv; p. ext. perioadă cât cineva este supus arestului preventiv; loc în care se execută această detențiune, arest preventiv, închisoare preventivă", apare în următorul fragment: „Ashi că după shase mesh di dzăle n *preventu,* ăn atsea dzăuă di giudicare, Naciu fu achitat" (p. 26).

Termenul este un neologism din aceeași familie cu dr. *prevenție* „idem" (< lat. *praeventia,* fr. *praevention*).

PROFASE, s.f., „pretext, motiv": „Ma aistă eara *profase* al Mărgărit, nu că eara dealihea ashi" (p. 27).

Termenul este un împrumut din: ngr. *πρόφασις* „idem"; cf. și dr. *profasis* subst. (grecism învechit) „pretext", atestat la D. Cantemir și la Uricariul (DLR, t. VIII, partea a 5-a, litera P, PRESIN – PUZZOLANĂ, EA, 1984, p. 1580).

TIMIOS, TIMIOASĂ, adj. „priceput, pricepută": „Năs easte un om cu multă giudicată shi multu *timios* la comertsul a lui" (p. 15); „Ănveasta a lui, Elena, fu ca dimăndată tri năs. Multu cu minte, *timioasă* shi icunoamă muljare" (p. 15-16); „*Timios,* dishteptu, gione la lucru sh-avigljitor cum fură shi pap-su shi tată-su" (p. 16).

Adjectivul trebuie să fie un derivat de la *θeamin, -nă* (< lat. *feminus*) care, pe lângă sensul de „de sex feminin, îl are și pe acela de „ingenios": cf. *tátă-n'iu ș-cu paplu... mult θeamin lu-aveá cáplu* (tatăl meu și cu bunicul... îl aveau capul foarte priceput, erau foarte inteligenți", „... *mintea a ta eáste θeámină* (mintea ta este ingenioasă, e productivă) (DDA, p. 1210-1211). Ne-am fi așteptat ca derivatul să sune *θiminos, θiminoasă* (< *θeamin* + *-os, -oasă*).

TSĂRNOGORATS, s.m., „muntenegrean" (vezi supra *caradac*) < scr. *Crnogorac, -rca* Montenegriner, Montis nigri incola (Vuk, p. 890), *Crnogorac,* gen. *-orca* (Skok, I, p. 277, s.v. *crn*[2]).

URBEASHTE, adj., „orbește": „Ghinusha *urbeashte* eara ascultată di tute muljerle di la noi" (p. 29) (< *orbu* + suf. adv. *-eashte*).

AROMUNISCHE GLOSSEN (RANDBEMERKUNGEN ZU C. BELEMACES „AUTOBIOGRAPHIE")

(Zusammenfassung)

Im ersten Teil des Artikels weist der Autor darauf hin, daß nach einer langen Stillstandperiode, die dem zweiten Weltkrieg und der Einsetzung des totalitären Regimes zu verdanken ist, das Studium des Aromunischen wiederbelebt wurde. In den 60-ger Jahren wurde das monumentale *Dicţionar general şi etimologic al dialectului aromân* veröffentlicht, verfaßt von einem hervorragenden Sprachwissenschaftler aromunischer Herkunft: Tache Papahagi. Gleichzeitig, edierte Matilda Caragiu-Marioţeanu das älteste im Aromunischen geschriebene Messebuch: *Liturghier aromânesc. Un manuscris*. In den folgenden Jahren werden einige Monographien betreffend manche aromunischen Mundarten (von Matilda Caragiu-Marioţeanu, N. Saramandu) oder einige Synthesen über den aromunischen Dialekt veröffentlicht; die letzteren eingeschlossen in Arbeiten mit Hochschulhandbücher- oder Abhandlungscharakter (M. Caragiu-Marioţeanu, N. Saramandu, V. Frăţilă). Das Aromunische wird auch in manchen Sprachatlanten dokumentiert, wie die, die wir den deutschen Linguisten W. Dahmen und J. Kramer zu verdanken haben, beziehungsweise P. Neiescu.

Ein wachsendes Interesse, sowohl für die gebildete Literatur als auch für die volkstümliche, kann anfangend mit den 70-ger Jahren wahrgenommen werden. Eine wichtige Rolle in der Förderung der Aromunistik, der Literatur, der Geschichte und der Kultur der Aromunen hatten und haben noch seit länger als ein Jahrzehnt die Zeitschrift „Zborlu a Nostru", gegründet und geleitet von Vasile G. Barba, Zeitschrift, die in Freiburg i. Br. erscheint, sowie auch der Verlag und die Stiftung „Cartea Aromână", gegründet von Tiberius Cunia. Derselbe Verlag, bei dem über 30 Bände aus der klassischen und gegenwärtigen aromunischen Autoren aufgelegt wurden, druckt auch die „Rivista di Literatură shi Studii Aromâni", wovon bis zum heutigen Zeitpunkt 11 Bände von je

Scanned with OKEN Scanner

ugf. 200 Seiten herausgegeben wurden.

Ein richtiges Kulturerignis hat die Veröffentlichung in 1990, beim Cartea Aromână Verlag, des Bandes *Dimândarea Părintească* von Constantin Belemace dargestellt, uzw. die von Dina Cuvata gepflegte Ausgabe. Der Autor weist auf den Wert als historisches, ethnogrphisches, kulturelles und sprahcliches Dokument hin, insbesondere der *Autobiographie* von C. Belemace, die sich auf eine Zeitspanne von fast 200 Jahren bezieht, die das Leben einer aus den farschieroten Gebieten Albaniens abstammenden aromunischen Familie schildert, die wegen des harten Schicksals nach Mazedonien, in der Nähe von Bitolia angekommen ist, und nachher auch in anderen Richtungen, einschließlich in Rumänien, zerstreut wurde. Die Tatsachen sind C. Belemace aus den Berichten seiner Ahnen bekannt, manche wurden von ihm selbst erlebt, ruhen aber auch auf einige Aufzeichnungen, die er in „Cartea di Axaghi" gefunden hat.

Der Autor verweilt im Folgenden nur auf die sprachlichen Erscheinungen, genauer gesagt auf die Wörter, phonetischen und morphologischen Formen, die in Tache Papahagis *Wörterbuch* nicht zu finden sind oder auf die, die wenige Belege in der obengeannten lexikographischen Arbeit aufzeigen. Da der vorliegende Beitrag auch einen etymologischen Charakter zu haben erwünscht, wurden auch die besprochenen Termini in alphabetischer Reihenfolge angegeben.

Scanned with OKEN Scanner

II. TOPONIMIE ŞI LEXICOLOGIE

VECHIMEA UNOR TOPONIME DIN CENTRUL TRANSILVANIEI

Este cunoscut faptul că numele de locuri, ca şi limba în general, sunt depozitare ale istoriei şi culturii unui popor. De aceea cercetarea toponimiei unui popor a cărui limbă nu a fost utilizată în scris decât foarte târziu — cum este şi cazul limbii române — devine un instrument indispensabil pentru cunoaşterea fazelor anterioare ale limbii şi istoriei acestuia.

În acest sens se impune cu necesitate întocmirea unui dicţionar toponimic român[1], ca şi a unor monografii toponimice pe regiuni, pe baza cercetării documentelor, dar şi prin strângerea întregii toponimii minore de pe cuprinsul hotarelor satelor noastre. În urmă cu aproape trei ani, ne-am propus să realizăm o cercetare monografică, pornind de la studierea documentelor privitoare la câteva localităţi de pe valea Târnavei-Mici şi de pe valea Secaşului-Târnavei, adunând numele de locuri existente astăzi în hotarul satelor cercetate.

Faptele pe care le vom prezenta în continuare reprezintă doar o parte din rezultatele cercetărilor noastre întreprinse asupra toponimiei din centrul Transilvaniei, pornind atât de la studiul documentelor

[1] Vezi Ion Donat, *Pentru un dicţionar toponimic român,* în „Limba română", XVII, 1968, nr. 2, p. 141-146. Deja în 1944, George Giuglea propusese „să se înceapă cât mai repede cu putinţă strângerea numirilor de localităţi din întreaga ţară, din munţi şi din spaţiile de viaţă ale satelor şi să se strângă în *Atlasul toponimic român.* Aceasta va servi ca arhivă vie pentru istoria noastră, umplând golul lăsat de lipsa de documente medievale" (G. Giuglea, *Cheie pentru înţelegerea continuităţii noastre în Dacia prin limbă şi toponimie,* în „Geopolitica şi geoistoria", II, 1944, nr. 1, p. 12).

Scanned with OKEN Scanner

medievale cât şi de la cercetarea amănunţită pe teren, urmărind să identificăm sau să localizăm numele, păstrate sau dispărute, care se găsesc în documente[2].

Se pare că „cea mai veche numire românească de pe Târnave, şi anume din Târnava-Mică, este *Sâncel,* ung. *Szancsal* (DRĂGANU, ROM., p. 501)[3]. Localitatea, situată sub coasta unui deal între cele două Târnave, înainte de confluenţa acestora lângă Blaj, e menţionată, în 1252, într-un act eliberat de capitlul bisericii din Alba-Iulia, sub forma „terra *Zonchel*" (DOCUM. C., a. II, p. 5; SUCIU, DILT, II, p. 125)[4]. Pe moşia Sâncelului existau la 1252 „trei sate, care aveau o biserică a lor" (DOCUM. C. a. II, p. 5).

Atestările documentare ulterioare menţionează Sâncelul sub următoarele forme: în 1271 *Zanchalteluky*[5] (DOCUM. C., a. II, p. 135-136); în 1315 „poss. seu villa *Zanchal"* (SUCIU, DILT, II, p. 125 şi DRĂGANU, ROM. p. 502); din 1341 datează şi numele primului Basarab în Transilvania: „Egidius filius *Bazarab de Zanchal"* (DOCUM. C., b. IV, p. 4; DRĂGANU, ROM., p. 502); în 1347 reapare cu menţiunea „nobiles de *Zanchal, Zanchal* alias *Bezermenzanchal*" (DOCUM. C., b. IV, p. 125); în acelaşi document, datând din 1347, e menţionată o altă

---

[2] O astfel de metodă a preconizat la noi Ion Donat, *loc. cit.,* p. 143.

[3] În acest articol am întrebuinţat următoarele prescurtări: CONSTANTINESCU, DO.= N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963; DENSUSIANU, Ţ.H.= Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului,* Bucureşti, 1915; DOCUM., C.a I, a II, b I, b II, b III, b IV= *Documente privind Istoria României. C. Transilvania,* vol. I-VI (1075-1350), Bucureşti, 1951-1955; DRĂGANU, ROM.= N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei,* Bucureşti, 1933; IORDAN, TOP. ROM.= Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963; IST. ROM. I-II = *Istoria României,* I, Bucureşti, 1960; II, 1962; SUCIU, DILT, I-II= Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* I, Bucureşti, 1967; II, 1968. Articolul acesta a fost publicat mai întâi în LR, XIX, 1970, nr. 3, p. 229-238 – n.n. V. F.

[4] Vezi şi DRĂGANU, ROM., p. 502.

[5] *Teluky* = formă posesivă a magh. *telek* „teren, posesiune". Deci *Szanchalteluky* ar însemna „terenul sau posesiunea Sâncelului".

Scanned with OKEN Scanner

aşezare de pe moşia Sâncelului, azi dispărută: *Bursyacobhaza* alias *Magyarzanchal;* în 1350 într-o suită de documente localitatea e numită fie *Bezermen Zanchal,* fie *Bezerman Zanchal* (DOCUM. C. a. II, p. 5, 135, DOCUM. C., b. IV, p. 4, 371, 378, 553, 666; vezi şi SUCIU, DILT, II, p. 125); în 1351 *Zanchaal* (SUCIU, DILT, II, p. 125), 1437 *Zanchchal* (SUCIU, DILT, II, p. 125 şi DRĂGANU, ROM. p. 502); în 1416, 1418, 1427, 1434, 1438, 1456, 1461, 1505, 1519 reapare sub forma *Zanchal* (DRĂGANU, ROM., p. 502); în 1440 *Zanczal* (SUCIU, DILT, II, p. 125); în 1513 sunt amintite din nou cele două localităţi *Magyarzanchal* şi *Olahzanchal* (SUCIU, DILT, II, p. 125); în 1587-1589 *Zanczyall* (SUCIU, DILT, II, p. 125); în 1647 *Szanczal* (SUCIU, DILT, II, p. 125), 1733 *Szancsal* (SUCIU, DILT, II, p. 125), iar în 1760-1762 *Szantsal* (SUCIU, DILT, II, p. 125) şi, în sfârşit, în 1854 *Szancsal, Sâncel* (SUCIU, DILT, II, p. 125).

Pornind de la sufixul *-el,* N. Drăganu afirmă că *Sâncelul* este „cu siguranţă un topic românesc, fie că derivă din *sînt(u)cel,* dim[inutivul] lui *sînt(u)* < *sanctus, -a, -um,* ori din **summicellus, -a, -um,* (cf. *sâmcea, sâncea* „Spitze", *sâmcelat, sâncelat* „spitzig" etc.) cum este mai puţin probabil" (DRĂGANU, ROM., p. 502). Dintre cele două ipoteze propuse de N. Drăganu cu privire la originea numelui localităţii *Sâncel,* (în pronunţarea populară *Sâmcel*), credem că cea de a doua este mai verosimilă, pentru că vatra veche a satului se găseşte în apropierea toponimelor *Kicui* (< **picculeus, -um,* din tema *picc-,* care apare în domeniul romanic cu înţelesul de „vârf de munte") (DENSUSIANU, Ţ., H., p. 54 şi 328)[6] şi *Kisc,* care ar fi deci sinonime topice cu *Sâncel*[7].

Având în vedere că *Sâncel* provine din lat. **sumcellus* şi că un apelativ *sâmcel, sâncel* nu a fost încă atestat, iar *sâmcea, sâncea* au dispărut

[6] Pentru aria lui *Picui* în Transilvania şi pentru alte discuţii etimologice asupra cuvântului vezi N. Orghidan, G. Giuglea şi M. Homorodean, *Probleme de toponimie,* în „Cercetări de lingvistică", X, 1965, nr. 2, p. 341-342. Amintim că pe valea Târnavei-Mici, aproape în fiecare localitate se află câte un deal înalt şi ascuţit numit *Kicui.*

[7] Lat. **summicellus, -a, -um* este un derivat de la *summus* „der Oberste", moştenit în limbile romanice (vezi REW, 8458). Reflexelor romanice ale lat. *summus, -a, -um* e necesar să li se adauge şi arom. *sumă* „caier de lână lungă şi mai aspră" (vezi Th. Capidan, DR, III, p. 1088 şi *Aromânii. Dialectul aromân,* p. 147, precum şi Tache Papahagi, DDA, s.v. *sumă*).

Scanned with OKEN Scanner

din graiul local, dacă vor fi existat vreodată, credem că locul pe care s-a aflat vechea vatră a satului s-a numit astfel dintr-o epocă cu mult anterioară anului 1252 şi că toponimului nostru i se poate conferi o vechime chiar mai mare de şapte secole. Trebuie să avem în vedere că prima atestare documentară nu înseamnă şi actul de naştere al unei localităţi. Dacă considerăm că satul a fost întemeiat mai de vreme (nu putem spune cât de mult, un secol sau chiar mai multe) şi că cei care l-au întemeiat i-au zis aşa după forma de teren pe care a fost aşezată vatra satului, atunci s-ar putea ca numele Sâncelului să ne ducă în timp chiar la epoca de formare a limbii române. Credem că nu-i lipsit de interes să reamintim că în 1252 pe moşia *Sâncelului* se aflau trei sate cu o biserică a lor, ceea ce atestă şi existenţa unei vieţi rurale stabile, organizate. O continuitate a elementului autohton, a popuaţiei romanizate în această regiune a Transilvaniei, ca şi creştinarea ei este dovedită de descoperirile arheologice din ultimul timp. La Biertan, localitate din apropierea Mediaşului, s-a descoperit un *donarium* datând din secolul al IV-lea e.n., „alcătuit dintr-un disc de bronz în care e înscrisă crucea monogramatică a lui Christos, de care atârnă o tăbliţă de bronz (*tabula ansata*) purtând inscripţia cu litere «ajurate»: «*Ego Zenovius votum posui*», adică «Eu Zenobius am pus (această) danie». Ambele piese făceau parte dintr-un candelabru confecţionat în imperiu pe care Zenobius, după nume misionar oriental, l-a dăruit probabil comunităţii creştine din fosta Dacie, în epoca constantiniană" (IST. ROM., I, p. 621). Din aceeaşi perioadă datează şi un buton de bronz cu incrustaţie de argint, descoperit la Feisa, nu departe de Blaj, al cărui caracter creştin, potrivit părerii autorilor tratatului de istorie a României este incert. Din epoca postaureliană au fost scoase la iveală monede izolate sau chiar tezaure din localităţi apropiate, ca Berghin, Cetea, Cioara, Ungurei (IST. ROM., I, p. 621). La Bratei, lângă Mediaş, s-au găsit unelte agricole, meşteşugăreşti şi piese metalice de căruţă, descoperite în 1959, care datează din sec. al V-lea, din vremea de după năvala hunilor şi plecarea goţilor (IST. ROM., I, p. 617, 635, 704)[8].

Este dovedită, deci, arheologic o continuitate a elementului

[8] După I. Nestor, cultura Bratei continuă şi în secolul al VIII-lea, contrar celor susţinute de d-sa în articolul *Les données archéologique et le problème de la formation du peuple romaine,* în „Revue roumaine d'histoire", III, 1964, p. 396-401. (Informaţia o deţinem de la prof.univ. Gheorghe Ivănescu, care o cunoaşte dintr-o comunicare orală a prof.univ. I. Nestor.)

Scanned with OKEN Scanner

romanic în această parte a țării. Ne putem aştepta, prin urmare, să găsim şi urme în toponimie din această perioadă. Amintim doar hidronimele *Mureş* şi *Olt,* fluvii între care se află regiunea cercetată de noi şi care sunt considerate ca moştenite de la populaţia autohtonă. Nu ne putem aştepta însă la un număr prea mare de toponime care să ne dovedească că au fost date în epoca de formare a limbii române, deoarece ne lipsesc atestările documentare, iar elementele latineşti ale limbii române nu au suferit prea multe transformări fonetice din perioada românei comune încoace, care să ne permită o ierarhizare a lor pe baza cronologiei relative. Apoi, e cunoscut faptul că maghiarii au tradus cu consecvenţă numele de locuri româneşti, acolo unde le-au înţeles sensul. Şi totuşi, toponimia transilvăneană aduce argumente sigure despre existenţa unei populaţii româneşti anterioare venirii maghiarilor în Ardeal.

Un astfel de toponim ar putea fi *Sâncel.* E posibil ca **sâncel* „vârf mai mic" să nu mai fi existat în graiul românilor la anul 1252 sau să nu fi existat niciodată în limba română ca apelativ. Cert este, însă, că maghiarii n-au mai înţeles semnificaţia cuvântului **sâmcel,* în veacul al XIII-lea, după cum, probabil, n-au mai înţeles-o nici românii.

Atragem atenţia că într-un document din 1347, în care se delimita hotarul localităţii Sâncel, se arată că spre miazăzi hotarul suie la muntele *Dealul Sumat*[9], în documentul maghiar redat sub forma *Sumatheg* (DOCUM. C. b. IV, p. 37). De observat este că maghiarii au tradus pe *deal* prin *heg* (= hegy), iar pe *Sumat,* care credem că provine din lat. *summatus,* un derivat de la *summa* (vezi A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine,* ed. a IV-a, Paris, 1959, s.v. *sŭmmus, -a, -um*), pe care nu l-au înţeles, l-au lăsat întocmai.

Sigur este, după noi, că *Sâncel (< *sŭmm(i)cellus)* trebuie pus în legătură cu *Sumat* [*Sumat(heg)*] şi că ambele toponime sunt urmaşe ale unor derivate ale lat. *sŭmmus, -a, -um.* Mai adăugăm că **sumă* (<

[9] După localizarea făcută de noi, se pare că locul numelui [*Dealul*] *Sumat* a fost luat de actualul *Kisc.* Având în vedere că *pisc* e un element slav vechi (ca apelativ el a dispărut din graiul localnicilor) şi că palatalizarea labialelor e de asemenea destul de veche, trebuie să considerăm că *Sumat* a suferit concurenţa lui *Kisc* încă de la aşezarea slavilor pe aceste meleaguri. Şi acesta poate fi un argument al vechimii românilor pe valea Târnavei-Mici.

Scanned with OKEN Scanner

lat. *summa*) a existat cândva şi în română, sau cel puţin în aromână,cu sensul de „vârf", aşa cum ne-o dovedeşte numele unui loc din Epir *Suma-cu-bradu* (vezi Th. Capidan, *Românii nomazi,* DR, IV, partea I, p. 334 şi mai ales *Aromânii,* p. 147, unde este citat Pouqueville, *Voyage dans Grèce,* 1820, şi care, la p. 193, scrie: „La branche du mont Companèz ... prend le nom *Souma Coubradou* ou *pic des sapins*").

Deci, pentru a presupune că *Sumat* e format pe terenul limbii române, trebuie să presupunem, de asemenea, că în dacoromână a existat şi apelativul **sumă* „vârf" (< lat. *sŭmma*), altfel trebuie să acceptăm că dacoromâna a păstrat două derivate latineşti de la *summa* în toponimie, anume **sŭmm(i)cellus* > *Sâmcel* > *Sâncel* şi **Sŭmmatus* > *Sumat*[10].

Spuneam că în documentul din 1252 se vorbeşte despre existenţa pe hotarul moşiei *Sâncel* a trei sate, însă fără să se indice şi numele celorlalte două. Acestea vor fi menţionate în documente datând dintr-o epocă ulterioară. Adăugăm că ambele localităţi au dispărut după 2-3 secole. Mai întâi este amintită localitatea *Egurwar: castellanus de Egurwar,* în 1315 (vezi SUCIU, DILT, II, p. 321). În 1341 apare în documente şi cealaltă localitate *Bursiyacobfolva* (SUCIU, DILT, II, p. 301), iar în 1347 apar ambele localităţi: *Egurwar* (DOCUM. C., b. I, p. 212 şi 400 şi DOCUM. C., b. IV, p. 379, 667) şi *Bursyacobhaza* alias *Magyarzanchal* (DOCUM. C., b. IV, p. 378).

Numele celei de a doua localităţi (care este atestată ulterior sub următoarele forme: *Barsa Jacobfola,* în 1367,... *yakabfalva,* în 1414, *Tethlend,* în 1438, *Petend,* în 1448, *Pettend,* în 1461, *Petthend,* în 1473, *Pethend,* în 1476, „*Petthend* alio nomine *Bors Jakobfalwa*" (vezi SUCIU, DILT, II, p. 301-302), provine probabil de la numele unui proprietar *Iacob Borş* sau *Iacob Borşa* şi se păstrează şi azi în toponimul *Valea Borşului*[11], unde am identificat vatra aşezării dispărute.

---

[10] Pentru alte derivate de la substantive cu sufixul *-at, -ată* în limba română, să se compare *Picuiata* (< *Picui* + *-ata*), *Gurguiata* (< *Gurgui* + *-ata*), *Căciulata* (< *Căciulă* + *-ata*), *Glâmbocata* (< *Glâmboca* + *-ata*) etc. (Detalii privitoare la toponimele derivate cu *-at, -ată,* vezi la Şt. Paşca, *Contribuţii toponomastice,* DR, XI, 1948, p. 84-96 şi IORDAN, TOP. TOM., p. 461-466.)

[11] Este de observat că astăzi, în graiul local, genitivul de la numele personale masculine se formează cu articolul *lu* proclitic (spre exemplu

O altă localitate, *Broşteni,* jud. Sibiu, situată la izvoarele Secaşului-Târnavei, e menţionată mai întâi în documente în anul 1296 sub forma *Silva Kereknuk,* în traducere românească *Pădurea Rotundă,* iar în 1298 *villa Kerechnuk* şi *Kerecnuk* (DOCUM. C., a II, p. 19; SUCIU, DILT, I, p. 106). La hotarul satelor Păuca şi Broşteni, ambele în jud. Sibiu, se află astăzi o pădure numită *Rotundu.* E posibil ca numele vechi al localităţii să provină de la numele locului împădurit numit *Rotundu,* lângă care se va fi aflat vatra veche a satului; în cazul acesta, numele localităţii, în grafia documentului de la cancelaria maghiară *Silva Kerechnuk,* ar fi o traducere a numelui românesc *(Pădurea) Rotundă.* Actuala denumire a satului, în grafia maghiară *Brostyén,* apare de abia în 1839 (SUCIU, DILT, I, p. 106), probabil, după ce aşezarea s-a mutat de lângă pădure pe valea Secaşului, care şi azi e plină de lacuri şi bălţi. Desigur, de aici vine şi numele satului[12].

În vecinătatea de nord a localităţii Broşteni se află comuna Roşia de Secaş, jud. Alba, amintită pentru prima dată în documente în anul 1306, când e menţionată sub forma *Veresegyhaz* (< magh. *vörös* „roşu"

Húla lu Bucurón) şi că, deci, forma *Valea Borşului* este veche. Trebuie adăugat că în Sâncel există şi numele de familie *Borşan* (< *Borş(a)* + *-ean*), însemnând „cel provenit din localitatea *Borş(a)*".

În ce priveşte originea numelui de persoană *Borş(a),* după Emil Petrovici (*Toponimie ungurească în Transilvania medievală,* în „Transilvania", an 74, nr. 2, p. 121, nota 2; vezi şi DRĂGANU, ROM., p. 390), acesta „nu e de origine ungurească, ci e un nume de persoană obişnuit la slavi". Nicolae Drăganu, în *Numele proprii cu sufixul -şa,* Cluj, Biblioteca „Dacoromaniei", 1933, p. 16, consideră că *Borşa* „este corespondentul slavului *Borša* < *borŭ* «pugna», cf. *Boris, Borivoj, Borislav* etc.". Formele *Petend, Pethend, Tethlend* se explică din *Betlen, Bethlen* (de unde toponimele româneşti *Beclean)* + suf. toponimic maghiar *-d.*

Cealaltă localitate, al cărei nume nu a lăsat urme în toponimia actuală a Sâncelului, a dispărut mai de mult, ultima atestare documentară datând din anul 1356 când apare sub menţiunea „poss. *Egurwarpathaka* inter possessionem Zepmezew et Kukulew" deci între localitatea Şona, jud. Alba, şi râul Târnava-Mare (vezi SUCIU, DILT, II, p. 321).

[12] Pentru alte localităţi numite astfel şi explicate în acelaşi mod, vezi IORDAN, TOP. ROM., p. 61-62.

Scanned with OKEN Scanner

şi *egyház* „biserică")[13] (SUCIU, DILT, II, p. 85). Următoarea menţiune datează din 1313, când apare sub mai multe forme: *poss. Vereseghaz, Veresyghaz, Werusighaz* (DOCUM. C., b. I, p. 212, 216, 369, 400, 401, vezi şi SUCIU, DILT, II, p. 85). În celelalte atestări documentare apare sub denumirile: 1320 *Verusyghaz,* 1324 *Rufa Ecclesia,* 1332-1335 „sacerdos de *Ruffa Ecclesia",* 1336 „terra *Werusyghaz",* 1345 „poss. *Vereseghaz",* 1369 *Wereseghaz,* 1380 *Veruseghaz,* 1391 *Weresegyhaz,* 1435 *Wereseghasz,* 1587-1589 *Veres Egyhàz, Veresegjhaz,* 1716 *Veresegyháza,* 1733 *Roschia,* 1760-1762 *Veres Egyháza,* 1839 *Rubra eclesia,* 1850 *Veres Egyhaza, Rosia,* 1854 *Veresegyháza, Rothkirch, Roşia* (vezi SUCIU, DILT, II, p. 85).

Marcându-se hotarul Roşiei de Secaş, în documentul din 1313 (DOCUM. C., b. I, p. 212 şi urm.), apar şi unele toponimice minore, pe care le-am identificat în numirile culese de noi cu ocazia unei anchete efectuate în vara anului 1967. Este vorba de locurile numite în document *Bozkosar,* azi *Hula lu Băşcău,* şi *Zynpotoka* azi *Valea lu Sin.* Iată deci că toponime minore, provenite de la nume de persoană, cum sunt *Sin* [*Zyn(potoka)*] şi *Băşcău*[*Bozko (sar)*], se păstrează de mai mult de şase secole şi jumătate. Tot aici trebuie reamintit şi *Borş* din toponimul *Valea Borşului* de pe hotarul localităţii *Sâncel.* Faptul trebuie relevat în mod deosebit, pentru că, dacă numele unor localităţi, provenite, de asemenea, de la nume de persoană (ca *Blaj,* oraş, jud. Alba, *Păuca* şi *Mihalţ,* localităţi rurale de pe valea Secaşului[14]) s-au menţinut din aceeaşi epocă până azi, aceasta s-a putut datora şi oficialităţii, pe când celelalte trei au fost păstrate doar prin tradiţie orală, populară, de o populaţie românească, ce a trăit permanent aici. O altă concluzie care se impune este că oficialitatea maghiară a tradus nu numai numele de localităţi, ci şi toponimele minore, acolo unde

[13] După tradiţia locală, vatra veche a satului ar fi fost „la ieşirea din Cărări, spre Blaj; acolo era o besărecă şi *progadea* („cimitirul"); apa o dus pământu de să vedeau casăle; stăteau [morţii] cu faţa în sus; [bisericii] i să spunea *Besăreca Roşie;* prin sat [vatra actuală a satului] erau numa lacuri şi numa bălţi" (informator Bicheru Vasile, 60 ani).

[14] De originea numelor acestor localităţi ne-am ocupat în lucrarea *Toponimia văii Secaşului-Târnavei,* care se află deocamdată în manuscris. Între timp, lucrarea a apărut în AUT, X, 1972, p. 129-170.

Scanned with OKEN Scanner

le-au înţeles sensul[15].

În această parte a Transilvaniei, toponimia păstrează şi urme din epoca de simbioză româno-slavă, unele numiri topice ca *Ohaba, Presaca* amintind chiar de forme ale organizaţiei de stat slavo-române.

Se ştie că, după încetarea stăpânirii romane în nordul Dunării, populaţia băştinaşă a păstrat o organizare bazată pe obştile săteşti. După aşezarea slavilor pe acest teritoriu, prin convieţuirea lor cu băştinaşii, formele incipiente de viaţă feudală se accentuează şi apar cnezatele şi voievodatele. O dată cu înaintarea ocupaţiei maghiare peste vechile forme de organizare economică, socială şi politică româno-slave se suprapun noile forme ale regatului feudal maghiar[16]. Etapele expansiunii maghiare pot fi urmărite după înaintarea liniilor de prisăci create pentru apărarea graniţelor teritoriilor cucerite.

Paza şi apărarea prisăcilor ca şi a punctelor de trecere prin ele (aşa-numitele porţi, în magh. *kapú*) nu erau făcute de maghiari, ci de alte populaţii: de secui şi pecenegi. În afară de atestările documentare ale existenţei prisăcilor în Transilvania, acestea pot fi urmărite şi pe baza toponimiei care le păstrează amintirea. Toponime ca *Presaca* şi *Beşinău – Besenyö* (numele dat pecenegilor) ne vorbesc elocvent despre data expansiunii regatului feudal maghiar pe teritoriul Transilvaniei[17].

---

[15] Numele de persoană *Başcău* nu e la origine românesc (cf. *Başco, Başcul, Başcă, Başcoe,* la CONSTANTINESCU, DO, p. 193), dar numele *Sin,* atestat şi în Muntenia (vezi *Documenta Romaniae historica,* B. *Ţara Românească,* vol. I, (1247-1500), Bucureşti, 1966, p. 160, 437, 451, 456, 474, 482, 486, şi vol. XXI (1626-1627), Bucureşti, 1965, p. 360, 382, 414, 418, nr. 1) şi cunoscut ca nume de persoană şi în Făgăraş în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea (provenit din bg. *Sino* < *sin* „blau") vezi Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului,* Bucureşti, 1936, p. 321-322 unde sunt date şi derivatele *Sinea, Sineciu, Sinoaia*), e românesc. Oricum, cei care au botezat astfel cele două locuri au fost români.

[16] Cf. K. Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei sec. IV-XVII,* Bucureşti, 1958, p. 112.

[17] Ardealul a fost ocupat în cinci etape succesive, începând de la nord spre sud: linia Someşului-Mic pe la anul 900, linia Mureşului pe la anul 1000, linia Târnavei-Mari pe la anul 1100, linia Oltului pe la anul 1150 şi linia Carpaţilor pe la 1200 (vezi K. Horedt, *op. cit.,* p. 113, fig. 20).

Scanned with OKEN Scanner

Deci toponime ca *Presaca Ampoiului (Ompolygyepü)* ca şi *Presaca* de pe valea Secaşului *(Székásgyepü)* datează din epoca simbiozei slavo-române (cum ne arată numele lor slav şi poziţia lor topografică), ele având menirea să apere graniţele voievodatului din jurul Alba-Iuliei[18].

Din aceeaşi perioadă datează şi numele localităţii *Beşinău* (azi *Secăşel*), din valea Secaşului, deşi acesta apare în documente abia în 1509, sub forma *Bezenev* (SUCIU, DILT, II, p. 113)[19]. Vechiul nume al localităţii — *Beşinău* — poartă în el amintirea prezenţei pecenegilor atestaţi în aceste locuri, alături de români, încă din 1224, cum dovedesc menţiuni ca: *silvam Blacorum et Bissenorum [...]; Blacis et Bissenis* etc. (IST. ROM., II, p. 47, 69, DRĂGANU, ROM., p. 515); „Se pare că şi pădurea românilor şi pecenegilor [...] amintită în 1224, poate fi pusă în legătură cu apărarea acestei linii de frontieră" [linia Oltului – n.n. V.F.].

Pădurea trebuie localizată, probabil, între valea Secaşului şi podişul Cibinului şi nu este exclus ca românilor şi pecenegilor să le fi revenit sarcina să îndeplinească, pe această porţiune de teren, serviciul de grăniceri, ceea ce ar explica participarea detaşamentelor de români şi pecenegi din apropierea Sibiului la expediţia din 1210 asupra Vidinului"[20]. După DRĂGANU, ROM., p. 514, „traducerea săsească a

---

[18] K. Horedt, *op. cit.*, p. 115. Ceea ce ne determină să considerăm că *Presaca* de pe Secaş datează din epoca simbiozei slavo-române este faptul că numele localităţii apare uneori tradus de oficialitatea maghiară *Székásgepü*, alteori netradus: *Székaspreszáka.* Românii au păstrat forma de origine slavă (bg. *prěsěka*) cu un fenomen fonetic românesc *ĕ*, devenit în română *ea*, precedat de *s*, a fost redus la *a* deja în secolul al XIV-lea. Deci documentele maghiare consemnează această evoluţie fonetică (DRĂGANU, ROM., p. 233, 600).

[19] Atestările următoare menţionează localitatea sub formele: *Olahbeseniö* (1620), *Beseeneu* (1733) *Besineu* (1750), *Besenyö* (1760-1762) *Bessenyö, Bessenyou* (1850) *Bessenyö, Heidendorf, Beşineu* (1854) (SUCIU, DILT, II, p. 113).

[20] K. Horedt, *op. cit.*, p. 127-128. În acest fel, s-ar putea ca toponimele *Pe Handor, Handoru de Sus, Handoru de Jos, Capu Handorului,* din Poiana Sibiului (vezi Eugen Tănase, *Toponimia comunei Poiana-Sibiului,* AUT, V, 1967, p. 25) să dateze din aceeaşi epocă.

Scanned with OKEN Scanner

unor nume de-ale satelor pecenege din Ardeal (*Hêndrðf* < *Hendrof* = „Heidendorf"[21], alături de *Betschðnûden,* ne arată că ei existau încă neasimilaţi de români şi de cumani chiar şi la venirea saşilor[22].

Dar dacă numiri ca *Presaca* şi *Beşinău* pot data şi din vremea venirii maghiarilor în Transilvania, numele localităţii *Ohaba,* de pe valea Secaşului, datează probabil din epoca simbiozei slavo-române.

Localitatea *Ohaba* apare în documente pentru prima dată în 1372 sub denumirea *villa Wyfalw* (SUCIU, DILT, II, p. 10). În următoarele atestări poartă numele: *poss. Wyfalw,* în 1410, *Wyfolu,* în 1417, *Wyfalu,* în 1418, *Wyfalu* în 1435, 1437 (SUCIU, DILT, II, p. 10), în 1461 *Vijfalu,* şi *Wyfalw* (SUCIU, DILT, II, p. 10), în 1488 *Newdorff* (SUCIU, DILT, II, p. 10) şi de abia din 1733 avem notat numele actual *Ohaba* (SUCIU, DILT, II, p. 10); în 1854 apare sub formele *Ohába, Neudorf* şi *Ohaba,* iar în 1913 *Székászabadja* (SUCIU, DILT, II, p. 10).

Credem că numele cel mai vechi al localităţii, numele popular şi nu cel oficial, maghiar sau german, este *Ohaba,* chiar dacă sub această formă apare târziu în documente. Aşezările numite *Ohaba* sau *Ohăbiţa* sunt destul de numeroase în partea de sud-vest a ţării: în Banat 23, în Hunedoara 10, în Oltenia 9 şi în Arad 3 (IORDAN, TOP. ROM., p. 523) şi ele denumeau o organizaţie de stat slavo-română, anterioară stăpânirii maghiare sub care, după Silviu Dragomir, „nu s-ar fi putut moşteni astfel de numiri"[23], De aceeaşi părere este şi Ivan Popović, care, în *Geschichte der serbokroatischen Sprache,* Wiesbaden, 1960, p. 121, consideră că numele de locuri *Ohaba, Ohăbiţa* [aceasta din urmă poate fi şi un derivat românesc din *Ohaba* – n.n. V.F.], provin de la „daco-slavi" şi că ele nu

[21] Aşa cum e cazul numelui localităţii de care ne ocupăm, vezi mai sus nota 19.

[22] Reţinem că menţiunea documentară *Bezermen Zanchal* (a. 1350) a fost tradusă de DRĂGANU, ROM., p. 502, prin *Sâncelul peceneg,* iar numele *Basarab* (în documentul referitor la *Sâncel* (a. 1341) *Egidius filius Bazarab de Zanchal*), e considerat de unii lingvişti, de asemenea, de origine pecenegă (vezi DRĂGANU, ROM., p. 502), ceea ce ar dovedi că chiar la mijlocul secolului al XIV-lea, în Sâncel, alături de români, mai existau încă pecenegi.

[23] Silviu Dragomir, *Câteva urme ale organizaţiei de stat slavo-române,* în „Dacoromania", I, p. 149-150.

Scanned with OKEN Scanner

puteanu fi aduse din Balcani, unde, probabil, termenul nu a existat niciodată: „Aus dem Dakoslavischen sind auch solche sl. Lehnwörter und wohl ebenfals ONN ins Rumänische eingedrungen, die nicht aus den südsl. Bereichen südlich der Donau kommen konnten, wie sie dort wahrscheinlich wie bestanden haben (... ONN. *Ohaba, Ohăbița* aus *oxaba* „vererbbares, von Angaben freies Gehöft). So muss das heissen, dass diese gebenden Slaven keine Einwanderer aus dem Balkan waren, sondern in Dacien von Anfang anwöhnten"[24]). Ohabele erau „proprietăți intangibile", scutite de dări față de domnitor. Scribii de la cancelaria oficială a regatului ungar înțelegând sensul termenului românesc *ohabă,* au tradus numele localităților românești *Ohaba* de lângă Strei și de lângă Sibiel prin *Szabadfalu* (= satul liber). *Ohaba* de pe Secaș era numită de oficialitatea maghiară, în afară de *Wyfalu, Wijfalu* etc., și *Ohába*[25] (deci cu termenul românesc netradus) dar și *Székászabadja*[26] (tradus *Slobozia Secașului* sau *Slobozia de pe Secaș*). Cu timpul și satul acesta de români liberi a fost transformat în proprietate a unor feudali, locuitorii lui devenind iobagi. Aceste realități sociale sunt reflectate și azi de toponimia minoră, de numele de locuri de pe hotarul Ohabei. Întâlnim aici, alături de toponime ca *Dosu Hăģi* (= Dosu Ohăbii) *Fața Hăģi* (= Fața Ohăbii), toponimul *Părău Dijmului,* adică pârâul care era proprietatea unuia ce strângea dijma de la iobagi.

De simbioza slavo-română din partea centrală a Transilvaniei,

---

[24] Derivarea termenului românesc *ohabă* din lat. *habitatio* „locuință" sau din *habitus* „stare", propusă de Aurelian Sacerdoțeanu în studiul *Elemente de continuitate și unitate în istoria medievală a românilor,* p. 115, apărut în volumul *Unitate și continuitate în istoria poporului român,* București, 1968, trebuie respinsă, ea opunându-se legilor fonetice ale limbii române. *H* și *b* intervocalic în elementele de origine latină ale limbii române nu s-au păstrat.

[25] Vezi Silvestru Moldovan și Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș,* ed. a II-a, Sibiu, 1919, p. 125.

[26] Vezi C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite,* Cluj, 1921, p. 179.

Scanned with OKEN Scanner

în afară de numele topice *Ohaba* şi *Presaca,* ne vorbesc şi toponimice ca *Târnava, Bălgrad,* numele popular al Alba-Iuliei, *(Părău) Preslavului*[27], de pe teritoriul comunei Ohaba, *Cernavoda,* numele unei ape de lângă Sibiu etc. „De la slavo-români au învăţat ungurii numele de râuri şi de localităţi din Ardeal. Multe din ele le-au tradus. *Bălgradul, Târnavele, Cernavoda* şi multe altele au primit nume ungureşti care însemnează exact acelaşi lucru ca cele slave: „cetatea albă", „râul cu spini", „apa neagră" etc. Românii, în schimb, au păstrat până astăzi numele slave"[28]. Prin urmare, şi toponimele de origine slavă din Transilvania sunt o dovadă a anteriorităţii elementului românesc faţă de cel maghiar.

Mai menţionăm faptul că în Transilvania de centru, regiune a cărei toponimie au strâns-o amănunţit din peste 20 de localităţi, cuprinzând Valea Târnavei-Mici şi a Secaşului-Târnavei, majoritatea covârşitoare a numirilor topice minore (peste 80%) sunt româneşti. În această zonă, pe lângă toponime provenite de la apelative de origine latină, unele dispărute din vorbirea de azi a localnicilor, ca: *Arină*[29] (< lat. *arena* „nisip"), numele unui deal cu pietriş, din hotarul localităţii Ohaba, jud. Alba, *Căţinel* (< *căţin* (< lat. *catinus*) + *-el*), numele unui deal de forma unui vas, de pe teritoriul comunei Sâncel, jud. Alba, *Ḱicui,* numele mai multor dealuri de pe valea Târnavei-Mici (Sâncel, Pănade, Cetatea-de-Baltă, Şoimuş etc.), *Stăuină* (< rom. *staur* (< lat. *stabulum*) + *-ină*); numele unor locuri din hotarul satelor Ohaba; Mihalţ; Biia; toate în jud: Alba şi Poiana Sibiului[30], jud. Sibiu,

[27] Cf. numele de loc *Preslav* din Bulgaria de nord-est. La Preslav, Pliska, Madara s-a descoperit o cultură materială înrudită cu cea de tipul Ipoteşti-Cândeşti şi Bratei, din aceeaşi vreme (sec. V-VII) (vezi D. Krandžalov, *Comment distinguer dans les matéraiux archéologique des pays balkaniques la population locale romanisée des Slaves et autre élément ethnique* în „Acta Universitatis Palackina Olomucensis, Historica", VII, 1964, p. 5-43).

[28] E. Petrovici, *Dovezile filologice ale continuităţii,* în „Transilvania", an 74 (1943), nr. 1, p. 10.

[29] Numele unui loc din hotarul localităţii Poiana-Sibiului (vezi Eugen Tănase, *lucr. cit.,* p. 15, 34, 36).

[30] *Ibidem.* Vezi şi V. Frăţilă, *Toponimia Văii inferioare a Târnavelor. Glosar,* AUT, XXXIV-XXXV, 1996-1997, p. 139-225.

Scanned with OKEN Scanner

şi *Stăuin,* la Sâncel se găsesc, după cum s-a văzut mai sus, şi toponime de origine slavă veche, ca *Bălgrad, Cernavodă, Târnava,* alături de care mai amintim *Zagăr(ul)*[31], localitate în jud. Mureş, *Gârbova,* localitate în jud. Sibiu, care mărturisesc despre simbioza slavo-română.

Concluzii:

1. Cele mai multe nume de localităţi româneşti sunt menţionate în documentele din Transilvania abia începând cu secolul al XIII-lea şi al XIV-lea, însă de aici nu trebuie să deducem că numai din această perioadă încep să se formeze sate româneşti pe aceste meleaguri ale vechii Dacii.

2. Păstrarea de către români a unor toponime slave, ca *Târnava, Bălgrad, Cernavoda* etc., ne duce în timp la epoca de simbioză slavo-română, anterioară venirii maghiarilor din Transilvania, iar a altora, ca *Sâncel, Sumat, Olt, Mureş,* la o epocă şi mai veche, poate chiar la epoca de formare a limbii şi a poporului român.

3. Traducerea sistematică a numelor de locuri româneşti în Transilvania de către administraţia maghiară a fost atât de puternică încât ea a fost aplicată şi toponimelor minore de pe hotarul satelor noastre[32] (cf. *Valea lu Sin* [*Zynpataka*] etc.).

4. Numele de locuri au rămas netraduse de administraţia maghiară numai atunci când nu erau înţelese[33] (cf. *Sâncel, Sumat*).

5. Dacă majoritatea toponimiei minore este de o origine (în cazul Transilvaniei de origine românească), iar a localităţii de altă origine

---

[31] Vezi DRĂGANU, ROM., p. 469, 504, 597. Vezi infra, *Toponimie slavă în Valea Târnavelor.*

[32] Vezi E. Petrovici, *Toponimia ungurească în Transilvania medievală,* în „Transilvania", an 74 (1943), nr. 2, p. 120 unde e citat DRĂGANU, ROM., p. 484, nota 2.

[33] *Ibidem,* p. 120.

Scanned with OKEN Scanner

(maghiară, săsească etc.), aşa după cum spune W. Meyer-Lübke, „cele dintâi sunt mai vechi, pe când celelalte provin din limba unei populaţii recente”[34].

6. Pentru cunoaşterea fazelor mai vechi ale limbii române, se impune cu necesitate strângerea cât mai grabnică a numelor de locuri menţionate în documente precum şi a celor actuale, prin anchete la faţa locului, pentru alcătuirea unui dicţionar toponimic românesc, dar şi pentru întocmirea de monografii toponimice pe regiuni.

DER ALTER EINIGER ORTSNAMEN IM ZENTRUM SIEBENBÜRGENS

(Zusammenfassung)

Der Autor kommt infolge der Analysierung einiger in Dokumenten belegten, anderer an Ort und Stelle aufgenommenen Ortsnamen, zu folgenden Schlußfolgerungen:

1. Die meisten rumänischen Ortsnamen sind in den Dokumenten aus Siebenbürgen erst anfangend mit dem XIII. und dem XIV. Jahrhundert belegt, aber daher sollte man nicht schlußfolgern, daß erst ab dieser Zeit die rumänischen Dörfer auf diesen Gebieten des alten Dakiens gegründet werden.

2. Die Bewahrung bei den Rumänen einiger slawischen Ortsnamen wie *Târnava, Bălgrad, Cernavodă* usw., bringt uns zurück ins Zeitalter der slawo-rumänsichen Symbiose, vor der Ankunft der Ungaren in Siebenbürgen, sowie auch die Bewahrung anderer Ortsnamen

---

[34] Vezi *ibidem,* p. 113-114. W. Meyer-Lübke se referă la situaţia localităţilor din Elveţia, care de multe ori au nume germanice, pe când toponimia minoră a acestora e romanică. Pentru situaţia similară a toponimiei româneşti din Transilvania, Emil Petrovici trimite la lucrarea lui Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik,* Bonn–Leipzig, 1924, p. 4.

Scanned with OKEN Scanner

wie *Sâncel, Sumat, Olt, Mureş*, ins Alter der Entstehung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes, zurückbringen kann.

3. Die systematische Übersetzung der rumänischen Ortsnamen in Siebenbürgen von Seite der ungarischen Verwaltung war so stark, daß sie auch den Flurnamen auf dem Gebiete unserer Dörfer angewandt wurde (vgl. *Valea lu Sin* [*Zynpataka*] usw.).

4. Die Ortsnamen sind nur dann von der ungarischen Seite unübersetzt geblieben, wenn sie nicht verstanden wurden.

5. Wenn die Mehrheit der Flurnamen einer gewissen Herkunft ist (im Falle Siebenbürgens - rumänsicher Herkunft) und der Name der Ortschaft anderer Herkunft (ungarischer siebenbürgisch-sächsischer usw.), dann sind die ersteren älter, während die anderen aus der Sprache eines später angekommenen Volkes herkommen; so W. Meyer-Lübke bezogen auf die Lage der Orte in der Schweiz, die öfters deutsche Namen tragen, während die Flurnamen dieser romanisch sind.

6. Für die Erkenntnis der älteren Phasen der rumänischen Sprache, erweist sich als notwendig das eilige Sammeln der in den Dokumenten erwähnten Ortsnamen, sowie das der heutigen, mittels von Aufnahmen an Ort und Stelle, zwecks der Verfassung eines rumänischen toponymischen Wörterbuchs, sowie auch für die Aufstellung von regionalen toponymischen Monographien.

Scanned with OKEN Scanner

TOPONIMIE SLAVĂ ÎN VALEA TÂRNAVELOR

Podişul Târnavelor, complex de forme de relief, este situat în partea sudică a Podişului Transilvaniei, fiind cuprins între valea Mureşului, valea Secaşului, valea Oltului şi regiunea subcarpatică internă (Bistriţa - Homoroade - Sovata)[1].

Toponimia zonei se caracterizează printr-o mare bogăţie şi varietate, fapt ce se explică, pe de o parte, prin cauze geografice, datorate reliefului muntos şi deluros foarte fragmentat, iar, pe de lată parte, prin cauze istorice, în regiunea Târnavelor aşezându-se de-a lungul veacurilor mai multe populaţii şi popoare ce vorbeau limbi diferite, populaţii ce au convieţuit cu românii, unele fiind asimilate, altele păstrându-se, alături de români, până în zilele noastre.

De aceea, ca în geologie se pot stabili straturile care compun toponimia zonei.

Desigur, stratul cel mai gros îl formează toponimia românească, cea creată de români din apelative româneşti, din antroponime şi din toponime de origine străină derivate pe terenul limbii române.

Stratul cel mai vechi şi, deci, de o valoare istorică şi lingvistică deosebită, îl reprezintă cel moştenit de la populaţia autohtonă, dacă. De la daci s-au păstrat hidronimele *Olt* şi *Mureş,* râuri între care se află Podişul Târnavelor, precum şi **Dunăre,* de la care, cu ajutorul sufixului *-iţa,* s-a format *Dunăriţa,* numele unui pârâu, afluent, pe dreapta, al Târnavelor unite, ce străbate hotarul localităţilor Bucerdea Grânoasă, Crăciunelul de Jos şi Cistei.

De origine latină ar putea fi *Sâncel* (< lat. **sŭmmicellus* „vârfuleţ"), numele unei comune de pe Târnava Mică, la est de Blaj, şi *Sumat* (< lat. *sŭmmatus,* un alt derivat de la lat. *sŭmmus,-a,-um* „vârf"),

[1] *Dicţionarul enciclopedic român,* IV, Q-Z, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 677 (în continuare DER).

numele dispărut al unei ridicături de teren, din hotarul aceleiaşi localităţi[2].

Pe teritoriul acesta s-au aşezat apoi populaţii turanice (pecenegi), maghiari, secui, saşi şi bulgari. Toate aceste seminţii au lăsat, la rândul lor, urme în toponimia zonei[3].

După retragerea armatei şi a administraţiei romane în sudul Dunării, populaţia băştinaşă dacoromană, rămasă pe loc, a păstrat o organizare bazată pe obştile săteşti. Începând cu secolul al VI-lea – al VII-lea şi aici, ca în restul teritoriului românesc, se va aşeza o populaţie slavă. Ca urmare a aşezării slavilor pe acest teritoriu, prin convieţuirea lor cu băştinaşii, formele incipiente de viaţă feudală se accentuează şi apar cnezatele şi voievodatele. Ţinutul Transilvaniei cuprindea un număr mare de obşti săteşti înşirate de-a lungul râurilor mai mari şi mai mici, printre altele şi pe malurile Mureşului, pe valea Târnavei Mari şi a Târnavei Mici[4].

Slavii, aşezaţi aici, ca şi în alte regiuni ale ţării, încă în secolele al VI-lea – al VII-lea, asimilaţi de populaţia românească, vor lăsa o serie de urme în toponimie, dar toponimele slave nu prezintă trăsături lingvistice atât de vechi, deoarece la noi, slavii au fost asimilaţi mult mai târziu, prin secolele al X-lea – al XI-lea[5].

Toponimia de origine slavă din valea Târnavelor cuprinde atât hidronime (nume de râuri) şi oiconime (nume de localităţi), cât şi nume de locuri de mai mică importanţă, cu valoare pur locală.

TOPONIMIE MAJORĂ

Cel mai important toponim de origine slavă, din regiunea la

---

[2] Vezi Vasile Frăţilă, *Toponimie şi istorie. Stratificări toponimice în zona Târnavelor,* în idem, *Lexicologie şi toponimie românscă,* Timişoara, Ed. Facla, 1987, p. 97-117, în special p. 108-111; idem, *Note lexicale şi toponimice,* în *G.I. Tohăneanu 70,* Timişoara, Ed. Amphora, 1995, p. 179-184, (în special p. 182-184, unde este discutat toponimul *Sumat*). Vezi şi infra p. 235-237.

[3] Vezi Vasile Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie românească,* p. 111-117.

[4] Vezi Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* I, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. 35.

[5] Vezi Emil Petrovici, *Daco-slava,* în DR, X2, p. 233-277.

Scanned with OKEN Scanner

care ne referim, este însuşi numele ***Târnavei***, cel mai mare afluent pe stânga al Mureşului (la Mihalţ), format din confluenţa, la Blaj, a *Târnavei Mari* (222,9 km) *cu Târnava Mică* (190,7 km), râuri care izvorăsc din Munţii Gurghiului şi străbat, de la est la vest, Podişul Târnavelor[6].

Toponimul nostru este derivat de la sl. *tŭrnŭ* „Dorn, Dorngestrauch", „spine, mărăcine" cu suf. *-ava.* Ca hidronim, *Târnava* este foarte răspândit în ţările de limbi slave: cf. srb. *Trnava*[7], sloven. *Trnava*[8], slovac. *Trnava,* ceh. *Trnava*[9], rus. *Ternava*[10], pol. *Tarnava*[11], maced. *Trnava*[12].

Pe teritoriul românesc, toponimul *Târnava* apare de mai multe ori în calitate de: sat, comuna Radovan, jud. Dolj, sat, comuna Brănişca, jud. Hunedoara, sat, com. suburbană, Copşa Mică[13], sat, comuna Botoroga, jud. Teleorman, *Târnava de Sus,* sat desfiinţat, înglobat la satul Târnava, com. Botoroga, jud. Teleorman[14], *Târnava de Jos,* cătun dispărut pe valea Călnişţea, din fostul jud. Vlaşca[15] sau ca nume de vale: *Valea Târnavei,* în jud. Teleorman[16]. Numărul derivatelor cu suf. -

[6] Vezi DER, IV, p. 677.
[7] T. Maretić, *Imena rjeka i potoka u hrvatskim i srpskim zemljana*, Nastavi vjesnik, I, Zagreb, 1893, p. 10; E. Dieckenmann, *Studien zur Hydronymie des Savessystems*, Heidelberg, 1966, p.146
[8] F. Bezlaj, *Slovenska voda imena,* II, Ljubliana, 1961, p. 146.
[9] V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska,* Práce Učené společnosti Šafařikovy v Bratislavě IX. Prag – Preβburg, 1932, p. 482.
[10] M. Vasmer, *The Meaning of Russian River Name,* Oxford Slavonic Papers VI., Oxford, 1956, p. 54.
[11] *Hydronimia Wisły. I. Wykaznazw v ukladzie hydrograficznym,* Red. P. Zwoliński. Prace Onomastyczne PAN VII Breslau–Warschau–Krakau, 1965, p. 424.
[12] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle,* Köln–Wien, Böhlau Verlag, 1975, p. 134 (în continuare, Duridanov, *Vardar*).
[13] Numele este recent, dat de administraţia românească după 1960. Înainte se numea *Proştea Mare.*
[14] Vezi Ion Iordan, Petre Gâştescu, D.I. Oancea, *Indictorul localităţilor din România,* Bucureşti, EA, 1974.
[15] *Marele dicţionar geografic al României,* V, Bucureşti, 1902 (în continuare, MDGR), p. 624.
[16] *Ibidem,* p. 624.

Scanned with OKEN Scanner

av(a), -ov(a) de la tema *tŭrnŭ,* pe teritoriul românesc este mult mai mare[17].

Demn de remarcat este faptul că românii au păstrat hidronimul *Târnava* de pe vremea convieţuirii lor cu slavii, pe când maghiarii şi saşii, populaţii aşezate ulterior în Transilvania, au preluat numele râului de la pecenegi: magh. *Kűkűllő,* săs. *Kokel,* care nu sunt altceva decât traducerea toponimului româno-slav.

Dacă românii ar fi venit în zona Târnavelor abia în secolul al XIII-lea, cum susţin unii savanţi maghiari, aceştia ar fi găsit aici o populaţie compactă unguréască şi o putere de stat unguréască şi, deci, ar fi luat numele de la unguri şi nu de la slavii sporadici, fără importanţă şi fără prestigiu social, fapt valabil şi în ceea ce priveşte numele *Bălgradului* (actualul Alba-Iulia) (< v. sl. **Bělŭgradŭ* < sl. *bělŭ* „alb" + *gradŭ* „cetate"), în magh. (Gyula) *Fehérvár* sau *Fejérvár*[18]. „Documentele ungureşti privitoare la Transilvania secolului al XIII-lea nu vorbesc deloc despre slavi în această provincie. La începutul secolului al XIII-lea îi amintesc pe români împreună cu pecenegi, dar nu în tovărăşia slavilor. Toponimia de origine pecenegă în Transilvania e inexistentă, pe când cea de origine slavă e foarte bogată, ceea ce dovedeşte că întâii au fost foarte puţini, iar cei de al doilea foarte mulţi. Dacă aceştia din urmă nu sunt amintiţi în documente nici atunci când apar românii împreună cu pecenegii, trebuie să conchidem că nu mai existau pe vremea aceea şi că românii au împrumutat toponimia slavă într-o epocă mai veche, adică înainte de sec. XIII"[19]. Discutând o serie de toponime slave în care ieurile neintense au dispărut, Petrovici ajunge la concluzia că „forma fonetică slavă care stă la baza formelor actuale ale toponimicelor româneşti de origine slavă din Ardeal datează din sec. X-XII, când s-a făcut românizarea completă a dacoslavilor"[20].

Glogoveţ, magh. *Glogovác, Kisgalgóc,* germ. *Tuten,*

---

[17] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, EA, 1963, p. 480.

[18] Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii,* Bucureşti, 1933, p. 506-507 (în continuare, Drăganu, *Românii*); E. Petrovici, *Daco-slava,* DR, X2, p. 267.

[19] E. Petrovici, *ibidem,* p. 267.

[20] Idem, *ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

Tutendorf, săs. *Tutendref,* lat. (med.) *Glogovicza,* sat aparținător de comuna Valea Lungă, jud. Alba, pe malul Târnavei Mari, aproape de Blaj, este menționat documentar destul de târziu: 1717 *Glogovicza,* 1733, 1750 *Glogovecz,* 1760-1762 *Glogovicza,* 1850 *Glogovicza, Glogovétzi,* 1854 *Glogovicza, Tuten, Glogoveț*[21]. Numele satului provine din v.sl. **Glogovĭcĭ*, un derivat cu sufixul compus *-ovĭcĭ* de la sl. *glogŭ* „mărăcine".

István Kniezsa[22], arată Emil Petrovici[23], scrie numele Glogoveţului din fostul judeţ Târnava Mică greşit: *Glogovac.* Lui Kniezsa i se pare remarcabil (auffallend) că numele românesc prezintă o formă sârbească recentă, dar, după cum arată lingvistul clujean, forma *Glogovac* nu există în jud. Târnava Mică, unde acesta, după o comunicare primită de E. Petrovici de la Ion Agârbiceanu, se pronunţă *Glogovăț*[24]. Deoarece localitatea nu se află în Csánki, [Csánki Dezsö, *Magyororszag történeti földrajza a hunyadiak korában,* I, II şi V, Budapesta 1890, 1894, 1913 – n.n. V.F.] lui Kniezsa i se pare probabil că satul a fost întemeiat târziu. Este posibil ca satul să fie nou, continuă E. Petrovici, dar numele locului pe care s-a întemiat localitatea *Glogoveț* („mărăciniș") a trebuit să existe de pe timpul simbiozei slavo-române din Transilvania, de atunci când românii au învățat de la slavi numele râurilor apropiate *Târnava* şi numele *Bălgradului*[25].

În numele localității acesteia (*Glogoveț),* aflată la 1 km şi jumătate nord de Târnava Mare, deci între Târnava Mare şi Târnava Mică, ierul moale intens *ĭ (Glogovĭcĭ)* a fost redat prin *e* sau *ă* ca şi în altele preluate de la populația slavă care vorbea un grai bulgăresc: cf.

---

[21] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* I, Bucureşti, EA, 1967, p. 267 (în continuare, Suciu, DILT).

[22] *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert,* Budapest, 1938.

[23] DR, X_2, p. 260, nota 5.

[24] În anchetele făcute de noi pentru graiul de pe valea inferioară a Târnavelor nu am notat decât forma cu *e* (*Glogoveț*), identică cu cea oficială. Aceeaşi formă este înregistrată şi de Viorel Bidian pentru *ALRR Transilvania* (vezi Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonti, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania,* I, Bucureşti, EA, 1992, harta 2 *Numele popular al localităților studiate,* p. 10-11).

[25] DR, X_2, p. 260, nota 5.

Scanned with OKEN Scanner

Goleț < sl. **Golĭcĭ*, *Topleț* < sl. **Toplĭcĭ*, *Cruşovăț* < **Kruševĭcĭ*, *Şiştarovăț* < sl. **Šeštarevĭcĭ*, *Glogovăț* < **Glogovĭcĭ*. Deoarece în limba română *e* devine *ă* după labială, dacă în silaba următoare avem poziție dură, *Cruşovăț*, *Glogovăț*, *Şiştarovăț*, au avut într-o epocă mai veche un *e* în locul lui *ă*, aşa încât acestea reprezintă tot un tratament bulgăresc. În toponimia din Muntenia şi Moldova, toponimele slave derivate cu suf. *-ovĭcĭ* au forma *-ovăț*, aşadar cu *e* devenit *ă* după labiala precedentă. Deoarece în limba maghiară nu există fonemul *ă*, ungurii au redat pe *ă* românesc prin cea mai apropiată vocală a lor *e* (= *e* deschis). De aceea, formele maghiare ale toponimelor de mai sus şi ale altora sunt: *Krussovecz*, *Glogovecz*, *Sistarovecz*, *Bukovecz* etc. Autoritățile bisericeşti româneşti, arată E. Petrovici[26], au apropiat adeseori forma oficială românească de cea ungurească, de ex. *Glogoveț*, *Prilipeț*, *Şiştoveț*.

În *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. Mit eine Einführung in die historische Statistik des Landes*[27], Ernst Wagner arată că pe teritoriul Glogovețului se află ruinele unei cetăți şi ale unei localități dispărute, *Egervar* (atestată la 1313), situată la răsărit de dealul numit *Cetate*. Inițial, localitatea se numea *Egerwarpatak:* astfel la 1356 poss. *Egurwarpataka* inter possessio Zepmezew et Kukullew (deci între Şona şi Târnava Mare)[28], iar la 1347 terra *Egurwar*[29]. Wagner susține că localitatea a fost mult timp pustie, deoarece de abia la 1717 apare noul oiconim *Glogowicza*.

Din denumirea *Tutendorf* (săs. *Tut* = magh. *tót* = germ. Slovac)

---

[26] DR, X_2, p. 259-260 nota 2.

[27] Studia Transylvanica, Band 4, Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1977.

[28] Vezi şi Suciu, DILT, II, 1968, p. 321. Înainte localitatea pare a fi aparținut de moşia Sâncelului (vezi supra).

[29] Tot Suciu, DILT, II, p. 321, referindu-se la cetatea de la Glogoveț arată că în 1315 aceasta este amintită sub forma *Egurwar:* castellanus de Egurwar, iar la 1356: poss. Egurwarpataka inter possessionem Zepmezeu et Kukulleu, cetate dispărută pe dealul de lângă satul Glogoveț. Pietrele de la cetatea părăsită au fost întrebuințate la construirea castelului de la Sânmiclăuş, comuna Şona, jud. Alba (*Die österreich-ungarische Monarchie im Wort und Bild.* Ungarn, VI. Band, Wien, 1902, p. 496, apud Ernst Wagner, *op. cit.*).

Scanned with OKEN Scanner

reiese că a doua colonizare (die zweite Besiedlung) a fost făcută de slovaci. Chiar şi numele actual, afirmă cercetătorul german, este slav (*Glog* = Weiβdorn).

Dar, chiar dacă localitatea ar fi fost întemeiată de slovaci, sau, chiar dacă în localitate s-ar fi aşezat şi slovaci (cum ar indica numele german al acesteia), înaintea acestora a existat o populaţie slavă veche de la care românii au preluat numele actual. Dacă românii s-ar fi aşezat aici după slovaci, ar fi preluat numele de la aceştia, nume care ar fi sunat *Hlohoveț* (< slovac. *hloh* + *-ovec)*[30].

Referindu-se la aceeaşi localitate, numită de români *Glogovăț*, G. Kisch[31] arată că aceasta are o dublă semnificaţie istorică: pe de o parte prin originea ei slavă, iar pe de alta, prin faptul că saşii au numit-o *Tutôn*, adică „slovaci" (< magh. *tot*), dovedind că aici au locuit cândva „slavi" (nu neapărat „slovaci").

Moşna. 1. Afluent pe stânga al Târnavei Mari lângă Mediaş. 2. Localitate, comună în jud. Sibiu, cunoscută şi sub forma *Mojna,* ung. *Muzsna,* germ. *Muschna.* Este menţionată documentar pentru prima dată în 1280: *Musyna.* Celelalte atestări datează din: 1283 Villa *Musna*, 1315 *Mvsna,* 1359 *Muschna,* 1503 *Mussen, Moschin,* 1532 *Myschen,* 1541-1550 *Meschen,* 1561, poss. *Mwsna*, 1733 *Musna,* 1760-1762 *Meschen,* 1854 *Muzsna, Meschen, Moşna*[32].

MDGR, IV, p. 319, mai inserează următoarele toponime *Moşna:* 1. Sat, jud. Dolj, plasa Dumbrava de Sus. 2. Com. rurală în partea de nord-vest a plaiului Podoleni, jud. Fălciu[33], prin partea de sud a comunei

---

[30] Vezi Vladimir Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky (Handbuch der slavischen Toponomastik),* Prag, 1970, p. 66, s.v. *glogŭ* 1. Weiβdorn, Crataegus oxyacantha L. 3322. 2. Hartriegel, Cornus sanguinea L. 3329.

[31] *Siebenbürgen im Lichte der Sprache,* Vereins-Archiv, Neue Folge, vol. XLV, Heft 1 u. 2, p. 104: „Das erstgenannte sbg. *Glogovăț* heisst ss. bezeichnenderweise Tűtôn, d. h. Slowaken (< m. *tót*) mit O.N. *Glogovăț* eine doppelte Erinnerung daran, dass hier einst „Slaven" wohnten (nicht — was *tót* heute heisst! — speziell „Slovaken"). Vezi idem, *ibidem* şi p.198.

[32] Suciu, DILT, I, p. 409.

[33] Astăzi localitatea se află în jud. Iaşi, fiind atestată şi sub formele *Fonda Meschina* (1774), *Mojna, Mosna* etc. (vezi *Tezaurul toponimic*

trece *Părăul Moşnei.* 3. Sat, jud. Fălciu (com. Moşna). 4. Loc cu cetăţuie, jud. Fălciu. 5. Pârâu, jud. Fălciu, format din pâraiele: Cetăţuiei, Răcea şi Plochi, care unindu-se din jos de sat, la Podul Boierului, iau numirea de *Moşna.*

Toponimele de mai sus ca şi oiconimele: *Moşuni, Muşin, Moşin, Moşon,* ung. *Moson, Szekelymoson,* sat aparţinător de com. Valea Nirajului, jud. Mureş, atestat la 1446 *Moson,* 1733 *Mosin, Musin,* 1954 *Mosony, Moson*[34], respectiv *Mujna, Muşna,* ung. *Székelymuzsna,* de lângă Odorheiul Secuiesc, având următoarele atestări: 1520 *Muschna,* 1566 *Musna,* 1567 *Musna,* 1620 *Múzna, Muzsna, Muşna*[35], trebuie socotite ca având originea în sl. *mŭchŭ* „muscus", „Moos", „muşchi" plantă. Ele se încadrează în rândul celor cu secvenţa finală *-na* după consoană, precum: *Gladna, Rodna, Radna, Crasna, Zlatna, Bozna* etc.[36]. După Drăganu[37], toponime de tipul *Crasna, Gladna, Moşna* etc. au drept etimon un adjectiv slav în *-ĭnŭ,* iar E. Petrovici[38], în toponime ca: *Drajna, Presna, Bozna, Lozna* etc., ia ca punct de referinţă sau adjective slave în *-ĭnŭ,* sau substantive în *-ĭna*[39].

Înrudit cu toponimele *Moşna, Muşna* etc. este şi numele comunei *Moşniţa Nouă* şi al satului *Moşniţa Veche* din jud. Timiş.

Din teritoriile locuite de slavi, amintim aici maced. *Moštica, Moštička reka,* afluent pe stânga al Kamnicei, care se varsă în Bregalnica şi care curge prin satul *Moštica* (< v. bg. *Mŭchĭštica* < **Mŭchĭškica*) ca

---

al României. Moldova, I, EA, 1991, p. 748, coordonator, Dragoş Moldovanu).

[34] Suciu, DILT, I, p. 409.

[35] Idem, *ibidem,* p. 410.

[36] Vezi Gh. Bolocan, *Modele derivative în toponimie,* în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 187-196, în special 191-196; idem, *Introducere* la *Dicţionarul toponimic al României. Oltenia (DTRO),* vol. 1, A–B, Craiova, Editura Universitaria, 1993, p. 5-62, în special p. 49-52. Aici s-ar încadra şi oiconimul *Bazna* de lângă Mediaş.

[37] *Românii,* p. 304, 417, 129 etc.

[38] *Studii de dialectologie şi toponimie,* Bucureşti, EA, 1970, p. 168, 193 (în continuare, Petrovici, SDT); idem, DR, X.

[39] Vezi Gh. Bolocan, LR, 1975, nr. 3, p. 193.

Scanned with OKEN Scanner

formă secundară al altui nume geografic, ceva de tipul **Mŭchŭ* (< sl. com. **mŭchŭ* „Moos", „mușchi"), apoi hidronimele ruseşti *Mošna, Mošnaja, Mošnica*[40], oiconimele croate *Mohovo, Mošnik*, toponimul minor *Mašnica* etc.[41].

În *Moşna* (< sl. **Mŭchĭna* < **mŭchŭ*), ierul mare intens a devenit *o* ca în *Bozna* (sat, com. Agrij, jud. Sălaj) (< **Bŭzĭna* < sl. *bŭzŭ*) şi ca în apelativul românesc *boz* < v. sl. *bŭzŭ*[42].

Formele cu *j* (*Mojna, Mujna,* ung. *Muzsna)* s-au dezvoltat din *Moşna, Muşna* sub influenţa lui *n* următor[43].

Tiur [tʲur'] 1. Afluent pe stânga al Târnavelor unite. 2. Localitate componentă a oraşului Blaj. Satul este menţionat pentru prima dată documentar în 1332: sacerdos de *Turek.* Următoarele menţiuni provin din anii: 1350 *Tyry,* 1367 *Tyur,* 1369 poss. *Thyr,* 1426 *Thywur,* 1587-1589 *Theur,* 1647 *Tür,* 1733 *Thur,* 1839 *Thuur,* 1850 *Túr,* 1854 *Tür, Tiuri*[44].

Pronunţat *Tʲur'* (cf. şi atestările din 1350 *Tyru,* 1426 *Thywur* şi 1854 *Tür, Tiuri*), oiconimul (şi hidronimul nostru) pare a proveni din adjectivul posesiv slav *turji* sau *túřĭ* „a bourului" din care provin şi alte toponime transilvănene rostite *Tur,* a căror formă finală se explică prin pierderea caracterului palatal al lui *r,* deşi acesta ar putea avea la bază şi substantivul slav *turŭ* „Auerochs", „bour" şi nu adjectivul posesiv slav *túřĭ*[45].

Astfel, *Tur* este numele unui râu lung de 70 km, afluent pe stânga al Tisei pe teritoriul Ungariei; izvorăşte din Munţii Gutâiului şi străbate Ţara Oaşului[46].

Pe Valea Turului se află localităţile *Tur, Turulung* şi *Turulung*

---

[40] M. Vasmer, *Wörterbuch der russischen Gewässernamen,* I-IV (A–U), II, p. 331, Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa Institut (Slavische Seminar) an der Freien Universität Berlin XXII. Berlin–Wiesbaden 1961-1968.

[41] Vezi Duridanov, *Vardar,* p. 171-172.

[42] Vezi E. Petrovici, *Daco-slava,* DR, X2, p. 258.

[43] Drăganu, *Românii,* p. 129, nota 2.

[44] Suciu, DILT, II, p. 195.

[45] Vezi Emil Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- pe teritoriul R.P.R.,* în SCL, IV, 1953, p. 63-87.

[46] *Micul dicţionar enciclopedic,* Bucureşti, EŞE, 1978, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

Vii, care şi-au primit numele după cel al apei.

Primul dintre aceste oiconime [rom. *Tur*], azi localitate componentă a oraşului Negreşti-Oaş, jud. Satu-Mare, are drept corespondent maghiar forma *Túrvékonya*. Românii au păstrat forma preluată de la slavi. În documentele ungureşti oiconimul este menţionat pentru prima dată în 1478 sub forma *Thulweken*. Următoarele menţiuni documentare îl atestă astfel: 1490 *Thwrwekonya*, 1493 *Thwurwekowa*, 1512 *Thwuruekonya*, 1828 *Túr-Vekonya*, *Túrú*, 1851 *Turvékonya*[47].

Turulung, ung. *Turerebes* are următoarele atestări: 1216 *Terebes*, 1315 poss. *Terebes*, 1319 *Therebes*, *Terenesimezeuil*, 1321 *Turterebes*, 1397 *Therebes*, 1828, 1851 *Tur-Terebes*[48].

Turulung Vii, cătun al satului *Turulung*, ung. *Túrterebesi szölöhegy* este menţionat pentru prima dată în 1913[49].

Tur se cheamă şi un pârâu ce curge prin satul cu acelaşi nume, din jud. Cluj, mai exact, de lângă Turda. Satul poartă azi numele *Tureni*, nume de grup, format cu suf. *-eni* (sg. *-ean*) de la *Tur*. Corespondentul unguresc al toponimului românesc *Tur*, *Tureni* este *Túr*, respectiv *Tordatúr*. Şi el apare în documente deja în secolul al XIII-lea: 1276 villa *Tur*, 1279 villa *Tuur*, 1289 *Tur*. Alte atestări: 1310 *Twr*, 1345 *Thwr*, 1366 poss. *Thuur*, 1484 poss. *Thvr*, 1733 *Thur*, 1850 *Turu*, 1854 *Tür*, *Tur*[50].

Toponimia României cunoaşte şi alte derivate slave care pornesc de la *turŭ*, mai exact de la adjectivul posesiv slav, forma de feminin sau neutru: *turja*, *turje* (< sl. *turŭ* „bour" + *-ja*, *-je*).

Primul dintre acestea este *Turea*, *Tiurea*, ung. *Türe*, sat aparţinător de comuna Gârbău, jud. Cluj. Localitatea se află la nord-vest de municipiul Cluj-Napoca, pe valea Şomtelecului, afluent pe stânga al râului Nadăş. Prima menţiune documentară a acestuia datează din 1299: poss. *Tyre episcopalis*, *Tyre*. Următoarele atestări datează din anii: 1332 sacerdos de *Tyukre*, *Thure*, 1334 *Cyre* < =Ture >, 1397 *Tire*, 1427 *Thyre*, 1446 *Thire*, 1449 *Thyure*, 1437 *Thwr*, 1517 *Chywureh*, 1588-1589 *Thewre*, 1609 *Türre*, 1652 *Thwre*, 1854 *Türe*, *Tiurea*[51].

---

[47] Suciu, DILT, II, p. 206.
[48] Idem, *ibidem*, p. 209.
[49] Idem, *ibidem*.
[50] Idem, *ibidem*, p. 208.
[51] Idem, *ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

Alte două localităţi, *Turia de Sus* şi *Turia de Jos,* astăzi unite într-o singură comună *Turia,* ung. *Toria,* se află pe valea râului cu acelaşi nume (*Turia*), la nord-vest de municipiul Târgu Secuiesc, jud. Covasna.

La 1307, în documente, este amintită o singură aşezare umană: terra seu possessio *Torya.* Începând cu anul 1324, documentele menţionează localitatea *Feltoria* (= Turia de Sus) care se opune lui *Torya* (= Turia), localitatea-matcă. Opt ani mai târziu, adică în 1332, vor fi menţionate ambele localităţi (cu determinanţi în latină sau în maghiară, în funcţie de limba în care era redactat documentul): sacerdos de *Superiori Torya, Torya Inferior, Thorya Superior;* 1333 *Torya,* 1360 *Torija,* 1407 *Toria,* 1497 *Zenthmiklos Thorya, Zenthmarton Thorya,* 1567 *Felseo-Torija, Also-Torija,* 1602 *Alsó–Torja, Felsö–Torja,* 1602 *Torje,* 1662 *Torja,* 1703 *Al–Torja,* 1738 *All–-Torja,* 1733 *Also–Torja, Felsö–Torja,* 1750 *Also Türe, Felsö Türe,* 1760-1762 *All–Torja, Fell Torja,* 1854 *Alsó–Torja, Felsö–Torja, Toria de Jos, Toria de Sus*[52].

Turia, sat aparţinător de comuna Valea Mare, jud. Olt. Localitatea se află pe valea pârâului cu acelaşi nume, afluent al Dârjovului, la 10 km de Slatina. Alături de satul şi valea *Turia,* acelaşi nume îl poartă şi dealul pe care e aşezată localitatea, cândva comună[53].

În sfârşit, **Turia** este numele podişului şi al dealului care ocupă partea de mijloc a comunei Roşcani, din fosta plasă *Turia,* jud. Iaşi. Dealul *Turia,* cu diferitele ramificări, se întinde de la nord la sud printre râurile Jijia şi Prut[54]. *Turia* a fost, în diferite perioade, ocol sau plasă în judeţele Botoşani şi Iaşi precum şi pe teritoriul Republicii Moldova[55].

Turia mai este şi numele unei văi din fostul judeţ şi fosta plasă Tulcea, pe teritoriul comunei Beş–Tepe[56], azi Beştepe, sat, comuna Mahmudia, jud. Tulcea.

Un derivat românesc, cu sufixul *-iţa* de la *Turia,* sau direct un toponim slav este *Turiţa,* numele unui fost sat nelocalizat, probabil pe lângă

---

[52] Idem, *ibidem.*

[53] MDGR, V, p. 663.

[54] *Ibidem,* p. 662-663.

[55] *Tezaurul toponimic al României. Moldova,* I, partea a 2-a, Bucureşti, EA, 1993, p. 1645-1646 (coordonator, Dragoş Moldovanu).

[56] MDGR, V, p. 663.

Scanned with OKEN Scanner

satul Valea Siliştii (sau identic cu acesta), comuna Soleşti, jud. Vaslui[57].

Revenind la numele localităţii *Tiur;* rostit *Ţiurĭ*, şi la cel al satului *Turea,* comuna Gârbău, jud. Cluj, notată şi *Tiurea,* iar în magh. *Türe* (vezi supra), trebuie să dăm câteva explicaţii pentru „intercalarea" unui *i* semivocalic între dentală şi vocala labială următoare. Fenomenul nu este singular în limba română, ci îl întâlnim şi în *tiulei* (= tulei) „tulpină de porumb rămasă în pământ"[58], în general cu etimologie necunoscută (cf. însă scr. *tulaj,* DLR), *ştiucă,* faţă de forma veche şi regională *ştucă* < bg. *štuka,* scr. *štuka* (DLR), *ţioc* „toc", „teacă în care se păstrează cutea pentru coasă", prin sudul Moldovei Tecuci „ceaun mic", prin Banat „ciob, hârb", tot prin Banat „polonic", prin Transilvania „dos de pernă"[59] (< magh. *tok,* cf. scr. *tok* – DLR, t. XI, s.v. *toc*), *ţioacă* „toacă" la Poiana Sibiului[60], *teoapsă* (= *ţiopsă*) „flegmă" (cf. *toapsec* < lat. *toxicum*)[61]. Semivocala *i,* din *Ţiuri,* poate fi explicată şi ca o anticipare prin asimilare a elementului palatal, ca în moldovenescul *cuptior* pentru *cuptiori* < *cuptioriu* (< lat. *coctorium*), unde însă s-a produs, apoi, şi dispariţia lui *i* final afonic prin disimulare[62].

Veza, sat înglobat oraşului Blaj, situat pe malul stâng al Târnavei Mari, având următoarele forme atestate: 1320 poss. *Weze,* 1647 *Vezze,* 1733 *Veze,* 1750 *Vezen,* 1854 *Véza, Veza*[63], este şi el un toponim de origine slavă, înrudit cu apelativul dialectal bulgăresc *vez, veza* însemnând „ulm alb", „Ulmus effusa", precum şi cu scr. *vez,* sloven. *véz,* rus.,

---

[57] *Tezaurul toponimic al României. Moldova,* I, partea a 2-a, p. 1224.

[58] Iulia Mărgărit, *Aspecte ale lexicului din zona Covasna, Harghita, Mureş,* în *Lucrările celui de-al V-lea Simpozion Naţional de Dialectologie. Partea a II-a,* Craiova, 1990, p. 291; DLR, t. XI, partea a 3-a, litera T, Bucureşti, EA, 1983, p. 699-700, s.v. *tuleu.*

[59] ALRM s.v., vol. I, h. 319; Vasile Frăţilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor,* Timişoara, TUT, 1982, p. 229.

[60] ALRM II/I MN 110, 2810/130, apud DLR.

[61] Vezi Vasile Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor,* An L, XXIX, 1983-1984, A, p. 313.

[62] Vezi Sextil Puşcariu, *Limba română. II. Rostirea,* Bucureşti, EA, 1959, p. 155.

[63] Suciu, DILT, II, p. 246.

Scanned with OKEN Scanner

ucr. *vjaz*, ceh. *vaz*, pol. *wiąz*, sorabul de jos *wijez*, sorabul de sus *wjez*[64].

În spațiul în care se vorbesc sau s-au vorbit unele limbi slave, de la sl. com. **vezŭ* „Ulme, Rüster, Ulmus laevis", din care provin apelativele menționate mai sus, s-au format, prin derivare cu diferite sufixe sau prin compunere, o serie de toponime. Astfel, în bulgară, alături de apelativul *vez(a)*, se găsește toponimul *Vezovica*, în scr. *vêz: Vezac*, în slovenă *vêz: Vezovje*, în cehă *vaz: Vazovec*, în soraba de sus *wjaz: Wjazońca* – Neukirch, în soraba de jos *wež: Kśiwe weze*, în vechea sorabă **Vazovica*, de unde toponimul german actual *Wasewitz*, în poloneză *wiąz: Wiązownia*, în ucraineană *v'jaz: V'jazivka*, în rusă *vjaz: Vjazovij*[65].

II. TOPONIMIE MINORĂ

Cútina, teren în formă de unghi între linia ferată Blaj-Praid și Târnava Mică, cum mergi spre Târnăveni, în dreapta liniei ferate, în hotarul comunei Jidvei.

Toponimul trebuie să fie de origine slavă, cf. *Cutina*, sat aparținător de comuna Bethausen, jud. Timiș, socotit de Emil Petrovici[66] de origine sârbească. Toponimul din Banat este comparat cu oiconimul sârbesc *Kutina* (înregistrat de *Rečnik Mesta*, II, p. 228) care provine din apelativul *kùtina*, augmentativ de la *kut* „unghi, colț" < *kǫtŭ*, aceasta din cauza iusului mare (*ǫ*) denazalizat. Dacă în Banat, originea sârbească a toponimului *Cutina* se justifică, nu același lucru îl putem spune și despre cel de pe Târnava Mică. Aici, el poate fi cel mult de origine ucraineană, întrucât sl. com. **kǫtŭ* a devenit, în această limbă, tot *kut*[67]. Nu știm dacă în ucr. există un toponim *Kutina*, însă sufixul *-ina*, panslav[68], trebuie să fie cunoscut și în această limbă.

Cum afirmam, tratamentul *o* > *u* nu se află numai în sârbocroată,

---

[64] Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev, *Bălgarski etimologičen rečnik*, tom. I, A–3, Sofia, Izdatelstvo na Bălgărskata Akademija na Naukite, p. 128; Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III, Zagreb, 1973, p. 583.

[65] Vezi Vladimir Šmilauer, *Příručka*, p. 189, s.v. *vez* .

[66] *Daco-slava*, DR, X2, p. 250.

[67] Vezi Šmilauer, *Příručka*, p. 99.

[68] Petar Skok, *Etimologiiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1971, I, p. 722. *Cut* există ca apelativ și în limba română, fiind înregistrat de

ci şi în ucraineană şi chiar în rusă, cehă şi slovacă. Un toponim de origine ucraineană este *Luşca,* localitate în jud. Bistriţa-Năsăud, atestată deja la 1392 sub forma *Luchka* (citit *Lučka*), pe care Nicolae Drăganu[69] îl derivă din *Lučka* < ucr. *lučka,* diminutiv de la *luka* „luncă" < sl. com. **lǫka.* De altfel, în ţinutul Năsăudului au existat vechi colonii ucrainene, ca şi în Maramureş, Sătmar şi fostul judeţ Someş[70]. Nu deţinem date, nici istorice nici lingvistice, despre colonizări ucrainene în zona Târnavelor. Este posibil însă, ca, o dată cu moldovenii lui Ştefan cel Mare, Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu, care au stăpânit Cetatea de Baltă şi domeniul ei, în care se afla şi Jidveiul, să fi ajuns aici şi nişte ucrainieni care să fi botezat locul unde Târnava Mică face acel cot: *Cutina.*

Dâmbrava este numele unei păduri de la Feisa, com. Jidvei, jud. Alba. Toponimul se deosebeşte de cele înregistrate de noi din alte localităţi de pe valea inferioară a Târnavelor: *Dumbráva,* fânaţ la Crăciunelu de Sus, comuna Cetatea de Baltă; teren agricol, aflat lângă podul de peste Târnava Mică spre sat, Iclod, comuna Sâncel; teren arabil şi fânaţ pe malul Târnavei Mari, localitatea Valea Lungă; păşune lângă Târnava Mare, Micăsasa, jud. Sibiu.

Dacă toponimele minore de la Crăciunelu de Sus, Iclod, Valea Lungă şi Micăsasa provin din apelativul *dumbravă,* însemnând „pădure tânără şi nu prea deasă, pădure de stejar" < v. sl. *dǫbrava,* în cazul toponimului *Dâmbrava,* de la Feisa, se pare că am avea a face cu un nume topic de origine slavă veche, în care sunetul slav *ǫ a fost redat prin *î* plus nazală, ca în *Glâmboca* < v. sl. **glǫboka* „adâncă", *Dâmbova* < v. sl. **dǫbova,* un derivat cu suf. *-ova* de la **dǫbŭ* „stejar", *Câmpina* < v. sl. **kǫpina* „rug, mărăcine". Şi mai aproape de toponimul nostru este *Dâmbroca,* sat, comuna Săgeata, jud. Buzău < v. sl. **dǫbrovĭka*[71].

V. Bogrea (*Etimologii,* DR, IV2, 1927, p. 806): *cut* „parte dintr-un sat, dintr-o cătună" < rut. *kut* „Winkel, Ecke" (vezi şi DA, s.v. *cut*).

[69] *Toponimie şi istorie,* Cluj, 1924, p. 19, 94.

[70] Idem, *ibidem,* p. 74 şi urm. Vezi şi Emil Petrovici, DR, X2, p. 251.

[71] Vezi E. Petrovici, *Toponymes roumains d'origine slave présentat le groupe „voyelle + nasale" pour sl. comm. *o,* în *Contributions onomastiques,* publiées à l'occasion du VIe Congrès International des Sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958, p. 27-43; idem, SDT, p. 195-202.

Scanned with OKEN Scanner

De menţionat este şi păstrarea accentului, ca în slavă, pe prima silabă [*Dâmbrava*].

După cum se ştie, sl. com. *ǫ este reprezentat în împrumuturile vechi româneşti de origine bulgară prin două reflexe: *ún/um* sau *în/îm:* dr. *scump,* ar. *scumpu* – cf. sl. v. *skǫpŭ,* dr., ir. *dobîndi* – cf. sl. v. *dobǫditi,* dr., ar. *pîndar* – cf. mbg. *pǫdarĭ*.

Tratament dublu are sl. *ǫ şi în albaneză: *un, ën:* alb. *dumré, sundoj* – cf. sl. *dǫbrava, sǫditi; orëndi* „sculă", *pëndar* – cf. sl. v. *orǫdije,* mbg. *pǫdarĭ*. După I. Pătruţ[72], cele două tratamente ale lui **o* în română şi albaneză „corespund deci evoluţiei fonetice din graiurile slave respective, reflectată în straturi de împrumuturi diferenţiate şi cronologic: cele cu reflexele rom. *un/um,* alb. *un* sunt mai vechi, de pe timpul când în graiurile slave se rostea un *ǫ* nazal sau poate o vocală nazală mai închisă, spre *u;* cele cu reflexele rom. *în/îm,* alb. *ën* sunt mai noi, din perioada când în graiurile bulgăreşti fostul **ǫ* ajunsese la *ă* nazal" (p. 189).

Constatând că forme cu ambele reflexe ale lui **ǫ* se găsesc în toate dialectele limbii române (dr., ar., mr., ir.), I. Pătruţ (*lucr. cit.,* p. 191) ajunge la concluzia că asemenea împrumuturi au pătruns în limba română comună. „Cum în textele slave vechi, care sunt aproape toate copii din secolul al XI-lea vocalele nazale, sunt în general corect scrise, [...] şi cum primele exemple cu *ǫ* redat prin *ă* apar în textele bulgăreşti din secolul al XII-lea, putem presupune că în secolul precedent vocala a fost în stadiul *ă* nazal şi că împrumuturile cu *în/îm* (corespunzător bg. *ă* nazal) au început să intre în limba română la sfârşitul perioadei române comune, prin secolul al X-lea; până atunci aproximativ, a durat stadiul reflexului *un/um*"[73].

Plecând de la constatarea lui E. Petrovici, că în toponimele româneşti de origine bulgară veche, sl. com. *ǫ* este reprezentat numai prin reflexul *în/îm*: *Glâmboaca, Glâmboca* < sl. *glǫboka* „adâncă", *Dâmbova* < sl. *dǫbova* „a stejarului", *Câmpina* < sl. *kǫpina* „ronce" etc., I. Pătruţ conchide că aceste nume de loc nu sunt mai vechi de secolul al X-lea[74].

---

[72] *Reflexele vocalei slave *ǫ în împrumuturile româneşti,* CL, XI, 1966, nr. 2, p. 189-192.

[73] I. Pătruţ, *lucr. cit.* p. 191.

[74] Idem, *ibidem,* p. 191; vezi şi I. Pătruţ, *Referitor la cronologia*

Gábra (în toponimul compus *La Gabra*) este numele unei păduri de foioase de la Lodroman, com. Valea Lungă, jud. Alba. Avem de-a face cu un nume de origine slavă: **Gabrŭ* (< v. sl. **gabr-* < **grabrŭ* „carpen") cu schimbarea de gen după *pădure*[75].

Gróbişte (în top. compus *În Grobişte*), teren arabil, loc accidentat (Cergău Mare) provine din bg. *grobište* „cimitir" (< *grob* „mormânt" + suf. colectiv *-ište*)[76], fiind una din puţinele urme lăsate în toponimie de şcheii de la Cergău, populaţie de origine bulgară, azi complet românizată. Şcheii de la Cergău Mic şi Cergău Mare s-au aşezat în apropierea Blajului, ca şi cei de la Ruscior şi Bungard, de lângă Sibiu, în secolul al XIII-lea, după unii cercetători chiar mai devreme, în secolul al XI-lea[77].

Ravnişte [rostit *rămnişte*], ce apare şi în toponimul compus *Dealu Ravniştei,* [pronunţat *de álu rămnişti*] a fost înregistrat de la Glogoveţ, sat aparţinând de comuna Valea Lungă, jud. Alba, de Viorel Bidian[78]. Toponimul trebuie să fie vechi slav: **Ravnište,* derivat de la **ravĭnŭ* „planus, aequs" + *-ište.* El este înrudit cu toponimele bulgăreşti *Ravnište* „ravno mjasto u polite na Rila"; *Ravnìšteto* „livadi, ravno mjasto"[79], *Ravnìšte, Ravnìšteto*[80] şi cu cel din fosta

elementelor de origine sud-slavă ale limbii române. În legătură cu sl. ǫ şi o, CL, XII, 1967, nr. 1, p. 21-27; idem, *Studii de limba română şi slavistică,* Cluj, Ed. Dacia, 1974, p. 237-245.

[75] Pentru alte toponime de la tema slavă *gabr-,* vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, EA, 1963, p. 63 şi Vasile Frăţilă, *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, Ed. de Vest, 1993, p. 164-165.

[76] Pentru noţiunea de „cimitir", la Cergău Mare se întrebuinţează termenul *progade* (vezi Vasile Frăţilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor,* Timişoara, 1982, p. 214; idem, *Toponimia văii Secaşului-Târnavei,* AUT, X, 1972, p. 163).

[77] Vezi I. Muşlea, *Şcheii de la Cergău şi folclorul lor,* DR. V, 1929, p. 1-50.

[78] Vezi *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania. Date despre localităţi şi informatori,* p. 148.

[79] Konstantin Popov, *Mestnite imena u Razloško,* Sofia, 1979, p. 145.

[80] Dimitrina Mihajlova, *Mestnite imena u Milajlovgradsko,* Sofia, 1984, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

Iugoslavie, *Ravnište,* înregistrat de Petar Skok, ERSHJ, III, p. 113, s. v. *ravan*[2]. Toponimul nostru este înrudit şi cu *Ramna,* numele a două localităţi, una în jud. Arad iar cealaltă în jud. Caraş–Severin, care provin din v. sl. *Ravĭna* < v. sl. *ravĭnŭ* „planus"[81], cu hidronimul *Ravna reka* din bazinul Vardarului < **Ravĭna reka* „ebener, glatter Fluβ", cu hidronimul sârbesc *Ravna rjeka* şi cu cel sloven *Ravni Potok*[82], apoi cu oiconimul caraşovean *Rafnic* < scr. *ravnik* „Pflageisen, Tafelberg"[83].

Evoluţia *vn* >*mn* a putut avea loc pe teren românesc (cf. *pivniţă* >*pimniţă, a râvni* > *a râmni* etc.), sau chiar în limba slavilor asimilaţi (cf. toponimul *Ramništa*[84]; cf. şi *Ràmna* < *Ravna*[85], *Ramnìšteto* < *Ravništeto*[86], *Ramnìštata, Ramnìšteto, Ramnìštjata*[87].

Ţiligrád este numele unui deal din hotarul localităţii Jidvei, jud. Alba, pe care se găsesc urmele unei cetăţi, la aproximativ 3-4 km depărtare de locul pe care se află ruinele vechii Cetăţi de Baltă.

O altă cetate, *Ţiligrad* (azi în hotarul comunei Blandiana), exista în secolele IX-X în apropiere de Bălgrad (Alba–Iulia), o „Cetate Albă", aşa cum le-a apărut ultima din ele slavilor, din cauza ruinelor vechii cetăţi de piatră[88]. Un alt toponim, *Ţiligrad,* se găseşte lângă Dăbâca, unde se presupune că ar fi fost cetatea lui Gelu[89].

Toponimele de mai sus provin din v. sl. **Cĕligradŭ* „Cetate

---

[81] E. Petrovici, *Daco-slava,* DR, X_2, p. 256; Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* p. 132.

[82] Vezi Duridanov, *Vardar,* p. 93.

[83] Vezi Joseph Schűtz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen,* Berlin, Akademie Verlag, 1957, p. 26.

[84] Konstantin Popov, *op. cit.,* p. 146.

[85] Dimitrina Mihajlova, *op. cit.,* p. 164.

[86] Jordan Zaimov, *Mestnite imena v Panagjursko,* Sofia , 1977, p. 155.

[87] Jordan I. Ivanov, *Mestnite imena meždu Dolna Struma i Dolna Mesta,* Sofia, 1982, p. 182.

[88] Vezi K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad-Alba-Iulia,* SCIV, 1954, nr. 3-4, p. 494-498 şi Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* I, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. 47, 74.

[89] Ştefan Pascu, *ibidem,* p. 47.

Scanned with OKEN Scanner

Întreagă" (< sl. *cĕli* „întreg" + *gradŭ* „cetate") în comparaţie cu altele din care au mai rămas numai ruine. Cf. pentru modul de formare a toponimelor de mai sus, toponimul slovac *Cela Hora* (= Ţela Hora) din hotarul satelor Voivozi şi Socet, pădure de foioase (< *celi* „întreg" + *hora* „pădure")[90].

Concluzii:

1. Toponimele de origine slavă de pe valea Târnavelor ne dau informaţii despre graiul slavilor asimilaţi aici. Ele au fost date înainte ca în idiomul vorbit de aceştia să se producă denazalizarea vocalelor nazale (*Dâmbrava*), după ce a avut loc metateza lichidelor (*Ţiligrad*), după dispariţia ierurilor neintense *(Moşna). Cutina* pare a fi un toponim mai recent, de origine ucraineană, în care iusul mare a devenit *u* (deci după ce a avut loc dezanalizarea: *kutina* < *kut* (< sl. com. **kǫtŭ* + suf. -*ina*).

2. Clasificarea semantică a toponimelor despre care a fost vorba ne spune că acestea au fost date după vegetaţia care creştea aici: *Târnava* < *sl. *tŭrnŭ* „mărăcine, spine", *Glogoveţ* < sl. **glogŭ* „mărăcine", *Moşna* < **mŭchŭ* „muşchi", *Veza* < bg. *vez(a)* „ulm", *Dâmbrava* < **dǫbŭ* „stejar", *Gabra* < **gabr-* „carpen"; altele au avut ca punct de plecare fauna: *Tiur* < v. sl. **turĭ* „a bourului" sau apelative topice: *Cutina* < ucr. *kutina* „colţ, unghi, cot", *Grobişte* < bg. *grobište* „cimitir", *Ravnişte* < v.sl. *ravnište* „loc plan, neted".

3. Din punct de vedere istoric, putem distinge trei straturi de toponime slave: slave vechi (*Târnava, Moşna, Tiuri, Veza, Ţiligrad, Dâmbrava* etc.), bulgăreşti medii sau şcheieşti *(Grobişte),* ucrainene (*Cutina*).

4. Din punct de vedere tipologic, toponimele de origine slavă de pe valea Târnavelor sunt: simple sau primare (*Veza, Gabra*), derivate

---

[90] Vezi Marius Oros, *Toponimia localităţilor cu populaţie slovacă din judeţul Bihor,* în *Probleme de onomastică,* Cluj-Napoca, 1980, p. 131.

Scanned with OKEN Scanner

cu sufixe: *-ava (Târnava, Dâmbrava), -ovĭcĭ* (*Glogoveţ*), cu suf. adjectival *-ĭnŭ,* fem. *-ĭna* (*Moşna*), cu suf. substantival *-ina* (*Cutina*), cu suf. adj. posesiv *-j-* (*Ţiuri*), cu suf. colectiv *-işte* (*Grobişte, Ravnişte*) şi compuse (*Ţiligrad*).

5. Toponimia de origine slavă veche dovedeşte o prioritate a românilor faţă de unguri în zona Târnavelor şi a Mureşului mijlociu (cf. *Târnava* faţă de *Kŭkŭllő, Bălgrad* faţă de (Gyula) *Fejervár*).

SLAWISCHE ORTSNAMEN IM TÂRNAVETAL (KOKELTAL)

(Zusammenfassung)

Die Slawen, die sich im Târnavetal, aber auch auf anderen Gebieten unseres Landes schon im VI. und VII. Jahrhundert nidergelassen haben und von den rumänischen Einwohnern assimiliert wurden, werden hier eine Reihe von Spuren in der Toponymie hinterlassen, aber diese slawischen Ortsnamen weisen keine so alten sprachliche Züge auf, weil, bei uns, die Slawen viel später assimiliert wurden, im X. und XI. Jahrhundert.

Die Ortsnamen slawischer Herkunft aus dem Târnavetal enthalten sowohl Hydronymen (Flußnamen) und Oikonymen (Ortsnamen), als auch Ortsnamen von kleineren Bedeutung, mit rein örtlichem Wert, die Flurnamen.

Die Ortsnamen slawischer Herkunft aus dem Târnavetal ermitteln uns Informationen über die Mundart der hier assimilierten Slawen.

Sie wurden gegeben, bevor in der von diesen gesprochenen Sprache die Entnasalierung stattfand (*Dâmbrava*), nạch der Methatese der Liquiden (*Ţiligrad*), nach dem Schwund der Jers mit geringerer Tonstärke (*Moşna*). *Cutina* scheint ein neuerer Ortsname zu sein, ukrainischer Herkunft, in dem der große Nasalvokal [ǫ] zu *u* übergegangen ist, also nachdem die Entnasalierung stattfand: *kutina* < *kut* (< sl. comm. **kǫtŭ*) + suf. *-ina*.

Die semantische Klassifikation der hiesigen Ortsnamen zeigt uns, ob diese als Bennenungen gegeben wurden nach der Vegetation, die an den bestimmten Orten wuchs: *Târnava* < sl. **tŭrnŭ* „mărăcine, spine“ „Dorngestrüpp, Dorn”, *Glogoveț* < sl. **glogŭ* „mărăcine“„Dorngestrüpp, *Moșna* < sl. **mŭchŭ* „mușchi“ „Moos”, *Veza* < *bg. vez(a)* „ulm“ „Ulme”, *Dâmbrava* < sl. **dǫbŭ* „stejar“ „Eiche”, *Gabra* < sl. **gabr* „carpen“ „Weißbuche”; andere hatten als Ausgangspunkt die Fauna: *Tiur* < v. sl. *turĭ* „a bourului“ „des Auerochsen”, oder topische Gattungsnamen: *Cutina* < ucr. *kutina* „colț, unghi, cot“ „Ecke, Winkel, Biegung”, *Grobiște* < bg. *grobište* „cimitir“ „Friedhof”, *Ravniște* < bg. *ravnište* „loc plan, neted“, „flache, ebene Stelle”.

Vom historischen Standspunkt her, können wir drei Schichten slawischer Ortsnamen unterscheiden: altsawische (*Târnava, Moșna, Tiuri, Veza, Țiligrad, Dîmbrava*), mittelbulgarische (*Grobiște*), ukrainische (*Cutina*).

Vom typologishcen Standspunkt her, sind die Ortsnamen im Târnavetal: einfach oder primär (*Veza, Gabra*), abgeleitet mit Suffixen: *-ava* (*Târnava, Dâmbrava*), *-ovĭcĭ* (*Glogoveț*), mit dem adjektivischen Suffix *-ĭnŭ*, fem. *-ĭna* (*Moșna*), mit dem substantivischen Suffix *-ina* (*Cutina*), mit dem adjektivisch–possessiven Suffix *-j-* (*Tiuri*) und zusammengesetzt (*Țiligrad*).

Die Toponymie altslawischer Herkunft beweist die Priorität der Rumänen verglichen zu den Ungaren im Târnave- und Maroschthal (cf. *Târnava* vgl. zu *Küküllö*, *Bălgrad* vgl. zu (Gyula) *Fejervár*).

Scanned with OKEN Scanner

DIN NOU DESPRE TOPONIMELE BĂNĂȚENE *ASCURA* ȘI *CĂLCADZA*

Cele două toponime de mai sus au mai fost discutate din punct de vedere etimologic pentru prima dată tot de noi[1].

Primul, *Áscura,* este numele unei ridicături de teren din hotarul satului Armeniş, aflat la sud de Caransebeş, jud. Caraş-Severin. După datele primite de la informator, el denumeşte „un deal; un loc uscat, cu pământ fărâmicios; loc bun de bucate, arător". Cu *o* în locul lui *u (Áscora),* toponimul nostru a mai fost înregistrat şi de Eugen Beltechi în anchetele efectuate pentru realizarea NALRR–Banat[2]. În anchetele noastre de teren, numele de loc de mai sus l-am consemnat şi în compusul *Drumu Ascurii*[3], drum ce porneşte din Satu Bătrân, localitate componentă a comunei Armeniş, şi duce spre *Ascura.*

În *Toponimie bănăţeană (note etimologice)* şi în *Lexicologie şi toponimie românească* presupuneam că toponimul de la Armeniş trebuie să fi pornit de la un apelativ *ascur, -ă,* un adjectiv substantivat, neînregistrat de dicţionarele noastre (nici de cel mai recent, dedicat

---

[1] Vezi V. Frăţilă, *Toponimie bănăţeană (note etimologice),* în *Caietul Cercului de Studii,* II, Timişoara, TUT, 1984, p. 31 (s.v. *Ascura*) şi p. 34-35 (s.v. *Călcaḍa*). Ele au fost reluate în Vasile Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie românească,* Timişoara, Editura Facla, 1987, p. 124-125 şi 128-130 fără modificări. Vezi şi Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului,* [I], A-B, Timişoara, TUT, 1984, p. 27 şi *ibidem,* II, C, 1985, p. 18.

[2] Vezi *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat. Date despre localităţi şi informatori,* sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, EA, 1980, p. 52.

[3] Toponimul lipseşte din *Dicţionarul toponimic al Banatului,* III, D-E, Timişoara, TUT, 1986, p. 83-89, s.v. *DRUM.*

Scanned with OKEN Scanner

variantei dacoromâne de sud-vest[4]), dar existent în dialectul aromân, unde are semnificaţia de „aspru, aspră”[5]: cf. ar. *lână ascură* „lână aspră”, *vimtul ascur, seavir* „vântul, crivăţ aspru”[6].

Referindu-se la etimologia ar. *ascur* „aspru, tare la pipăit”, Th. Capidan[7] era de părere că acesta nu poate fi despărţit de dr. *aspru* (< lat. *asper*[8]), care prin metateză a dat *aspuru* (cf. *lucuru* < *lucrŭ*), de unde, prin prefacerea „nelămurită” a lui *p* în *c*, s-a ajuns la *ascur*[10].

Dificultatea aceasta ar putea fi surmontată dacă am avea dovada că lat. *asper*, devenit în ar. **aspru*, apoi **aspuru*, a fost influenţat de gr. *ἄσκαρος*, pe care îl găsim în graiurile greceşti din Italia de sud între

---

[4] Este vorba de *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, vol. II, redactor Sergiu Drincu, redactor coordonator Vasile Şerban, Timişoara, TUT, 1986.

[5] Apropierea dintre toponimul bănăţean şi apelativul aromânesc o făcusem deja în 1973. Vezi V. Frăţilă, *Consideraţii asupra diferenţierilor dialectale ale dacoromânei*, AUT, XI, 1973, p. 20.

[6] Vezi Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, ed. a II-a, Bucureşti, EA, 1974 (în continuare Papahagi, DDA), p. 225 s.v.

[7] Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932, p. 296.

[8] Lat. *asper* a fost moştenit de mai toate limbile romanice. Vezi W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a IV-a, Heidelberg, 1968; Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, nr. 146, Heidelberg, 1905 (în continuare Puşcariu, EW); I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, nr. 101, Bucureşti, 1907-1914 (în continuare CDDE).

[9] Este vorba aici nu de metateza lui *u*, cum spune Capidan, ci de epenteza vocalei respective în grupul consonantic *cr*, epenteză pe care o găsim şi în alte cazuri când o oclusivă este urmată de vibranta *r* în aromână: cf. *aguru* < *agru* (vezi V. Frăţilă, *Rom. **agru** (soarta unui cuvânt)*, AUT, XXVII, 1989, p. 71-77, în special 74, 76), *căpesturu* < *căpestru*, *paturu* < *patru* etc.

[10] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 296.

Scanned with OKEN Scanner

Otrante şi Lecce sub forma *áskaro* însemnând „aspro", „ruvido"[11].

Probabil că, tocmai datorită acestei dificultăţi fonetice, ipoteza lui Capidan nu a fost reţinută nici de Tache Papahagi, DDA, p. 226, care pentru etimologia termenului aromânesc se gândea la comparaţia cu gr. *ἄσκουρος* şi la it. *scuro*[12]. De altfel, nici I. Coteanu[13] şi nici tratatul academic de *Istoria limbii române*[14] nu-l introduc pe *aspru* în vocabularul fundamental al românei comune (deşi acesta aparţine lexicului de bază al dacoromânei), tocmai datorită faptului că „ar. *ascur* [...] nu se explică uşor din lat. *asper* ..."[15].

O altă ipoteză a originii toponimului bănăţean ar putea-o constitui existenţa cândva în Banat a unui cuvânt **ascur* sau **ascură*, nume de plantă, şi care ar fi provenit din gr. *ἄσκυρον* pe care îl găsim la Dioscoride ca fiind corespondentul a doi termeni botanici ştiinţifici: 1. Millepertuis perfolié (*Hypericum perfoliatum* L.) Dioscoride 3, 166, Plinius cel Bătrân 27, 26; 27, 37 şi 2. Millepertuis perforé (*Hypericum perforatum* L.) Dioscoride 3. 166[16].

După Pierre Chantraine[17], gr. *ἄσκυρον*, transcris şi *ἄσκυρος*,

---

[11] Vezi Gerhard Rohlfs, *Lexicon graecanicum Italiae inferioris. Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität*, ed. a II-a, Max Niemayer Verlag, Tübingen, 1964, p. 61.

[12] Apropierea ar. *ascur* de dr. *aspru* (< lat. *asper*), fără alte explicaţii, o făcuse înaintea lui Capidan, Puşcariu, EW, 146. Papahagi, DDA, nu indică şi sensurile gr. *ἄσκουρος* şi ale it. *scuro*. Pe primul nu-l găsesc în dicţionarele greceşti avute la îndemână, iar al doilea este glosat, de obicei, astfel: I. adj. 1. (Despre fructe, vin) acru, înţepător. 2. Aspru. 3. Sever. II. s.m. 1. Asprime. 2. Loc ars de soare, puternic însorit (vezi *Dicţionar italian – român*, Bucureşti, EŞ, 1963, redactor responsabil şi coordonator prof. univ. dr. Nina Façon).

[13] *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei (II)*, SCL, XVI, 1965, nr. 6, p. 769.

[14] *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, EA, 1969 (sub redacţia lui I. Coteanu), capitolul III. *Lexicul*. 1. *Elementul latin*, p. 293-308.

[15] I. Coteanu, *Premise ...*, p. 769.

[16] Vezi Jacques André, *Les noms de plantes dans la Rome antique*, Paris, Les Belles Lettres, 1985, p. 27.

[17] *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, I, Paris, Editions Klincksieck, 1968, p. 125.

Scanned with OKEN Scanner

apare şi la Hesychius ca nume al plantei Millepertuis perfolié. Pierre Chantraine trimite la o altă lucrare, mai veche a lui Jacques André, şi anume la *Lexique des termes de botanique en latine,* Paris, 1956, s.v. *ascyron.* De menţionat este şi faptul că de la *ascyron* (*ἄσκυρον*) s-a mai format un nume de plantă: *ascyroides (-is)* n., transcriere în latină pentru gr. *ασκυροειδες,* care apare tot la Dioscoride, despre care Jacques André, *Les noms de plantes dans la Rome antique,* p. 27 scrie: „semblable à 1. *ασκυρον* cf. *ascyron* nr. 1: Millepertuis perforé, Herbe-a-mille-trous (*Hypericum perforatum* L.) Pline 1, 27, 20; 27, 37; Diosc. [oride] 3, 156 (gr. 155)".

Gr. *ἄσκυρος* sau *ἄσκυρον* ar fi devenit în lat. **ascyrum,* iar în rom. **ascur,* sau, dacă s-a pornit de la pluralul **ascyra* > rom. **ascură,* încadrându-se în categoria elementelor intrate în latină care l-au transformat pe *υ (y)* în *u:* gr. *μάρτυρος,* genitivul lui *μάρτυς* „martor" > lat. *martyrus* > rom. *martur,* gr. *πάπυρος* > lat. *papyrus* şi *papyra* > rom. *papură,* gr. *στῦπος* „trunchi, buturugă" > rom. *stup* „stup făcut dintr-un trunchi de copac", gr. *στῦλος* „coloană" > rom. *stur* „ţurţur sau sloi de gheaţă"[18].

Cu numele *călcadzei* ne-am întâlnit mai întâi în Satu Bătrân în anchetele efectuate în vederea întocmirii unei monografii a toponimiei şi antroponimiei masivelor Ţarcu şi Muntele Mic, în 1965. Termenul denumeşte o plantă cu flori galbene. Tot în aceleaşi anchete, la care au mai participat regretatul profesor George Giuglea şi colegii conf.dr. Ionel Stan şi prof.dr. Vasile Ţâra, am dat peste toponimul *Călcádza* din hotarul satului Vârciorova, comuna Bolvaşniţa, jud. Caraş-Severin. În aceeaşi localitate, *Călcadza* apare şi în toponimele compuse *Izvoru Călcădzî* şi *Crovu cu Călcádză.* După spusele informatorului, pe terenul numit *Călcadza* creşte o plantă cu nume identic [*călcádză*] „un fel dă floaŕe dă gîrlă; aŕe floaŕe gálbenă: créşće prìmăvára prîn lúńile aprílie şi mai; o mîncă víćile; dîn ia fac oámeńi cunúnă dă floŕi; áŕe míros a buiédz, a floaŕe". Din descrierea făcută de subiectul anchetat, reiese că planta aceasta este identică cu *Caltha palustris,* cunoscută popular, mai ales sub numele de *calce* „plantă ierboasă, cu frunze groase lucitoare şi cu

[18] Vezi H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea,* Bucureşti, EA, 1966, p. 46-65 (în continuare Mihăescu, *Influenţa grecească*).

Scanned with OKEN Scanner

flori galbene aurii". În dacoromână, termenul nu a mai fost atestat decât sub o variantă fonetică asemănătoare, *chelcheză,* notată de Al. Borza[19], preluată de la Gr. Creţu[20], cu trecerea lui *ă* la *e* şi a velarei *c* la palatala *ḱ,* ca în *încăpem > înḱepem, cămeşă > ḱimeşă, căucel > ḱepcel,* fenomene cunoscute în graiurile dacoromâne de vest şi de sud-vest[21].

Ca fitonim, *călcadza* se găseşte în aromână: *călcádză* s.f. fără plural însemnând „mărceţ", „gouet serpentaire": *arucă unã mutrită la iarbă şi, cându vidzú călcadza, l'i şi trihiră truplu* (aruncă o privire la iarbă şi când văzu mărceţul [= rodul pământului] i se înfioră trupul)[22]. Cu aceeaşi semnificaţie de „aro, ghicero (pianta)", se găseşte în albaneză cuvântul *këlkaxë*[23]. Sub forma *këlkaxë* (ca la Gustav Meyer), însemnând „Aronstab", „rodul pământului", termenul albanez este notat şi în unul dintre cele mai recente şi mai bogate dicţionare (bilingve) ale limbii albaneze[24].

După Tache Papahagi[25], ca toponim, *Călcaza* apare şi în jud. Mehedinţi, unde ar denumi o baltă. Desigur, toponimul mehedinţean trebuie să aibă ca punct de plecare tot numele plantei omonime care creşte prin locuri care ţin apă, care băltesc.

Pentru etimologia ar. *călcadză,* T. Papahagi, DDA, trimite la albanezul *këlkaxë.*

În *Toponimie bănăţeană (note etimologice)* şi în *Lexicologie şi toponimie românească*[26], sugeram posibilitatea formării cuvântului românesc de la *calce* (cf. şi variantele *calce-mare, calce-mică, călcea, calciu, căriciu, scălci* şi *salce* înregistrate de Borza, DEB, ca denumiri populare pentru *Caltha palustris*) < lat. *calx, calcem* „călcâi, picior de

---

[19] Vezi Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic,* Bucureşti, EA, 1968, p. 38, s.v. *CALTHA palustris* (în continuare Borza, DEB).

[20] *Cel mai vechi dicţionar latino-românesc de Teodor Corbea (manuscris de pe la 1700),* „Voinţa naţională", 1905, nr. 6135.

[21] Vezi alte exemple la V. Frăţilă, *Probleme de dialectologie română,* Timişoara, TUT, 1987, p. 118 (subdialectul bănăţean).

[22] Papahagi, DDA, p. 329.

[23] Papahagi, DDA, s.v. *călcadză.* Vezi şi Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache,* Strassburg, 1891, p. 186, s.v. *këlkazë* „plante bulbeuse dont les porcs sont friands".

[24] Oda Bucholz, Wilfried Fiedler, Gerda Uhlisch, *Wörterbuch Albanisch-Deutsch,* Leipzig, Verlag Enzyklopädie, 1977, p. 223.

Scanned with OKEN Scanner

om şi de animale", numită astfel după frunzele ei ce iau forma copitei calului; cf. fr. dial. *pied de polain*, scr. *kopitac*[27], cu suf. *-(d)ză*, ca în *bucază, căcărează, călbază, spetează* etc.[28].

Într-o recenzie la cartea noastră *Lexicologie şi toponimie românească*, D. Loşonţi[29] ne atrage atenţia că de la *calce* cu sufixul (neaccentuat) *-ză* în română ar fi rezultat **călceză*, iar, dacă într-adevăr ar fi vorba de o formaţie românească de la *calce*, atunci sufixul ar fi *-ează*, ca în *căcărează, foiază, spetează* etc., rămânând însă de lămurit transformarea fonetică de la *călceză* la *călcază*[30].

Astăzi nu mai credem nici noi în ipoteza formulată anterior.

După cum se ştie, unele plante sunt „botezate" după culoarea florilor, a frunzelor, a tulpinii, a fructelor sau a rădăcinilor. Cf. **albă** – *Aster lynsoris*, **albăstrele** – *Centaurea cyanus, Limonium gmelini, Pulmonaria officinalis*, **albăstrică** – *Aster tripolium, Campanula rotundifolia*, **albăstrioare** – *Consolida regalis*, **albăstriţă** – *Centaurea cyanus, Centaurea jacea*, **gălbenea** – *Calendula officinalis*, **gălbenele** – *Lysimachia nummularia, Lysimachia vulgaris, Ranunculus pedatus, Ranunculus polyanthemos, Ranunculus repens*, **gălbeniţă** – *Galeobdolon luteum*, **negruţă** – *Nigella arvensis*, **roşioară** – *Calendula officinalis, Paeonia officinalis*, **roşioară sălbatică** – *Lathraea squamaria*, **vineţea** – *Centaurea cyanus, Lactareus volenus*, **vineţele** – *Aster novae angliae, Aster novae belgiae, Aster salignus, Centaurea axillaris, Centaurea cyanus, Centaurea phrygia, Commelina coelestris, Russula grisea*, **verzoasă** – *Knautia silvatica*, **verze** – *Chenopodium album* etc.[31].

---

[25] DDA, s.v. *călcadză*.
[26] Vezi supra, nota 1.
[27] Vezi DA unde este citat I.-A. Candrea, *Romania*, XXXI, 304.
[28] Pentru alte derivate româneşti cu acest sufix, vezi Liviu Franga, *Un sufix diminutival: drom. -ză*, în *Hommage à Iorgu Iordan à l'occasion de son quatrevingtdixième anniversaire*, Bucureşti, 1978, p. 247-263.
[29] Vezi CL, XXXV, 1990, nr. 1, p. 96-99.
[30] Vezi, în special, p. 97. Cf însă *cearcăn* < **cearcen* (< lat. *circinus*), *mesteacăn* < **măsteacen* (< lat. *mastichinus*), *floacăn* < din pl. **floaceni*, sg. **floacen* < lat. *flocinus*.
[31] Vezi Borza, DEB şi Dumitru Bejan, *Nume româneşti de plante*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991, p. 125.

Scanned with OKEN Scanner

Se ştie, apoi, că numele de culori, de multe ori pornesc de la nume de metale: cf. *arămiu, argintiu, auriu, plumburiu, tuciuriu.* Aceasta m-a dus cu gândul la gr. *χαλκός* „cuivre, bronze”[32], dar cuvântul grecesc nu ne oferă şi forma care să explice direct cuvântul românesc. După cum s-a văzut, nu ne ajută nici sufixul *-z(ă),* pe care, sub diverse variante, îl întâlnim şi în alte nume de plante (cf. **coacăz** – *Ribes aureum, Ribes grossularia, Ribes rubrum, Ribes nigrum, Vaccinium vitisidaea,* **coacăză** – *Bruckenthalia spiculifolia, Rhododendrom kotschyi, Ribes grossularia,* **pupăză** – *Hesperis matronalis, Lathyrus vernus,* **spetează** – *Acornus calamus, Glyceria aquatica, Iris florentina, Iris germanica, Iris pseudacorus, Iris panila*[33].

Apelativul dr. *călcaḑă,* ca şi cel ar. omonim, porneşte de la acuzativul *χαλκάδα* al lui *χαλκάς, –αδάς* notat de Dioscoride 4. 52 şi de Pseudo Dioscoride 4. 58 ca nume de plantă „sorte de plante”[34]. Gr. *χαλκάς, –αδάς,* numele plantei din Pseudo Dioscoride, a fost identificat cu gr. *χρυσανθεμον*[35] (< *χρῦσος* „aur” + *ἄνθεμον* „floare”)[36].

Gr. *χαλκαδα,* după legile fonetice ale limbii române, trebuia să devină **călcadă,* pl. **călcădzi,* după care s-a refăcut un singular *călcadză,* tot aşa după cum de la *pes, pedis* avem în rom. *piezi* (< *piedzi*), de unde s-a refăcut un singular *piază* (< *piadză*), ca în expresia *piază rea*[37], ar. *sturdzu,* dr. *sturz,* refăcut din pluralul *sturdzi* (< *(s)turdus)*[38] etc. De adăugat este şi faptul că forma de singular *călcadză,* refăcută

---

[32] Vezi M.A. Bailly, *Dictionnaire grec-française,* Paris, Hachette, 1935.
[33] Vezi Borza, DEB.
[34] Vezi M.A. Bailly, *op. cit.*
[35] Pierre Chantraine, *op. cit.*, p. 1243-1244.
[36] Cuvânt internaţional *crizantema* = *Chrysanthemum indicum* şi *Chrysanthemum sinense* este, după DA, o „plantă de grădină, care înfloreşte toamna târziu şi are nişte flori mari şi frumoase de diferite culori”, fiind numită de popor tufănică, cătăline, dimitriţe, flori-de-iarnă, gura paharului, *aurata,* mărgărită, roman, romaniţă-mare, salomii *galbene,* tătăişe, tătăişi. Este citat Panţu, *Plantele ...*
[37] Despre care vezi N. Drăganu, *Etimologii,* DR, II, 1921-1922, p. 611-612, W. Meyer-Lübke, REW, 6439, s.v. *pes, pede.*
[38] Vezi W. Meyer-Lübke, REW, 8999 şi Papahagi, DDA, p. 1128.

Scanned with OKEN Scanner

după pluralul *călcădzi,* este foarte veche, datând probabil din perioada românei comune cum o dovedeşte ocurenţa ei (cu africata dentală *dz*) în cele două variante fundamentale ale limbii române: dialectul dacoromân (subdialectul bănăţean) şi dialectul aromân.

Cuvântul grecesc *χαλκάς, –αδάς* a intrat în latina populară orientală, de unde s-a răspândit în romanitatea balcanică (cel puţin la strămoşii aromânilor care l-au împrumutat probabil şi albanezilor) şi în partea de sud-vest a dacoromânei (în Banat şi Oltenia), regiuni al căror contact cu romanitatea sud-dunăreană a continuat şi după retragerea administraţiei şi armatei după anul 271.

Se pare că gr. *χαλκός* „Erz" a intrat din Magna Grecia şi în latina din Italia, după cum ar lăsa să se întrevadă bologn. *kaltsáider,* moden. *kaltséder,* romagn. *kaltsedar,* campid. *kalčida* şi derivatele: v. mil. *carcirolo,* v. veneţ., trient. *calçidrel,* veltl. *kalčirel,* veron. *kalsirel,* emil. *kaltsidrela,* pentru care W. Meyer-Lübke, REW 1502, presupune un neatestat **calcitrum* „Kessel", „căldare, cazan, ceaun". Meyer-Lübke arată că formele romanice de mai sus dovedesc o legătură strânsă cu gr. *chalkos,* rămânând obscură însă originea sufixului.

Din punct de vedere fonetic, gr.-lat. *chalcada* nu prezintă nici o dificultate în transmiterea lui în limba română. Se ştie că în împrumuturile latineşti din vechea greacă *χ* era redat prin *ch,* dar consoana respectivă era pronunţată *c: χάλιξ > calx* „piatră de var". Dintre termenii greceşti pătrunşi în latina dunăreană, care ilustrează fenomenul fonetic de mai sus, consemnăm:

– *χαρτή* „foaie, document, act" > lat. *charta* (deja în sec. al II-lea î.e.n.) > rom. *carte;*

– *χάσκειν,* vb. „a căsca, a deschide gura" > lat. **chascare (cascare),* fără a fi atestat în inscripţii latineşti, dar existenţa lui în latina din Dacia, din Peninsula Balcanică şi din Sardinia este probată de urmaşii lăsaţi în dialectele limbii române: dr. *căsca,* ar. *căscare,* megl. *căscari* şi în dialectul logudorez al sardei: *kaskare.* Româna moşteneşte şi un alt derivat al lui *chascare* din latină: **chascabundus > căscăun(d);*

– *κιχώριον* sau *κιχόριον* a pătruns în latină deja pe vremea lui Cicero sub forma *cichorium.* Termenul a ajuns până în Dacia, fiind continuat de două dintre limbile romanice: rom. *cicoare,* de la pluralul *cichoria* şi ital. (de sud): abr. *čekore,* nap. *čekojera* „radicchio" (CDDE 335);

Scanned with OKEN Scanner

– *χορδή*, intrat de timpuriu în latină, folosit deja de Plaut sub forma *chorda,* a lăsat descendenţi pe o arie largă a Romaniei: dr., ar. *coardă,* dalm. *kuard,* it., prov., catal., portugh. *corda,* retor. (friul.) *kuarde,* fr. *corde,* sp. *cuerda* (Puşcariu, EW 387; CDDE 380; REW 1881; Mihăescu, *Influenţa grecească,* p. 52) etc.

După H. Mihăescu, „Faptul că *χ* grecesc a fost reprodus în latină prin *c* dovedeşte că împrumuturile amintite [...] au fost relativ vechi, adică anterioare stăpânirii romane în Dacia”[39].

Chalcas, -ados, ac. *chalcada* aparţine acelor elenisme care au circulat numai în Peninsula Balcanică, în Dacia şi în Italia meridională, el nelăsând urme decât în aromână şi dacoromână şi probabil în italiană[40]. *Călcadză* se încadrează în categoria elementelor vechi greceşti la care mai aparţine *βρότακος* devenit în dr. *broatec,* în ar. şi megl. *broatic* şi în alb. *bretëk.* Rostirea lui *β* ca *b* ar fi un indiciu că termenul a pătruns la noi înainte de secolul al IV-lea, pe când reflexele din Italia de sud (calabr. *vrotiku, vrutako* sau *vrotaku* din Reggio) reprezintă evoluţia ulterioară din domeniul limbii greceşti[41].

---

[39] *Influenţa grecească,* p. 53. Încă în secolul al II-lea e.n., când în Dacia coloniştii romani au adus şi creştinismul, mai stăruia pronunţarea *c* nu *h* a grecescului *ch (χ)* după cum o dovedeşte rom. *creştin* < lat. *christianus* < gr. *χριστιανός.* În Italia de sud *χριστιανός* a evoluat după legile limbii greceşti, ajungând ca în graiul grecesc din ţinutul Bova să se pronunţe *hristianó* „om, persoană” (vezi Mihăescu, *op. cit.,* p. 57). Pentru împrumuturile greceşti orale (populare) în latină cu *χ (ch)* =*c,* vezi şi *Istoria limbii române,* vol. I, Bucureşti, EA, 1965, p. 43-47.

[40] În albaneză este puţin probabil să fi fost împrumutat din greacă prin intermediul limbii latine. El trebuie să fie un împrumut din aromână, după ce *călcadză* a fost refăcut din pluralul *călcădzi.*

[41] Că termenul în română nu e direct grecesc, ci că el a părtuins mai întâi în latina dunăreană de unde l-a moştenit limba română o dovedeşte rostirea lui *χ* ca *c:* gr. *βρότακος* > lat. dun. **brotachus* > rom. *broatăc,* de unde, după pluralul *broateci* s-a refăcut un singular *broatec* (vezi CDDE 184 şi Mihăescu, *Influenţa grecească,* p. 59). Un lat. **brotachus,* ca etimon al ar. *broatic,* este presupus şi de Papahagi, DDA, p. 285. În tratatul academic de *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, EA, 1969, p. 366, capitolul *Influenţa veche greacă,* H. Mihăescu îl introduce pe gr.

Scanned with OKEN Scanner

Alături de *βρότακος* se pot înşira şi alţi termeni greceşti pătrunşi în latina dunăreană, fără corespondenţi în limbile romanice apusene:

– *γῦρος* „cerc" > lat. *gyrus, -um* „idem" > rom. *jur;*

– *κῦμα* „val" > lat. *cyma, -am* „tendron, coeur de certaines plantes" > rom. *ciumă* „umflătură";

– *πλάγιος* „înclinat, oblic, pieziş" > lat. *plagius* „bande de terre, étendue, contrée" > rom. *plai* „versant al unui munte, drum de munte, regiune muntoasă";

– *πρόσφατος* „proaspăt, nedescompus" > lat. **prospatus* sau **prospitus* „idem" > dr. *poaspăt* (regional *proaspet*), ar., megl. *proaspit;*

στῦπος „trunchi, buturugă" > lat. **stypus* > rom. *stup* „stup făcut dintr-un trunchi scobit de copac";

– *στῦλος* „coloană" > lat. **stylus* „suport, stâlp de întăritură" > dr. *stur* „ţurţur, sloi de gheaţă", ar. *stur* „stâlp"[42].

La capătul expunerii noastre se impun câteva precizări în loc de concluzii:

1. Ambele toponime au ca punct de plecare nişte apelative latineşti de origine greacă. Pentru *Călcaḑa* am putut stabili termenul comun de la care acesta pleacă, pentru *Ascura* el a fost doar presupus, în Banat, un apelativ corespunzător nefiind, până în momentul de faţă, atestat.

2. În privinţa primului toponim am formulat două ipoteze: un fitonim **ascură* < lat. **ascyra,* formă de plural al unui lat. **ascyrum* < gr. *ἄσκυρον* pe care îl găsim la Dioscoride şi la Pliniu cel Bătrân. Pentru analogie cf. rom. *cicoare* < lat. *cichoria,* pluralul lui *cichorium* < gr. *κιχόριον,* rom. (dialectal) *căpistere* „albie (mai mică) în care se cerne

---

βρότακος „broască" în categoria cuvintelor pătrunse în latina dunăreană.

[42] *Sturu,* ca oronim (nume de munte), s-a păstrat tot în sud-vestul României, fiind consemnat în Gorj, aparţinând de comuna Izvarna (vezi *Marele dicţionar geografic al României,* vol. V, 1902, p. 487), în Haţeg la Clopotiva (vezi Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului,* Bucureşti, 1915, p. 66) şi în Banat la Băuţari (Densusianu, *ibidem,* p. 66). În Munţii Apuseni, *Sturu* e atestat ca oiconim, fiind numele unui cătun aparţinând de localitatea Arieşeni, jud. Alba.

Scanned with OKEN Scanner

sau se păstrează făină sau mălai" < lat. *capisteria,* pl. lui *capisterium* „vânturătoare", iar pentru redarea în latină a fitonimelor greceşti terminate în *-ov* prin *-um* (considerate deci neutre), cf. lat. *chaerephyllum* transcriere a gr. **χαιρέφυλλον,* lat. *chilodynamia, -ae* (desigur de la un singular **chilodynamium,* neutru), cf. gr. *χιλιοδυναμον* (Dioscoride 4, 8) „aux mille vertus", lat. *chrisantemum,* transcriere a gr. *χρυσανθεμον* „à fleurs jaune d'or", lat. *chrysolachanum,* transcriere a gr. *χρυσολάχνον* (Pseudo Dioscoride), propriu „legume doré"[43]. În acest caz, toponimul *Ascura* intră în categoria numelor de locuri care au ca punct de plecare vegetaţia ce creşte pe acel teren, iar fitonimul **ascură* se alătură numeroaselor împrumuturi de nume de plante făcute de romani de la greci, ca şi *călcaţă,* un singular refăcut după pluralul *călcăţi* al lui **călcadă* < lat. *chalcada* < gr. *χαλκάδα,* acuzativul lui *χαλκάς, –άδος* „sorte de plante", notată de Dioscoride şi de Pseudo Dioscoride, identificată cu gr. *χρυσάνθεμον* (*<χρῦσος* „aur" + *ανθεμον* „floare").

3. La întrebarea cum se explică numărul mare al fitonimelor latineşti de origine greacă răspunsul nu este greu de dat. Aceste împrumuturi au fost introduse şi întrebuinţate de medici şi transmise, parţial, de fiziologi. Este cunoscut faptul că deja în secolul al II-lea î.e.n. la Roma a existat un aflux de medici greci. De altfel, mult timp învăţământul medical în Cetatea Eternă s-a făcut în limba greacă, o parte din medicii romani scriind ei înşişi în limba greacă (de pildă Sextius Niger şi Iulius Bassus, secolul I e.n.). Mai târziu tratatele de medicină au fost traduse în limba latină din limba greacă şi numele unor plante din care se „fabricau" medicamentele au intrat din greacă în latină. De semnalat, în acest sens, este tratatul lui Soranos din Efes tradus de Caelius Aurelianus (secolul al IV-lea e.n.). Theodorus Priscianus, din aceeaşi perioadă, recunoaşte că tratatul său a fost făcut mai întâi în greacă. Având în vedere cele de mai sus, nu vom fi total surprinşi când vom afla că în *De medicamentis* de Marcellus de Bordeaux (secolul al V -lea e.n.), din cele 405 de fitonime, 219 sunt de origine greacă, ceea ce reprezintă 54% din total[44]. Un alt factor de pătrundere a fitonimelor greceşti în latina populară l-a

[43] Vezi Jacques André, *Les noms de plantes* ..., p. 58, 62, 63, 64 s.v.
[44] Idem, *ibidem,* p. XIII.

Scanned with OKEN Scanner

constituit agricultura, prin introducerea plantelor alimentare şi industriale, care, de multe ori, erau şi medicinale. De reţinut este, apoi, că numărul fitonimelor greceşti intrate în latină a sporit şi mai mult după cucerirea Greciei şi a Asiei Mici de către romani[45].

4. Dacă toponimul *Ascura* porneşte de la gr. *άσκουρος,* cf. şi it. *scuro* (cealaltă ipoteză), atunci punctul de pornire l-a constituit natura terenului pe care îl denumeşte, şi anume, calitatea acestuia de loc uscat (vezi descrierea făcută de subiectul anchetat), loc ars de soare, însorit.

5. Toponimele de mai sus (*Ascura* şi *Călcadza*), ca şi apelativul *călcadză* (un apelativ *ascur* sau *ascură* în Banat n-a fost încă atestat, dar un toponim *Ascura* există, după informaţiile noastre şi în Oltenia de nord), se alătură altor termeni greceşti cu o răspândire limitată în graiurile dacoromâne de sud sau de sud-vest: *armig* „armăsar" < **arnic* (influenţat de *armăsar* < lat. *admissarius,* pentru a-l explica pe *m* în locul lui *n*) < v. gr. *άρνος* „berbec" + suf. *-ic (-ig), bosconi* „a face vrăji" < gr. *βασκαινω* „a vrăji, a fermeca"[46], *colăreţi,* variantă fonetică bănăţeană pentru *colărezi* < v. gr. *κολλυρίς, –ίδος* sau dintr-un v. gr. *κολλυρίδα*[47].

6. Cuvintele de mai sus aparţin stocului de elemente de origine greacă pătrunse numai în latina din Dacia, Peninsula Balcanică şi Italia meridională (vezi supra *broatec, căsca, stup, stur* etc.). În Dacia ele au fost aduse de coloniştii romani, unii proveniţi din Magna Grecia[48].

---

[45] Idem, *ibidem,* p. XIV.

[46] De la *bosconi,* prin derivare regresivă, s-a format *boscoană* „vrajă".

[47] Vezi G. Giuglea, *Elemente vechi greceşti în limba română,* DR, X2, p. 405-462, în special p. 414-421; idem, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache,* Sibiu, 1944, p. 51-59 (varianta românească în George Giuglea, *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc,* Bucureşti, EŞE, 1988, ediţie îngrijită de Florenţa Sădeanu, p. 69-76).

48 Vezi G. Giuglea, lucrările citate la nota 47; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea,* ed. a II-a, Bucureşti, EŞE, 1978, p. 231.

Scanned with OKEN Scanner

7. Toponimele de mai sus se alătură numeroaselor concordanţe şi coincidenţe lingvistice (mai ales lexicale) între Banat, Oltenia şi Haţeg (vezi de ex. *Sturu*), pe de o parte, şi între subdialectul bănăţean şi dialectul aromân, pe de altă parte, ceea ce ar dovedi un contact mai intim, într-o anumită perioadă, între graiurile dacoromâne de sud-vest şi cele aromâne[49]. Faptul se explică prin aceea că Banatul a avut legături mai strânse şi mai îndelungate cu romanitatea sud-dunăreană (în cazul de faţă cu strămoşii aromânilor), atât datorită contiguităţii teritoriale, cât şi datorită înglobării acestei provincii sau cel puţin a părţii sale sudice în Imperiul Roman şi după abandonarea Daciei de către administraţia şi armata romană, începând cu secolul al V-lea e.n. Se ştie, de asemenea, că în secolele următoare (mai ales al V-lea şi al VI-lea) romanitatea din stânga Dunării de Jos (inclusiv Banatul şi Oltenia) a primit noi impulsuri prin revenirea autorităţilor romane imperiale în zonă sub Anastasius I (431-518) şi Iustinian (527-565), care au reinstaurat aici controlul efectiv al Imperiului. O mărturie în acest sens o constituie, pe de o parte, capetele de pod de pe malul stâng al Dunării bănăţene de la Litterata (în Banatul iugoslav) şi Zernes (Dierna, Orşova), iar, pe de altă parte, de descoperirile arheologice de la Gornea, Sviniţa şi Pojejena. Întăriturile din localităţile citate, la care se adaugă o largă zonă care se afla sub controlul lor, au făcut posibilă reluarea, pe un plan mai larg, şi cu un caracter de permanenţă a legăturilor nemijlocite cu Imperiul Roman, ceea ce a avut drept urmare fortificarea şi mai mult a romanităţii de pe întregul cuprins al fostului Banat roman: economic, dar mai ales lingvistic şi cultural-religios[50].

8. Toponimia se dovedeşte încă o dată a fi un izvor de prim rang pentru istoria limbii şi, desigur, pentru istoria neamului nostru românesc.

---

49 Vezi V. Frăţilă, *Contribuţii la studiul concordanţelor lexicale dintre subdialectul bănăţean şi dialectul aromân,* în *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, TUT, 1987, p. 38-56; idem, *Descendenţii lat.* ***grumus*** *în limba română,* în *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, TUT, 1989, p. 33-56.

50 Vezi Liviu Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei,* vol. II, Timişoara, Editura Facla, 1980, p. 152-153 şi 173-174.

Scanned with OKEN Scanner

DE NOUVEAU SUR LES TOPONYMES DU BANAT *ASCURA* ET *CĂLCADZA*

(Résumé)

Ascura désigne une élévation de terrain, une colline des confins de la localité Armeniş, et *Călcadza* est le nom d'un terrain du village Vârciorova, les deux appartenant au département de Caraş-Severin (Banat).

Les deux toponymes reposent sur des mots provenus des appelatifs latins d'origine grecque. En ce qui concerne *Călcadza*, on a pu établir le terme comun de son origine: il s'agit de *călcadză*, la désignation populaire de la plante *Caltha palustris*, un singulier refait à partir du pluriel *călcădzi* de **călcadă* < lat. *chalcada* < gr. *χαλκάδα*, l'accusatif de *χαλκάς, –άδος* „sorte de plante", mentionée par Dioscoride et par Pseudo Dioscoride et identifiée au grec *χρισάνθεμον* (<*χρῦσος* „or" + *ἄνθεμον* „fleur").

Pour ce qui est de *Ascura*, l'appelatif dont il provient n'a pas encore été attesté. Nous avons formulé deux hypothèses là-dessus.

1. Un phytonyme **ascură* < lat. **ascyra*, forme plurielle du latin *ascyrum* < gr. *ἄσκυρον* que nous trouvons chez Dioscoride et chez Pline le Vieux. Par analogie, cf. rom. *cicoare* < lat. *cichoria*, pluriel du *cichorium* < gr. *κιχώριον*, le roumain *papură* < lat. *papyra*, pl. du *papyrum* < gr. *πάπυρος*.

2. La seconde hypothèse serait représentée par un adjectif substantivé **ascur, -ă* identique avec le macédo-roumain *ascur, -ă* „âpre" < gr. *ἄσκουρος*, cf. aussi it *scuro*. Dans ce cas, le point de départ serait la nature du terrain qu'il désigne notamment un terrain sec, ansoleielé.

Les deux toponymes rejoignent les nombreuses concordances et coïncidences linguistiques (surtout lexicales) entre le sousdialecte du Banat et celui macédo-roumain, grâce au fait que *călcadză* et *ascur, -ă* sont attestés dans le plus important dialecte roumain trans-danubien.

Scanned with OKEN Scanner

NOTE LEXICALE ŞI TOPONIMICE

BRUST, BRUSTAN, BRUSTUR(E)

Brustur(e), s.m. numele mai multor plante erbacee cu frunze foarte mari şi late, cu flori purpurii sau violete, dispuse în inflorescenţe sferice şi ţepoase, folosite pentru proprietăţile lor medicinale; lipan (*Lappa*), după Grigore Brâncuş[1] face parte din categoria cuvintelor autohtone sigure, având corespondent în alb. *brushtull* „Calluna vulgaris; gemeine Heide", uzual în graiul din Puka, localitate aflată în nordul Albaniei, dar şi în alte regiuni, unde denumeşte alte specii de plante „Erica; Hedere helix" sau, ca ar. *bruştir, bruştur, bruştură,* „plăcintă, vărzare".

Lingvistul bucureştean propune două explicaţii etimologice pentru cuvântul românesc.

1. Termenul nostru botanic ar putea fi un singular refăcut după plural, cf. *strugure,* care, după părerea învăţatului bulgar Vladimir Georgiev, ar porni de la un străvechi singular **strug.* În cazul acesta, continuă Grigore Brâncuş, trebuie să admitem că limba română a cunoscut un singular **brust,* presupus, de altfel, şi de derivatul *brustan.* Explicaţia aceasta, arată Grigore Brâncuş, pare a întâmpina o dificultate: *brusture* (ca şi *strugure*) este de genul masculin, iar o opoziţie desinenţială *0: -uri* este specifică neutrelor. Tot Brâncuş arată (după Byck şi Graur, BL, I, 1933, p. 28) că femininele şi masculinele terminate în *-ură, -ure,* având pluralul în *-uri,* au putut fi confundate cu neutrele, ceea ce a avut drept consecinţă pierderea desinenţei: cf. *ciuc,* după pluralul *ciucuri* etc.

2. Aşa cum afirmam puţin mai sus, rom. *brustur(e)* a fost pus în legătură cu alb. *brushtull,* termen cu etimologie necunoscută în limba

[1] *Vocabularul autohton al limbii române,* Bucureşti, EŞE, 1983, p. 48-49.

albaneză. Cuvântul albanez a fost analizat de Alexandër Xhuvani şi Eqrem Cabej (*Prapashtesat e gjuhës shqipe,* Tirana, 1962) ca un derivat cu sufixul *-ull*. Aceasta îl determină pe Grigore Brâncuş să emită a doua ipoteză: la baza celor două forme comparabile s-ar afla un **brust,* lărgit cu sufix.

Existenţa lui *brust* în limba română pare a fi confirmată de toponimul *Valea Brustului,* din hotarul localităţii Dealu Mare, comuna Vălişoara, aflată aproximativ la jumătatea drumului dintre Deva şi Brad, jud. Hunedoara[2].

În ceea ce-l priveşte pe *brustan,* menţionăm că el desemnează mai multe nume de plante şi anume: *Angelica sylvestris,* numită popular „angelică sălbatică, crastavan (de munte)", *Arctium lappa* „brustur, lipan, captalan, nădai" etc., *Pelargonium zonale* „muşcată", *Rumex conglomeratus* „măcrişul calului, drăgăvei, ştevie", *Telekia speciosa, Tussilago farfara* „podb(e)al"[3].

CIUMÍŢA

Ciumíţa este numele unei ridicături de teren (vârf), parţial împădurită, parţial cu fâneţe, din hotarul localităţii Ştei, comuna Densuş, jud. Hunedoara[4]. Acelaşi nume îl poartă şi un sat aparţinător comunei Lunca Cernii de Jos, jud. Hunedoara.

Toponimele de mai sus trebuie puse în legătură cu altele asemănătoare din Banat: *Ciumu, Ciumoasa*[5] şi din teritoriul locuit de aromâni. Ele trebuie să pornească de la un apelativ *ciumă* „înălţime, vârf", identic cu ar. *ciumă,* însemnând, printre altele, **1.** „smoc de lână", „flocon de laine; déchats de laine"; **2.** „partea cea mai înaltă a capului sau a unui munte, vârf", „cime, sommet (de la tête, d'une montaigne)";

---

[2] Comunicat de prof. Eugen Muranyi din Brad.
[3] Vezi Al. Borza, *Dicţionarul etnobotanic cuprinzând denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România,* Bucureşti, EA, 1968.
[4] Comunicare de la doamna profesoară Dorina Aurora Bozdog.
[5] Pentru care vezi Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, Ed. Facla, 1982, p. 233.

Scanned with OKEN Scanner

„umflătură", „bouton, enfleure"[6]. Cu sensul al doilea cuvântul aromânesc a pătruns şi în toponimie: *Ciumă,* lângă Samarina, *Ciuma-a-corbului,* lângă Băiasa, *n Giumă,* în Tesalia[7], *Ciuma Naltă*[8].

Ciumă ar. (şi dr.) cu sensul de „vârf" (< lat. *CYMA, -AM* „tendron, coeur de cetaines plantes" (= gr. *κῦμα*) este înrudit şi cu dalm. *kima,* it. *cima,* sard. logud. *kima,* fr. *cime,* prov. *sima,* sp. *cima* (comp. cat. *cim*), toate cu înţelesul de „sommet", în parte şi „rejeton"[9].

DOMOGLED

Dòmogléd este numele cunoscutului munte (declarat monument al naturii, fiind totodată una din cele mai vechi rezervaţii din ţară) din hotarul oraşului Băile Herculane. El nu este înregistrat în *Dicţionarul toponimic al Banatului,* vol. III, D-E, Timişoara, TUT, 1986, redactat de Viorica Goicu şi Rodica Sufleţel, dar este notat pe toate hărţile mai amănunţite[10]. Muntele are o înălţime de 1105 m. Numele lui a intrat şi în nomenclatura ştiinţifică a unor insecte şi plante sau flori specifice zonei: MERIOPTERA DOMOGLEDI, SCABIOSA BANATICA DIANTHUS DOMOGLEDI[11].

Toponimul trebuie să fie de origine antroponimică slavă.

---

[6] Vezi Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic,* ed. a II-a, Bucureşti, EA, 1974, p. 449.
[7] Vezi Tache Papahagi, *op. cit.*, p. 450.
[8] Vezi Th. Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă,* Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1942, p. 145.
[9] Vezi I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine,* Bucureşti, 1907-1914, p. 56, nr. 363.
[10] Vezi, spre exemplu, harta care însoţeşte monografia *Judeţul Caraş-Severin,* Bucureşti, EA, 1976, întocmită de V. Sencu şi I. Băcănaru, sau *România. Atlas rutier,* Bucureşti, Editura Sport-Turism, [1982].
[11] Vezi Iancu Gogâltan, Doina Gogâltan, *Protecţia şi conservarea mediului înconjurător al staţiunii Băile Herculane. Tradiţie, actualitate, perspective,* în „Renaşterea Bănăţeană". Magazin lunar 2 (14), 1995, p. 6.

Scanned with OKEN Scanner

Antroponimul slav de sud, presuspus a sta la baza oronimului nostru, este compus din *Domo*[12] şi *Gled*[13]. Purtătorul numelui *Domogled* putea fi şi un român, ştiindu-se că un important număr al numelor româneşti de persoană sunt de origine slavă. De altfel, în „Renaşterea Bănăţeană", nr. 30, din 8 februarie 1990, p. 2, am găsit notat un *Mihai Domoglĕd.*

SUMAT

În cartea noastră, *Lexicologie şi toponimie românească,* Timişoara, Editura Facla, 1987 (apărută în 1988), arătam că într-un document datând din 1347, în care se delimita hotarul localităţii Sâncel (pronunţat: *Sâmcel*), din jud. Alba, nu departe de Blaj, se menţiona că hotarul atinge, la un moment dat, muntele (dealul) *Sumat,* în documentul maghiar redat sub forma *Sumatheg.* Totodată, făceam observaţia că administraţia (funcţionarii) maghiară a tradus pe *munte* prin *heg* (= magh. actual *hegy* „munte, deal"), iar pe *Sumat* (< lat. *sŭmmatus,* un derivat de la *sŭmmus*), pe care nu l-au înţeles, l-au lăsat întocmai. În aceeaşi lucrare, făceam apropierea etimologică între *Sâmcel (Sâncel)* şi *Sumat,* considerând că ambele toponime sunt urmaşe ale unor derivate ale lat. *sŭmmus, -a, -um. (Sâmcel* < **sŭmm(i)cellus).* Mai adăugam că lat. *sŭmmus* cu sensul de „vârf" a fost continuat de ar. *sumă,* cum o dovedeşte numele unui loc din Epir, *Souma Coubradou (= Suma cu bradu = Vârful cu Bradul)*[14].

La p. 110, afirmam că „pentru a putea presupune că *Sumat* şi

---

[12] Cf. numele sârbesc *Domoljub,* înregistrat de Milica Grković în al său *Rečnik ličnih imena kod srba,* Beograd, 1977, p. 80, şi numele bulgăreşti *Domo, Domoslav, Domorad,* înregistrate de Stefan Ilčev, în *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite,* Sofia, 1969, p. 179.

[13] Cf. numele sârbeşti *Gledo, Gledoje,* la Milica Grković, *op. cit.,* p. 64 şi numele de familie bulgăresc *Gledĭèev,* la Stefan Ilčev, *op. cit.,* p. 135.

[14] Vezi Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic,* Bucureşti, 1932, p. 147, unde este citat Pouqueville, *Voyage dans la Grèce,* care la p. 193 scrie: „La branche du mont Companèz [...] prend le nom *Souma Coubradou,* ou *pic des sapins*".

Scanned with OKEN Scanner

Sâmcel (Sâncel) s-au format pe terenul limbii române, trebuie să dovedim, mai întâi, că în limba noastră au existat apelativele **sumat* şi **sâmcel* alături de *sumă,* altfel trebuie să acceptăm că dacoromânii au păstrat din latină două toponime derivate de la *sŭmmus, -a, -um,* anume: *Sŭmmatus* (scil. *mons*) > *(muntele) Sumat* (în documentul maghiar *Sumatheg*) şi *Sŭmmicellus* > *Sâmcel* > *Sâncel*".

Într-o recenzie la cartea noastră, D. Loşonţi[15] afirmă: „Dacă grafia maghiară *Sumatheg* este corectă, nu putem vorbi de un toponim românesc *Sumat* ci *Şumat,* aşa încât ambele ipoteze emise pentru explicarea lui *Sumat* [...] se înlătură de la sine".

Dar consoana fricativă dentală surdă *s* este redată grafic în documentele maghiare uneori şi prin litera *s* nu numai prin *sz* sau *z.* Astfel, în secolul al XIV-lea (în special în prima lui jumătate, de când datează şi documentul nostru) vom întâlni o serie de oiconime notate cu *S:* cf. Sălacea, sat, comună, jud. Bihor: *sacerdos de villa Salach,* an. 1332[16]. Tot din DILT, II, p. 103, aflăm că la 1336, localitatea Sălard, din acelaşi judeţ, este menţionată sub forma *Salard.* Sălcudul, sat, comuna Iernut, jud. Mureş, este notat la 1360: poss. *Sarkuch* (DILT, II, p. 104); Sărmaşu, jud. Mureş, 1329: *villa Saramas, Saramas* (DILT, II, p. 104); Sintea Mare, jud. Arad, 1337: *sacerdos de villa Sinka* (DILT, II, p. 122); Soporu de Câmpie, comuna Frata, jud. Cluj, 1332: *sacerdos de Supur* (DILT, II, p. 104).

Grafemul *s* pentru consoana fricativă dentală surdă apare şi înainte de secolul al XIV-lea (cf. *sales de Saloch,* la 1238, pentru Sălacea, DILT, II, p. 103), dar şi după. Astfel, în secolul al XV-lea vom găsi notaţiile: *Alsosolczwa* (1470), *Also Solczwa* (1473) (DILT, II, p. 104), pentru Sălciua de Jos, precum şi poss. *Felsew Solczwa* (1473), poss. *Felsew Solchwa* (1489) (DILT, II, p. 104), pentru Sălciua de Sus; Sălciva, jud. Hunedoara, este notată, în 1508: *Salchwa* (DILT, II, p. 104); cf. şi: 1479 *Silesthe, Sylysthe,* 1510, *Sylesthe,* pentru Selişte, comuna Petriş, jud. Arad (DILT, II, p. 115); 1467 *Kyssynthe,* pentru Sintea Mică, comuna Olari, jud. Arad; 1511 *Senthes, Senthesd,* 1597

[15] CL, XXXV, 1990, nr. 1, p. 98.

[16] Vezi Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* vol. II, Bucureşti, EA, 1968, p. 103; în continuare: DILT, II.

Scanned with OKEN Scanner

Sentest, pentru Sinteşti, comuna Margina, jud. Timiş (DILT, II, p. 142).

Lat. *sŭmmatus* (< *sŭmmus* „estremo"), prelungit cu sufixul *-inus*, în sensul de „estremità alta", „vetta spiccata" s-a păstrat în toponimia italiană, cum o dovedeşte oiconimul *Sommatino*, citat de V. Amico[17] şi reluat de Giuliano Gasca Queirazza, Carla Marcato, Giovan Battista Pellegrini, Giulia Sicardi, Alda Rossebastiano[18]. Dante Olivieri[19] notează toponimele *Somaino*, *Somadino* (= loco *Somadino*, sec. XIII), care, după lingvistul italian, „paiono forme diminutive di un **Sommato*, tratto da SUMMUS con suff. -AT-".

Prin urmare, toponimele italiene *Sommatino* (Sicilia), *Somaino* şi *Somadino* (Lombardia) vin să întărească presupunerea că dr. *Sumat* îl continuă pe lat. *(mons) Summaţus*.

---

[17] *Dizionario topografico della Sicilia*, tradotto e annotato da G. Dimarzo, Palermo, 1855-1856.

[18] *Dizionario di toponomastica. Storia e significato dei nomi geografici italiani*, Torino, 1990, p. 631, unde citim: „bel paese posto sulla vetta d'un monte [...]".

[19] *Dizionario di toponomastica lombadra*, ed. a II-a, Milano, 1961, p. 510.

Scanned with OKEN Scanner

LEXIKALISCHE UND TOPONYMISCHE ANMERKUNGEN

(Zusammenfassung)

Der Verfasser untersucht einige Appelativa und Ortsnamen wie *Valea Brustului, Ciumiţa, Domogled, Sumat* vom Standpunkt der Etymologie.

Die Existenz eines Wortes **brust* im Rumänischen, das dem rum. *brustur(e)* „Klette" zugrunde liegt und von Grigore Brâncuş angenommen wird, scheint durch das Toponym *Valea Brustului* innerhalb der Gemarkung der Ortschaft Dealu Mare, Gemeinde Vălişoara, Kreis Hunedoara, bestätigt zu werden.

Der Bergname *Ciumiţa* und der gleichlautende Ortsname, beide im Kreis Hunedoara, gehen wahrscheinlich von dem Appellativum *ciumă* „Höhe, Gipfel", identisch mit arum. *ciumă,* aus, das u.a. auch die Bedeutung „der höchste Teil (des Kopfes oder eines Berges), Gipfel" hat (vgl. die arum. Toponyme *Ciuma, Ciuma-a-corbului, Ciuma-Naltă* usw.) < lat. *CYMA, -AM,* das in zahlreichen romanischen Sprachen und Dialekten mit der Bedeutung „sommet" weitergeführt wird.

Domogled, der Name des Berges bei Herkulesbad, stammt von einem homophonem slawischen Personennamen, der aus *Domo* (vgl. serb. *Domoljub,* bulg. *Domo, Domoslav, Domorad*) und *Gled (*vgl. serb. *Gledo, Gledoje,* bulg. *Gledàčev)* zusammengesetzt ist.

Sumat, ein untergegangenes Toponym aus der Gemarkung der Ortschaft Sâncel, Kreis Alba, von dem angenommen wird, das es vom lat. *sŭmmatus (< sŭmmus, -a, -um)* kommt, findet eine Stütze in den italienischen Toponymen *Sommatino, Somaino, Somadino* (< lat. *sŭmmatus* + *-inus*).

Scanned with OKEN Scanner

CÂTEVA PRECIZĂRI PRIVITOARE LA ETIMOLOGIA LUI *ÎNGRĂŞA, COPTURĂ, ÎMPILA*

În urmă cu aproape patru decenii, Al. Graur atrăgea atenţia asupra faptului că "în ciuda multor lucrări care s-au publicat în trecut şi a unor succese repurtate în această direcţie ", la noi, mai dăinuie unele "lipsuri grave (...) teoretice" în domeniul etimologiei. Una dintre aceste lipsuri ar constitui-o "tendinţa greşită de a explica toate derivatele româneşti prin originale (= etimone, n.n., V.F.) latineşti, eventual reconstruite pe baza datelor româneşti" şi aceasta "numai cu scopul de a arăta că totul în româneşte e de origine latină"[1].

Aserţiunea de mai sus este susţinută de Al. Graur cu câteva exemple extrase din *Dicţionarul limbii române moderne*, apărut în 1958, dar exemple ca cele de mai jos "vom găsi câte vrem", la o simplă "frunzărire" a lucrării lexicografice de mai sus, afirmă lingvistul bucureştean. Astfel, el consideră că lat.* *ingrassiare* (< rom. *îngrăşa*) este inventat de DLRM "numai pentru că aceeaşi formaţie apare, foarte probabil independent, şi în alte limbi romanice". Pentru el, rom. *îngrăşa* este "un derivat manifest de la *gras*". În continuare, acelaşi lingvist menţionează, în treacăt, termenul *coptură*, despre care este încredinţat că "nimic nu ne opreşte să-l înţelegem ca derivat românesc de la *copt*", dar pe care DLRM îl prezintă ca un cuvânt moştenit din lat. *coctura*, deşi ar exista un impediment fonetic: ocurenţa lui *o* neaccentuat în locul "normalului" *u*. Al. Graur contestă şi mai categoric etimonul din DLRM al rom. *împila* (< lat. **impillare*), despre care afirmă că a fost "fabricat special pentru a servi de etimologie formei româneşti", deşi *împila* este un "derivat manifest de la *pil*".

Teoretic, parţial, Al. Graur are dreptate când reproşează unor lingvişti tendinţa de a căuta cu tot dinadinsul în limba latină etimonul unor cuvinte româneşti. Are el însă dreptate în cazul exemplelor de mai sus ?

[1] *Etimologii româneşti*, Bucureşti, EA, 1963, p. 8.

Scanned with OKEN Scanner

Referindu-ne la rom. *îngrăşa*, la care adăugăm şi ar. *ngraşu*, vom constata că acestora le corespund, ca mod de formare şi ca sens, o serie de derivate romanice, precum fr. *engraisser*, prov. *engraissar*, kat. *engraixar*, pg. *engraixar*, pentru care W. Meyer-Lübke[2], indică drept etimon lat. **ingrassiare*. În favoarea explicării rom. *îngrăşa* ca termen moştenit direct din latină s-au exprimat în ultima vreme şi Eugenio Coseriu[3] şi Marius Sala[4]. Dar numărul descendenţilor romanici ai lat. **ingrassiare* este chiar mai mare decât cel menţionat de W. Meyer-Lübke, de Eugen Coşeriu şi de Marius Sala. I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu[5] includ printre urmaşii lat. **ingrassiare* (pe care îl compară cu clasicul *incrassare*) şi retoromanul *ingrascher* şi sicilianul *ingrašari*. Mai adăugăm că Tache Papahagi[6] indică drept etimonal al ar. *ngraşu*: lat. *ingrassiare* < *grassus* (deci fără asteric).

Prin urmare, rom. *îngrăşa* întruneşte două condiţii importante pentru a fi considerat moştenit direct din latină: pe de o parte, existenţa unor formaţii identice ca structură şi ca sens în limbile romanice, iar, pe de alta, ocurenţa unui derivat identic în cel mai important dialect românesc sud-dunărean: ar. *ngraşu* (care ne duce spre româna comună sau chiar spre latina dunăreană).

Motivele de a respinge originea latinească a rom. *coptură* din lat. *coctura* sunt şi mai puţin întemeiate. În primul rând, *coctura* este un termen atestat în latină, iar, în al doilea rând, el este moştenit şi de alte limbi romanice: it. *cottura*, v. fr. *cuiture*, prov. *coitura*, sp. *cochura*[7]. La descendenţii romanici de mai sus, menţionaţi de REW, mai pot fi adăugaţi

---

[2] *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a IV-a, Heidelberg, 1968, 4427.

[3] *De semantica y etimologia rumana*, p. 194, din volumul *Estudios de linguistica romanica*, Madrid, Biblioteca romanica hispanica, Editorial Gredos, 1977.

[4] Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română*, Bucureşti, EA, 1987, p. 98-99.

[5] *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Bucureşti, 1907-1914, 751.

[6] *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, ed. a II-a, Bucureşti, EA, 1974, p. 876.

[7] Vezi W. Meyer-Lübke, REW, 202.

Scanned with OKEN Scanner

şi sard. *kottura* şi ar. *cuptură* citaţi de CDDE 372. Un argument şi mai puternic în favoarea ipotezei moştenirii cuvântului românesc direct din latină îl constituie faptul că lat. *coctura* "coptură" a fost înregistrat în monumentele provenite din Imperiul Roman de Răsărit[8]. Forma *coptură* se explică din *cuptură* (înregistrată în DA, s.v. *coptură* şi în DDA, s.v. *cuptură* "coptură, puroi"), cu influenţa analogică a lui *copt* (< lat. *coctum*).

Mai adăugăm că termenul *coptură* având sensul de „cocături de aluat", aluaturi coapte în cuptor, prăjitură", înregistrat, după DA, numai în Transilvania de nord şi Bucovina, a fost notat în ultimii ani şi în unele graiuri din stânga Prutului. Astfel, Mihai Purice, Vladimir Zagaevschi şi Ion Ciornâi, autorii *Cursului de dialectologie român*[9] notează: „În unele graiuri moldoveneşti *jemne* are sensul de copturi la mort". Aceeaşi autori glosează cuvântul *colăşel* prin "coptură" (p. 88) şi pe *jămni* prin "coptură din aluat" (p. 95). În sfârşit,, în *Dicţionar dialectal (cuvinte, sensuri, forme),* vol. II, D-K[10], p. 22, *copturi*, s.f. pl. are sensul de "biscuiţi". Cuvântul este exmplificat şi de un scurt text în versuri: " Şi pe-acolo ne aşteaptă/ Tot cu mesele gătite, / Cu *copturi* şi cu-nvârtite".

Coptură, alături de arom. *cuptură*, este considerat moştenit din lat. *coctura* şi de autorii *Scurtului dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*[11], care trimit şi la corespondentele romanice: it. *cottura*, sp. *cochura*, fr. *cuiture*.

Ceva mai complicată este situaţia lui *a împila*. De data aceasta este necesar să ţinem seama de statul funcţional al cuvântului în limba română, precum şi de cel al cuvintelor propuse drept bază pentru derivare. Luând în considerare toate sensurile pe care *a împila* le are în limba română, vom observa că cel în care *pil* "bici" intervine "direct" este doar unul secundar, fapt ce ne determină să abandonăm o astfel de etimologie.

După DA, verbul de mai sus, are următoarele sensuri dezvoltate

[8] Vezi H. Mihăescu, *Limba latină din provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, Bucureşti, EA, 1960, p. 196.
[9] Chişinău, Editura Lumina, 1991.
[10] Chişinău, Editura Ştiinţa, 1985, redactor responsabil Rubin Udler.
[11] P. 203. Având redactori pe N. Raevschi şi M. Gabinschi, *Dicţionarul* a apărut la Chişinău în 1978.

Scanned with OKEN Scanner

din cel fundamental, care pare a fi fost " a bate în piuă" (cf. it. *follare*, fr. *fouler* "a bate în piuă", apoi " a călca în picioare" şi gr. πιλεω "bat în piuă", apoi "apăs"):

"I. (Transilv. numai sub forma *împili*, dial. *împcili*).

1. A călca (în picioare). *Împilită-i iarba-n cale, C-o calcă mulţi în picioare*, REV. CRIT. IV. 144.

2. P. ext. (Intranz. şi refl.) A rămânea nedezvoltat, a nu (mai) creşte, a nu se dezvolta, a fi mic, pipernicit. LB, REV. CRIT. IV 144. *De vor fi ploi multe pe vremea săpatului (...) cucuruzul îngălbeneaşte şi împileaşte*. ECONOMIA 41. *Un copil, un animal, din necăutare, rămâne împilit* = tot mic, necrescut. LIUBA. *Jita* (= vita) *se-mpcileşte*: nu creşte din pricină că e rău nutrită (Zagra, jud. Someş), Com. N. DRĂGANU.

II. Tranzit. (Sub forma *împila*, dial. *încila*).

1. (Despre fân). A îndesa, a presa. *Fânul era dus şi aruncat într-o groapă adâncă şi, când se făcea grosimea fânului de două sau trei palme, se aşezau peste dânsul scânduri, pe care se puneau după aceea bolovani de piatră şi orice alte greutăţi, de apăsa fânul. Aceasta se numeşte fân încilat.* GHICA, p. 543-544.

2. Spec. (Dâmboviţa, Prahova, Dolj, Muscel, Ardealul sud-estic, sporadic prin jud. Someş, despre cal). A-l împiedica legându-i capul de un picior dinainte, ca să nu poată fugi. R.F. II. 66 ş.u. *Un cal ne-mpilat, când îi pune bunul călăreţ frâul în gură*. GORJAN, H. IV 120.

3. Fig. A apăsa, a face să se plece, a îndupleca. *Mi-au împilat* (...) *sufletul mieu.* BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Soarta-mi împilează viaţa la pământ*. PANN, ib.

4. (Sensul cel mai obişnuit; numai în scrieri literare). A împovăra peste măsură (cu dări), a apăsa, a asupri, a oprima (pe cineva, un popor, o ţară). *Pe cei căzuţi din slavă împilează*. DIONISIE, C. 32 (...)

5. (Neobişnuit). A combate, a dispreţui. *Pompa cea dinafară* (= luxul extern)... *să împilează de filosofii cei straşnici*. MARCOVICI, D. 139.

6. (Prin apropiere de pil) (instrumentul cu care se băteau oamenii). A biciui. *Căzând la grea slăbiciune şi împilându-mă cu dureri cumplite* (= fiind biciuit de dureri), *nu suferii bolnăvirea lenevirii meale*. MINEIUL (1776) 72 1/2".

Scanned with OKEN Scanner

DEX consideră cuvântul cu etimologie necunoscută.

DLRM indică drept etimon lat. **impillare* (< **pilla* = *pila*) preluând, de fapt, etimologia propusă de DA, unde se spune: „ – Din lat. pop. **impillare* „a bate în piuă" (< **pillare* pentru *pilare*, ca în alte limbi romanice şi ca în **pilla* < *pilula* pentru *pila*)", făcându-se trimiteri şi la CIHAC, I, 119; TDRG s.v.; Revista Filologică, II, 66-71 (unde S. Puşcariu discută, pe larg, sensurile şi etimologia cuvântului aici în dicuţie).

Este necesar să mai adăugăm că în latină este atestat un verb *pilo, -are, -atum* cu sensurile 1. "a strânge tare", 2. "a prăda, a jefui"[12] înrudit cu *pila*[13] şi că lat. *pilare* "zusamendrucken", "zerreiben", "stampfen" este continuat de it. *pillare*, fr. *piler*, prov. *pilar*, aşa încât un lat. * *impillare*, care să-l explice pe rom. *împila*, este posibil să fi existat în latina populară dunăreană.

Derivarea lui *împila* din *pil* "bici cu codoriştea scurtă făcut din curele (împletite) sau din vână de bou"; p. ext. "lovitură dată cu acest bici"[14] este greu de admis din cauza slabei reprezentări a cuvântului în limba română. Termenul are puţine atestări şi etimologia necunoscută. În afară de acestea, nici unul dintre verbele derivate de la sinonimele lui *pil* nu au dezvoltat atâtea sensuri, chiar dacă unele dintre aceste sinonime au un statut funcţional mult mai bine consolidat (de exemplu, *bici*, după A. Graur[15] face parte din fondul esenţial lexical): cf. *biciui* "a bate cu biciul" (< *bici*), *cravaşá* " a bate cu biciuşca, cu cravaşa" (< *cravaşă;* cf. şi fr. *cravacher*), *gârbăci* " a bate cu gârbaciul" (< *gârbaci*), *corbăci* " a bate cu corbaciul" (< *corbaci*; cf. şi magh. *korbacsolni* "idem"). Nici unul din derivatele de mai sus nu s-au format cu prefixul *în-* (*îm-*). Mai adăugăm că *împila* nu figurează printre verbele derivate cu prefixul *în-* (*îm-*) nici în studiul monografic asupra acestui prefix

---

[12] Vezi G. Guţu, *Dicţionar latin-român,* Bucureşti, EŞE, 1983, p. 916, s.v.

[13] Vezi A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1932, p. 731, s.v. *pila, -ae.*

[14] Vezi DLR, t. VIII, partea a 2-a, literar P, *pe- pînar*, Bucureşti, EA, 1974, p. 596, s.v. *pil.*

[15] *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* Bucureşti, EA, 1954, p. 48.

Scanned with OKEN Scanner

realizat de I. Rizescu[16]. Tot ca un continuator al unui **impillare* (< *pilare*) îl consideră şi Alejandro Cioranesco[17], care respinge etimologia propusă de N. Drăganu în "Dacoromania" VI, p. 286-291: derivat de *la chilă* 1. "măsură de bucate, baniţă", 2. "vechi bir în chile", cu transformarea lui *ķ* în *p*, printr-o falsă regresie.

În loc de concluzii:

DLRM nu este un dicţionar etimologic propriu-zis, ci unul explicativ, care conţine şi indicaţii etimologice. De aceea, lui nu i se pot cere detalii în privinţa etimologiilor propuse. Într-o lucrare specială de etimologie, cum este cartea regretatului profesor Al. Graur, acest deziderat s-ar fi impus, fiecare etimologie propusă de alţii şi respinsă de lingvistul bucureştean trebuind a fi argumentată mai pe larg.

După analiza făcută de noi, credem că etimoanele celor trei cuvinte din DLRM (etimoane preluate de acesta din alte lucrări lexicografice) îşi menţin valabilitatea cu un grad mai mare sau mai mic de certitudine.

Coctura, atestat în latina clasică, dar şi în latina dunăreană, şi continuat şi de alte limbi şi dialecte romanice, poate fi considerat sigur etimonul rom. *coptură.*

Ocurenţa a numeroase derivate romanice foarte asemănătoare sau chiar identice ca formă şi ca sens cu rom. *îngrăşa* nu poate fi întâmplătoare, ci presupune existenţa în latina populară a unui verb **ingrassiare* < *grassus* (= *crassus*). După Papahagi, DDA, lat. *ingrassiare* ar fi atestat din moment ce el nu apare cu asterisc în lucrarea lexicografică despre care este vorba.

Împila, cu numeroasele lui sensuri dezvoltate din cel de bază "a bate în piuă" (sensuri ce au unele similitudini în descendenţii lat: *pilo, -are* (< *pila* "piuă") în limbile romanice) face posibilă şi probabilă existenţa unui **impillare* (< **pilla* < *pilula,* diminutiv din *pila* "piuă")

[16] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română. Volumul al II-lea. Prefixele,* Bucureşti, EA, 1978 (redactori responsabili Al. Graur, Mioara Avram).
[17] *Diccionario Etimológico Rumano,* 4331, I, Biblioteca Filologica, Universidad de la Laguna, 1958.

Scanned with OKEN Scanner

în latina transplantată în Dacia. Oricum, derivarea verbului din *pil* "bici" nu poate fi reţinută decât pentru unul din sensurile lui *împila*, din motivele expuse pe larg în contribuţia noastră.

QUELQUES PRÉCISIONS CONCERNANT L' ÉTYMOLOGIE DE: *ÎNGRĂŞA, COPTURĂ, ÎMPILA*

(Resumé)

L'auteur s'arręte à trois termes considerérés dans la plupart des ouvrages lexicographiques comme étant d'origine latine. Al. Graur (*Etimologii româneşti,* Bucureşti, EA, 1963, p. 8) pense que ces termes sont derivés dans le cadre de la langue roumaine: *îngrăşa* "engraisser", *coptură* "gâteau", "pus, abcès", *împila* I. Fouler (aux pieds). 2. Etre rabougri. II. 1. Presser. 2. Entraver (un cheval en lui liant la tęte au pied). 3. Peser sur (qqn.), flechir. 4. Pressurer, opprimer. 5. Combattre, mépriser. 6. Fouetter.

En tenant compte de la complexité des facteurs qui decident de la vie de mots, l'auteur apporte de nouveaux arguments en faveur de la considération de ces trois termes comme étant issus de mots latins: **ingrassiare*, *coctura*, **impillare*.

Scanned with OKEN Scanner

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

AŞEZ

Aşez, s.n. sg. „odihnă", derivat regresiv de la *a (se) aşeza* (cf. *astâmpăr* < *a se astâmpăra*) este consemnat în basmul *Împăratul şoarecilor* din colecţia lui Ioan Micu Moldovan, *Poveşti populare din Transilvania culese prin elevii şcolilor din Blaj (1863-1878)*[1], p. 185:

„Atunci iepurele tot cât peste trei tufe sărea şi nu avu stare şi *aşez* până întâlni pre vulpe".

BĂUNA

Băuna, vb. I intranz., a fost înregistrat din Transilvania de nord şi de nord-vest cu sensurile: (despre lupi şi câini) „a urla", prin extensiune (despre copii) „a plânge", „a urla" (cf. germ. *das Kind heult*). În DA sunt inserate atestări din POMPILIU, BIH. 1005, VAIDA şi REV. CRIT. III, 88, precum şi câteva scurte texte ilustrative: *Câinele baună la lună* (Şepreuş, jud. Arad, comunicat de M. Sturza); *Mai dă-i ţâţă la copil să nu-mi tot baune*, REV. CRIT, III, 88. La diateza reflexivă, verbul este notat tot în REV. CRIT, III, 88, cu sensul (despre copii) „a supăra pe cineva cu plânsul", (familiar) „a-i urla pe cap": *Toată noaptea m-a băunat copilul*.

Verbul apare şi în textele culese de Teofil Teaha pentru monografia *Graiul din valea Crişului Negru*[2], fără să fie inclus în glosarul care însoţeşte lucrarea şi fără să fie discutat în capitolul referitor la

[1] Bucureşti, Editura Minerva, 1987, ediţie îngrijită de Ion Cuceu şi Maria Cuceu.

[2] Bucureşti, EA, 1962, p. 172.

lexic: „Lupu s-o dus cu mńélu. Da cîńili nost o cepút *a bauuná* ca lúpi". Textul acesta a fost introdus de V. Frăţilă în antologia *Texte dialectale şi glosar*[3], iar cuvântul a fost discutat în *Glosar* la p. 169.

Din Girişul de Criş, jud. Bihor, termenul a fost notat de Eugen Potoran în *Lexic regional*[4]: **băuna** (*baun*), vb. = a plânge zgomotos.

După Serghe Şuţu[5], verbul s-ar întrebuinţa şi cu referire la alte animale, spre exemplu la bou, şi ar circula şi prin sudul Carpaţilor Meridionali: „În comuna Spineni-Olt (H XI 176) şi în Cetăţeni din Deal (H IX 194) se aude expresia „boul *baune*" = *baună* (cf. mione = mioană), şi anume când boul se luptă cu coarnele (H IX 194)". După acelaşi autor, cuvântul a fost înregistrat şi din Banat: câinele *baună* (H XVIII 74).

Relativ recent, verbul a fost înregistrat de mai multe ori din comuna Măguri-Răcătău, jud. Cluj, de Maria Ioniţă în *Cartea vâlvelor*[6] şi în *Drumul urieşilor. Basme, poveşti şi legende din Munţii Apuseni*[7] şi o dată din Someşu-Rece-Uzină, comuna Gilău, jud. Cluj, în *Cartea vâlvelor*. Dar iată contextele: „... boii răge, cîinii *băuna*, tăte era năcăjite. Numa cocoşu nu"[8]; „Noa, o mărs înapoi la stînă şi cînd o fost acolo, numa o auzît luptii într-on vîrv de deal: „Bauuu! Bauuu! Zîceau cînilor c-ar vini să mînce carne de mnel. O *băunat* şi cînile cela bătrân"[9]; „Lupu s-o dus p-acolo pîn pădure şi s-o apucat de *băunat*. Dă-i la *băunate*! O auzît pîn pădure, mai departe *băunînd* şi p-acolo"[10]; „Tăt aşe să tăt aproptie luptii *băunînd*"[11].

De la *băuna*, şi anume de la participiul verbului, s-a format substantivul *băunat, băunate* (vezi citatul mai sus) „urlat" atestat şi la

---

[3] Timişoara, TUT, 1981, p. 49.
[4] Bucureşti, EA, 1960, p. 68.
[5] *Strigătele animalelor*. (Studiu lexicografic), DR, II, 1921-1922, p. 97.
[6] Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.
[7] Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.
[8] Măguri-Răcătău, *Drumul urieşilor*, p. 45.
[9] Măguri-Răcătău, *ibidem*, p. 48.
[10] Măguri-Răcătău, Iujdei, *Cartea vîlvelor*, p. 246.
[11] Someşu-Rece-Uzină, *Cartea vâlvelor*, p. 259. Am respectat transcrierea autoarei – n.n. V.F.

Scanned with OKEN Scanner

ALEXICI, L.P.I 237/26: *La băunatu' şi urlatu' lupului să adunară mulţi lupi*[12].

După DA, etinomul cuvântului este lat. **baubulare* (din *baubari* „baffen, bäffen, la origine onomatopee, cfr. b a u) păstrat la sarzi *bauler* „a lătra". Serghe Şuţu[13] se exprimă confuz când afirmă că acesta este „o onomatopee de origine latină: **baubulare* > *bauna*". Adăugăm că **baubulare* trebuia să devină **băurare*. Forma cu *n: băuna(re)* se explică, probabil, prin disimilarea primului *-r-* din forma de infinitiv[14].

Termenul ardelenesc este considerat ca având origine latinească şi de REW, 1001, care indică etimonul *baubulare* „bellen" (fără asterisc) din care descind şi piem. *baolé,* val. sas. *bagolé*, campid. *baulai*, bask. *maulatu*. Înrudit cu *baubulare* este lat. *baubor, -aris* (şi *baubo, -as*), *-ari* „aboyer", care, după A. Ernout şi A. Meillet[15], în afară de Lucretius, nu figurează decât la gramaticieni şi glosatori, termenul uzual fiind *latro, -are*. Lat. *baubare* „bellen" s-a păstrat doar în alp. -mar. *baubé* (vezi REW, 1000 a).

DLRM înregistrează verbul **băuni,** *băun*, intranz., cu întrebuinţare regională „(despre lupi şi câini) a urla", „(despre vite) a mugi", „(despre copii) a ţipa tare", p. ext. „a se văita", indicând ca etimon lat. **baubulare*. De observat e că **baubulare* nu putea deveni *băuni*, ci că acesta provine din *băuna* (<**baubulare)* prin schimbare de conjugare, de la prima la a IV-a.

DEX reproduce întocmai textul din DLRM, cu singura deosebire că pentru etimon notează: „cf. b a u".

Mai adăugăm, aici, că tot de conjugarea a IV-a este verbul şi în Haţeg: *băuni* „a lătra, a urla"[16]

---

[12] DA, s.v. *băuna*.
[13] *Lucr. cit.*, p. 97.
[14] Cf. *luneca* < **lureca* < lat. *lubricare, suspina* < **suspira* < lat.. *suspirare*.
[15] *Dicţionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, ed. a IV-a, Paris, 1959, p. 68.
[16] Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 309.

Scanned with OKEN Scanner

BOREAN

Borean, s.m., neînregistrat, după cunoştinţele noastre în dicţionare, l-am întâlnit în colecţia de *Poveşti* a lui Ioan Micu Moldovan (citată mai sus), p. 212, cu sensul „bărbat", „om însurat": „Ca să sporesc la vorbe multe, numai atâta vă mai spun că în ziua următoare căpitanul a spus toată întâmplarea din noaptea trecută *boreanului* tânăr".

Cuvântul trebuie să fie înrudit cu *boreasă* „femeie (măritată), nevastă", cunoscut prin Transilvania, în Muscel şi în munţii Sucevei (DA), „văduvă" (Ţara Oaşului). Aria de răspândire actuală, după Vasile Scurtu[17] se află în fostul judeţ Târnava Mare şi în părţile Făgăraşului. Termen cu etimologie controversată, *boreasă*, după DA, reprezintă o contragere din *boiereasă*. După aceeaşi lucrare lexicografică, lexemul ar fi putut lua naştere mai ales în acele regiuni, precum Ţara Oltului şi Maramureş, unde mai existau „boieri" şi se va fi spus mai întâi de slugi stăpânelor lor. De altfel, după o informaţie preluată din Tit Bud, *Poezii populare*, în Maramureş se mai zicea până la data redactării *Dicţionarului Academiei* (vol. I, 1913) *boiereasă* cu înţelesul de „nevastă, stăpână".

Borean a putut lua naştere din *bor-*, detaşat din *boreasă*, cu sufixul *-ean* (cf. *căsean* „om căsătorit" < *casă*+ *-ean*).

În unele zone, unde circula *boreasă* „nevastă", s-a refăcut o formă de masc. *boresar* ca în Maramureş[18] sau ca în Ţara Oaşului[19], unde însă *boresar* are sensul de „văduv". În comuna Deda, de la *boreasă* s-a format diminutivul *boresuică*[20].

CALCE. CALCIU

Fitonimul românesc *calce*, corespunzând termenului ştiinţific *Caltha palustris*, denumind o „plantă ierboasă cu frunzele groase lucitoare şi cu flori galbene, aurii" cunoscută şi sub numele de *calcea-calului*, bulbuc, bulbucei, capră nemţească (Transilvania), scalce

[17] *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, EA, 1966, p. 192.
[18] ALR, I, vol. II, h. 269.
[19] I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, 1907, p. 80.
[20] Apud. V. Scurtu, *op. cit.*, p. 193.

Scanned with OKEN Scanner

(PANȚU, PLANTELE), buruiană cu floarea galbenă şi frunzele în forma copitei de cal (H X 496); din frunzele ei late şi cărnoase se fac găluşte (com. TOFAN), intrând în compusele *calce-mare* = rostopască (PANȚU, PLANTELE), *calce-mică* (PANȚU, PLANTELE), cfr. LEX. BUDA cu pluralul *călci*, ca şi *calciu*, s.m. (comunicat din Zagra, de lângă Năsăud) = buruiană cu frunze mari şi cu flori galbene, *scalcie*, s.f. (comunicat CORBU), înregistrat şi de LEX. BUDA şi diminutivul *călcea*, s.f. înregistrat de Sabin Pop Barcianu, *Dicţionar român-german şi german-român. Partea I-a: Română-germană*, ed. a III-a, Sibiu, 1900 şi de Theodor Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ed. a II-a, Braşov, 1906, este considerat de DA, de unde am preluat şi datele de mai sus, ca provenind din lat. *calx, calcem* „călcâi, picior de om şi de animal". Supoziția aceasta porneşte de la faptul că plana respectivă are frunzele în formă de copită de cal, lucru semnalat deja de I.-A. Candrea în revista „Romania", XXXI, p. 304. Termenul este continuat şi de it. *calcio*, calabr. *calce*, sard. log. *kalke*, prov. *caux*, sp. *coz*[21]. Pentru evoluția de sens asemănătoare s-au făcut trimiteri la: fr. dial. *pied de polain*, scr. *kopitac*[22], ucr. *lapki* „kleine Pfoten" (labă, talpă mică), galez. *troed yr ebol* „Fohlenbein" = picior de mânz[23].

Fără să negăm sau să respingem explicaţiile date anterior numelui plantei respective, ne gândim că în păstrarea fitonimului românesc şi romanic (vezi mai sus atestările din italiană, sardă, provensală şi spaniolă) un anume rol ar fi putut juca şi termenul botanic grecesc intrat în limba latină *chalca, -ae*, transcris de Dioscoride *χάλκα* (cf. gr. *χαλκεώς, –κοῦς* „couleur de cuivre" (receptaculul galben al florii) dat crizantemei de grădină (*Crysanthemum coronarium*, L.) atestată de Pliniu cel Bătrân şi de *Pseudo-Dioscoride (calca)*[24].

Chalca ar fi devenit în rom. **calcă*. În explicarea termenului românesc, ca şi a celor romanici, trebuie să pornim de la forma de plural *chalcae* care putea deveni *calce*. Astfel de nume de plante care au ca

[21] Vezi Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch*, 256; CDDE 215.
[22] CDDE, DA.
[23] Puşcariu, EW.
[24] Vezi Jaques André, *Les noms de plantes dans la Rome antique*, Paris, 1985, p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

punct de plecare forma de plural se mai cunosc: cf. rom. *cicoare* < *cichoria*, pl. lui *cichorium*, *papură* < **papura*, pl. lui * *papyrum*, pronunţat **papurum* (= clas. *papyrus*)[25].

Gr. *χάλκος* „cupru, bronz" este punctul de plecare şi al altor nume de plante cunoscute în antichitate. Astfel *chalceos, -i*, s.m. transcriere a gr. *χάλκειος* (Theophrastos, H. P. 6.4.3), propriu „couleure de cuivre" denumind o plantă cu „capitules jaunes", atestat la Pliniu cel Bătrân[26] ar putea sta la baza rom. *calciu* „buruiană cu frunze mari şi cu flori galbene" înregistrat de la Zagra (vezi supra *calca*). Ar exista o dificultate fonetică: *c* urmat de *e* sau *i* în hiat trebuie să devină *ţ* (cf. *socius* > *soţ*, *brachium* > *braţ*, *acia* > *aţă*, etc.). Cf. însă **ericius* > dr. *arici*, megl. *arič*, ar. *arič*[27]. Forma cu *č* în locul lui *ţ* s-ar putea explica şi prin influenţa lui *calce*, termen mult mai răspândit.

Tot din aceeaşi familie mai fac parte *chalcetum, -i*, (neatestat în greacă), nume de plantă înregistrat de Pliniu cel Bătrân[28] şi *chalcis, (-idos)*, f. în transcriere grecească la Pseudo-Dioscoride: *χαλκις*[29].

CLECNIT, -Ă

Clecnit, -ă, adjectiv însemnând, probabil, „căzut (la pământ)", „slăbit, epuizat, vlăguit", neînregistrat de lucrările noastre lexicografice, l-am întâlnit în volumul al IV-lea din antologia *Snoava populară românească*[30]: „Acuşi îs Rusaliile aproape, când or juca Călucenii în jocul mare, du-te te uită la ei, şi când o fi mai multă gianie fă-te că ai căzut pe spate în mijlocul prăvăliei, fă-te *cliecnită* cum ai văzut pe Pisoane făcând".

Adjectivul provine dintr-un participiu care presupune un verb *a clecni* însemnând iniţial „a cădea în genunchi", „a îngenunchea", apoi,

---

[25] Vezi CDDE 1323, s.v. *papură*.
[26] Vezi Jaques André, *op. cit.*, p. 58.
[27] CDDE 12, REW 2897.
[28] Vezi Jaques André, *op. cit.*, p. 58.
[29] Vezi Jaques André, *op. cit.*, p. 59.
[30] Bucureşti, Editura Minerva, 1989, p. 28, ediţie îngrijită de Sabina-Cornelia Stroescu, în continuare *Snoava*, IV.

Scanned with OKEN Scanner

prin extindere de sens „a cădea". Textul de mai sus a fost publicat mai întâi în „Gazeta de Transilvania", LX (1897), nr. 204, p. 2, şi este datorat unui bănăţean după cum o dovedesc şi alte fapte lexicale: *jăghiul* „jar", *păsulie* „fasole", *deloc* „imediat" etc. Aceasta ne determină să credem că etinomul **clecni* trebuie să fie scr. *kleknuti, -nem*, perfectiv „a se aşeza în genunchi, a îngenunchea"[31].

CROP

Crop, s.n. înregistrat în bucata *Ţiganii şi ciobanii*, publicată iniţial de S. Fl. Marian în revista „Şezătoarea", IV (1878), nr. 1, p. 6, şi republicată în *Snoave*, IV, p. 593:

„La pământ că mi-l trânteşti (cârlanul)
Şi de piele mi-l jupeşte
Şi-n căldare mi-l izbeşte
Şi c-un *crop* îl clocoteşte
Mâncărica ni găteşte"

reprezintă o formă deglutinată a substantivului *uncrop*, pl. *uncropuri* „apă clocotită" (< v. sl. *ukropu*) pentru a cărui etimologie vezi DLRM.

DIMINECIOR

Diminecior, adv. însemnând „devreme", diminutiv de la locuţiunea adverbială *de dimineaţă*, cu suf. *-ior*, ca în *târzior*, băn. *amânăcior* (< *amânat* „târziu"), apare în următorul context din creaţia lui Ion Adam (*Pe lângă vatră*): „Pândeşte ţiganul odată când popa nu venea încă la biserică, şi, cum era cam *diminecior*, norodul nu prinsese a se aduna în casa Domnului"[32].

---

[31] Cf. şi maced. *klékne*, 1. „a se aşeza în genunchi, a îngenunchea", 2. „a-şi pierde forţele, a slăbi, a se epuiza" (la Mile Tomici, *Dicţionar macedonean-român*, Bucureşti-Skopje, Macedonska kniga, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 207).
[32] *Snoave*, IV, p. 614.

Scanned with OKEN Scanner

D'INT'E; D'INŢ „ghimpe; ghimpi"

Pentru noţiunea de „ghimpe", „épine", în Maramureş se conturează două arii: una de nord în care se spune *spin* (< lat. *spinum*), rostit *st'in*, pl. *st'iń*, formată din punctele cartografice 222, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 235, 238 şi 240, şi alta de sud, în care se întrebuinţează *ghimpe* (< rom. com. **gl'imp*; cf. alb. *gjimp, gjemb, gjëmb, gjimb* şi mai ales varianta învechită şi dialectală cu *gl-* la iniţială: *glimp, glemb*)[33], rostit *d'imp*, pl. *d'impt', d'îţ, d'impur*, formată din punctele cartografice 221, 223, 233, 236[34]. În punctul 237, aflat la extremitatea sud-vestică a Maramureşului, alături de *d'imp, d'impt'* s-a obţinut şi sinonimul *st'iń* (pl.). În punctul 228, s-a primit răspunsul *d'int'e*, pl. *d'îţ*, iar în punctul 224, *d'îţî rugului*, ajungându-se astfel la omonimia cu *d'int'e, d'inţ* „dinte" (< lat. *dens, dentis*, ac. *dentem*).

Omonimia a pornit mai întâi de la forma de plural, unde *d'imp*, în graiurile maramureşene care cunosc palatalizarea labialelor, s-a rostit *d'impt'*, după care, prin dispariţia lui *p* din grupul consonantic *mpt'* greu de pronunţat, şi prin acomodarea lui *m* la *t'*, s-a zis *d'int'*. De la pluralul *d'int'* s-a refăcut un singular *d'int'e*, de unde apoi, după modelul *frat'e, fraţ, munt'e, munţ, rărunt'e, rărunţ, gărunt'e, gărunţ*, s-a creat un plural *d'inţ*.

FLECĂTITURĂ

Flecătitură, pl. *flecătituri*, s.f. „fleacuri, flecăreli, vorbe de nimic", un derivat de la *a flecăti* (verb existent la Ţichindeal provenit din *a flecări* cu sufix schimbat[35]) cu suf. *(-i)tură* apare în următorul

---

[33] Vezi Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, EŞE, 1983, p. 78-79. Forma mai veche este *ghimp*, iar *ghimpe* este mai nouă (idem, *ibidem*, p. 79).

[34] Vezi Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş*, vol. III, Bucureşti, EA, 1973, harta 564 GHIMPE „épine".

[35] DA s.v. *flecări*.

Scanned with OKEN Scanner

fragment dintr-o snoavă bănăţeană: „-Ian taci cu fleanca ta, nu mă ameţi cu *flecăciturile*[36] tale”[37]. Menţionăm tot aici că *a flecăti*, însemnând 1. „a spune multe, a vorbi lucruri care nu se cuvin”, 2. „(despre apă, prin extensiune despre vasul în care se găteşte) a produce zgomot când fierbe”, ca în exemplul: *oala flecăteşte la foc,* a mai fost înregistrat din Banat[38].

GROJDI

Grojdi, vb. IV tranzit. şi absol. „a molfăi, a mânca făcând zgomot, a ciofăi”, are în DA o singură atestare din revista „Ion Creangă”, IV 305. Adăugăm aici pe cea din volumul *Pe lângă vatră* de Ion Adam, după *Snoave*, IV, p. 266: „Popa [...] se năpusteşte cu patimă asupra mâncării. Clefăia şi *grojdea*[39] mai grozav decât guzganii cei hămesiţi”.

LUĂTOR, -OARE

Luător, -oare, adj. si subst. Adjectivul verbal al lui *lua* (cu sufixul -(*ă)tor*), în construcţia *luător de seamă* „atent, preocupat, circumspect, cu ochii în patru”, (format ca şi *băgător* în sintagma *băgător de seamă* „idem”), apare în următorul text extras din *Snoave IV*, p. 94: „Aveţi milă de un biet orb! Mulţi trecători miloşi îi dau câte ceva, dar unul mai *luător de seamă* îi zice: — Dar bine, omule, tu n-ai nimic la ochi, vezi
— Eu văd, răspunse cerşetorul, dar câinele e orb”.

MIŞARCĂ

Mişarcă, s.f. atestat prin Moldova şi Bucovina însemnând 1. „femeie cu purtări urâte, femeie stricată”, având atestări din SBIERA, p. 237, din Straja-Rădăuţi şi din Piatra Neamţ, respectiv, prin Moldova şi 2. „femeie proastă, toantă” (I. CR. VIII, 91), „proastă gospodină” (*ib.*

---

[36] Desigur, forma regională, cu africatizarea lui *t* urmat de *i,* specifică Banatului.
[37] *Snoave*, IV, p. 28.
[38] Vezi Pia Gradea, *O culegere de cuvinte bănăţene*, în MCD, I, p. 137.
[39] În text: *grojdia.*
[40] DLR, t. IV, fasc. 8, p. 624.

Scanned with OKEN Scanner

com. din Zorleni-Bârlad)[40], e cunoscut şi ca adjectiv şi în Muntenia, în jud. Prahova, cu sensul al doilea, cum putem constata din următorul text, reprodus din *Snoave*, IV, p. 389: „— Femeie *mişarcă*! înţelege-mă odată că sărăcia nu poate fi privită ca motiv de despărţire".

În privinţa etimologiei, evident că *mişarcă* este o variantă a lui *mişealcă* (aşa cum sugerează şi DLR), s.f. (regional) „femeie cu purtări urâte, femeie stricată" (Jina-Sebeş, GR. S. IV, 219) < *mişel* + suf. *-că*. Varianta *mişarcă* a luat naştere din *mişealcă* în momentul în care s-a pierdut legătura etimologică cu *mişel*, probabil prin influenţa unor derivate de tipul *bulgarcă* „bulgăroaică", *tătarcă* „tătăroaică", mai ales în graiurile în care diftonful *ea* > *a* după *ş* dur. Deci, evoluţia a fost: *mişealcă* > *mişalcă* > *mişarcă*. Având în vedere cele de mai sus, considerăm că *mişarcă* şi *mişealcă* trebuiau să figureze în DLR sub un singur cuvânt-titlu şi anume sub *mişealcă*.

MÂNECAT

Mânecat, s.n. cu sensul „regiune, împrejurime, zonă" nu apare în DLR, t. IV, fascicula a 9-a, *mititeluş-mârlănime*. Cuvântul l-am găsit notat în *Snoave, IV* p. 27 şi 29: „Într-un sat din *mânecatu* Oraviţii erau doi fraţi dintre care ăl mai mare era bogat şi fără copii, iar ăl mai mic sărac şi plin de copii" (p. 27); „Destul că se zgogi că la toţi cărora le-a descântat în ziua când a căzut li-o fost bine, şi prin asta i-o mers vestea în tot *mânecatul* nostru, ba şi peste hotare".

NEAGĂ

Neagă, s.f. sg. (regional) „persoană încăpăţânată, care contrazice mereu şi care face totul numai după capul ei" (în expr.) *„a fi gol neagă* = a nu avea pe el nici un obiect de îmbrăcăminte, a fi gol complet, a fi gol puşcă" este considerat de DLR t. VII, partea 1, litera N, p. 158, cu etimologie necunoscută.

La atestările din DLR mai adăugăm una extrasă din *Snoave, IV*, p. 453: „Du-te odată, *neagă*, de pe capul meu, unde te trezeşti".

După părerea noastră, *neagă* provine din antroponimul feminin *Neaga*, atestat în Ţara Oltului deja în 1680[41]. Destul de transpatentă

[41] Vezi Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 288 s.v. *Neagu*.

explicația de mai sus apare în următoarele jocuri de cuvinte comunicate din Zagra-Năsăud redate de DLR: „*Hai, neaga-n teleagă — Ba nu, că-s beteagă. — Hai, neaga, pe jos. — Ba nu, că nu poci*” și care, inițial, trebuia să fi sunat astfel: „*Hai, Neagă, în teleagă. — Ba nu, că-s beteagă. — Hai, Neagă, pe jos. — Ba nu, că nu poci*”.

NINII

DLR, t. VII, partea 1, litera N, p. 425, înregistrează două verbe *a ninii*, primul (regional) la diateza reflexivă însemnând „a se giugiuli”, al doilea, intranz., întrebuințat prin Muntenia (despre țânțari) „a bâzâi”. Pe lângă verbele de mai sus ar trebui introdus un al treilea, tranz. și absol. cu sensul „a huidui”, pe care l-am întâlnit în *Snoave*, IV, p. 599: „Dar de atunci popa, ori de câte ori voia a mai lua câte ceva după câmp, mai întâi *ninia*, huiduia, striga chiar pe nume și, de se convingea că nu este nimeni, pârjolea tot ce găsea”.

A ninii „a huidui” este un derivat verbal de la interjecția *ni* (repetată), cuvânt cu care se alungă, se îndeamnă sau se cheamă unele animale (câini, viței, cai)” < magh. *ne*. Explicația noastră este întărită de următorul fragment din aceeași snoavă: „Preotul începu a striga *ni*! ho!, măi Ioane, Stane, și încredințându-se că nu este nimeni, trase căruța la claia de fân, se coborî din căruță ca să ia unul din porcoaiele ce erau jos cam neregulate” (p. 599).

PESCAN

Pescan, -i, s.m. „peşte mare” nu este înregistrat de lucrările noastre lexicografice[42]. L-am întâlnit în snoava *Țiganul și naşul*, (datorată, probabil, unui bănățean, fapt indicat de hidronimul *Timiş*), apărută inițial în PRIC. I. (1874), nr. 10, p. 63 și republicată în *Snoave*, IV, p. 278: „Dar de ce nu mânci, fine? De ce eşti aşa de trist? — D-apoi astăzi sunt 3 săptămâni de când s-a înecat fratele meu în Timiş, apoi eu întrebai pescuții ceşti mici din blidul meu, că oare n-au văzut ei pe fratele meu. — Și ce zic ei? — Apoi ei ziseră: „să întrebi *pescanii* cei mari din blidul domniei tale”, și cu aceasta luă blidul dinaintea naşului”.

[42] Nici de DLR, i. VIII, partea a 2-a, litera P, *pe-pînar*, Bucureşti, EA, 1974.

Termenul poate fi o creaţie individuală, dar în spiritul limbii române, cu sufixul augmentativ *-an* de la tema *pesc-* (cf. ar. *pescu* alături de *peaşte*) în comparaţie cu *pescuţ* „peştişor" < *pesc-* + suf. *-uţ*. De adăugat este faptul că forma diminutivală *pescuţ*, s.m. „peştişor", apare numai în Banat şi Transilvania, fiind atestată de *Anonymus Caransebesiensis*, de *Lexicomul Marsilian*, de Budai-Deleanu, Alexi, Barcianu, George Cătană şi Ion Pop Reteganul. Cu sensul „fiecare dintre muşchii coloanei vertebrale situaţi deasupra rinichilor, la porc", *pescuţ* a fost atestat şi de la Vâlcele –Turda de Romulus Todoran, în MCD, I, p. 85.

Forma *pescuţ* din graiurile dacoromâne de vest (Banat şi Transilvania), graiuri care au numeroase afinităţi cu cele aromâne[43], pune problema existenţei în româna comună a unei forme regionale **pescu* (continuată, după cum s-a văzut de ar. *pescu*). Existenţa unui drom. **pescu* este presupusă şi de derivatul *pescos, -oasă*, adj. (învechit şi regional) însemnând „cu (mult) peşte, plin de peşte" atestat la Grigore Ureche, Budai-Deleanu, Gheţie şi Barcianu, dacă nu considerăm adjectivul de mai sus un cuvânt moştenit direct din lat. *piscosus* „fischreich", continuat şi de it. şi sp. *pescoso*[44], dar şi de verbul *a pescui* cu sensul fundamental „a prinde (peşte sau alte animale acvatice), de obicei cu ajutorul unor instrumente speciale". Ba mai mult, ne întrebăm dacă ar. *pescu*, drom. **pescu* (presupus de derivatele *pescuţ, pescos, pescui*) nu îndreptăţeşte existenţa în latina populară (inclusiv în cea dunăreană) a unui **piscus* (alături de *piscis*), formă cerută şi de alte derivate romanice: vegl. *pask*[45], it. regional (Lecce) *pisku* la care se adaugă şi alb. *pešk*[46]. Oricum, explicaţia simplă a drom. *pescuţ, pescos,*

[43] Vezi printre altele, N. Saramandu, *Concordanţe lingvistice între aromână şi graiurile din Banat*, LR, XXXI, 1986, nr. 3, p. 225-233; V. Frăţilă, *Contribuţii la studiul concordanţelor lexicale dintre subdialectul bănăţean şi dialectul aromân*, în *Contribuţii lingvistice*, Timişoara TUT, 1987 (apărut 1989), p. 38-56; idem, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 81-99.

[44] Vezi REW, 6533.

[45] CDDE, 1367, s.v. *peşte*.

[46] Vezi atestările de mai sus la S. Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch*, 1300, s.v. *peşte*; W. Meyer-Lubke, REW, 6532, s.v. *piscis*.

Scanned with OKEN Scanner

pescui din *peşte* cu suf. *-uţ, -os, -ui,* fără să se trimită la **pescu* „peşte" (cf. ar. *pescu*), nu este suficientă. La derivatele de mai sus trebuie adăugat şi *pescan* „peşte mare". *Pescuţ, pescos* şi *pescui* sunt relativ vechi în limbă. Alături de formele cu *e* după *p* avem atestate şi pe cele normale cu *ă: păscuţ* (la Anonymus Caransebesiensis), *păscui* şi *păscos*[47]. Formele cu *e* se explică prin apropierea de *peşte* ca şi *pescar*, s.m. „persoană care se ocupă cu pescuitul", alături de *păscar* forma „normală" din lat. *piscarius*.

PLODEŢ

Plodeţ, -i, s.m., diminutiv de la *plod* „prunc, copil", după DLR[48] este întrebuinţat rar. De altfel, lucrarea lexicografică menţionată nu inserează decât o singură atestare din GALACTION, O. A., I. 89: *Scrie-i că s-a îmbolnăvit plodeţul.*

După *Snoave*, IV, p. 317, mai dăm o consemnare scrisă: „Părintele ce-i drept, se plimbă tot din praznic în praznic, dar oamenii nu se-ndulcise de la dânsul decât acum, cu primejduirea juncanului; şi fiindcă nu dovedeau cu gura cât le da inima, mai ştergeau câte o bucată pe furiş şi o doseau la dânsu sau o dădea vreunui *plodeţ* ce-i şedea la spate ca îngerul ce vrea să ieie sufletul omului"[49].

RĂDIURI

Termenul *rădiuri,* s. n. pl., sinonim al lui *rămiguri, hascote, uscături,* circulă în zona Pădurenilor. De la Cerişor, comuna Lelese, aflată la sud-vest de municipiul Hunedoara, cuvântul a fost notat de mai multe ori de Ovidiu Bârlea în povestea *Ianoş slugă la popă,* publicată în *Antologie de proză populară epică,* vol. III, Bucureşti, EPL. 1966:

„— Haidă, preot'easă, haida să mai strângem v-o doă *rădiuri.* O luasă pân sălcări să strângă uscături" (p. 33). „Dup-aśeia, pun'e *rădiuri* pă foc, şî pun'e la *rădiuri* pă foc, şî pun'e la *rădiuri*" (34-35). „Pusă

[47] Vezi DLR s.v. *pescuţ, pescui, pescos*.
[48] T. VIII, partea a 3-a, litera P, *până-pogribanie*, Bucureşti, EA, 1977, p. 857.
[49] Textul de mai sus, extras din snoava *Praznicul popii*, a fost reprodus mai întâi în „Gazeta săteanului", VIII (1891), nr. 13-14, p. 218.

Scanned with OKEN Scanner

popa *rădiuri* pă foc" (p. 36). „Da pun'e *rădiuri* pă foc (p. 36)".

În textul lui Bârlea, termenul apare şi sub forma *răduri* (probabil o greşeală de tipar în loc de *rădiuri*): „Pusără jos şi strânsără *răduri*, hascote, să adoarmă acolo până d'imin'eaţa, şî şî făcură un foc mai mic" (p. 33).

Deşi inclus în *g l o s a r u l* care însoţeşte *Antologia* lui O. Bârlea: „*rădiuri, rămiguri* = vreascuri" (p. 329), termenul nu a fost introdus în DLR, litera R.

Cuvântul este acelaşi cu *rediu* (varianta *rădiu*), s. n. având sensurile: 1. Pădure mică şi tânără, dumbravă; (regional) *r ă d i a c, r e d i ş, b e r c;* p. restrângere porţiune de pădure izolată. Desiş, tufărie. 2. (Prin Mold.) Vale adâncă (împădurită). 3. Câmp nearat care serveşte ca păşune, cu pl. *rediuri* şi *redii* (DLR, t. IX, litera R, Bucureşti, EA, 1975, p. 3102).

Prin urmare, sensurilor de mai sus ale cuvântului *rediu* trebuie să li se adauge şi cel de „v r e a s c u r i, r ă m i g u r i, h o s c o t e, u s c ă t u r i", întrebuinţat prin Transilvania de sud-vest.

Istrorom. RUG?

În volumul *Texte istroromâne şi glosar,* publicat de Richard Sârbu la Tipografia Universităţii din Timişoara, în anul 1987, la p. 67, se găseşte o poezie scurtă, de patru versuri, sub titlul *Oi, iepure*:

„Oi, iepure, nu juca,
Că te bate mᵒaia ta
Preste buca curului
Cu spinuşu plugului".

Sintagma *spinuşu plugului* este un nonsens, în ea trebuind să vedem, probabil, *spinuşu(l) rugului.*

*Rug*1 (< lat. *rubus*) este bine atestat în dacoromână unde are, printre altele, următoarele sensuri: 1. S. m. (Învechit) Mărăcine. 2. S. m. (Învechit şi regional) Nume dat unor arbuşti spinoşi din familia rozaceelor: (şi rar, n.) tulpina (târâtoare) a acestor arbuşti: a) (şi sintagmele *rug de mure, rug de munte, rug de pădure*) Mur2. b) (Şi sintagmele *rug de măceş, rug de câmp, rug sălbatic, rugă sălbatică,*

rugul vacii) Măceş. Prin restrângere (Rar; la pl.) Flori de rug. (2 b) (Regional: şi în sintagmele *rug de casă, rug de flori, rug domnesc*) Trandafir; prin restrângere tulpina acestei plante. 3. S. m. (Prin Banat) Salcâm. 4. (Prin estul Moldovei) Viţă de Canada. 5. (Prin Moldova) Vrej, viţă[50].

Termenul latinesc a fost moştenit şi de dialectul aromân: *rug*[1] s. m., pl. *rudzĭ* „rug, măceş", „églantier": *lo un rug şi s-culcă pi el* (a luat un rug (arbust spinos) şi s-a culcat pe el); *îl' tricú rúglu prit náre, nu va să ştibă* (i-a trecut rugul prin nas, nu vrea să ştie = e obişnuit cu nenorocirile)[51]. În aromână, este atestată şi varianta cu *a* protetic: *arug,* s. m., pl. *arudzĭ* „rug", „églantier; framboisier; ronce": *s-hărneá cu amúre di pri arúg* (se hrănea cu mure de pe rug); *á-nă, feată, după-arúg* (haide-ne, fată, după rug); *erá un arúg di sḱin* (era un rug de mărăcine); *tu pădúrili di arúdzĭ* (în pădurile de rugi); *frúndza di arúdzĭ* „frunza de rugi)[52].

În dialectul istroromân, *rug* a ieşit din uz, retrăgându-se în sintagma *spinuşu rugului,* care, şi aşa, a devenit de neînţeles, *rug* fiind apropiat, prin etimologie populară, de un cuvânt (*plug*) cu care semăna doar formal.

Ar mai fi de adăugat că *spinuş* (< *spin* [< lat. *spinum*] + suf. *-uş*) ar fi trebuit să sune în istroromână *spiruş,* în nord, *spirus,* în sud (cu *-n-* simplu intervocalic în elementele de origine latină devenit *-r-*). Forma *spinuş,* din sintagma *spinuşu plugului,* a luat naştere probabil, printr-o disimilare parţială a lui *-r-* (*spiruş*) faţă de *-r-* iniţial din *rug*[53].

Scurtul text istroromân dovedeşte, după părerea noastră, că lat. *rubus* „Brombeerstaude" a fost moştenit de întreaga romanitate

---

[50] Vezi DLR, t. IX, litera R, Bucureşti, EA, 1975, p. 596-597.

[51] Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic,* ed. a II-a, Bucureşti, EA, 1974, p. 1045.

[52] Idem, *ibidem,* p. 214.

[53] *Spir* este atestat în istroromână, vezi Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar,* în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig", 1899, p. 348; Traian Cantemir, *Texte istroromâne,* Bucureşti, EA, 1959, p. 180; cf. şi *locu spiroåt,* răspunsul de la Jeiăni la întrebarea 6256 din Chestionarul lui Emil Petrovici, în ALR s.n., vol. III, Bucureşti, EA, 1961, harta 633 LOC SPINOS.

Scanned with OKEN Scanner

răsăriteană: în română, sardă şi italiană: *rogo,* logudorezul *ru,* venețianul *roa.* În logudoreză a fost atestat şi derivatul *ruardzu* „Dorngebüsch", „tufă de mărăcini". În extremitatea apuseană a Romaniei, în dialectul asturian al limbii spaniole, a fost înregistrat derivatul *rebigón* „Erdbeere"[54], ceea ce constituie o nouă confirmare a caracterului conservator al ariilor laterale.

SÂNFEREAGĂ, SÂNFEREI etc.

Într-o notă etimologică sub titlul SUFIREAG, SUFIREANG[55] discutam numele sub care este cunoscută în unele zone ale Banatului „garoafa (sălbatică)". Presupuneam acolo că varianta a doua a luat naştere din prima printr-o apropiere (prin etimologie populară) de băn. *fireang* „perdea" (< magh. *fürhang, firhang, ferhang, fierhang;* variante ale lui *forhang* „idem" (< germ. dial. austr. *fierhang* = Vorhang). Arătam, de asemenea, că forma *sufireag,* atestată, tot din Banat, de Al. Borza[56], corespunzând termenului ştiinţific *Dianthus barbatus* L., ar proveni din magh. *szekfüvirag* „garoafă". Etimologia de mai sus a fost, de altfel, propusă deja de Al. Borza însă pentru alte variante fonetice ale „garoafei": *sănfireag,* înregistrată de la Mehadia, şi *sânvireni* tărcați, notată de la Zăgujeni[57].

Prin sudul Banatului, „garoafa" este cunoscută sub diverse forme: *sănfireag* (Viciu, *Glosar*), *sânferel, sânferei* (pl.), *sânfireange,*

---

[54] Vezi W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch,* ed. a IV-a, Heidelberg, Carl Winter Universität, 1968, nr. 7414 (în continuare W. Meyer-Lübke, REW).

[55] Vezi Vasile Frățilă, *Note lexicale şi etimologice,* notă publicată în volumul *Lexicologie şi semantică,* Timişoara, TUT, 1987, p. 21-40, în special p. 38-39 şi retipărită în *Contribuții lingvistice,* Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 272-273 sub titlul SUFIREAG, SUFIREANG.

[56] *Dicționar etnobotanic,* Bucureşti, EA, 1968, p. 58, în continuare: Borza, DEB.

[57] Vezi Al. Borza, *Material pentru vocabularul botanic al limbii române. Grădinile țărăneşti din Banat,* „Dacoromania", I, p. 359-362, în special p. 362.

Scanned with OKEN Scanner

sânfireji, sânvereni tărcați[58], *sânferi*[59].

Dintre variantele de mai sus, DLR, t. X, partea a 3-a, litera S (semn -sîveică), EA, 1990, nu înregistrează decât forma *sânferei,* s.m. pl., deşi în DEB, a fost notată şi forma de sg. *sânferel.* Nici varianta cu *-ă-* (*sănfireag*), înregistrată de Viciu nu apare în DLR, t. X, partea 1, litera S, *s -sclabuc,* EA, 1986.

Magh. *szekfüvirág* trebuia să devină **se(c)fiirag.* Împrumutul ar trebui să fie vechi, din perioada în care maghiarul *v* era o consoană constrictivă bilabială [w] sau unul mai recent, preluat din graiurile maghiare care păstrează până astăzi această particularitate arhaică: cf. rom. dial. *căuaci, căţoci* „fierar" < magh. *kovács* „idem", rom. dial. *ghiunghiureac* „lăcrămioară" < magh. *gyongyvirág* „idem"[60]. Cuvântul nostru se află în situaţia acelor elemente maghiare în care *i*(= *j*) apare în locul lui *-w-* (*-v-*) care apoi dispare: cf. magh. dial. *kömijes* (lit. *kömüves*) sau *kümijes* > rom. dial. *chimieş* „zidar"[61]. În ceea ce priveşte finala *-eag,* s-ar părea că *-ea-* în loc de *-a-* [*-ag*] s-ar datora consoanei *r* care în română alături de *l* lungeşte până la diftongare vocala următoare: *ştrang* >*ştreang, vrasc* > *vreasc, salam* > *saleam,* după care şi *világ* > *vileag* (cf. şi *ghiunghiureac* < *gyöngyvirág*), fără să scăpăm din vedere nici atracţia formelor în *-eag*[62].

Mai greu este de explicat apariţia lui *-n-* înaintea lui *f* (*sănfireag*). Forma de mai sus am presupus că a luat naştere prin „despicarea" lui *f,* fenomen cunoscut în cazul labialelor (cf. rom. *strâmb,* it. *strambo,* pg. *estrambo,* pg. *estrambo* faţă de lat. clasic *strabus; calonfir* şi *calofir* < bg. *kalofer, zamfir* şi *safir* etc.). După apariţia variantei cu *f* „despicat", *ă* neaccentuat provenit din velarizarea lui *e* după *s,* s-a închis la *â* (*sânfereangă*)[63]. *N* din *sânfereangă,* se poate explica şi prin propagarea

---

[58] Borza, DEB, p. 59, s.v. *Dianthus caryophyllus.*

[59] Idem, *ibidem* s.v. *Dianthus chinensis* =cuişoare.

[60] V. Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor,* în „Anuar de lingvistică", XXIX, 1983-1984 A, p. 289.

[61] Vezi Király Francisc, *Contacte lingvistice,* Timişoara, Editura Facla, 1990, p. 207-208.

[62] Vezi Király, *op. cit.,* p. 117.

[63] Forma bănăţeană *sănfireagă* presupusă de pl. *sânfiregi* (cf. DEB), (se explică fonetic fără nici o dificultate din *sanfiriga, -ae,* s. f., cunoscută

Scanned with OKEN Scanner

din prima silabă, nu neapărat prin contaminare cu *fireang,* cum am presupus iniţial. Pentru propagarea lui *n,* cf **cănunt* < *cănut* < lat. *canutus,* băn. *mănunt* < *menut* < *minutus, genunchi* < *genuchi* < *genuculus* etc.

Sânfereagă a luat naştere din *sânfereag* prin schimbarea genului, pornind probabil de la pl. *sânferegi,* fără să excludem atracţia substantivului *floare.*

Sânferel se explică prin schimb de sufix *-eag / -el, sânfereag* fiind socotit un derivat din **sânfer* cu sufixul *-eag,* variantă fonetică a lui *-eac: podeag* „palier; plateau" <*pod*, moşneag < **moşăneag* < *moşan, tăfăreagă* „caseus vaccinus" < *teafăr* „sain, sauf"[64]. Fenomenul poate fi ilustrat şi de *ghiunghiurele,* numele popular al termenului ştiinţific *stellaria holostea* L.[65] înregistrat de Zach. Panţu[66] analizat în **ghiunghiur-* + *-ele* (pl. lui *-ea* < lat. *-ella*) refăcut după *ghiunghiureac,* s. sg. „lăcrămioară" < magh. *gyöngyvirág.* Lajos Tamás[67], cunoştea doar variantele *gyöngyvirag* „Maiglöckchen" din Anonymus Caransebesiensis (de fapt o formă străină „neadaptată"), respectiv *junjvirag* de la Clopotiva, notată de Ion Conea, în care *v* maghiar (din *gyöngyvirág*) se rostea labiodental.

Forma *sânferean,* notată de Lucian Costin[68], reprezintă tot o falsă analiză din **sânfer-* + suf. *-ean,* iar *sânvierni* din sintagma *sânvireni tărcaţi — Dianthus caryophillus* (Borza, DEB) este pluralul

---

în Roma antică (cf. şi gr. *Σαμφαριτικη* la Dioscoride, 1, 7, 2: Nard de Samphar, en Arabie, Dioscoride 1, 6) pe care o găsim la Jacques André, *Les noms des plantes dans la Rome antique,* Paris, Société d'édition „Les belles lettres", 1985, p. 225, însă, cum nu avem, după cunoştinţele noastre nici o dovadă că termenul latinesc s-ar fi păstrat în vreo limbă romanică, ipoteza aceasta o semnalăm doar ca o simplă curiozitate, ca un semn al hazardului.

[64] G. Pascu, *Sufixele româneşti,* Bucureşti, 1916, p. 25.

[65] Borza, DEB, p.164.

[66] *Plantele cunoscute de poporul român,* ed. a 2-a, Bucureşti, 1929.

[67] *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter),* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, p. 395.

[68] *Graiul bănăţean,* Timişoara, 1926, p. 177.

Scanned with OKEN Scanner

lui *sânfirean* cu transformarea lui *f* în *v. Sânferanje* de la Reşiţa (Borza, DEB) este pluralul lui *sânfereangă,* cu transformarea lui *ĝ* în Banat devenit *ź* (redat de culegător prin *j*).

Fără a fi cunoscut articolul nostru din volumul *Lexicologie şi semantică,* Vasile Ioniţă, pornind de la termenul *sânferei,* preluat din DLR, la care adaugă variantele *sânfereagă, sânfereag* etc. preluate de la Borza, DEB, arată că ultimele forme indică prezenţa magh. *virág* „floare", iar în ce priveşte partea de început a cuvântului românesc (*sân-*) ar putea fi presupuse două cuvinte maghiare: fie *szena* „fân", fie *szeg* „cui". În cele din urmă, V. Ioniţă înclină spre ultima ipoteză luând în considerare următoarele fapte: a) în maghiară există şi denumirile *szegfü, szegfüvirág* (Borza); b) în româneşte planta mai poartă denumirile de *cuişoară-de-grădină, cuişoare, cuişoraş* şi c) unul din numele ucraniene ale plantei este *hvozdek polevoj,* la baza căruia stă „cui". Concluzia finală la care ajunge profesorul reşiţean este că *sânferei* şi toate celelalte variante, cum sunt *sânfereag, sânfireagă* etc. au ca etimon magh. *szegfüvirág,* menţionat de Borza[69].

În ceea ce priveşte termenul maghiar *szegfü,* acesta este un cuvânt compus care a luat naştere din contopirea lui *a szeg* „instrument metalic ascuţit" [cui] şi a lui *a fü* „iarbă", pentru a denumi cuişoarele utilizate ca mirodenii. Numele îşi are originea în asemănarea formală dintre cuişoare (respectiv mugurii uscaţi ai arborelui de cuişoare din insulele Molukki) şi cuiele rudimentare produse manual. Acelaşi procedeu de numire pornind de la asemănarea formală se regăseşte şi în alte limbi, cum ar fi lat. *clavellus* „cuişoare" (< lat. *clavus* „cui"), germ. *Nelke* „cuişoare; garoafă" (*Nagel* „cui"), fr. *clou de girofle* „cuişoare" (fr. *clou* „cui", *giroffle* „cuişoare"), sp. *clavo* „cui; cuişoare", rus. *gvozdika* „cuişoare; garoafă" (< *gvozdi* „cui") etc. Evoluţia sensului de la „cuişoare" (*syegfü*) la „floarea de cuişoare" (*szegfüvirág*) se datorează asemănării dintre floare şi mirodenie, precum şi mirosului (cf. sensul termenilor corespunzători din limbile menţionate mai sus). Termenul a fost utilizat iniţial ca denumire a unei plante în compusul *szegfü virág* sau împreună cu determinantul ce denumea specia florii (cf. atestarea din jurul anului 1500 *Zegfy wyrag... Tengeri Sekfü*). Sensul iniţial s-a

[69] V. Ioniţă, *Contribuţii etimologice,* LR, XLII, 1993, nr. 6, p. 279-281, în special p. 280.

Scanned with OKEN Scanner

pierdut mai târziu, după apariţia şi consolidarea cuvântului *szegfüszeg* „cuişoare" (din domeniul culinar)[70]. Forma *sânfireag* înregistrată de Viciu e cunoscută şi de L. Tamás[71] care o explică tot din magh. *szekfüvirág*, prin căderea lui *-v-* intervocalic sau prin haplologie. Tamás cunoaşte şi varianta de la Zăgujeni, *sânvireni tărcaţi*, pe care însă nu o explică mai îndeaproape.

SCOARŢĂ

Scoarţă „piele" (< lat. *scortea*) şi-a păstrat sensul etimologic în zona Pădurenilor din jud. Hunedoara, după cum o dovedeşte un text cules din Cerişor, în 1950, de Ovidiu Bârlea.

Termenul apare în povestea - snoavă, *Ianoş, slugă la popa, op. cit.*, p. 7-40. El alternează cu sinonimele *piele* şi *cur(e)a(uă)*.

Ianoş, un fel de Păcală din poveştile noastre, se angajează la un popă. El a mai avut doi fraţi mai mari care se tocmiseră înaintea lui tot ca slugi la acelaşi popă. Simbria urmau să o primească la sfârşitul unui an de muncă. În „convenţia" dintre aceştia şi popă, „se stipula" că, dacă una dintre „părţi" se va supăra pe cealaltă, urma ca cel ce se va supăra să piardă simbria şi să i se tragă *o scoarţă* de pe spate, adică o bucată de piele. Popa îi înşeală pe fraţii lui Ianoş, care nu mai capătă simbria şi care vor fi supuşi şi caznei prin tragerea *scoarţei*.

Dar iată contextele în care apar termenii mai sus menţionaţi:

„— Care ne-om mânia unu pă altu, ăla ńe trajem tri *curele* d'in spat'e d'i pă piele şi dacă t'e mâńi[i] tu, simbrie nu mai capeţi" (p. 7-8).

„— I-o tras tri *piei*, tri *curăle* d'i pă spinare şi i-o dat drumu fără simbrie" (p. 8, coloana 2).

„— Am fost slugă la cutare popă ş-în loc să-m plătească, m-o tras o *scoarţă* d'i pă spat'e" (p. 8-9, coloana 1).

„— No - zîśe - avem tomńeală: ţîie-ţ trag doă *scoarţe* d'ipă spat'e, că t'e-ai mîniat" (p. 9, coloana 1).

După DLR, t. X, partea a 2-a, litera S, scladă — semînţărie,

---

[70] Vezi *A magyar nyelv történeti — etimológiai szótára*, vol. III, Ö – Zs, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, p. 695-696 s. v. *szegfü*.
[71] *Op. cit.*, p. 680, s.v. *sacfiu*.

Bucureşti, EA, 1987, p. 402, s.v. *scoarţă,* sensul „piele" este înregistrat într-un text din Sadoveanu, O. XII, p. 89: „Lucrurile lui aşezate într-o *scoarţă* de inorog la căpătâiul patului".

SMĂRDIŢĂ

Smărghiţă, s. f., pl. *smărghiţe,* însemnând „mlădiţă; smicea", neînregis-trat nici de DLR, t. X, partea a 4-a, litera S, slab — spongios, Bucureşti, EA, 1992, a fost notat de Ioan Şerb şi Domiţian Ceserean în *Folclor din Ţara Zarandului,* în volumul *Folclor din Transilvania,* I, EPL, 1962, p. 13, într-o poezie populară din care reproducem un scurt fragment:

„— Bună vremea, lupule,
— Mulţam, flăcăoaşule.
— N-ai văzut caprele mele?
— Le-am văzut la poieniţă,
Mâncând struguri şi *smărghiţă;*
Smărghiţele[-s] subţirele
Caprele-s în gura mele".

Cuvântul trebuie să fie rezultatul unei contaminări între *mlădiţă,* pronunţat *mlăd'iţă* (cu palatalizarea lui *d* urmat de *i,* transcris de cei doi culegători prin *ghi*) „ramură tânără, subţire şi flexibilă a unei plante lemnoase; mladă, lăstar, vlăstar" (< bg. *mladica;* cf. scr. *mladica* — DLR) şi *smicea* „ramură tânără care se dezvoltă pe rădăcina sau tulpina unei plante; lăstar, mladă, vlăstar" (< lat. **sŭmmicella* — DLR). De la o formă **smlădiţă,* prin transformarea lui *-l-* în *-r-* (cf. *dăscăriţă* pentru *dăscăliţă*; *sileac* pentru *sireac* „sărac") şi prin metateza *-ră-* > *-ăr-* s-a ajuns la forma *smărghiţă.*

A VĂRĂTATE

Într-o colindă [A croitorului] din Zarand, culeasă de Ioan Şerb şi Domiţian Cesereanu (*op. cit.,* p. 93), apare locuţiunea adverbială *a vărătate* (transcrisă *a varatate,* cu cei doi *ă* protonici deveniţi *a,* fenomen specific unor graiuri din Munţii Apuseni) însemnând „drept; adevărat,

sincer"[72]. Dar iată textul prescurtat:

„— Bună ziua, domn din curte.
— Mulţam ţie, domn de-afară.
Placă-n casă,
hai la masă
Să prânzim, să hodinim.
— Mulţumescu-ţi prânzului
Mai vârtos cuvântului.
N-am venit ca să prânzesc
Ci-am venit ca să te-ntreb
De vestmântul mohorât
Ce stă-n cui şi nu-i croit.
Ori n-ai foarfeci să-l croieşti,
Ori sabău să-l săbăieşti?
— Ce mă, doamne, dispiteşti?
Am foarfeci ca să-l croiesc
Şi sabău să-l săbăiesc.
— Eu te-ntreb *a varatate,*
Rupe-l-ai cu sănătate
Şi feciorii să-i însori,
Să-ţi aduci mândre nurori
De aproape, din vecini."

Termenul este un *hapax legomenon* şi reprezintă un compus din prepoziţia *a* (< lat. *ad*) şi substantivul *vărătate* „adevăr, realitate" (< lat. *veritas, -tatis* „Wahrheit") continuat de mai toate limbile romanice: it. *ver(i)tà* (> logudorezul *veridade*), engadezul *vardet,* [friulanul *veretat*], spaniolul *verdad,* portughezul *verdade*[73].

Unele dintre limbile romanice cunosc şi derivate de la termenul moştenit din latină corespunzător lui *veritas,* derivate care au sensul

[72] Poate mai corect era dacă *a varatate* ar fi fost transcris împreună (*avaratate,* cf. *anume* „adică", compus din *a* + subst. *nume*) şi atunci acesta ar fi avut valoarea unui adverb, însemnând acelaşi lucru: „adevărat, drept, sincer".

[73] Vezi W. Meyer-Lübke, REW, nr. 9228.

Scanned with OKEN Scanner

compusului nostru „adevărat, sincer": cf. spaniolul *verdadero* (> it. *verdadiero,* campidanezul *diaderu*), portughezul *verdadeiro*[74].

De adăugat că limba română cunoaşte şi alte compuse cu prepoziția *a: amănunt* (< *a* + *mănunt* „mărunt"), *amiază* (prepoziția cu sens temporal şi substantivul cu înțelesul „mijloc"). Cf. şi *asîlă* „în silă, fără plăcere", bănățeanul *amuncă/amunca* „anevoie; fără spor", „fără chef, cu neplăcere; cu jenă, cu sfială"[75] (< *a* + *muncă* „chin").

VERC

În colecția *Folclor românesc* a lui D. Şandru este înregistrat cuvântul *verk* însemnând, probabil, „galerie, mină". Termenul, cunoscut în localitatea Luncani, comuna Tomeşti, jud. Timiş, a fost consemnat în următorul context: „Aiśi o fost *verk,* numa acuma nu mai ieşt'e că l-or jeuit ńeşt'e lotri d'in comuna Peşt'ere"[76].

În *Antologia de proză epică* a lui Ovidiu Bârlea, vol. III, p. 344, informatorul Lăscuş Mihai din Cerbăl, jud. Hunedoara, regiune vecină cu cea a Făgetului, relatează: „Pă vremuri an fost la *verc,* miner. Numa [Nu ma(i),n.n. V.F.] pot câştiga cu palmele. Vo śinzăś de ańi an lucrat la *verg*".

Deci, *verc* (*verg*) înseamnă „mină".

Termenul este de origine germană: (*Berg*)*werk* „idem".

Verc este curent şi în Țara Hațegului, unde înseamnează „instalație industrială în general şi în special pentru tăiat lemne, pentru facerea cărbunilor"[77]. Termenul din Țara Hațegului provine mai degrabă din germ. *Werk(statt)* „atelier".

---

[74] Idem, *ibidem.*

[75] Vezi *Dicționarul subdialectului bănățean,* vol. II, albomină — ăstalalt, Timişoara, TUT, 1986, p. 58 (redactor Sergiu Drincu, redactor coordonator Vasile Şerban).

[76] Vezi Dumitru Şandru, *Folclor românesc,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1987, p. 141. În g l o s a r u l care însoțeşte lucrarea, termenul apare scris *verk,* s.n. şi glosat „goangă", probabil greşeală de tipar? în loc de „gang"?! Pentru alte numeroase greşeli datorate culegătorilor şi/sau editorului colecției, vezi lucrarea noastră *Graiuri bănățene de est într-o recentă culegere de folclor,* în AUT, XXXII, 1994, p. 127-158, în special p. 151-156 şi supra.

[77] Vezi Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului,* Bucureşti, 1915, p. 340.

Scanned with OKEN Scanner

LEXIKALISCHE UND ETYMOLOGISCHE ANMERKUNGEN

(Zusammenfassung)

Ausgehend von einigen Sammlungen von Mundart- und Folklorentexten sowie von einigen landschaftlichen Glossarien oder Atlanten, weist der Autor auf eine Reihe von Wörtern hin, die in den Wörterbüchern nicht verzeichnet sind oder nur für andere Gebiete bekannt waren. Bei vielen werden auch Vorschläge zur Klärung über Etymologie gemacht.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE ..... **p. 5**

I. DIALECTOLOGIE 7

Dialectologia românească. Scurt istoric 7
Atlasele lingvistice româneşti 36
Graiuri bănăţene de est într-o recentă culegere de folclor. Fonetica şi lexicul 92
Contribuţii la studiul participiilor scurte de tipul *văst, căst, găst* etc. (Istoric.Atestări. Arie. Vechime) 135
Glose aromâne. (Pe marginea „Autobiografiei" lui C. Belemace) 164

II. TOPONIMIE ŞI LEXICOLOGIE 182

Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei 182
Toponimie slavă în valea Târnavelor 198
Din nou despre toponimele bănăţene *Ascura* şi *Călcadza* 218
Note lexicale şi toponimice 232
Câteva precizări privitoare la etimologia lui *îngrăşa, coptură, împila* 239
Note lexicale şi etimologice 246

INDICE DE AUTORI 270

INDICE DE CUVINTE 281

CUPRINS 303

Scanned with OKEN Scanner

ADDENDA CORRIGENDA

Pagina	*rândul*	*în loc de:*	*se va citi (scrie)*
13	ultim nota 13	partea	partea I
14	15	Verbuns	Verbums
16	13 de sus	istroromâne	istroromâne.
17	22	textrelor	textelor
18	nota 22	dialectologie	dialectolog
24	1 de sus	aici	Amintim aici
25	4 de sus	*diferențiale*	*diferențierilor*
26	1 de sus	timioceni	timoceni
26	26	1997.	1997;
28	19	Ddobroga	Dobrogea
28	28	dialecologilor	dialectologilor
29	7 de jos	Chușinău	Chișinău
29	26 de sus	hărțle	hărțile
41	7 de jos	Buucrești	București
65	3 de jos, nota 50	Ciudamovița	Ciudanovița
100	8 de jos	*s ș*	*s>ș*
126	20	spum	spun
137	6 din nota 2	*vost*	*văst*
142	8 de sus	p. 103	p. 138
149	6 de sus	văstu, vîăstu	*văst" vi̯ăst"*
149	23	*phert*	*ph'ert*
155	14	*VISTUS	*VĬSTUS
155	15	*VISTUS	*VĪSTUS
158	15	*an crez^{i} cî*	*aŋ çrez^{i}t cî*
158	20	*trezît, am vazut pi*	*trez^{i}t, am vaz^{ut} pi*
161	5 de sus	*ĝ*	*g'*
167	9 de jos	Cerara	Ceara
209	17 de sus	disimulare	disimilare
210	10 dejos	*o>u*	*ǫ>u*
211	2 din nota 71	sl. com. **o*	sl. com. **ǫ*
212	8 de sus	*o	*ǫ
224	13 și 15	-άδαζ	-άδοζ
225	5 de sus	-άδαζ	-άδοζ
235	nota 13	*Gledreev*	*Gledačev*
237	nota 19	lombadra	lombarda
240	1, 12, 18	*ngrașu*	*ngrașŭ*
245	7	s'arręte	s'arrête
245	12	tęte	tête
256	nota 42	i.	t.
262	5 de jos	*estrambo*, pg. *estrambo*	*estrambo*
266	6 de sus	nînregis-trat	neînregistrat

Scanned with OKEN Scanner

Editor: Corina Victoria Bădulescu
Bun de tipar: 4 decembrie 1999
Apărut în decembrie 1999
Coli tipar: 19

Tiparul executat la
S.C. "U.R.C. XEDOS"
Timişoara

Scanned with OKEN Scanner

CARTEA DE ȘTIINȚĂ

De același autor:

Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor
Timișoara, TUT, 1982, 344 p.

Graiul de pe Târnave. Texte și glosar
Timișoara, TUT, 1986, 274 p.

Lexicologie și toponimie românească
Timișoara, Editura Facla, 1987, 208 p.

Contribuții lingvistice
Timișoara, Editura de Vest, 1993, 426 p.

În colaborare:

Dialectul istroromân
Timișoara, Editura Amarcord, 1998, 308 p.

Bibliografia onomasticii românești. Bibliographie der rumänischen Onomastik (1944-1984).
Timișoara, TUT, 1985, 125 p.

Dicționarul toponimic al Banatului
Vol. I (A-B), XXI + 167 p., IV (F-G) 154 p.,
V (H-L) 176 p., VI (M-N) 93 p.
Timișoara, TUT, 1984, 1986, 1987, 1989

Scanned with OKEN Scanner